

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Sayı: 157

Yıl: 13

Temmuz 2007 Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

5 YTL (KDV Dahil)

RÖNESANS kimin ürünü?

Prof. Dr. Melek Dosay GÖKDOĞAN

Prof. Dr. Sevim TEKELİ

Yrd. Doç. Dr. Hasan AYDIN

Richard COVINGTON

• Prof. Dr. Timur Karaçay / *Bilime yabancı sanat*

• Doç. Dr. H. Hüseyin İnce / *Canlıların evrimi üzerine*

• Mehmet Devrim Topses / *Batı sosyolojisinde tarihsel dönüşümler ve ulusal sosyolojinin yönü*

“Bugünün Ütopyası, Yarının Bilimi”

Gençlik Yarışması

Bilim ve Ütopya Kooperatifi (Bilkoop), gençler arasında bilimsel araştırmayı ve yaratıcılığı özendirmek için, “Bugünün Ütopyası, Yarının Bilimi” adını taşıyan bir yarışma düzenlemiş bulunmaktadır.

Konu: Tarih Bilinci

- Yarışmaya başvuru için belirlenen son tarihte 26 yaşından gün almamış gençler, en çok 1600 sözcükten oluşacak birer yazıyla katılabilirler.
- Yarışmada takma ad kullanılmayacak, yarışmaya sunulan yazılar özgün ve başka herhangi bir yerde yayımlanmamış olacaktır.
- Bu yılki yarışmaya son başvuru tarihi, 29 Ekim 2007’dir.

Yarışmaya katılacak yazıların bu tarihe dek Bilim ve Ütopya Dergisi’nin İstanbul’daki merkezine elden, faks, posta ve e-posta ile ulaştırılması gerekmektedir.

- Yarışmada Birincilik, İkincilik ve Üçüncülük Ödülleri’ni kazananların yanı sıra, yayımlanmaya değer bulunan yarışma yazıları da dergide yayımlanacaktır.
 - Birincilik, İkincilik ve Üçüncülük Ödülleri’ni kazananlar, Bilim ve Ütopya Yazı Kurulu’na katılmaya davet edileceklerdir.
- Yarışma sonuçları, Ocak 2008 tarihli Bilim ve Ütopya Dergisi’nde duyurulacaktır. Ödüller, Bilim ve Ütopya Dergisi’nin İstanbul’daki merkezinde Şubat 2008’de düzenlenencek bir törenle verilecek; Birincilik Ödülü’nü kazanan çalışma, tören sırasında yazarı tarafından sunulacaktır.

İletişim: Bilim ve Ütopya Kooperatifi İstiklal Cad. Deva Çıkınmazı No:7/2 Beyoğlu-İstanbul

Tel-Faks: 0212 244 23 61 - 244 23 72 - E-posta: posta@bilimutopya.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://tamey.org>

S.S. Ütopya Bilim ve Kültür
Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. Adına
Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Semih KÖRAN

Genel Yayın Yönetmeni: Erdem ERGEN

Yazı İşleri Müdürü: Begüm DANDIK
Yazı İşleri: Ahi YAZICIOĞLU

Alper YAVUZ
Görsel Yönetmen: Ahi YAZICIOĞLU
Dağıtım Abone: Ergin ONAY

Yazı Kurulu: Dr. Onay Akalın,
Prof. Dr. Aslı Altınel, Dr. Bora Ataman,
Zühtü Bayar, Dr. M. Kürşat Bozkurt,
Dr. Neomi Dayday, Dr. Cemal Dindar,
Prof. Dr. Ercan Eng, Prof. Dr. Uğur Geray,
Prof. Dr. Çağatay Güler, Erkan İdiz,
Prof. Dr. Bekir Karaoğlu, Prof. Dr. Zafer
Kars, Doç. Dr. Çağatay Keskinok,
Prof. Dr. Semih Köran, Dr. Hakan Seğin,
Prof. Dr. Kadir Yamaç,
Prof. Dr. Ömercan Sadı Yenen

Yönetim Yeri: İstiklal Cad. Dava Çıkmaşı
No:72 80070 Beyoğlu/İST
Tel-Faks: (0212) 244 23 51-244 23 72

e-posta: post@bilimutopya.com.tr
internet adresi: www.bilimutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi: Feyziye ÖZBERK
Torus Sok. No: 9 Kat:3 Sıhhiye/Ankara
Tel: (0312) 232 04 79

İzmir Temsilcisi: Nural GÜRAN
Tel: (0337) 843 55 19

İzmir Koordinatörü: İsmir GÜRSER
Tel: (0332) 466 41 82

Hatay Temsilcisi: Hüseyin GÜLER
Büyük Çarşı İshani Kat:1 No:450 İskenderun
Tel: (0326) 619 41 33

Ulaştırma: İlişkiler Koordinatörü:
Ceren KÖSE
ceran@bilimutopya.com.tr

Avrupa Koordinatörü: Filiz KARABULUT
filiz@bilimutopya.com.tr

ABD Temsilcisi: Murat AKOĞUN
1810 Church Ave. Brooklyn
11226 New York Tel: +16462482157

Almanya Temsilcisi: Eylem DEMİREL
Frankenallee 38, 60327/Frankfurt
Tel: +4969-73918773 Faks: +4969-75009310

Balkan Temsilcisi: Sabri BAL
Tel: +32 22154964

Çin Halk Cumhuriyeti Temsilcisi:
Nuri TÜRKEEŞ Tel: +86 1067637296

Fransa Temsilcisi: Ali Rıza TAŞDELEN
Tel: +33 675451567

Hollanda Temsilcisi: M. Ozan UYAR
Tel: +316 4556564

İngiltere Temsilcisi: Murat METİN
Tel: +44 7939051882

İsviçre Temsilcisi: M. Akif GENÇ
Tel: +4113090715

Abone Kùğılları: 6 Aylık: 30.00 YTL.
Yıllık: 80.00 YTL Avrupa ve Ortaöğü yıllık:
50 Euro Amerika ve Uzaköğü yıllık: 100 \$

Abone bedelleri için, S.S. Ütopya
Kooperatifi İş Bankası Beyoğlu Şubesi
Hesap No: 1022-0776251

İsviçre Hesap Numarası:
Mehmet Akif Genç
Zürcher Kontonabank
Konto No: 111 9 0083 618
Tel-Faks: 0041 44 3030 715
İsviçre içi için: 044 30 30 715

Yurt dışı Satış Fiyatı
Avrupa: 4.5 Euro

Organizatör: Ulus Haber Hiz. Prod. Of.
San. Tic. A.Ş.

Baskıldığı Yer: Üğür Matbaası
Dağıtım: Merkez Dağıtım A.Ş.
ISSN 1301-5717

Bilim kimin için yapılır? Terör kimin için?

Bilim nedir? Bilim adamı kimdir? Bu sorular üzerine binlerce sayfalık makale, kitap yazılabilir. Kongreler, sempozyumlar düzenlenebilir. Herkes sahip olduğu dünya görüşü çerçevesinde bir şeyler söyleyip, en iyinin nasıl olması gerektiği konusunda akıl yürütmelerde bulunabilir. Önemli olan tüm bu çabaların temelinde hangi anlayışın yattığı, bilimin kim hizmet amacıyla yapıldığıdır.

Bilim ve iktidar arasındaki ilişkiye girmeyeceğim. Meslektaşım, Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Bölümünden Deniz Yıldırım konuyla ilgili bölüm bitirme tezini özlü bir biçimde bize gönderdi. bu sayımızda okuyacaksınız.

Buradan sonra genç okurlarımıza bir sorum olacak; binyıllardır niçin bazı insanlar, çok zeki ve son derece yetenekli oldukları halde bir atom zerreciğinin peşinde bir ömrü tükettiler? Niçin pek çoğu için atomaltı bir parçacığın düzensiz hareketinin keşfi, yemek yemek, su içmek kadar gerekliydi? Bu kıymetli insanların durumunu, büyük düşünür ve usta Nazım Hikmet'in şu dizeleri çok iyi ifade ediyor;

...yahut kocaman gözlüklerin,
beyaz gömleğin bir laboratuvar
insanlar için ölebileceksin,
hem de yüzünü bile görmediğin insan
lar için,
hem de hiç kimse seni buna zorlamamışken,
hem de en güzel en gerçek şeyin
yaşamak olduğunu bildiğin halde.

Bilim, insanlık içindir, kainat için, insanlar tarafından yapılır. Bilim bağımsızlıkla, özgürlükle anlam kazanır.

Terör, bir avuç parababasının küresel refahı için tezgâhlanır. Kainata yıkım getirir. Toplumları bölmeyi hedefler.

Bilim hayattan kopuk, kendi içinde bir şey değildir. Bir toplumda bir dünya görüşünün ışığında yapılır. Aydınlik zihinlerce topluma yayılır. Bilim ve Ütopya dünya durdukça bilimin aydınlık mücadelesini verecektir.

Terör saldırılarında yitirmiş olduğumuz kahraman vatan evlatlarımızı bedenlerimizde ve binicilerimizde yaşatacağız. Onlar emperyalizme karşı savaşan Kurtuluş Savaşımızda yitirdiğimiz şehitlerimizdir. Ailelerimizin, silahlı kuvvetlerimizin, Türk milletinin başı sağolsun.

Rönesansı anlamak

Temmuz ayın kapak dosyamızı Rönesans'a ayırdık. Tarih kitaplarımızda "...13. yüzyılda Floransa'da başlayan Rönesans hareketi..." cümlelerini çokça okuduk. Acaba bu Rönesans neydi, durup dururken Floransa'da mı çıkmıştı? Sadece İtalya'daki sosyal şartların ürünü müydü? Sosyal, siyasal, teknolojik olarak etkilendiği dış şartlar da var mıydı?

Rönesans kapağı yıllardır okuduğumuz Avrupa merkezli tarih anlayışını sorgulatıcı ve taşları yerli yerine oturtmak için bir soru işareti niteliğindedir.

Rönesans ile ilgili bu çalışmamızda emeği geçen tüm hocalarımıza teşekkür ederiz; ellerine, emeklerine, beyinlerine sağlık.

Yurtdışı üniversite temsilciliklerimiz

Bilim ve Ütopya dergisi olarak üniversitelerdeki etkinliğimizi artıran üniversite temsilciliklerimiz artık yurtdışına da ulaştı. Yerli yabancı pek çok nitelikli bilim adamıyla buluşmamızı sağlayacak yurtdışı temsilciliklerimiz aktif çalışmaya başladılar. Önümüzdeki aylarda etkinliğimizi diğer ülkelere de taşıyacağız. Bilim ve Ütopya ülkemizin bilim gündemini dünya ile buluşturabilmek ve daha etkin bilim politikaları oluşturabilmek için çalışmalarını daha da derinleştirecektir. Bu alanda siz değerli Bilim ve Ütopya ailesi mensuplarımızın da fikir katkılarını her zamanki gibi bekliyoruz.

Ağustos sıcaklarında buluşana dek hoşçakalınız.

BİLİM VE ÜTOPYA
ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

Adnan Menderes Üniversitesi

Doç. Dr. Ergin AKDENİZ
akdeniz113@hotmail.com (0 543) 520 06 39
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Kutbiddin GÜLTEKİN
kbiygultekin@hotmail.com (0 555) 829 75 83

Akdeniz Üniversitesi

Dr. Hakan ERENGİN
erengin@akdeniz.edu.tr (0 535) 852 74 15

Anadolu Üniversitesi

Ozan BOZKURT
ozanbozkurt17@yahoo.com (0 535) 558 04 99

Arısoy Üniversitesi

Yarış Nur ALKAN
alkanaryar@hotmail.com (0 538) 448 98 53

Atatürk Üniversitesi

Ehrihan TAŞTAN
taevrisan06@hotmail.com (0 543) 257 53 38

Balıkesir Üniversitesi

Serdar YURTCİÇEK
sardaryurtcicek@hotmail.com (0 535) 268 04 49

Baskent Üniversitesi

Koray AÇICI
koray.acici@gmail.com (0 505) 685 63 27

Beykent Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. İbrahim OK
ibrahimok@beykent.edu.tr (0 532) 234 34 49

Boğaziçi Üniversitesi

Cenk ÖZDAĞ
cezdath@yahoo.co.uk (0 505) 659 85 51

Cunhuriyet Üniversitesi

Rıza TÜRKMENDAG
oncu58@myrat.com (0 546) 489 00 83

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Metin SALIK
metinsalik@hotmail.com (0 544) 335 79 32

Çankaya Üniversitesi

Fırat KAYAÖNÜ
firatkeyonu@hotmail.com (0 543) 944 57 32

Çukurova Üniversitesi

M. Şahin KARAKAŞ
m.sahinkarask@hotmail.com (0 542) 284 98 12

Dokuz Eylül Üniversitesi

Eymen AKBAYKAL
eymenakbaykal@hotmail.com (0 535) 268 59 75

Ege Üniversitesi

Hümmet TUTKUN
hummertutkun@hotmail.com (0 565) 361 56 14

Erciyes Üniversitesi

Pınar ER
pinar_er_@hotmail.com (0 542) 793 72 35

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Didem ÇİNEL
didemcinel@myrat.com (0 505) 590 26 88

Gaziantep Üniversitesi

Cem SAVAS
cem@bilimuytopya.com.tr (0 533) 358 51 78

Gazi Üniversitesi

Mehmet KIVANÇ
lynnali@hotmail.com (0 544) 289 09 24

Gaziantep Üniversitesi

Gamze ÖZ (0 536) 862 85 44

Gazze Yüksek Teknoloji Enstitüsü

Yalçın GÜLEÇ
cygulac@hotmail.com (0 555) 586 49 49

Hacettepe Üniversitesi

Harun ÇAKAN
haruncakan@msn.com (0 505) 311 59 42

Haliç Üniversitesi

Şahin KARABİYİK
sahinkarabiyik@hotmail.com (0 535) 215 77 26

İstanbul Üniversitesi

Pınar AKKOÇ
pınarakoc@hotmail.com (0 555) 441 86 50

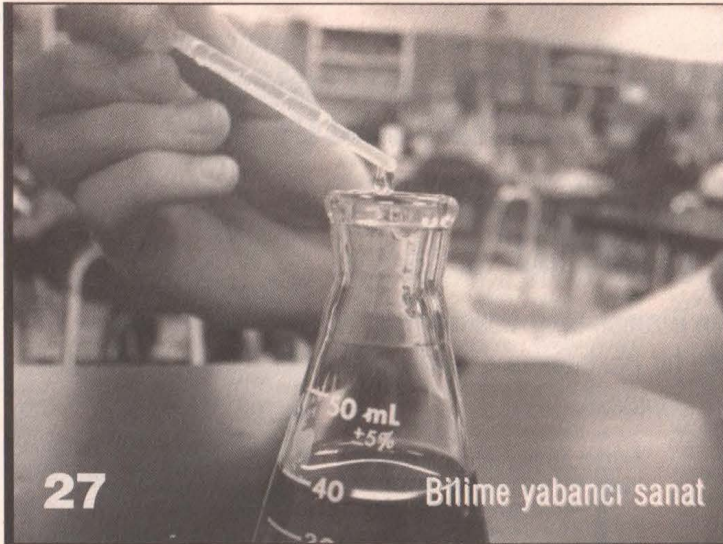
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Güney ÖZTÜRK
guneyozturk84@yahoo.com (0 535) 508 89 55

Bizans-İtalya-İslam medeniyeti İlişkileri çerçevesinde Rönesans'ı yerli yerine oturtmak

■ Çivi yazısı	1
■ Kapak	
Prof. Dr. Melek Dosay Gökdoğan / Rönesans Bizanslıların ürünü müdür?	4
■ Kapak	
Prof. Dr. Sevim Tekeli / Türklerin Rönesans'a etkisi	8
■ Kapak	
Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın / İslam, Rönesans ve Aydınlanma	11
■ Kapak	
Richard Covington / İslam bilimi: Geçiş yolları	24
■ Prof. Dr. Timur Karaçay / Bilime yabancı sanat	27
■ Arş. Gör. Mehmet Devrim Topses / Batı sosyolojisinde tarihsel dönüşümler ve ulusal sosyolojinin yönü	33
■ Prof. Dr. Mehmet Melli / Bitkilerden ilaç elde edilmesi ve bitkilerin ilaç olarak kullanılması	37
■ Prof. Dr. Cengiz Yalçın / Kuantum fiziğinde zaman-olasılıklar felsefesi	40
■ Doç. Dr. H. Hüseyin İnce / Canlıların evrimi meselesi	44
■ Yrd. Doç. Dr. Bedri Dere / Van ve çevresinde zoraki evlendirmelere karşı eğitim düzeyi	48
■ Deniz Yıldırım / Bilim, ideoloji ve iktidar ilişkisi	54

■ Uz. Dr. Sultan Tarlacı / Tükenmişlik sendromu ya da zebralar neden ülser olamaz?

■ Prof. Dr. Kürşat Yıldız / Ermeni soykırımı iddialarında tarihin çarpıtılmasına bir örnek: Hamdi Suat'a iftira

■ Arkeo Gözlem - Erkan Ildız / 4. Uluslararası Türkiye Mozaik Sempozyumu

■ Medyada Bilim / Prof. Dr. Bekir Karaoğlu

■ Bilim Tarihinde Bu Ay / Mustafa Altunel

■ Bilim ve Teknoloji Güncesi

■ Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi Haberleri / Erkan Ildız

■ Kitap Kurdu / Aslı Yazıcıoğlu

■ Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi Dünyasından / Erkan Ildız

■ Sahaf / Yılmaz Gruda

■ Matematiğin B&Ü'sü / Mustafa Saka

■ Çetin Ceviz Problemleri / Dr. Necmi Dayday

■ Satranç / Kuvay Sanlı

■ Bulmaca / Semra Larçın

İstanbul Teknik Üniversitesi

Uğur ATAŞER

ugurataser@yahoo.com (0 542) 453 47 33

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü

Erkan OZKAN

edoss1@hotmail.com (0 505) 289 84 30

Karadüz Teknik Üniversitesi

Mustafa AKDIŞ

makdi15@gmail.com (0 505) 880 67 77

Karadüz Üniversitesi

Celal SALMAN

celalsalman@gmail.com (0 543) 456 18 01

Kocaeli Üniversitesi

Cem ŞAHİTOĞLU

cemshahitoglu@hotmail.com (0 542) 806 10 70

Koc Üniversitesi

Efehan GÜRCAN

efe@bilimtopiya.com.tr (0 532) 275 78 65

Marmara Üniversitesi

Daniz KEL

danizkel_85@hotmail.com (0 537) 267 62 13

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Çağrı OZSEMA

acagriozsema@gmail.com (0 505) 749 41 38

Mersin Üniversitesi

Melike GÜNDOĞDU

melosun@hotmail.com (0 537) 725 67 46

Muğla Üniversitesi

Meltem SEN

meltemsen42@hotmail.com (0 542) 510 96 22

ODTÜ

Doğan Güney SÜSÜZ

dogangunesussuz@hotmail.com (0636) 686 68 12

Pamukkale Üniversitesi

Onur EKMEK

ekmenonur@hotmail.com (0 546) 401 24 48

Sabancı Üniversitesi

Övünç UZUN

onuncutan@su.sabanciuniv.edu (0 505) 333 63 66

Sakarya Üniversitesi

Okan KONDUL

okankondul@hotmail.com (0 355) 560 72 20

Satılık Üniversitesi

Uluk SEZGİN

uluk_sezginde@hotmail.com (0 537) 430 80 42

Söleyman Demirel Üniversitesi

Can KARA

e_tanri@hotmail.com (0 555) 828 80 12

Trakya Üniversitesi

İbrahim ÇERÇİ

cercci136@yahoo.com (0 543) 811 21 77

Uludağ Üniversitesi

Volkan ÇOLAK

velcoo83@hotmail.com (0 505) 776 14 98

Yeditepe Üniversitesi

Efe SARP

efesarp66@hotmail.com (0 532) 487 30 22

Yıldız Teknik Üniversitesi

Tolga ERDEN

erden_tolga@yahoo.com (0 505) 678 93 37

Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Taylan TUZCU

ttaylan@mynet.net.tr (0 536) 724 01 50

Yurtiçi Üniversitesi Temsilcileri

Almanya (Güney Bölgesi)

İlmi Teknik Yüksek Okulu

Hakan DAĞISTANLI (hakan.d@gmx.net)

Almanya (Kuzey Bölgesi)

Münster Üniversitesi

Mustafa TOSUN (mustafatosun@gmx.net)

İngiltere

Queen Mary, University of London

Hatice BALIKAYA

balikaya19@hotmail.com

İsviçre

Université de Genève

Sinan BAYKENT (sinanbaykent@hotmail.com)

Rönesans Bizanslıların ürünü müdür?

İtalya'ya yerleşen Bizanslı bilim adamlarının başlıca amaçları, Batı'da Osmanlılara karşı bir Haçlı Seferi düzenlenmesini sağlamak ve ülkelerini geri alarak oraya dönmektir.

1 5. yüzyılda İtalya'da başlayan Rönesans'ı, İstanbul'un fethi sırasında buradan İtalya'ya kaçan Bizanslıların hazırlanmış olduğu söylemi, uzun süredir tarihi bulguların çürütmüş olduğu, modası geçmiş bir iddia olmasına karşın, ülkemizdeki bazı entelektüellerin hâlâ bu söylemi devam ettirdiklerini görmek, şaşkınlık verici bir durumdur.

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında yazılmış tarih kitaplarında yer alan bu iddiaya göre, Avrupa Karanlık Çağı (5. yüzyıl-10. yüzyıl) yaşarken, Bizans ve özellikle de İstanbul, Antik Yunan klasiklerinin muhafaza edildiği bilim merkeziydi. İstanbul'un Türkler tarafından fethedileceğini anlayınca Bizanslı bilgin ve sanatçılar buradaki hazineyi (yazmalar ve sanat eserleri) beraberlerinde İtalya'ya götürmüşler ve orada Avrupalılara bunları öğretmişler, böylece Rönesans'ın başlamasına çok önemli bir katkıda bulunmuşlardı.

İstanbul'un fethiyle, Rönesans'ın başlaması olaylarının yaklaşık aynı tarihlerde gerçekleşmiş olması, bunların birbirlerine neden-sonuç ilişkisi içinde bağlanması fikrini ilham etmiş olmalıdır. Ancak, artık Rönesans'ın başlamasıyla İstanbul'un fethi arasında böyle temel ve doğrudan bir bağlantı kurmanın doğru olmadığı düşünülmektedir. Bu kronolojik bağlantı, olsa olsa Palaeologlar Rönesansı'nın ürünleri olan Bizanslı bilgin göçmenlerin, İtalyan Rönesansı'nda An-

tik Yunan incelemelerinin yönünü belirlemeye yardımcı oldukları şeklinde düşünülebilir. Palaeolog Rönesansı da, İtalyan hümanizmi gibi ağırlıklı olarak retorik ve filoloji üzerine odaklanmıştı.

Bu yazıda, özellikle Türk ve Türkçe olmayan kaynaklara dayanılarak, neden böyle bir bağlantı kurulamayacağı kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

Bizanslılar İtalya'ya niçin gittiler?

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan İstanbul'un alınışına kadar geçen yaklaşık 150 yıllık süre, İstanbul'un 1204 yılında Latin işgaliyle uğradığı büyük sarsıntıdan sonra Palaeologlar'ın (1261-1453) Bizans'ı yeniden toparladığı dönemdir. Ağır ekonomik ve sosyal problemlerle boğuşan Palaeologlar, Batı'daki 12. yüzyıl Rönesans'ı olarak adlandırılan Arapçadan çeviri etkinlikleri ve büyük uyanışın etkisiyle Bizans'ta da bilim ve felsefeyi canlandırmaya çalıştılar. Bu maksatla II. Andronikos döneminde (1282-1328) Ayasofya'daki üniversite yeniden düzenlendi ve İran'daki Müslüman bilginlerin araştırmalarını aktarmak için Trabzon'da bir akademi kuruldu. Bu nedenle bu dönem "Palaeologlar Rönesansı" olarak adlandırılır. Bu süreçte hem Bizanslılar İtalya'ya gitmişler, hem de Latinler Bizans'a gelmiştir. Bu karşılıklı gidiş gelişlerin her iki taraf için de farklı amaçları vardı. Bizanslılar'ın amaçlarını üç madde altında özetleyebiliriz:

Toplumların ve uygarlıkların, karşılıklı etkileşimlerini doğal karşılayarak, Bizans-İtalya ve İslam (Osmanlı) arasındaki karşılıklı kültürel ilişkileri gözlemleyerek Rönesans'ı yerli yerine yerleştirmek gerekmektedir.

Osmanlılara karşı Batı'dan yardım bulmak amacıyla Avrupa'ya, bu arada İtalya ya ilk giden Bizanslı, İmparator II. Manuel Palaeologus.

1) Bizanslılar'ın İtalya seyahatlerinin başlıca amacı, Osmanlılara karşı Batı'nın siyasi ve askeri desteğini temin etmektir. Batılıların zaafından yararlanarak Antik Yunan tarihini ve kültürünü, Avrupa ve Asya (Batı ve Doğu) arasında kültürel farklılık ve düşmanlık duyguları teşvik etmek için bilinçli olarak istismar ettiriler, aslında bazı Rumlar bugün de aynı taktikten yararlanmayı sürdürmektedirler.

Osmanlılara karşı Batı'dan yardım bulmak amacıyla Avrupa'ya, bu arada İtalya'ya ilk giden Bizanslı, İmparator II. Manuel Palaeologus idi. Manuel, 1400 yılının Mayıs ayında Venedik'e ulaştı, sonra İtalya'yı dolaşıp Paris ve Londra'ya geçti. Büyük saygı ve sempati toplamasına rağmen, ziyaret ettiği Batılı hükümdarlardan sağlam bir yardım sözü almadan İstanbul'a dönmek zorunda kaldı. Ondan otuz yıl kadar sonra kalabalık bir Bizanslı delege grubu, Floransa Konsülü'ne (1438-1439) katılmak üzere İtalya'ya gitti. Bu konsülün amacı Latin ve Yunan kiliselerini birleştirmekti, ancak bu birleşme sağlanırsa Batı, Bizans'a yardım edecekti. Floransa Konsülü'nde ki Bizans delegeleri, İtalyan hümanistle-

ri için Antik Yunan uygarlığının mirasçıları anlamına geliyordu ve bu konsül sayesinde ilk defa onları tanıma fırsatına sahip olmuşlardı. Bu delegelerden çok etkilenen hümanistlerden örneğin Vespasiano da Bisticci, Bizanslıların görüşmelerini ve giysilerini konu alan bir eser bile yazdı: Vite. Bu konsülde resmi toplantıların dışında, Latinler ve Bizanslılar kitap ve yazmaların yanı sıra, teoloji ve felsefe meselelerini de tartışmak üzere küçük, resmi olmayan gruplar halinde toplantılar yaptılar. Platoncu George Gemistos, resmi olmayan felsefe konferansları verdi. Platon öğretisinin ve Yunan edebiyatının incelenmesi için Floransa yöneticisi Cosimo de Medici'ye Floransa'da Akademia Platonica adında bir akademi kurmasını önerdi. Kardinal Bessarion ve John Argyropoulos, İtalyan araştırmacılarla ve rahiplerle önemli bağlantılar kurdular. Daha sonra İtalya'ya yerleşme ve iş bulma olanağı elde etmelerinde bu bağlantıların yardımı olacaktı.

Çok daha önceleri Venedik'e elçi olarak gönderilen din adamı, matematikçi, gramerici ve edebiyatçı olan Maximos Planudes (ölm.1310), burada iyi derece-

de Latince öğrenerek pek çok eseri Latince'den Yunancaya çevirdi. Bu çok yönlü düşünürün çevirdiği eserler arasında Hippolu Aziz Augustinus'un *De Trinitate'si* (Üçleme Hakkında), Boethius'un mantık ve ilahiyat risaleleri, Cicero'nun söylevleri ve Ovidius'un şiirleri bulunuyordu. En önemli çalışması ise Hint rakamlarını tanıttığı *Psephophoria kat Indous* (Hintlilere göre Aritmetik) idi. Şu halde, bu sıralarda Bizans'tan Batı'ya değil, Batı'dan Bizans'a bilgi aktarımı söz konusuydu.

1348 yılı sırasında İstanbul'a gelen hümanist, mantıkçı ve matematikçi İtalyan Calabria Keşiş Barlaam'ın etkinlikleri de bu düşüncüyü destekler mahiyettedir. Keşiş Barlaam, altı kitapta oluşan Yunanca *Logistica* adlı eserini yazdı ve Öklides'in *Elementler* adlı meşhur geometri külliyyatının ikinci kitabına bir yorum hazırladı. Demetrios Cydones (ölm. 1397/98) Latince'den Yunancaya çeviri yapanların başında gelir. O da Öklides'in *Elementler*'ine bir yorum yazmıştı. Isaac Argyras (ölm. 1371), Öklides'in *Elementler*'inin ilk altı kitabına ve Batlamyus'un *Almajest*'ine açıklamalar kaleme aldı. Ayrıca, 1367 yılında usturlap üzerine bir eser yazdı. Sözünü ettiğimiz bu Bizanslı bilgilerin Batı'ya herhangi bir şey vermekten çok, oradan bilgi aktarma çabasıydılar, çünkü o sırada kendilerinin Batı'ya aktarabilecekleri bir şeyleri mevcut değildi.

2) Bizanslılar İtalya'ya, Yunanca hocalığı yapmak üzere de gittiler. 15. yüzyılın hemen başında, Homeros ve Platon'dan yaptığı çevirilerle meşhur olan ve İtalya'da hocalık yapan ilk önemli Yunanlı araştırmacı Manuel Chrysoloras, İtalya'da verdiği konferanslarla, Klasik Yunan'a dönmek gerektiği düşüncesini yerleştirmeye çalıştı. 1397-1400 yılları arasında Floransa'da Leonardo Bruni, Palla Strozzi gibi tanınmış hümanistlere Yunanca öğretti. Sonraki üç yılını da Milano ve Pavia'da hocalık yaparak geçirdi. Kendisi bir de Yunanca gramer kitabı yazmış ve İtalyan öğrencilerine ve meslektaşlarına ilham kaynağı olmuştu. Onlara yeni bir bilgi dünyası açmış, Homeros, Platon ve Demosthenes gibi büyük Yunanlı şair, düşünür ve hatiplerden on-

**Bizanslı bilgin
göçmenlerin Batı'da çok
sıcak karşılandıkları
düşünülmemelidir.
Constantine Lascaris,
bu hizmetlerini köleliğe
benzetmiş ve Yunan
bilimine az değer
verilmesinden şikayet
etmişti. Bu şahitlik,
Latinlerin Antik Yunan
bilimine ve sanatına
hayranlık duymalarını
karmaşık hale
getirmektedir.**

ları haberdar etmişti.

15. yüzyılda İtalya'ya yerleşmek mecburiyetinde kalan Yunanlı araştırmacıların başında Bessarion (1403-1472), Chalcondyles, Aristoteles çevirmeni ve hocası olarak meşhur Trabzonlu George (1395- 1484) ve Floransa'da Tukidides, Demosthenes, Sofokles üzerine Yunanca dersler vermiş Lascares (1445- 1535) gelir. Trabzon'da doğan Bessarion, Aristoteles'in *Metafizik*'ini ve Xenophanes'in *Memorabilia*'sını Latinceye çevirdi. Hem 1453'ten önce hem de sonra, Türk tehdidi altında altındaki pek çok yazmayı topladı ve bunların kopyalarını çıkardı. Yaşamının sonlarına doğru, 1468'de, kütüphanesinin Biblioteca Marciana'nın çekirdeği olan Venedik'e bağışladı. Girit'te doğan George (1395-1472/73) ise, Roma Katolikliğine dönmüş, İtalya'da yeni bir hayata başlamış ve kalan yaşamını, Bizans'ın Türk tehdidinden kurtarılması gayesine hasretmişti. Papalık mahkemesinde sekreter ve Yunanca çevirmeni olarak çalışmış, bunun yanı sıra Floransa, Roma ve Venedik'te retorik, şiir ve Yunan dili üzerine konferans ve dersler vermiştir. Platonculara saldırarak Aristotelesçiliği savunmuş ve başarılı bir Latince habibi de olmuştur. Floransa'da hocalık yapan John Argyropoulos, metinler çeviren ve Ferrara, Roma ve Napoli'de hocalık yapan Theodore Gazes ve Aldo Manuzio ile editörlük ve Padua'da hocalık yapan Marcus Musurus gibi başka isimleri de bunlara eklemek gerekir. Bu araştırmacılar, bütün Yunan biliminin, Avrupa'nın bütünlüğünün, Hristiyan inancının ve hatta bizzat uygarlığın kendisinin tehlikeye olduğunu ileri sürmüşler ve bu şekilde, Osmanlı ilerlemesine ilgiyi artırmaya çalışmışlardır. Daha önce de ifade edildiği üzere, başlıca amaçları Batı'da Osmanlılara karşı bir Haçlı Seferi düzenlenmesini sağlamak ve ülkelerini geri alarak oraya dönmektir. Bu Bizanslı göçmenler Roma Katolikliğini benimseme eğilimlerine rağmen, yine de Bizanslı olarak kültürel kimliklerini korumaya devam ettiler. Birbirleriyle yakın ilişki kurarak memleketleriyle bağlarını sürdürmeye çalıştılar. Bizanslı göçmenlerin fiziksel görünümle ilgili nereden geldiklerine dair ipucu ve-

liyordu. Örneğin, 15. yüzyıl İtalya'sında moda olmayan sakal bırakıyorlardı.

Bununla birlikte, bütün Bizanslı bilgi göçmenlerin Batı'da çok sıcak karşılandıkları düşünülmemelidir. Örneğin, çeşitli İtalyan şehirlerinde ve saraylarında Yunanca öğretmeni ve müstensih olarak çalışmış olan Constantine Lascares, bu hizmetlerini köleliğe benzetmiş ve Yunan bilimine az değer verilmesinden şikayet etmişti. Bu şahitlik, Latinlerin Antik Yunan bilimine ve sanatına hayranlık duymalarını karmaşık hale getirmektedir.

Aslında İstanbul'un fethinden önce, Bizanslı göçmenler Batılıları, yakında

İtalya'da hocalık yapan ilk önemli Yunanlı araştırmacı Manuel Chrysoloras.

meydana gelecek felaketlere karşı uyarıya çalışmışlardı. Bessarion ve Trabzonlu George İstanbul'un fethedileceğini önceden görmüşlerdi. Geç Ortaçağ boyunca Bizans, Avrupa'yı Hristiyan olmayanların, yani kâfirlerin tehdidinden koruyan bir devlet olmuştu. 7. yüzyılda Asya'da ve kuzey Afrika'da sahip olduğu toprakları Müslümanlara kaybetmiş olmasına ve hâlâ da toprak kaybetmeye devam etmesine rağmen, Bizans imparatorluğu büyük bir toparlanma göstermiş, hatta bazı topraklarını geri bile almıştı. Bu güçlülüğü ve uzun ömürlülüğü nedeniyle Bizans daima Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında tampon bölge olarak Hristiyanlığı koruyucusu kabul edilmişti. Ancak Batılılar her zaman Bizans'ı dost olarak görmemişlerdi. Bazen

Bizans'ın kayıplarını kendi kayıplarınıymış gibi görmüş, zaman zaman ise Yunan yenilgilerini, lâıyk oldukları şeyin başlarına gelmiş olduğu şeklinde değerlendirmişlerdi. Batı ve Bizans arasındaki bu inişli çıkışlı ilişki, yeni çağda büyük ölçüde ortak bir kültüre (Antik Helen) sahip olduğu inancına dayandırılarak dengelenmiştir.

3) Palaeologlar döneminin ekonomik açıdan temel özelliği, ticaretin tamamen Cenevizliler ve Venediklilerin elinde olmasıydı. Bütün ticareti bu iki koloni yürüttüğünden, Bizans gümrükleri ticaretten hiçbir şey kazanmıyordu. Halbuki, toprak kayıpları ve artan feodalleşme devlet için, ticaretten gelecek gelirleri önemli kılmaktaydı. İşte böyle bir ortamda ve zamanda Türklerin baskısı ve Batı'da fırsatların artması, ekonomik sıkıntı içinde bulunan Bizans'ta pek çok Yunanlı İtalya'da iş aramaya mecbur bıraktı. İtalya'da büyük rağbet gören araştırmacıların yanı sıra, askerler ve denizciler de özellikle Güney İtalya'da iş buluyorlardı. Görülüyor ki Bizanslıların İtalya'ya göç edişlerinin ağırlıklı sebebi bilimsel değil, ekonomik ve siyasiydi.

Latinler Bizans'a niçin gittiler?

Bizans'a seyahat eden Latinlere gelince, onların da esas olarak iki amacı vardı:

1) 14. yüzyılın sonlarıyla 15. yüzyılın başlarında Doğu Akdeniz bölgesi İtalyanlar, Bizanslılar ve Türkler için bir savaş arenasına olmasının yanı sıra, birbirleriyle karşılaşma alanı da olmuştu. Türkler Doğu Akdeniz'e hakim olmasına rağmen, bu bölgedeki İtalyan varlığı, 15. yüzyılın sonlarına kadar güçlü bir biçimde sürmüştür. İstanbul ve İskenderiye gibi önemli Bizans ve Müslüman kentlerinde oturma ve ticaret yapma imtiyazlarına sahip olan İtalyanlar, bazı doğu kolonilerinin kontrolünü de ellerinde tutuyorlardı.

Doğu Akdeniz'deki İtalyan ticari varlığı, ticaretten başka sebeplerle Doğu'da seyahat etmek isteyen vatandaşlarının için kolaylaştırmaya yardım etti. Özellikle araştırmacılar bu bağlantılardan yararlandılar. 15. yüzyılın ilk yarısında pek

çok İtalyan ya Yunan üstatlarını incelemek için ya da Doğu Yunan'ın maddi kültürünü gözlemlemek için Doğu'ya seyahat ettiler. Bu dönemde Yunanistan ve kültürü hakkında bilgi edinmek isteyen başlıca iki araştırmacı, Floransalı rahip Cristoforo Buondelmonti ve Ciriaco d'Ancona idi. Yunan coğrafyası ve topografyasına meraklı Buondelmonti, Batlamyus'un Coğrafya'sıyla yetinen çoğu İtalyan araştırmacının aksine, bölgeyi ilk elden incelemeyi tercih etti. 1415'te Rodos'ta Yunanca öğrendikten sonra Ege ve Akdeniz'de çeşitli adalara yolculuklar yaptı, bunlarla ilgili bilgi topladı. Yazmış olduğu *Liber Insularum* (Adalar Kitabı) adlı kitabı 15. yüzyılda satış rekoru kırdı. Buondelmonti, yalnızca çağdaş Yunan uygarlığıyla ilgilenmiyordu. Eski Yunan sanatı ve mimarisini öğrenmek için eski harabeleri, tarih ve mitolojiyle ilgili heykelleri de araştırdı.

Buondelmonti'nin genç çağdaşı Ciriaco ise kendi kendisine Latince ve Yunanca öğrendi. Doğu'ya yolculukları sırasında bulmuş olduğu Yunanca eserleri kopya etti, çalışmalarından dolayı tarihçiler onu hümanist çağında yegâne Yunan arkeoloğu olarak kabul etmişlerdir. Keşiflerini Leonardo Brunl, Francesco Filelfo gibi hümanistlerle yazışarak paylaştı.

Bağımsız araştırma yapmak için değil de, Bizanslı bilginlerden Yunan dilini ve metin yorumlamayı, filoloji yöntemlerini öğrenmek için Bizans'a giden İtalyanlar da vardı. Bu öğrencilerin en meşhurları Guarino da Verona, Jacopo Angeli da Scarperia, Giovanni Tortelli ve Francesco Filelfo idi. Filelfo (1389-1481), Venedik konsolosunun sekreteri olarak İstanbul'a geldi ve gelişinden kısa süre sonra John Chrysoloras'tan Yunanca öğrenmeye başladı. Bu sırada Bizans'ta klasik metinlerin incelenmesinin yanı sıra felsefe, teoloji, astronomi, tıp ve matematik eğitimi de gelişmişti. Bu durum, Palaeologlar Rönesansı'nın bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Böylelikle, Batılı araştırmacılar yüzyıllar sonra ilk defa Arapça çevirisine ya da yorumuna dayanmadan, eski Yunanca metinleri inceleme sürecine başlamış

Rönesans'ı ağırlıklı olarak Bizanslı göçmenlere dayandırmak, bu can alıcı dönemi basite indirgemek ve doğru değerlendirmemektir.

oldular. Hümanistler nihayet kaynaklara orijinal dillerinde ve biçimlerinde ulaşabiliyorlardı. Bizans'ı doğrudan doğruya görmüş olmaları, tehlikede (Türk tehdidi altında) olan hazineleri değerlendirmelerini de olanaklı kılmıştı.

Zamanla İtalya'ya iş bulmaya giden Bizanslıların sayısı arttığından, artık daha az sayıda Latin araştırmacı Bizans'a gider olmuştur. Bu şekilde, ülkelerinde Yunanca öğrenen veya yurtdışında öğrenim gören pek çok İtalyan, daha sonraki İtalyan kuşağı için önemli çevirmenler ve Yunanca hocaları olmuştur. Dolayısıyla Yunan klasiklerini okumak için Bizanslılara ihtiyaçları kalmamıştır.

2) Diğer taraftan, Bizans'ın başkenti İstanbul ve İtalya arasındaki ilişki, sanıl-

dığı gibi İstanbul'un fethiyle kopmamıştı. Ticari, siyasi ve kültürel olmak üzere çeşitli sebeplerle bu ilişki devam etti. İstanbul'un fethinden sonra bazı hümanistler casusluk yapmak üzere de buraya gelmişlerdir. Örneğin Lorenzo de Medici adına çalışan Janus Lascaris (1445-1535), 1489-1492 yılları arasında, iki görevle eski Bizans İmparatorluğu'na geldi. Görünürdeki amacı, Medici kütüphanesi için Yunanca yazmalar toplamaktı. Fakat Osmanlılara karşı düzenlenecek olası bir haçlı seferi için gizlice bilgi de toplamıştı. Topladığı bilgiler arasında, Osmanlı ordusunun büyüklüğü ve gücü, askerlerinin, özellikle de Hristiyan doğan yetiçerilerin kararlılığı ve Yunanlıların Osmanlılara karşı ayaklanma ve Haçlılara katılma eğilimleri başta geliyordu. İstanbul'un Osmanlıların eline geçmesinden sonra da İtalyanların Yunanca yazmaları toplayabilmeleri son derece ilginçtir.

Ortaçağ'ın kapanışını, Yeniçağ'ın başlangıcını temsil eden Rönesans'ı, ağırlıklı olarak Bizanslı göçmenlerin bilgisine ve getirdikleri kılaphalara dayandırmak, görülüyor ki Rönesans gibi Batı için can alıcı bir dönemi basite indirgemek ve doğru değerlendirmemek olacaktır. Toplumların ve uygarlıkların, karşılıklı etkileşimlerini doğal karşılayarak, Bizans-İtalya ve İslam (Osmanlı) arasındaki karşılıklı kültürel ilişkileri gözlemleyerek Rönesans'ı yerli yerine yerleştirmek gerekmektedir.

Batı'da fırsatların artması, ekonomik sıkıntı içinde bulunan Bizans'ta pek çok Yunanlıyı İtalya'da iş aramaya mecbur bıraktı. Görülüyor ki Bizanslıların İtalya'ya göç edişlerinin ağırlıklı sebebi bilimsel değil, ekonomik ve siyasiydi.

KAYNAKÇA

- 1) Nancy Bisaha, *Creating East and West*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2004.
- 2) C. N. Constantinides, "Teachers and Students of Rhetoric in the Late Byzantine Period", *Rhetoric in Byzantium*, Ed. By Elizabeth Jeffreys, Variorum 2003, s.39-53.
- 3) Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, translated by H. J. Magoulas, Detroit 1975.
- 4) Edmund Fryde, *The Early Palaeologan Renaissance (1261-c.1360)*, Brill 2000.
- 5) John Montfasani, *Greeks and Latins in Renaissance Italy, Studies on Humanism and Philosophy in the 15th Century*, Variorum, Great Britain 2004.
- 6) N. G. Wilson, *From Byzantine to Italy, Greek Studies in the Italian Renaissance*, The John Hopkins University Press, Baltimore 1992.

Türklerin Rönesans'a etkisi

Batı, karanlık bir dönem yaşarken 8. yüzyılda İslam Dünyası ile ilişkiye girmiş karşılarında üstün bir uygarlığın olduğunun bilincine varmıştı. Bu kez Arapça yapıtlar Latinceye çevrilmeye başlamıştı. Böylece Antik Yunan Uygarlığı Müslüman bilim adamlarının katkılarıyla birlikte Batı'ya aktarılmış, Rönesans işte bu birikimin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştı.

Dünya bilim tarihi söz konusu edildiğinde, hepimizin çok iyi bildiği gibi Mısır-Mezopotamya uygarlıklarına dayanan Antik Yunan'daki

bilimsel çalışmalar gerçekten hayranlığımızı çeken bir düzeye ulaşmış; Platon, Aristo, Öklid, Arşimed, Apollonius, Aristarkos, Eratostenes, Philon, Heron, Batlamyus, Galenos ve burada adından söz edemediğim daha pek çok kalburüstü bilim adamları yetişmiş, bilime özgün katkılar yapmışlardı. Ancak Roma imparatorluğu döneminde başlayan duraklama ve imparatorluğun çöküşü, bu uygarlığın karanlık bir döneme girmesine neden olmuştu. Bu sıralarda Orta Doğu'da yeni bir din yeni bir atılım getirmiş, bu yapıtlar Arapça'ya çevrilmiş, bunlara yeni ve özgün katkılar yapılmış ve İslam Uygarlığı dediğimiz bir uygarlık doğmuştu. Battani, Sabit ibn Kurra, Habaş el Hasib, Ebu'l Vefa, Farabi, İbn Sina, Beyruni, İbn ül Heysem, Harezmi gibi bilim adamları özgün katkılar yapmışlardı.

11. yüzyıldan başlayarak, İslam Dünyası'nda bilimsel çalışma temposunda görülen yavaşlamanın nedeni olarak Türklerin İslam Dünyası'na egemen olmaları görülmüyordu. Bu hatalı yargı, verilerin incelenip ortaya konmamış olmasından kaynaklanıyordu.

Batı, karanlık bir dönem yaşarken 8. yüzyılda İslam Dünyası ile ilişkiye girmiş (özellikle Sicilya ve İspanya yoluyla), karşılarında üstün bir uygarlığın olduğunun bilincine varmıştı. Bu kez Arapça yapıtlar Latinceye çevrilmeye başlamıştı. 12. ve 13. yüzyıllarda bu çevirilerin sayısı burada söz konusu edemeyeceğim kadar kabarktı. Böylece Antik Yunan Uygarlığı Müslüman bilim adamlarının katkılarıyla birlikte Batı'ya aktarılmış. Rönesans işte bu birikimin bir ürünü ola-

rak ortaya çıkmıştı.

Geçen yüzyılın sonları, bu yüzyılın başlarındaki bilim tarihçileri, henüz İslam Dünyası üzerinde kapsamlı çalışmalar yapılmadan, dünya bilim tarihi zincirini, İslam Dünyası'ndaki çalışmalarını dikkate almadan tamamlıyorlardı. Ancak yapılan çalışmalar, bugün artık, İslam Dünyası'ndaki bilimsel çalışmaların, dünya bilim tarihi zincirinin bir halkası olduğunu ortaya koymuş ve bütün bilim tarihçileri tarafından kabul edilmiştir.

Ancak İslam Dünyası deyimi çok komplike bir deyimdi, çünkü İslam Dünyası şemsiyesi altında değişik toplumlar bulunmaktaydı. En belirgin olanları bilindiği gibi Türkler, Araplar ve Farslılardır. Bu halkayı oluşturanlardan biri olan Türklerin durumu yaygın olarak şöyle değerlendiriliyordu:

11. yüzyıldan başlayarak, İslam Dünyası'nda bilimsel çalışma temposunda bir yavaşlama görülmektedir. Bunun nedeninin de Türklerin İslam Dünyası'na egemen olmalarıydı deniliyordu. Bu hatalı yargı, bu dönemin incelenmemiş, verilerinin ortaya konmamış olmasından kaynaklanıyordu. Yapılan incelemeler (henüz daha başlangıç döneminde olsa da) bu hatalı yargıyı değiştirmekle kalmamış, ilginç ipuçlarını da ortaya çıkarmıştır. Şimdi bu ipuçlarından söz etmek istiyorum. Yani Türklerin İslam Dünyası'na egemen oldukları dönemde başlarında Yunanca ve Latinceye çevrilerek Rönesansı etkilemiş olanlardan.

Trabzon akademisi: Astronomi

13. yüzyılın sonları 14. yüzyılın başlarında Trabzon'da Alexios (1297-1330) döneminde bilimsel çalışmaları geliştirmek amacıyla bir akademi kuruluyor. Akademinin programı gereği Gregorios Chioniades Tebriz'e gönderiliyor. Bir süre Tebriz'de kalıyor, hatta Tebriz Baş Pazarlığı görevini de üstleniyor.

Şimdi buraya bir nokta koyalım. Neden İtalya'ya değil de Tebriz'e gönderiliyor diye bir soru soralım. Bu bir rastlantı değildir. Çünkü Gazan Han (1295-1304), 13. yüzyılın sonları, 14. yüzyılın başlarında Tebriz'de bir rasathane kuruyor. Vakıfla beslenen bu rasathanenin yanında cami, manastır, medreseler, kütüphane, hastahane, hamam da var. Başka deyişle bir külliye kurduyor. Verilen bilgilere göre burada astronomi öğrenmek amacıyla pek çok ülkeden ve çeşitli dinlere mensup kişiler toplanmıştır. Bunlar arasında Franklardan da söz edilir.

Gregorios Chioniades ülkesine dönüşünde birtakım kitapları da beraberinde getiriyor. Daha sonra bu kitaplar Trabzon Sarayı'nda Chrysococcus'in eline geçiyor. Kimdir Chrysococcus? Trabzon'da yaşamış (1335-45), Manuel adlı bir keşiş tarafından yetiştirilmiştir. Keşiş Manuel ise Chioniades'in öğrencisidir; ona Chioniades'in Tebriz'den getirdiği kitapları okuması için vermiştir. O da bu kitapları dayanarak bir astronomi kitabı kaleme alıyor. Böylece Chrysococcus bu yüzyılda Bizans astronomisinde görülen canlanmanın önderliğini yapıyor.

Yine 1323 yılında adı bilinmeyen bir yazar Şemsüddin Mirakel Buharî'nin astronomiyi ilgilendiren eserini Yunanca'ya çeviriyor. Bu çeviri halen Florance Cod. Laurent Plutei XXVIII, 17'de kayıtlıdır. Getirilen bu yazmalar üzerinde çalışan, iki Bizanslı astronom daha vardır: Theodor Meliteniotes ve Isaac Argyros. Theodor Meliteniotes hocaların hocası unvanını almış bir bilim adamıdır. 1361 yılında, Bizans'ta o zamana kadar kaleme alınmış en kapsamlı astronomi kitabını yazmıştır. Bunu yazarken, Chioniades'in Tebriz'den getirdiği yazmalardan ve 1323 yılında Yunanca'ya çevrilmiş olan Buharî'nin eserinden yararlanmış. Bugün bunun bir yazması Codex Vati-

canus Grecus 1059'da kayıtlıdır. Isaac Argyros da yazdığı eserde bu Yunanca çeviriden yararlanmış. Sarton'un bildirdiğine göre, bu Yunanca çevirilere dayanan daha pek çok astronomi eserleri kaleme alınmıştır.

Tebriz'den getirilen bu eserler İbrani diline de çevrilmiştir. 1374'de Selanikli Solomon ben Eliyah bunların çevirilerini yapmış ve Mordecai ben Eliezer Comtino da bunlar üzerine İbranice bir açıklama yapmıştır. Çok yaygın olarak tanınmasa da Batılı bazı bilim adamları tarafından söz konusu edilmiştir.

14. yüzyılda Bizans astronomisinde görülen canlanma işte Tebriz'den getirilen bu yazmalara dayanmaktadır. Tebriz'den getirilen bu eserlerin kimlerin eserleri olduğu hususu Neugebauer'in Bizans Astronomisinin Terminolojisi üzerindeki çalışmasına kadar açık değildir. *Transaction of the American Philosophical Society*'de yayınladığı *Studies in Byzantine Astronomical Terminology*'de bu husus aydınlığa kavuşuyor. Neugebauer'in bu çalışması Heiberg'in Byzantinisch Analect'deki Codex Vaticanus Grecum No. 1058'deki yazma üzerine. Kendi ifadesince bu yazmayı seçmesinin nedeni, Bizans astronomisine ilişkin bilgi verecek düzeyde, en ilgi çekici yazma olmasındandır. Bu yazma içinde

14. yüzyılda Bizans astronomisinde görülen canlanma Tebriz'den getirilen yazmalara dayanmaktadır.

Büyük Astronomi Yapıtı adlı bir bölüm vardır. Heiberg bu yazmaya ilişkin bilgi verirken şöyle yazıyor: Grosseres Astronomisches Werk.....von Heiberg bu Yunanca adın ne olduğunu söylemiyor. Ancak Neugebauer, bu adın Senceri Zici olduğunu ve bunun da çok açık olduğunu söylüyor. Şu halde bu yazma, Selçuklu İmparatoru Sultan Sencer döneminin ünlü astronomu Abdurrahman el Hazine'nin El Zic el Muteber el Senceri adlı zicinin bir çevirisi olmuş oluyor. Heiberg'e göre, yazma 15. yüzyılın başlarında (1408) kaleme alınmıştır ve Bizans'ta kullanılmak üzere hazırlanmıştır. Bizans'ın bazı kentlerindeki doğuş ve batış zamanlarını içermektedir.

İlginç olan taraf, bu yazmanın daha sonra Güney İtalya'ya gelmiş ve Calabria'da kullanılmak üzere, enlem ve boylamlara ilişkin düzeltmelerin yazmanın kenarına yazılmış olmasıdır. Neugebauer varak varak bu yazmayı incelediğinde, bu yapıtın Hazine'nin Senceri Zici, Nasirüddin-i Tusî'nin İlhanî Zici'nin Şemsüddin-i Buharinin Alai Zici'nden yararlanmış olduğunu ortaya koyuyor. Ayrıca, yazmada kullanılan bazı terminolojinin doğrudan doğruya Arapçadan alınıp Yunan alfabesiyle yazıldığını ve bunların neler olduğunu da bir listesini çıkarıyor. Bu yazmada ilginç bir nokta da doğa olarak takvim çalışmalarında Uygur ve Melikşah takvimlerinin kullanılmış olmasıdır.

Tıp

Şimdi de başka bir ipucundan söz edelim. Selçuklular ve beylikler insan sağlığına çok önem vermişlerdi. Hemen hemen her kentte kurdukları medreselerin yanında bir de hastane inşa etmişlerdi. Bunun bir örneği, Şam Atabeyi Nurettin Zengi'nin Şam'da bir medrese ve hastahane inşa ettirmiş olmasıdır. Bu hastahane İbn ü'n Nefis adlı son derecede önemli bir doktor yetiştirmişti. Tıpla ilgili pek çok yapıtı vardır. Sarton İbn ü'n Nefis'in bu yapıtlarına ilişkin olarak şöyle diyor: "Onun en çok tanınan yapıtı, Kanun üzerine yaptığı açıklama Kitab el Mucez el Kanun'dur. Onun bir diğer yapıtı, yine Kanun'un anatomiye ilişkin bölümü üzerine yaptığı açıklama Şerhu teşhîhi İbn Sina'dır." Bu yapıt filolojik açı-

İbn ü'n Nefis, Şam Atabeyi Nurettin Zengi'nin inşa ettirdiği hastahane'de yetişir ve Servetius'un tıp çalışmalarını etkiler.

dan önemlidir.

Şimdi burada bir parantez açarak kan dolaşımının tarihi gelişimi üzerine son derece kısa bir özet vermek istiyorum. Kan dolaşımı üzerinde ilk bilgiyi veren 2. yüzyıl dolaylarında yaşamış olan Galenos'tur. O şöyle bir tablo geliştirmiştir: Kan karaciğerde yapılır ve vücuda dağılır. Kalbin sağ tarafına gelen kan, deliklerden sol tarafa geçer ve burada akciğerden gelen hava ile birleşir. İbn Sina da bunu aynen kabul etmiştir.

Şimdi tekrar Sarton'a dönelim. O der ki, İbn ü'n Nefis, beş ayrı yerde İbn Sina'nın kalp ve ciğerlerdeki kan dolaşımına Galenos'un görüşlerini de katarak ele alıyor ve büyük bir cesaretle, hiçbir kuskuya yer vermeyecek biçimde venlerdeki kanın, septumda görülen veya görülmeyecek derecede küçük deliklerden kalbin sağ kulakçığından sol kulakçığına geçemeyeceğini, kalpten çıkıp damar yoluyla akciğere gidip, orada hava ile birleştikten sonra yine damarlar yoluyla kalbin soluna geleceğini söylüyor. Görüldüğü gibi burada anlatılan doğrudan doğruya akciğer kan dolaşımı veya küçük kan dolaşımıdır.

İbn ü'n Nefis'in bu çalışmaları aydınlatma çıkarılmalıdır önce bilinenler şunlardı: 1543 yılında, yani Andreas Vesalius'un De Humanus Corporis Fabrica adlı eserinin yayımlanmasına kadar, kan dolaşımına ilişkin bilinenler Galenos'un

görüşleriydi. Ancak Vesalius bu yapıtında kalbin sağ ve solunu ayıran perdede delikler olmadığını göstermişti. Onu izleyen Realdus Columbus ve Servetius, kan kalbin sağ tarafından sol tarafına bu perdeden geçemeyeceğine göre nasıl geçeceği sorusunu akciğerler yoluyla diye yanıtlıyor. Böylece akciğer kan dolaşımını bulmuş oluyorlar. Realdus Columbus 1559'da Venedik'te yayınladığı De re Anatomica'da, yine Servetius da 1553'te Viyana'da yayınladığı Christianisme Restitutio adlı yapıtında akciğer kan dolaşımını açıklıyor. Ancak ortada ilginç bir durum var, İbn ü'n Nefis'in küçük kan dolaşımını açıkladığı yapıtı, Eben Nefis Philosphia Medici Expositio Superquintum Canonem Avicennae ab Andrea Alpago Bellinium si ex Arabum in Latinum Versa adıyla Latinceye çevriliyor ve Venedik'te 1547 yılında basılıyor. Servetius'un eserinin 1553'te Viyana'da, Columbus'un kitabının 1559'da Venedik'te basıldığı göz önüne alınacak olursa, Max Meyerhof'un ifadesiyle doğrudan doğruya İbn ü'n Nefis'ten yararlanıldıkları açıktır. Ayrıca, şuna da işaret etmek gerekir, İbn ü'n Nefis'i çeviren Andrea Alpago da 30 yılını Suriye'de Arapça yazmaları araştırarak geçirmiş ve bunların çevirilerini yapmıştır. Ancak henüz bazıları yayımlanmamıştır.

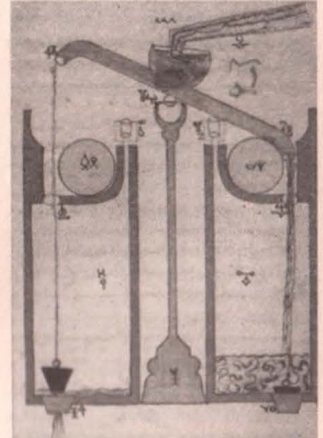
Buna Prof. Dr. Aslan Terzioğlu'nun Ortaçağ İslam-Türk Hastahaneleri ve Avrupa'da Tesirleri, Belleken XXXIV, s.121-170, yazısından aktaracağımız şu ipucunu da katabiliriz. 1218 yılında Haçlı ordusuyla gelen Bolognali cerrah Hugo von Lucca, Hristiyan yaralıların tedavisi için kendisine değil, Müslüman doktorlara gittiklerini söylüyor. Bunun üzerine üç yıl Selçuklu ordusundaki seyyar hastahanelerde çalışarak Müslüman cerrahların nasıl çalıştıklarını görüyor, onlardan yaralıları esrar, banotu ve ademotuna batırılmış süngerle uyutup ameliyat yaptıklarını öğreniyor. 1221 yılında Bologna'ya döndüğünde bu yöntemi kullanarak ameliyat yapıyor.

Teknoloji

Şimdi de teknik alanda bir örnek verelim. 12. yüzyılın sonları 13. yüzyılın başlarında Diyarbakır Artuklu Sarayı'nda

dönemin en yetenekli bir bilim adamı, bir teknisyen yaşıyor: El Cezeri. Olağanüstü araçlara ilişkin eseri zamanımızda bütün dünya bilim tarihçilerinin ilgisini çekmiştir. Hill, El Cezeri'nin bu yapıtını, açıklamalarıyla birlikte The Book of Ingenious Mechanical Devices adıyla İngilizceye çevirmiş ve California Üniversitesi profesörlerinden Lynn White da bir önsöz yazmıştır. 1974'te basılmış olan bu yapıtın önsözünde Lynn White şöyle der: "Batılı bilim adamları konik valfin ilk defa Leonardo'nun çizimlerinde görüldüğünü sanıyorlardı. Oysa el Cezeri'nin resimlerinde görülmektedir. Ayrıca, parçalı disk El Cezeri'de görülür. Batı'da bu Giovanni ile ortaya çıkar. Francesco di Giorgio (ölmü 1501) ile de Avrupa makina çizimi genel terminolojisine girmiştir. Aynı zamanda diğer önemli bir hususta yeşil kumla, kapalı kalplarda maden dökmeçiliğine yer vermeyen tasvirdir. Bu yöntem Batı'da 15. yüzyıldan önce kullanılmamıştır. Bu örnekler ve diğerleri Uzak Doğu ve Müslüman icatlarının Batı'ya aktarılması olduğunu göstermektedir."

Bütün bunlar Rönesans'ın doğuşunda yalnızca ilk dönemlerdeki bilimsel yapıtların değil, Türklerin İslam Dünyası'na egemen olduğu 11. yüzyıldan itibaren yapılmış çalışmaların da etkisi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Diyarbakır Artuklu Sarayı'nda yaşayan El Cezeri'nin çalışmalarından bir örnek.

K a p a k

İslam dünyasındaki akıl tutulması üzerine eleştirel bir çözümleme

İslam, Rönesans ve Aydınlanma

Rönesans, din-odaklı düşünceye bir meydan okuyuş, burjuvazinin gelişmesiyle feodal sistemin çatırdaması, matbaanın icadıyla halkın bilgiye ulaşabilmesi, bilgi üzerindeki skolastik otoritelerin kalkması, güzel sanatlara ve edebiyata önem veren bir zümrenin oluşması gibi pek çok unsuru içermektedir.

Bu makale üç soruya yanıt aramaktadır: İki, İslam Rönesansı deyişini kullanmak ne ölçüde doğrudur. İkinci, Batı'da Rönesans'ın doğuşunda İslam dünyasından yapılan çevirilerin işlevi/işlevleri nelerdir? Üçüncüsü ise, İslam dünyasında Batı'dakine benzer bir bilimsel 'aydınlanma neden gerçekleşmemiştir? Ya da Beyt el-Hikme'de yürütülen çeviri etkinliği ile önemli bir düşünsel mirasa sahip olan ve onu işleyerek geliştiren İslam dünyasında, belli bir süre sonra neden aydınlanma (akıl) tutulması yaşanmıştır? Bu üç soruya verilecek yanıtlar, ideolojik tutamaklara sahip Batı merkezlik ile Doğu merkezçilliği eleştirel-bilimsel bir süzgeçten geçirmek için yaşamsal öneme sahiptir.

"Dört büyük ümmetten söz edilir: Arap, Acem, Rum ve Hint. Ardından biri diğerleriyle eşleştirilir ve Arap ve Hint'in yollarının (mezheb) birbirine yakın olduğu belirtilir. Bunların genel eğilimi, nesnelerin özelliklerini dile getirme, mahiyet ve hakikat hükümleriyle yargıda bulunma, ruhani dünyadaki işlere yönelme şeklindedir. Benzer şekilde Rum ve Acem'in de yollarının birbirine yakın olduğu söylenir. Bu ikisinin genel eğilimine gelince, nesnelerin doğasını dile getirme, nitelik ve nicelik hükümleriyle yargıda bulunma, nesneler dünyasındaki işlere yönelme biçimindedir."

Şehristânî, *el-Milel ve en-Nihal*, cilt: 1, Beyrut 1948, s.2.

Giriş

İslam ve Rönesans kavramı bir araya getirildiğinde, genelde üç hususun tartışma konusu edildiği görülür. İlki, 'İslam Rönesansı' deyişi, ikincisi, 'Rönesans'a İslam düşüncülerinin etkisi', üçüncüsü ise İslam dünyasında kuzeye yayılmayı sağlayan fetih hareketleri ve Beyt el-Hikme'de yürütülen sistemli çeviri etkinlikleriyle belli bir düşünsel birikim oluşmasına ve bunları işleyip geliştiren ünlü düşünürler yetişmesine rağmen, Batı'dakine benzer bir bilimsel aydınlanmanın niçin yaşanmadığı, bir diğer deyişle, gelişmelerin sonunda yaşanan 'akıl tutulması'nın gerisinde ne türden süreçlerin yatıdığıdır. Bu üç hususun tartışma konusu edilmesi, aslında oldukça yenidir ve 19. yüzyılda emperyalizm olgusuna bağlı olarak artan şarkiyat araştırmalarında, Batılılar tarafından gündeme getirilmiştir. Anılan tartışmaların, modern İslam düşüncesinde önemli bir yankı bulduğunu anımsatmak gerekir. Biz bu makalede, anılan üç hususu eleştirel açıdan tartışma konusu yapmaya çalışacağız. Tartışma sırasında şu sorulara yanıt bulmaya çalışacağız. 'İslam Rönesansı' deyişi doğru bir deyiş midir? Batı'daki kullanımına bakarak anılan kavramı İslam dünyasına transfer etmek ne ölçüde doğrudur? Batı'da Rönesans'ın doğuşunda ve gelişiminde İslam dünyasından yapılan çevirilerin katkısı, hangi alanlardadır ve bu katkıyı nasıl değerlendirmek gerekmektedir? Eğer

Batı'da Rönesans'ın doğuşunda, İslam dünyasından yapılan çevirilerin ve İslam düşüncülerinin önemli bir payı varsa, aynı ürünlere sahip olan İslam dünyasında, Batı'dakine benzer bir biçimde neden bilimsel bir aydınlanma gerçekleşmemiştir?

Rönesans Eski Yunan geleneğinin yeniden doğuşudur.

genelde ileri sürüldüğü gibi Batı'da Rönesans'ın doğuşunda, İslam dünyasından yapılan çevirilerin ve İslam düşüncülerinin önemli bir payı varsa, aynı ürünlere sahip olan İslam dünyasında, Batı'dakine benzer bir biçimde neden bilimsel bir aydınlanma gerçekleşmemiştir? Bir diğer deyişle, Batı'da paradigmatik dönüşüme neden olduğu ilen sürülen malzeme, aynı etkiyi İslam dünyasında neden yaratmamıştır?

Rönesans ve İslam Rönesansı değişti

Rönesans kavramı Batı uygarlığında aittir ve Ortaçağ ile Yeniçağ arasındaki belli bir zaman dilimine karşılık gelmektedir.(1) Fransızca kökenli olan bu kavram, etimolojik olarak 'yeniden doğuş' anlamına gelmektedir. Burada, yeniden doğuşa kastedilen şey, Eski Yunan düşüncesinin yeniden keşfedilmesidir. Ancak Rönesans'a ilişkin tartışmalara derinlemesine baktığımızda, kavramın içeriği bu kadarla sınırlı değildir çünkü Rönesans üzerine araştırma yapan düşünürlerin de belirttiği gibi, o, Ortaçağ'ın, din-odaklı skolastik düşüncesine bir meydan okuyuş, burjuvazinin gelişmesiyle feodal sistemin çatırdaması, matbaanın icadıyla halkın her türden bilgiye ulaşım olanağını bulması, bilgi üzerindeki skolastik otoritelerin kalkması, güzel sanatlarla ve edebiyata önem veren bir

zümrenin oluşması gibi pek çok unsuru içermektedir.(2) Bu türden gelişimin ardında ise, çoğu kez, Ortaçağ'ın sonlarından itibaren beliren kağıt ve matbaanın kullanılmaya başlanması, yeni ticaret yolları ve zenginlikler aramaya dönük coğrafi keşifler, İstanbul'un fethiyle oradaki düşüncülerin İtalya'ya göç etmesi, ticaretle zenginleşmeye başlayan burjuva sınıfının siyasal güç talep etmesi(3), büyük kuramsal yapıların, özellikle Hristiyan teolojisinin hizmetine sunulan Aristotelesçiliğin ve yer eksikli Batlamyus sisteminin sarsılması ve bunlara bağlı

Yeni entelektüel arayışlar, astrolojik uygulamaların yaygınlaşmasına ve Eski Yunan'daki çoğulcu düşüncenin canlanmasına yol açmıştır. Bu canlanmada ve Eski Yunan'ın yeniden keşfedilmesinde, Doğu'dan/İslam dünyasından yapılan çeviriler güçlü bir işlev yüklenmiştir.

olarak gelişen yeni entelektüel arayışlar yatmaktadır.(4)

Büyük kuramsal yapıların sarsılması ve yeni entelektüel arayışlar, astrolojik uygulamaların yaygınlaşmasına ve Eski Yunan'daki çoğulcu düşüncenin canlanmasına yol açmıştır. Bu canlanmada ve Eski Yunan'ın yeniden keşfedilmesinde, Doğu'dan/İslam dünyasından yapılan çeviriler güçlü bir işlev yüklenmiştir. Rönesans döneminde yaşanan çoğulcu durumu ve astrolojiye olan yoğun ilgiyi, ünlü bilim tarihçisi A. Koyre 'Rönesans'ta her şey olasıdır' deyişiyle özetlemeye çalışmaktadır.(5) Her şeyin olası görüldüğü bu atmosferde, hümanizm hareketi, atomculuk, kuşkuculuk, Hristiyanlığın dışında ele alınmaya çalışılan yeni bir Aristoculuk, yeni Aristoculuk bağlamında İbn Rüşdçülük (Averroizm), Platonculuk, laik siyaset, ütöpik devlet tasarımları, gizemcilik gibi oldukça geniş bir alana yayılmış düşünsel arayışlar ortaya çıkmıştır.(6) Bu, aslında Ortaçağ'ın egemen kuramsal yapısının çöküşü ile ilintili bir durumdur ve Ortaçağ'ın bağından kopan düşüncüler, kendilerini olgusal veriler zenginliği içerisinde bulmuşlar ve bu verilen kuramsallaştırmaktan çok onları öznel bakış açısıyla bir bir sayıp dökmüşlerdir.(7) Bu yüzden olsa gerek, Rönesans'ın bilimsel kuramlar alanında başarısı oldukça cılızdır; ancak Rönesans'ın sonlarıyla, ardından gelen 17. yüzyıl, bilimsel metodolojiye yönelik tartışmalardan sonra, teorik düzlemde Galileo, Kepler, Kopernik, Newton gibi bilim adamlarıyla oldukça verimli bir kuramlar çağına yol açmıştır.(8) Bu, Rönesans döneminde toplanan olgular çokluğu ve metodolojik (yöntemsel) tartışmalara bağlı olarak teosentrizm/Tann odaklı ve yer merkezli paradigmadan, seküler (din dışı) ve güneş merkezli yeni paradigmaya geçişin bir ürünüdür.

Rönesans kavramının içeriğine ilişkin olarak özetlediğimiz anılan durumlar ışığında, bu kavramı İslam dünyasına aktarmak ve anlam kaybına uğratmadan bir 'İslam Rönesansı'ndan söz etmek olası mıdır sorusunu ortaya atabiliriz. Bu soruya yanıt bulmak için her şeyden önce İslam Rönesansı deyişini kullanan A.

Mez, J. L. Kramer, M. Arkoun gibi düşünürlerin, anılan nitelikle neyi kastetdiklerini ortaya koymamızı, ardından da, Batı'da Rönesans kavramına yüklenen anlamla örtüşüp örtüşmediğine bakmamız gerekmektedir. Anılan düşünürlerin söylemleri irdelendiğinde, onların İslam Rönesansı nitelmesini, Beyt el-Hikme'de yapılan çevirilerin ve ona ilişkin tartışmaların yoğunlaştığı 10. yüzyıla özgü kılmaya çalıştıkları görülmektedir.(9) Bu dönem, İslam dünyasında bilim ve felsefe çalışmalarının yoğunlaştığı ve hararetle tartışmaların yapıldığı bir dönemdir. Bu dönemin bir diğer özelliği de, İslam düşüncesinin kuzey kültürü ve felsefi birikimler dikkate alınarak kuramsal açıdan dizgeleştirilmesi, farklı kuramsal dizgeler arasındaki kırılmaların belirmesidir. Bugün adlarını saygıyla andığımız Kindî, Âmirî, İhvân es-Safâ, Fârâbî, İbn Sînâ vb. çoğu İslam düşünürü bu dönemde yetişmiştir. Bunlara bakarak, bu döneme İslam Rönesansı adını vermek ne ölçüde gerçekçidir? Bilindiği gibi, Beyt el-Hikme'de yapılan çeviriler, salt Eski Yunan felsefe yapıtlarıyla sınırlı kalmamış, Hint ve İran kültürüne ait önemli yapıtları da Arapçaya kazandırılmıştır.(10) Daha önce de kaydettiğimiz gibi, Batı açısından bakıldığında, Rönesans Eski Yunan geleneğinin yeniden doğuşudur.

Bir diğer deyişle Rönesans'la Batı, Justinian'ın Atina'daki Akademisi ve Lyceum'u 529'da kapatması, kilisenin, pagan unsurlar barındırdığı savıyla Eski Yunan felsefesini mahkum etmesi ve dine aykırı olmayan unsurları ona hizmet için payanda yapmasından sonra asli kaynağına yeniden döner. Aynı durum Reform için de geçerlidir; çünkü o da Batı için, kilise aracılığıyla siyasallaşan ve yazılan Hristiyanlık'la yitirilen aslı İncil Hristiyanlığının yeniden doğuşunu imler. Oysa anılan anlamda İslam dünyasında bir yeniden doğuştan söz etmek doğru gözükmemektedir; çünkü İslam kültürü henüz yeni kök salan bir kültürdür. Fârâbî gibi düşünüp, felsefenin önce Keldaniler'de başladığı, oradan Eski Yunan'a geçtiği ve sonra Doğuyla/İslam dünyasına, yani aynı coğrafyaya geri döndüğü düşünülse(11) bile, bu İslam'ın

Batı'da Rönesans'ta Hristiyanlığın hizmetine sunulan Aristotelesçilik ile onun erekselci evren kurgusundan beslenen teosentrizm güçlü eleştirilere uğrarken, Yeni Eflatuncu bir kılığa sokulmuş Aristotelesçilik İslam dünyasında neredeyse kutsanmıştır.

felsefe ile ilk karşılaşmasıdır. Kaldı ki, Keldaniler'deki düşüncenin felsefe olup olmadığı tartışma götürür niteliktedir.(12) Öte yandan, Eski Yunan'dan Beyt el-Hikme'de yürütülen çeviriler, doğrudan Yunancadan yapılmaktan çok Süryaniceden yapılmıştır ve çevrilen yapıtlar, dinsel bir kılığa sokulmuş Yeni Eflatunculuğun damgasını taşımaktadır ve pek çok unsuruyla tek biçimci'dir. Bunu, Yeni Eflatuncuların Aristoteles ve Eflatun'un düşüncelerini aynıymış gibi uzlaştırmaya çalışmalarında bile görmek olasıdır.(13) Aynı çaba, Yeni Eflatunculuğun etkisi altında kalan Fârâbî'nin Kitâb El-Cem adlı yapıtında da görülür.(14) Bu yüzden, İslam dünyasındaki çevirilerin Batı'da Rönesans'takine benzer bir çoğulculuğa yol açtığı da söylenemez. Çünkü çevirilerin ürünü Meşşailik, tasavvuf ve İsrakilik olarak kendini göstermiştir. Bunların karşısında ise daima kelim ve fıkıh ekolleri varolmuştur.

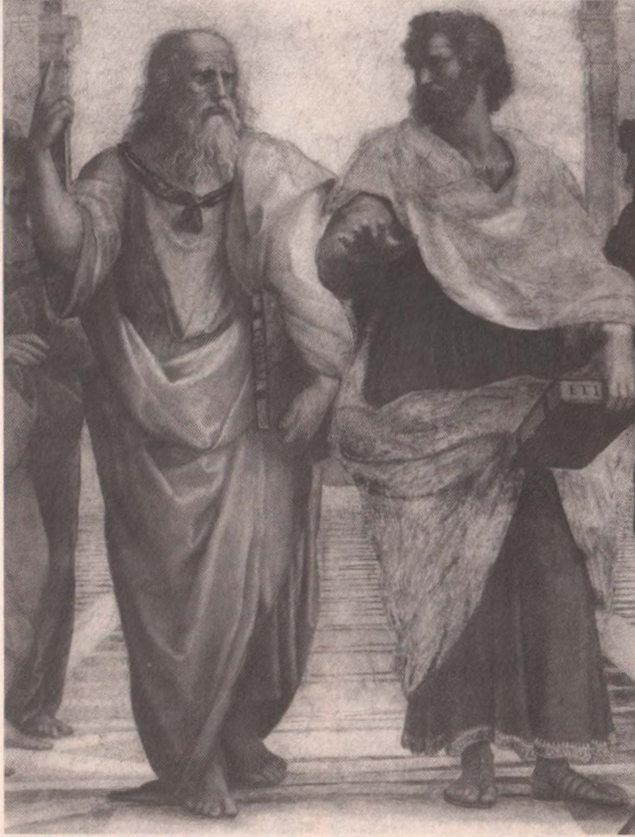
Gerek Meşşailik gerek tasavvuf gerek İsrakilik gerekse kelim ekolleri, belli bir metafizik kurgu oluşturmuşlar ve bu kurgunun merkezine Tanrı'yı oturtmuşlar. Tanrı-odaklılıkta hepsi eşittir. Meşşailerin, tasavvufçuların ve İsrakilerin, aralarında küçük farklar olsa da Plotinus'a dayalı südürcü/türümcü bir kuramda, kelimacıların ise yine aralarındaki kısmi farklarla, Hint ve Yunan atomculuğundan beslenen töz-ilinek metafiziğinin

de karar kıldıkları görülür.(15) Bunlara muhalefet ediyor gibi görünen, Ebû Bekr Zekeriyâ'ya er-Râzî ve İbn er-Ravendî gibi isimler de sanılanın aksine, evren kurguları açısından farklı, orijinal yaklaşımları ortaya koymamışlardır.(16) Daha da önemlisi, İslam devletinin imparatorluklaşmasına bağlı olarak, devletin gereksinimlerini gidermek için yürütülen çeviri etkinlikleri ve bunları işleyip ona İslami bir kimlik veren İslam düşünürleri, elde ettikleri verileri zenginleştirmekle birlikte, o bilgilere bağlı olarak paradigmatik bir devrim yapamamışlardır.(17)

Kimileri, zorlama çevirilerle bazı İslam filozoflarında seküler ışıklar olduğunu söylemeye yönelse de, analitik ve bütüncül bakış, durumun öyle olmadığını göstermektedir. Bu açıdan Batı'da Rönesans Aydınlanma'ya açılırken, İslam dünyasındaki çeviri etkinlikleri, 200 yıllık bir süre içinde donuklaşmaya ve durağanlaşmaya yol açmış ve adeta İslam dünyasını Batı'nın Rönesans'tan itibaren adım adım kurtulduğu Ortaçağ'a mahkum etmiştir. Bu durum oluşmasında, İslam düşünürlerinin Aristoteles'ten beslenerek İslami bir eksende geliştirdikleri teosentrik paradigma güçlü bir işlev yüklenmiştir. Dolayısıyla Batı'da Rönesans'ta Hristiyanlığın hizmetine sunulan Aristotelesçilik ile onun erekselci evren kurgusundan beslenen teosentrizm güçlü eleştirilere uğrarken, Yeni Eflatuncu bir kılığa sokulmuş Aristotelesçilik İslam dünyasında neredeyse kutsanmıştır.(18) Bu veriler ışığında, İslam Rönesansı'na deyişini kullanmanın, Rönesans kavramının içeriğini altüst ettiği sonucuna ulaşmakta bir sakınca olmasa gerekir.

Rönesans'a somut katkılar

İslam düşünürlerinin Rönesans'a etkileri üzerinde çok fazla spekülasyon yapılmaktadır. Kimileri, Rönesans ve sonrasında ortaya çıkan gelişmeleri, neredeyse tümüyle İslam dünyasının etkisine bağlamakta, kimileri ise İslam dünyasından yapılan çevirilerin hemen hiç etkisinin olmadığını ima etmektedir. Bu açıdan, anılan konu ciddiye alınması gereken bir konudur ancak bu konuda ilti-

İslam dünyasından Batı'ya çevrilen yapıtların ağırlığını, Aristoteles külliyyatı ve onun Yeni Eflatuncu yorumları oluşturmuştur.

yatı da elden bırakmamak gerekir. Zira, ihtiyatı elden bırakmak, şovenist tutumlara yol açabilecek niteliktedir ve bizi 'Doğu merkezçilik' ve 'Batı merkezçilik' gibi uç kamplara itebilir. Tarihsel veriler ışığında bakıldığında, daha 11. yüzyılın sonundan itibaren, İslam düşünürlerinin Batı dünyasına etki yapmaya başladığı görülür. Bu etkiyi yadsıamak olanaksızdır. Verilerden anlaşıldığı kadarıyla, saldırı amaçlı Haçlı Seferleri bir kenara bırakılırsa, bu İspanya üzerinden üç ana yolla gerçekleşmiştir: 1) Kimi Hristiyan ve Yahudilerin İslam dünyasında eğitim almaları, 2) Latin dünyasında Arapça konu-

şan kimi öğretmenlerin bulunması, 3) Arapça bilim ve felsefe yapıtlarının İbranice ve Latinceye çevrilmesi. (19)

Kuşkusuz bu üç yoldan en etkili ve sürekli olanı, İbranice ve Latinceye yapılan çevirilerdir. Bu yüzden, sağlıklı bir değerlendirme için nelerin çevrildiğine analitik ve somut olarak bakmak yararlı olacaktır. İslam dünyasından, 11. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılların başına değin uzanan dönemde, Batı'ya yapılan çevirilere baktığımızda, altı kategori ile karşılaşmaktayız. İki, Beyt el-Hikme'de daha çok Süryaniceden Hristiyan ve Sabiilerce Arapçaya aktarılmış Yunan felsefe ve

bilim yapıtlarının çevrilmesi hususudur. Buna Hint ve İran kültüründen Arapçaya kazandırılan kimi yapıtları da ilave etmek anlamlı olacaktır. Burada çevrilen yapıtların ağırlığını, Aristoteles külliyyatı ve onun Yeni Eflatuncu yorumlarının oluşturduğunu belirtmemiz gerekir. Batı'ya yapılan çeviriler arasında ikinci kategoriyi İslam düşünürlerinin Aristoteles üzerine yaptıkları yorumlar/şerhler oluşturmaktadır. Bilindiği gibi, Aristoteles'in yapıtlarının İslam düşünürlerince şerh edileme geleneği Fârâbî ile başlamış, İbn Bacce ile devam etmiş, İbn Rüşd ile evriminin zirvesine ulaşmıştır. Zira İbn Rüşd'un Aristoteles'in yapıtlarına küçük, orta ve büyük boy şerhler yazdığı bilinmektedir ve bu şerhler nedeniyle İbn Rüşd Batı'da şârih/yorumcu (commentator) olarak ünlenmiştir. Üçüncü kategori, dogmatik yapıtlardır. Bu türden yapıtlar, belli filozofların görüşlerini belli başlıklar altında toplamakta, onları tanıtmayı amaçlamaktadır. Bunun en tipik örneği, bir Hristiyan olan Kutsa bin Luka tarafından dokuzuncu yüzyılda çevrilen Rodoslu Aëtios'un metnidir. Burnett, bu eseri pek çok Arapça eserin takip ettiğini söylemektedir. Bunların en ünlüsü Kastilyacaya çevrilen Huneyn bin İshak'ın *Adâb el-Felâsife*'sidir. Dördüncü kategoride, kimi özet niteliğinde eserler ile sorun odaklı yapıtlar yer almaktadır. Bu nitelikteki yapıtlar daha çok belli sorulara yanıt olarak yazılmışlardır. Bunların en tipik örneklerini, Kindî'nin *Resâ'il*'inden çevrilen *Uyku Üzerine*, Beş Öz Üzerine, Nem ve Yağmur Üzerine gibi kısa, sorun odaklı metinler oluşturmaktadır. Beşinci kategori, sistematik felsefi yapıtlardır. Buna tipik örnek olarak, Gazzâlî'nin *Makâsîd el-Felâsife*, İbn Sina'nın *Şifâ'sı* gibi yapıtlar verilebilir. (20) Son bir kategori olarak da, tıp, matematik, coğrafya gibi, bugün bilimsel olarak nitelendirilebileceğimiz yapıtlardan söz etmek gerekmektedir. Sunduğumuz bu kategorileri daha nesnel bir biçimde kavramak ve çevrilen yapıtlar konusunda daha ayrıntılı bilgi etmek için büyük ölçüde Burnett'in oluşturduğu tabloları yararlanılarak hazırlanan aşağıdaki tabloyu incelemek spekülasyonları engellemek açısından yararlı olacaktır. (21)

Yazar	Çevirilen Yapıtın Adı	Çevirmen(ler)
Aristoteles	İkinci Analitikler	Cremonalı Gerard
	Retorik	Alman Herman
	Fizik	Cremonalı Gerard
	De Caelo	Cremonalı Gerard
	Meteora, Kitap I-III	Cremonalı Gerard
	De Generatione et Corruptione	Cremonalı Gerard
	Metafizik (Alpha Meizôn'un başlangıcından bir parça)	Muhtemelen Kindî'nin De Radiis'ini de çeviren mütercim
	Hayvanlar Üzerine	Michael Scot
	Nikomakhos'a Ahlak'tan Seçki	Alman Herman
Sahte Aristoteles	Teolojinin Unsurları/Sırf İyi Hakkında	Cremonalı Gerard
	Dört Unsurun Özelliklerinin Sebepleri Üzerine	Cremonalı Gerard
	Bitkiler Üzerine	S. Alfred
	Sırların Sırrı	İşbiliyeli Jhon-Trabluslu Philip
	Elma Kitabı	Manfred
	Theologia=Plotinus, Enneadlar	Moses Arovas-Pier N. Castellani
Batlamyus	Almagest	Abdelmessie Wittonisiensis-Cremonalı Gerard
İskender Afrodisi	Akıl Üzerine	Gundisalvi
	Zaman Üzerine	Gerard
	Duyular Üzerine	Cremonalı Gerard
	Maddede Değil Surette Meydana Gelen Artış ve Çoğalma Üzerine	Cremonalı Gerard
Themistius	İkinci Analitikler	Cremonalı Gerard
	De Caelo	Mose Alatino
Nemesius	Unsurlar Üzerine (İnsan Doğası Hakkında, bölüm 6)	İmzasız
Kutsa bin Luka	Ruh ile Nefs Arasındaki Fark Üzerine	İşbiliyeli John
	Fiziki Bağlar Üzerine	Africalı Konstantin
Sahte Apollonius (Bâlinus)	Doğanın Sırları Hakkında	Santallalı Hugo
Ebu Ma'sher	Astrolojiye Giriş	İşbiliyeli John -Carinthialı Hermann
Mâşâ'allah	Unsurlar ve Felekler Üzerine (Feleğin Hareketinin Bilgisi Üzerine)	Cremonalı Gerard

Yazar	Çevirilen Yapıtın Adı	Çevirmen(ler)
Huneyn b. İshak	Filozofların Adabı	Libro des Buenos proverbios (Latince çevirisi bilinmemektedir)
Yazarı bilinmiyor	Turbo Philosophorum (Arapçası kayıp bir yapıt)	İmzasız
Kindi	Beş Öz Üzerine	Cremonalı Gerard
	Uyku ve Rüya Üzerine	Cremonalı Gerard
	Akıl Üzerine	Gundisalvi-C. Gerard
	Akıl Üzerinelşinlar Üzerine (Sihir Sanatlarının Teorisi)	İmzasız
	Hava Tahmini Üzerine İki Risale	İmzasız
	Almagest Üzerine Şerh, kitap 1	Santalalı Hugo
Fârâbî	Bilimlerin Sınıflandırılması Üzerine	Gundisalvi- Cremonalı Gerard
	Akıl Üzerine	Gundisalvi-Balmeşli Abraham
	Mutluluk Yoluna Dikkatleri Çekmek	Gundisalvi
	Meselelerin Kaynakları	İmzasız
	Yorum Üzerine (Kısaltılmış pasajlar)	İmzasız
	Kıyas Üzerine	Cremonalı Gerard
	İkinci Analitikler	Büyük Albert
	Retorik Kitabına Giriş	Alman Hermann
	Fizik Üzerine	Cremonalı Gerard
	Öklid'in Beşinci Kitabının Postulatlarındaki Problemlerin Açıklanması	Gundisalvi
	Erdemli Kent (Başlangıç Bölümü)	Lizbonlu Afonso Dinis
Ihvân es-Sâfa	Delil Üzerine Risale	İmzasız
	Coğrafya Üzerine	İmzasız
Isaac Israeli	Unsurlar Üzerine	Cremonalı Gerard
	Şeylerin Betim ve Tanımları Üzerine	Gundisalvi- Cremonalı Gerard
İbn Sinâ	Eş-Şifâ (Cüzcanî'nin Girişi)	Avenduth
	İsâgüci	Avenduth
	İkinci Analitikler	Gundisalvi
	Retonk (seçme)	Alman Hermann
	Tabiat Bilimi (Fizik 1-3)	İmzasız
	Gökler Üzerine	B. J. Gonzalves-Salomon
	Oluş ve Bozuluş Üzerine	B. J. Gonzalves-Salomon
	Etkiler ve Edilgiler Üzerine	B. J. Gonzalves-Salomon

İbn Sinâ	Taşlar ve Mineraller Üzerine	S. Alfred
	Seller Üzerine	S. Alfred
	Meteoroloji	B. J. Gonzalves-Salomon
	Nefs Üzerine	Avenduath-Gundisalvi
	Bitkiler Üzerine	İmzasız
	Hayvanlar Üzerine	M. Scot
	Metafizik	Gundisalvi
	Kalp İlaçları Hakkında Risale	Avenduath-Gundisalvi
	Nefse Dair Seçki	A. Alpago
	Nefsin Dönüşü Üzerine Risale (Risâle el-Adhaviyya fi el-Me'ad)	A. Alpago
	Tanımlar Üzerine	A. Alpago
	Aklı Bilimlerin Sınıflaması (Aksâm el-Hikme)	A. Alpago
Gazzâlî	Filozofların Amaçları ve Tutarsızlığa Giriş	İmzasız
	Filozofların Amaçları	Johannes-Gundisalvi
	Filozofların Tutarsızlığı	C. Calonymos
	Filozofların Amaçları (Mantık Seçkisi)	Ramon Llull
İbn el-Heysem	Alemin Düzenlenişi Üzerine	Stephen-B. Abraham
	Optik	Bilinmeyen iki çevirmen
İbn Cebrol	Hayat Pınarı	J. Hispanus-Gundisalvi
İbn Bacce	Veda Risalesi	B. Abraham
İbn Tufeyl	Uyanık Oğlu Diri	İmzasız
İbn Rüşd	İşâgocî Üzerine Orta Şerh	L. William-J. Mantino
	Mantık Üzerine Özetler	B. Abraham-G. F. Burana
	Kategoriler Üzerine Orta Şerh	L. William-J. Mantino
	Yorum Üzerine Orta Şerh	L. William-J. Mantino
	Birinci Analitikler Üzerine Orta Şerh	L. William-G. F. Burana
	İkinci Analitikler Üzerine Orta Şerh	L. William-G. F. Burana
	Topikler Üzerine Orta Şerh	B. Abraham-J. Mantino
	Sofistik Deliller Üzerine Orta Şerh	B. Abraham
	Retorik Üzerine Orta Şerh	A. Hermann-B. Abraham
	Şiir Üzerine Orta Şerh	A. Hermann-B. Abraham-J. Mantino
	Fizik Üzerine Orta Şerh	B. Abraham-J. Mantino
	Fizik Üzerine Uzun Şerh	M. Scot-A. Hermann
	De Caelo Üzerine Uzun Şerh	M. Scot

Yazar	Çevirilen Yapıtın Adı	Çevirmen(ler)
Ibn Rüşd	De Generatione et Corruptione'nin Özeti	V. Nisso-B. Abraham
	De Generatione et Corruptione Üzerine Orta Şerh	M. Scot
	Meteoroloji Üzerine Orta Şerh	M. Scot-J. Mantino
	De Anima Üzerine Uzun Şerh	M. Scot-Elias del Medigo
	Metafizik Üzerine Uzun Şerh	M. Scot-J. Mantino-P. Ricci-Elias del
	Nikomakhos'a Ahlak Üzerine Orta Şerh	A. Hermann
	Eflatun'un Cumhuriyetinin Özeti	Elias del Medigo-J. Mantino
	Mantık Hakkında Sorular	Elias del Medigo-B. Abraham
	Tabiat Bilimi Hakkında Sorular	B. Abraham
	İspatlarda Yüklemin Önceliği Üzerine	B. Abraham
	Feleğin Cevheri Üzerine	B. Abraham-M. Scot
	İlk İlikenin Ayrılığı Üzerine	Lizbonlu Afonso Dinis
	Faal Akılla Birleşmenin İmkânı	Lizbonlu Afonso Dinis-C.C. ben David
	Ekler (ed-Damıme)	R. Marti
	Tutarsızlığın Tutarsızlığı	C. Calonymus-C. C. ben David
El-Bitruci	Göklerin Hareketleri Üzerine	M. Scot- C. C. ben David
Malmonides	Şaşkınlara Kılavuz	Palermolu Jhon-J. Buxtorf
İbn Tulmûs	Soru	B. Abraham
Ebû el-Kâsım b. İdris	Cins ve Türe Dair Bilgi Hakkında Sorular	B. Abraham
Ebû el-Kâsım b. Muhammed/ Mahmûd b. Kâsım	Soru	B. Abraham
Ebû Abdurrahmân b. Cevher	Risaleler	B. Abraham

Çevrilen yapıtlar, kuşkusuz tablodaki yapıtlarla sınırlı değildir; ancak tablonun, çeviriler ve kapsamı üzerinde önemli ipuçları verdiği açıktır. Ancak tabloda görülen yapıtların Batı'daki etkisini değerlendirebilmek için, daha çok Tuleytula, Napoli ve Sicilya gibi merkezlerde yoğunlaşan çevirilerin 11. yüzyılın sonlarında başladığını, bu dönemdeki çevirilerin, tabiat bilimlerine ve matematiğe yönelik olduğunu, 12. yüzyılda, bilimlerin sınıflaması ve metafiziğe doğru yöneldi-

ğini, 13-14-15. yüzyıllarda ise Anstoteles külliyyatı ile, onun üzerine yazılmış şerhlerin ön plana çıktığını anımsatmak gerekir.(22) Bu şerh geleneğinin kuşkusuz en önemlisi, Batı'ya ilk defa 13. yüzyıllarda Michel Scot tarafından tanıtılan İbn Rüşd'e ait olanlardır. 11. yüzyılda başlayıp 16. yüzyıla değin süren çeviri etkinliklerinin acaba Batı'daki etkisi neler olmuştur? Öncelikle belirtmek gerekir ki, çevirilerin yoğunlaştığı yüzyıllar, Batı'nın Ortaçağ'dan kurtulup Rönesans'a geçi-

şinde çevirilerin önemli bir işlevinin bulunduğu düşünülmektedir. Çevirilerin ilk başladığı yüzyılda, Batı'da ilk üniversitelerin kuruluşu da belli bir anlam taşımaktadır. Kanımca, çevirilerin işlevini anlayabilmek için, Rönesans'ın daha önce söz ettiğimiz özellikleri ile İslam dünyasından yapılan çeviri eserlerin içeriğini diyalektik içerisine sokmak gerekir. Kuşkusuz bu, oldukça zahmetli bir iştir ve geniş bir uzmanlık bilgisini gerektirmektedir. Hatta farklı uzmanların işbirli-

ğini zorunlu kılmaktadır. Ancak bu türden bir çaba, spekülasyonların önüne geçebilir. Bizim ayrıntılı bir tartışma yapma yeterliliğimizin bulunmadığını kaydetmemiz, ulaşacağımız sonuçların ihtiyatla karşılanması açısından önem taşımaktadır. Biz burada sadece ana çerçeveye ve bazı temel sorunlara parmak basmakla yetineceğiz.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Rönesans Eski Yunan'ın çoğulcu düşüncesinin yeniden doğuşu ve skolastik düşünceye destek veren Aristotelesçiliğin eleştiri süzgecinden geçirilişi ve Tanrı odaklı sistemin sorgulanmaya başlanması, ama buna rağmen astrolojik ve gizemli uygulamalarda görülen artışla dikkatleri çekmekteydi.(23) İslam dünyasından çevrilen yapıtlara bakıldığında, Aristoteles'in yapıtları ve onun gerek Yeni Eflatuncu yorumları gerekse İslam düşünürleri tarafından yapılan şerhleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, Rönesans'ın genel tutumuyla, çevrilen eserlerin içeriği arasında ilk bakışta köklü bir çelişkinin olduğu izlenimi uyandırabilir. Bu izlenimi kaldırmak için her ne kadar Rönesans döneminde bir Aristotelesçilik ve İbn Rüşdçülük akımı ortaya çıkmış olsa da, bunun skolastiklerle kullanılan Aristoteles olmadığ, yeni oluşturulan Aristotelesçiliğin skolastik kökenli Aristotelesçiliğin eleştirisi için önemli bir malzeme sağladığını kaydetmek gerekir.(24) Oluşturulan bu yeni Aristotelesçilik de Rönesans'ın sonlarına doğru, ne-redeyse bütünüyle saf dışı edilmiştir. Yine çevrilerde Aristoteles mantığına ve şerhlerine ait yapıtların önemli yer tutması, skolastisizme hizmet eden ki değerli ve kıyas ve tümdengelim odaklı Aristoteles mantığına eleştirisi ve bilim yapmak için yeni metodoloji arayışlarının önünün açılması için önemli bir dayanak oluşturmuştur. Bunu F. Bacon'un *Novum Organum* adlı yapıtında ve R. Descartes'in *Metot Üzerine*'sinde bir ölçüde gözlemlemek olasıdır. Kaldı ki, Rönesans'ın sonlarında belirgen ve 17. yüzyılda büyük bir gelişim gösteren modern bilimin, Aristoteles mantığıyla köklü bir ilişkisinin olmadığı bilinmektedir.

**İslam dünyası,
Beyt el-Hikme'de yapılan
çevirilerle, 'uygarlığın
hafızası' işlevini
yüklenmiş, tıpkı Eski
Yunan'ın Doğu'dan
(Mezopotamya ve Mısır)
edindiklerini koruyup,
onları kendi deneyimi ve
kuramsal bakışlarıyla
zenginleştirerek İslam
dünyasına sunması gibi,
İslam dünyası da Eski
Yunan mirasını alıp onu
zenginleştirerek Batı'ya
sunmuştur. Sırf bu hafıza
görevini görmek bile,
İslam dünyasının bilim ve
düşünce tarihinde özgün
bir yere sahip olduğunu
göstermek için yeterlidir.**

İslam dünyasından astronomiye ilişkin olarak yapılan çevirilerin Rönesans döneminde artan astrolojik anlayışla bir bağ kurulabilir ve kimi düşünürler, Rönesans'ta gözlemlenen astrolojik uygulamaları Mââşallah, Ebü Ma'sher ve Kindî gibi İslam düşünürlerinin yapıtlarının çevirisiyle ilişkilendirmişlerdir ve bu ilişkilendirme hiç de yersiz değildir.(25) Batlamyus'un ve onun kimi hesaplamaları arına yönelik eleştirilerin yer aldığı ve farklı astronomi cetvelleri (zic) içeren yapıtların Batı'ya aktarılmasının Kopernik devrimine öncülük ettiği söylenebilir. Bu öncülük, eleştirilecek malzeme sunma ve egemen paradigmanın geçerliliğinden kuşku duyulmasını sağlayan kimi yenilere işaret etme şeklinde gerçekleşmiştir.

Yoksa Kopernik, devrini, bütünüyle Müslüman yazarların yapıtlarına borçlu değildir. Çeviriler, İskenderiye'de Aristakus'un bir görüş olarak ileri sürdüğü güneş merkezli evren tasarımının anımsanmasında ve Batlamyus'un kuramının dışında kuramların varlığından haberdar olunmasında işe yarayabilir.

Yine Aristoteles'in fiziğe ilişkin yapıtı ve bu fizik ekseninde İslam düşünürlerinin oluşturdukları erekselci ve niteliksel (tanım ve tasnif ağırlıklı) fizik çevirileri, Rönesans'ın sonlarından itibaren gelişen ve Galileo ve Newton gibi öncülerin elinde matematikselleşen fizik düşünlüğünde, Aristotelesçi fiziğin anlaşılmasına ve reddedilmesine katkı sağladığını söylemek daha anlamlı gibi gözükmemtedir. Çünkü yeni doğan ve matematiksel bir temele oturtulmuş fiziğin, ne Aristoteles ne de İslam dünyasında Aristoteles eksene alınarak geliştirilen niteliksel fizikle güçlü bir bağı bulunmaktadır. Bu arada, matematik alanında yapılan çevirilerin ve Hint kökenli sıfır rakamının Batı'da Araplar aracılığıyla öğrenilmesinin özellikle matematik ve matematikselleşen fizikte bir araç olarak önemli işlev yüklediğini söylemek gerekir. Benzer bir biçimde modern tıp gelişene değin, İslam dünyasında Galen ve Hipokrat'in dört sıvı kuramına dayalı tıba ilişkin kuramsal bakışlarının ve İbn Sina ve Ebü Bekr Zekeriyyâ er-Râzî gibi düşünürlerin gözlemlerini ekledikleri tıbbi yapıtlarının önemli bir işlev yükledikleri anımsatılmalıdır. Bu açıdan İbn Sina'nın *Kânûn el-Tib* ve Ebü Bekr Zekeriyyâ er-Râzî'nin *el-Hâvî* adlı yapıtlarının etkisi anılmaya değerdir. Bu yapıtların gördüğü işlev de, dört köke dayalı dört sıvı kuramının eleştirisi ve yeni gözlemlerin aktarılması bağlamındadır.(26) Aynı eleştirel işlevin erekselci evren tasarımı ve bu tasarıma dayalı metafizikler için de geçerli olduğu söylenebilir. Bunu anlamak için, İbn Rüşd'e Latin dünyasında, zorlama çeviriler e yüklenmeye çalışılan çifte hakikat öğretisini çözümlemek yeterlidir. Zira çifte hakikat öğretisi, aslında, dinsel hakikatte bilimsel hakikatı ayırmaya ve bilimlerin için seküler bir zemin oluşturmaya dönüktür. İbn Rüşd, hakikatin birliğini,

yani dinin aynı hakikati simgesel, bilimin ise doğrudan ortaya koyduğu, aynı hakikate dinin söylevsel (hatabi) ve diyalektik (cedeli), bilimin ise kesin kanıt (burhani) yöntemiyle ulaştığı düşüncesini savunmasına(27) rağmen, çifte hakikati savunuyormuş gibi lanse edilmesi, metafiziği ve skolastik düşüncüyü, bilimin dışına atma işlevi yüklenmiş izlenimini vermektedir.

Burada sunduğumuz çözümlmelerden, çevirilerin salt eleştirilecek malzeme sunduğu gibi bir sonuca ulaşmamak gerekir; ancak bu işlevin önemli olduğunun altını çizmek bizim için önem taşımaktadır. Elbette çevirilerin başka işlevleri de olmuştur. Hiç kuşkusuz bunların en önemlisi, çeviren dogsoğrafik yapıları aracılığıyla Eski Yunan'ın çoğulcu düşüncesinin yeniden keşfidir. Bu anlamda Batı için çeviriler, skolastik dönemde yitirdiklerini yeniden elde etmek, Eski Yunan'ı yeniden keşfetmek açısından büyük önem taşımaktadır. Bu yönüyle bakıldığında, İslam dünyası, Bayt el-Hikme'de yapılan çevirilerle, 'uygarlığın halifesi' işlevini yüklenmiş, tıpkı Eski Yunan'ın Doğu'dan (Mezopotamya ve Mısır) edindiklerini koruyup, onlara kendi deneyimi ve kuramsal bakışlarıyla zenginleştirerek İslam dünyasına sunması gibi, İslam dünyası da Eski Yunan mirasını alıp onu zenginleştirerek Batı'ya sunmuştur. Sırf bu hatıza görevini görmek bile, İslam dünyasının bilim ve düşünce tarihinde özgün bir yere sahip olduğunu göstermek için yeterlidir.

'Aydınlanma (akıl) tutulması' ve nedenleri

Kimi düşünürler, Batı'da Rönesans'ın doğuşunda İslam dünyasından yapılan çevirilere bizim yukarıda yüklediğimiz anlamın ötesinde anlamlar yüklemektedirler. Onlara bakılırsa, Rönesans'ın Batı'nın değil adeta İslam dünyasının, bir diğer deyişle İslam dünyasından yapılan çevirilerin ürünüymiş gibi bir izlenim uyandırmaktadır. Böylesi bir düşünce, şu soruyu hatıra getirmektedir: "Eğer Rönesans, İslam dünyasından yapılan çevirilerin bir ürünüyse, aynı ürüne

sahip olan İslam dünyasında neden Batı'da Rönesans sonrası ortaya çıkan bilime dayalı bir aydınlanma gerçekleşmedi? Bilindiği gibi hiçbir çeviri aslının yerini tutmaz; bu açıdan asla sahip olan İslam dünyası, daha şanslı değil miydi?" Bu soru kanımızca ciddiye alınması gereken bir sorudur ve yanıtı, yukarıda sunduğumuz çevirilerin, eleştirilecek malzeme sunma anlamındadır. Kuşkusuz, bizim söz konusu savımıza, eleştirel açıdan yaklaşılarak, aynı ürünlerin farklı kültürel bağlamda farklı sonuçlara yol açabileceği şeklinde bir savla karşı çıkılabilir. Bu, elbette olasıdır; böylesi bir olasılığı mantıksal açıdan saf dışı etmek olanaksızdır. Ancak olgusal verilerin durumun böyle olmadığını gösterdiğini, Batı'da Rönesans ve sonrası ortaya konan yaklaşımlara göz gezdirildiğinde, bu olasılığın zayıfladığını anımsatmak gerekir. Zira Aristoteles ve onun Yeni Eflatuncu yorumu temelinde yapılan erekselci bir paradigmanın, Rönesans'ın büyük ölçüde paradigması, olguya boğulmuş, her şey gider anlayışıyla; Rönesans'ın ardından ortaya çıkan, Aydınlanma'nın seküler zemine oturtulmuş, tümevarıma yönelmiş ve matema-

Batlamyus

tikselleşmiş bir bilim anlayışıyla, eleştirilecek ve yadsınacak malzeme sunma dışında bir bağının olduğunu söylemek olanaksızdır. Bu iddiamız, çevirilerle Batı'ya ulaşan kimi olgusal verileri dışladığımız anlamında alınmamalıdır.

Bu olgusal veriler, kuşkusuz yeni paradigmanın oluşumunda diyalektik bir işlev yüklenmişlerdir. Ancak Rönesans sonrası Batı'da oluşan seküler paradigmanın, İslam dünyasından çevirilerle aktarılan erekselci, teosentrik paradigmayla hiçbir bağı bulunmamaktadır. Bu paradigmal fark, İslam dünyasında neden Batı'dakine benzer bir aydınlanma gerçekleşmedi ve gerçekleşmiyor ya da neden aydınlanma (akıl) tutulması yaşanıyor sorusuna da kanımca önemli bir yanıt teşkil etmektedir. Hiç kuşkusuz, alt yapı-kurumu olarak görebileceğimiz üretim ilişkileri, toprak mülkiyeti vb. olgular, Batı'da teosentrik düşüncenin çöküp, seküler paradigmanın oluşumunda önemli rol yüklenmiştir. Bunu anlamak için feodalitenin çatırdamasını ve ticaretten beslenen burjuva sınıfını ve yüklediği misyonu anlamak gerekir. Burada kanımızca, önemli olan soru, Doğu'nun/İslam dünyasının, anılan paradigmayı neden kıramadığıdır. Bunun, alt yapı kurumlarından ve Moğol istilası gibi dışsal nedenlerden kaynaklanan önemli nedenleri bulunmaktadır ve bu ciddi bir araştırma gerektirmektedir.(28) İslam felsefesi ve teolojisiyle, profesyonel olarak ilgilenen birisi olarak biz, felsefi ve

İslam düşünürlerinin
oluşturdıkları erekselci ve
niteliksel fizik
çevirilerinin, Rönesans'ın
sonlarından itibaren
gelişen ve Galileo ve
Newton gibi öncülerin
elinde matematikselleşen
fizik düşünüldüğünde,
Aristotelesçi fiziğin
anlaşılmasına ve
reddedilmesine katkı
sağladığını söylemek
daha anlamlı gibi
gözükmektedir.

teolojik nedenlere gönderme yapan kimi saptamalarda bulunmaya çalışacağız. Kanımızca, üst yapı kurumları açısından bakıldığında, İslam dünyasında, Batı'da kine benzer bir bilimsel aydınlanmanın gerçekleşmemesi ya da belli bir birikime rağmen akıl tutulmasının yaşanması hususunda sekiz önemli noktanın altını çizmek gerekir.

Bunların ilki din odaklı ve erekselci düşüncedir. Bunun etkisini takdir edebilmek için ilk yaratıcı Arap filozofu sayılan Kindî'den itibaren yabancı kökenli olarak görülen felsefeyle ilgilenmenin, meşru olup olmadığı yönündeki tartışmalara bakmak yeterlidir. Aynı tartışma İhván es-Safa, Âmirî, Fârâbî gibi düşünürlerde, hatta felsefenin İslam dünyasına girişinden itibaren 300 yıl geçmiş olmasına rağmen İbn Rüşd'de bile devam etmektedir. Gazzâlî'yi Tehâfût el-Felâsife'yi kaleme alırken de bu meşruluk sorunudur. Aynı sorun, İbn Haldun gibi özgün felsefi çözümler yapan bir düşünürü bile 'felsefenin boş ve yarasız olduğunu' söylemeye itmiştir.(29) Erekselcilik, her şeyi metafiziğin hizmetinde görmeye ve bilimin işlevini salt Tanrı'ya götürmekle sınırlamaya, din odaklılık ise, dine ters düşen bilimsel ve felsefi anlayışların barınmasını ve yaşamasını engellemeye, hatta dinin farklı yorumuna uzanan ve kurumsallaşmış dinlerin eleştirisini yapan düşünürlerin baskıyla karşılaşmasına neden olmuştur.(30) Dolayısıyla, bugün de olduğu gibi İslam dünyasında, seküler bir anlayışı savunmak, bilimin dinden bağımsız bir etkinlik olduğunu ileri sürmek neredeyse din dışı sayılmakla özdeş kabul edilmektedir. İslam filozoflarının önemli bir bölümünün temel ilgisinin din-felsefe ilişkisinde odaklanması ve din ve felsefenin aynı hakikati farklı yöntem ve söylemlerle dile getirdiklerini söylemeleri ve bilimleri metafiziğe götüren bir merdiven olarak konumlandırmaları nedensiz değildir.

İkincisi, pragmatizm ve iktidar eksenselidir.(31) Pragmatizm, aslında İslam dünyasında çevirileri güdüleyen ve iktidarı bilim ve felsefeye yaklaştırıp ona destek vermesini sağlayan en önemli

unsur olmuştur. Zira çeviri etkinliklerinin ve felsefi çalışmaların en yaygın olduğu dönem; imparatorluğa dönemi ve bu dönem toplumsal gereksinimlerin çeşitlendiği dönemdir.(32) İmparatorluğa zirveye ulaşır, bu yapıyı destekleyen bir birikim oluşunca, feodal yapıyı sarsacak ve yeni yapılara yol açacak çalışmalara ket vurulmuş, artık yöneticiler bilim ve felsefeden desteklerini çekmişlerdir. Bunun temel nedeni, sonraki dönem felsefi tartışmaların, spekülasyona dönük oluşu ve pratik yararının olmamasıdır. Nitekim tıp, astronomi gibi pratik yararı olan etkinlikler belli ölçülerde devam etmiştir. Bu açıdan pragmatizm iç çelişkilidir ve bilimi pragmatist bir temele oturtmak, bilimin geleceği konusunda ve özellikle felsefede sıkıntılar doğurabilir. İslam dünyası bu açıdan ilginç bir örnek görünümündedir.

Üçüncüsü, aşılmazlık duygusu ve her şeyin çözüldüğü anlayışıdır. Bu бүтүncүл yapının oluşması ve dogmatikleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Felsefede aşılamazlığı İbn Sinâ, teolojide ise

Gazzâlî simgelemektedir.(33) Nitekim İbn Sinâ'dan sonra Şii çevrelerde varlığını sürdüren felsefe, onun hikmet'ül meşrikiyye (Doğu felsefesi) anlayışı doğrultusunda tanrısal aydınlanma odaklı İsrakiliğe dönmüş ve İbn Sinâ'yı şerhler ve haşiyelerle nispi farklarla yeniden üretmiştir. Nitekim, sonraki döneme ait Sühreverdî, el-Muhakkik et-Tusî, Şehzeturî, Şirâzî, Molla Sadrâ gibi düşünürler, İbn Sinâ'yı aşan söylemler ortaya koyamamışlardır; aynı paradigmadaki felsefe yapmışlardır.(34) Teolojide ise, özellikle Sünnî dünyada, Gazzâlî egemenliğini hissettirmiş ve onun teolojik örgüsünü inanç nesnesi haline gelmiştir.

Dördüncüsü, hoşgörüsüzlük ve dinsizlikle suçlamadır. Gelenekçi çevrelerde bugün de süren bu tutum, Gazza'î'de zirveye ulaşır. Onun, filozofları dinsizlikle suçlaması hatta bilimi ve felsefeyi dinsizlikle yol açıyor diye mahkum etmesi oldukça önemli etki uyandırmıştır.(35) Çünkü dinsizlikle itham, din odağında yapılan bir toplumsal ortamda, toplumdaki dışlanma, Gazzâlî'nin deyişle malın, canın ve namusun başkalaşma helal olması anlamına gelmektedir.(36) Dinsizlikle suçlanmanın ve hoşgörüsüzlüğün bedelini canlarıyla ödeyen, kütüphaneleri yakılan ve zindanlara atılan İslam düşünürlerini anımsamak gerekir.

Beşincisi, medreseleşme ve statükolaşmadır. Bu ilginç bir durumdur çünkü İslam dünyasında yetmiş önemli bilim insanları medresede yetişmemiştir. Medrese geleneği önce Şiilerde görünmüş, sonra 10. yüzyılda Şiiğin egemenliğini kırmak için Sünnilerde işlevsellik kazanmıştır. Sünnî Medreseler Cüveynî ve öğrencisi Gazzâlî ile birlikte Eş'arî teolojeye yönelmiş ve felsefeyi dolayısıyla da bilimi dışlamıştır.(37)

Altıncısı, bilimin tanrısal aydınlanmaya indirgenmesidir. Aristoteles'in etkin aklının İslam filozoflarına insanın dışında metafizik bir ilke olarak kabul edilip Cebail'e ilişkilendirilmesi ve bu yolla peygamberle filozofu, aydınlatan kaynağın birleşmesi, kuramsal bilgiyi

Rönesans sonrası Batı'da oluşan seküler paradigmanın, İslam dünyasından çevirilerle aktarılan erekselci, teosentrik paradigmayla hiçbir bağı bulunmamaktadır. Bu paradigmal fark, İslam dünyasında neden Batı'dakine benzer bir aydınlanma gerçekleşmedi ve gerçekleşmiyor sorusuna da önemli bir yanıt teşkil etmektedir.

tanrısar esine/vahiy ve ilhama indirge-miştir.(38)

Yedincisi, doğal nedenselliğın teolo-jik gerekçelerle yadsınması ve bunun Gazzâlî tarafından dinsel bir dogma ha-line getirilmesidir.(39) Aslında Fârâbî ve İbn Sînâ gibi filozoflarca da, cansız olan hiçbir şeyin etkinliğı bulunmamaktadır; onlarca da neden olabilen nefis sahibi varlıklardır ve oluş ve bozuluşun teme-linde nefse sahip oldukları savlanan göksel ayrık akıllar (dindeki adıyla melekler) yatmaktadır. Neden sonucunu zorunlu kılsa da, bu doğal değil metafizik etkilere kaynaklanmaktadır.(40) Bu neden-sonuç ilişkisinin doğallığına yön-elilik olumsuz tutum, insan ve eylemleri arasındaki ilişkilerin de askıya alınması-na, bu yolla kaderciliğın pekişmesine yol açmıştır.

Sevizincisi, Eski Yunanlı filozofları tanrısallaştırmaktır. Bu aslında gerek meşşailerde gerekse işrakî filozoflarda kendini göstermektedir. Onlarca felsefe ve felsefî bilimler hâlid hikmetten kay-naklanmaktadır; bu yüzden büyük düşü-

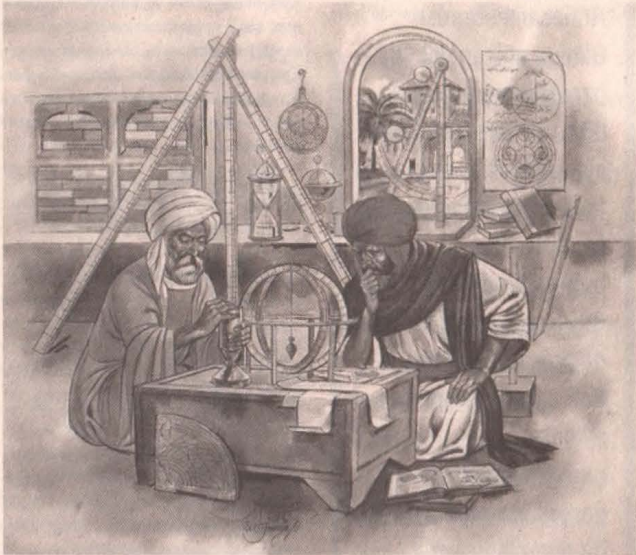
İslam dünyasında imparatorluklaşma zirveye ulaşp, bu yapıyı destekleyen bir birikim oluşunca, feodal yapıyı sarsacak ve yeni yapılara yol açacak çalışmalara ket vurulmuş, artık yöneticiler bilim ve felsefeden desteklerini çekmişlerdir.

nürler ya peygamber ya da peygamber-lerden etkileneşmiş onlardan ders almiş düşünürlerdir.(41) Bunun en ilginç örne-ğini Fârâbî'nin *Kitâb el-Cem Beyn Re'yey el-Hakîmeyn el-Eflâtun el-İlahî ve Aristotâlîs* adlı yapıtın anılan adından çıkarılamak olasıdır. Yapıt açıkça Efla-tun'u tanrısallaştırmaktadır. Tanrısallaş-tırmaların olduğu bir ortamda eleştiriden

söz etmek anlamsızlaşmakta ve eskiler bir dogma gibi izlemektedir. İslam felse-fe geleneğinde şehirlerin ve haşiyelerin yer tutması bu kutsallaştırma anlayışının bir uzantısı olsa gerektir. Çünkü kutsa-nan eleştirilemez ve yadsınamaz; sade-ce şehir edilir; bilgi de yorum ve şehir in-dirgenir. Eğitim ise kutsanan bilgilerin ezberlenmesi olarak görülür.(42) İslam dünyasında yazılan yapıtların çoğunun bir birinin kopyası oluşunun temelinde bu kutsallaştırıcı ve ezberci mantık yat-maktadır. Sıraladığımız bu nedenler, İslam dünyasında Beyt el-Hikme'de yürütü-len çevirilerle giren felsefi ve bilimsel birikimin, hangi yöne doğru evirildiğı ve neden aydınlanma (akıl) tutulması ya-şandığı sorusuna belli bir yanıt verilmekte-dir. Ancak sıraladığımız durumla-rın, önemli olmakla birlikte, konuya tüke-tmesine bir yanıt verdiğini sanılmamalıdır. Kanımızca irdelediğimiz konu farklı araştırmalarla aydınlatılmaya muhtaçtır ve bu, Doğu merkezilik ve Batı merkez-cilik gibi uç anlayışlardan kurtulmayı, da-ha da önemlisi tarihi kutsallaştırmaktan vazgeçmeyi, eleştirel bakışları önemse-meyi, multidisipliner bir bakışla, işbirliğı-ne gitmeyi gerektirmektedir. Ayrıca anı-lan tutum, bilimin işlevini salt doğrula-makla sınırlandırmamayı, K. Popper'in önerdiğini, eleştireliliğın olmazsa olmaz koşulu olan yanlışlamayı (43) da ilke edinmeyi zorunlu kılmaktadır.

Sonuç

İslam Rönesansı'nı deyişini kullanma-nın, Rönesans kavramının içeriğini dü-şünerek, doğru olmadığını söylesek bile, 10. yüzyıllarda Beyt el-Hikme'de yapılan çeviriler ve onları işleyen, onlara İslamî bir damga vuran düşünürlerle, İslam dünyasının önemli bir bilimsel başarı el-de ettiğini teslim etmemiz gerekir. Ancak bu başarı, teosentrik paradigmanın izin verdiğine kadardır. 11. yüzyıldan 16. yüzyı-la kadar geçen süreçte Batı, İslam dün-yasından yaptığı çevirilerle, teosentrik nitelikli skolastik düşünce yüzünden yi-tirdiğı Eski Yunan felsefesini yeniden keşfetmiş, İslam dünyasından elde ettiğı verilerle eleştirilecek bir malzeme, tutu-

İslam dünyası, Beyt el-Hikme'de yapılan çevirilerle, 'uygarlığın hafızası' işlevini yüklenmiştir.

nacak yeni bir zemin bulmuş ve teosentrikizmden sekülerizme adım adım geçerek, bilimsel aydınlanma yaratmayı, akıl tutulmasından kurtulmayı başarmıştır. Batı'ya çeviriler aracılığıyla eleştirilecek malzeme sunan İslam dünyası Batı, Rönesans, Reform ve Aydınlanma gerçekleştiren, teosentrik paradigmayı parçalayacak ne alt yapısal ne de üst yapısal bir değişime gitmemiş, 20. yüzyıla değin aynı teosentrik paradigmayı devam ettirmiştir. Kanımızca bunun en temel nedeni, İslam dünyasının her şeyi kutsallaştırır, bilgi ve değeri metafizik bir zeminde arayan anlayışdır ve bu anlayış, Mustafa Kemal Atatürk'le bilgi ve değerleri seküler bir zemine oturan Türkiye'de bile yer yer canlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu tutum, İslam dünyasında aydınlanma (akıl) tutulmasından sancılarının hâlâ yaşandığını göstermesi açısından anlamlı olsa gerektir.

DİPNOTLAR

- 1) Rönesans'ın doğuşuyla ilgili olarak farklı tarihler verilmektedir. Genel kanı, 14. yüzyılda İtalya'da başlayan ve 16. yüzyıllarda Avrupa'da etkisini hissettiren kültürel bir olay olarak sunulmaktadır. J. Hunt, *The Renaissance, Routledge, London and New York*, 199, s.1-2. Charles Homer Haskins, *The Twelfth Century Renaissance* adlı yapıtıyla yeni bir tartışma açmış ve 12. yüzyıl Rönesans'ından söz etmiştir. O bu anlayışı temellendiren, 12. yüzyıl sonlarında Latinerin Batlamyus, Aristoteles, Öklit gibi eski Yunanî yazarlara ulaştıklarını, üniversitelerin yükselişinin ve sanat alanında Rönesans'a damgasını vuran özelliklerin bu dönemde belirdiğini kaydetmektedir. Bkz. Charles Homer Haskins, *The Renaissance of the Twelfth Century*, Cleveland 1957, s. 5 vd.
- 2) Bkz. J. Hunt, *The Renaissance*, s.1-30; J. Michélet, *Rönesans*, çev. K. Berker, Cumhuriyet Yayıncılık, 1998, s.11 vd.
- 3) Bkz. H. Ömer Adigüzel, *Rönesans-Reform, Uygur Bilim Tarihi*, ed. İsmail Güven; Pegem Yayıncılık, Ankara 2006, ss.394-422; Yahya Akyüz, *Avrupa ve Türk Uygurîklarının Gelişiminde Etkin Olarak Eğitim, Uygurîk Tarihî*, ed. İsmail Güven, Pegem Yayıncılık, Ankara 2006, s.368-369.
- 4) Bkz. A. Koyre, "Yeniden Doğuşun Bilimsel Katkısı", *Bilim Tarihi Yazıları*, çev. K. Dinçer, Tübitak, Ankara, s.53-54.
- 5) Bkz. A. Koyre, "Yeniden Doğuşun Bilimsel Katkısı", s.56 vd.
- 6) Bkz. F. Thilly, *Felsefe Tarihi*, cilt: 1, çeviren: İ. Şener, Silem Yayınları, İstanbul 1995, s.278-294.
- 7) Bkz. A. Koyre, "Yeniden Doğuşun Bilimsel Katkısı", s.51 vd.
- 8) Bkz. Cernat Yıldırım, *Bilim Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1994, s.79 vd.
- 9) Bkz. Hasan Aydın, "Âmir'in Düşünce Sisteminin de Felsefe ve Felsefî Bilimleri Meşruluğu Sorunu", *Bilim ve Ütopya Dergisi*, Sayı: 153, İstanbul 2007, s.45.
- 10) Çeviriler için bkz. R. Wolzer, *Grek into Arabic* (Essays on Islamic Philosophy), Harvard University Press, Cambridge 1962, ss.2 vd.; H. Ziya Ülken, *Yunânî Devrinde Tercümenin Rolü*, İlkay Yayınları, İstanbul 1997, s.1 vd.; Y. Kurneyir, *İslam Felsefesinin Kaynakları*, çev. F. Oğuner, Dergah Yayınları, İstanbul 1992, s.45 vd.
- 11) Fârabî şöyle der: "Rivayete göre bu ilim eskiden Irak halkı olan Keldanilerde meydana gelmiş, oradan Yunanlara, onlardan da Süryanilere ve sonra Araplara geçmiştir." Fârabî, *Mutluluğu Kazanma* (Tahsil es-Sa'ade), çeviren: Hüseyin Atay, Fârabî'nin Üç Eseri, AÜF Yayınları, Ankara 1974, s.51.
- 12) Fârabî'nin benzeri bir anlayış Thomas Hobbes da savunmaktadır. Bkz. Hobbes, *Leviathan*, çev. s.Lim, YKR Yayınları, İstanbul 1995, s.460-461.
- 13) Bkz. Hasan Aydın, "Doğu ve Batı Felsefesinde Altın Çağ Millî", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 17, 2006, s.107-114.
- 14) Bkz. Fârabî, *Kitab el-Cem Beyn Reyey el-Hakimeyn*, Beyrut 1997, s.51 vd.; Fârabî, *Ehlîlâtun ve Aristoteles'in Görüşlerinin Üzleştirilmesi*, çeviren: Mahmut Kaya, İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri, Klasik Yayınları, İstanbul 2005, s.166 vd.
- 15) Bkz. Hasan Aydın, *İslam Düşünce Geleneğinde Din-Felsefe ve Bilim*, Natürel Yayınları, Ankara 2005, s.68 vd.
- 16) Bkz. Mehmet Dağ, Fârabî'nin İki Yapıtı, OMÜ İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı: 14-15, Samsun 2003, s.60-61, dipnot: 149.
- 17) Bkz. Hasan Aydın, *İslam Düşünce Geleneğinde Din-Felsefe ve Bilim*, s.178 vd.
- 18) Bkz. Hasan Aydın, "Doğu ve Batı Felsefesinde Altın Çağ Millî", s.107-114.
- 19) Bkz. C. Burnett, "Arapçadan Latinceye: Arapça Felsefe Geleneğinin Batı Avrupa'da Kabulü", *İslam Felsefesine Giriş*, ed. P. Adamson-R. C. Taylor, çeviren: M. C. Kaya, Küre Yayınları, İstanbul 2007, ss.405-430; De Lacy O'leary, *İslam Düşüncesi ve Tarihîteki Yeri*, çev. H. Yurdadın-Y. Kutluay, AÜF Yayınları, Ankara 1959, s.143-153.
- 20) Bkz. C. Burnett, agm., s.406-407.
- 21) Bizim oluşturduğumuz tablo C. Burnett'in tablosuna dayanmaktadır; Ancak onun oluşturduğu tablo bizimkinden daha ayrıntılıdır ve çeviri tarihlerini de vermektedir. Bkz. Burnett, agm., s.423-430.
- 22) Bkz. C. Burnett, agm., ss.405-430; De Lacy O'leary, agm., s.136-153.
- 23) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. A. Koyre, "Yeniden Doğuşun Bilimsel Katkısı", s.52-67.
- 24) Bkz. F. Thilly, agm., s.281-282.
- 25) Bkz. N. Campion, *The Concept of Destiny in Islamic Astrology and its Impact on Medieval European Thought*, ARAM (the journal for Syro-Mesopotamian culture), Vol. 1 no 2, Summer 1989, s.281-289.
- 26) İslam dünyasındaki bilimsel gelişmeler ve Batı'ya etkisi için bkz. Cernat Yıldırım, agm., s.62-71.
- 27) Bkz. İbn Rüşd, *Fasl el-Makâlî*, Felsefe-Din ilişkileri içinde, hazırlayan: Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 1985, s.112.
- 28) Bu konuda bir tartışma için bkz. Aydın Sayılı, "Ortaçağ İslam Dünyasında İlmî Çalışma Tempo-
- sundaki Ağırlaşmanın Bazı Temel Sebepleri (Avrupa ile Mukayese)", *DTCCFAE Dergisi*, cilt: 1, Ankara 1963, s.4-69; Hasan Aydın, *İslam Düşünce Geleneğinde Din-Felsefe ve Bilim*, s.172-178.
- 29) Bkz. Hasan Aydın, "Âmir'in Düşünce Sisteminde felsefe ve Felsefî Düşüncenin Meşruluğu Sorunu", s.45.
- 30) Bkz. Hasan Aydın, *İslam Düşünce Geleneğinde Din-Felsefe ve Bilim*, s.178-182.
- 31) İktidar eksikliğinin doğurduğu sorunlar için bkz. Bkz. Pervaz Hoodbhoy, *İslam ve Bilim*, çeviren: Eser Birey, Cem/Kültür, İstanbul 1993, s.141.
- 32) Bkz. Hasan Aydın, *Gazzâlî, Felsefesi ve İslam Modernizmine Etkileri*, Natürel Yayınları, Ankara 2006, s.11 vd.
- 33) Bkz. Aydın Sayılı, agm., s.4 vd.
- 34) Kır. Hossein Ziai, *Klasik Dönem Sonrası Arapça ve Farsça Felsefe Geleneğindeki Eğilimler*, *İslam Felsefesine Giriş*, ed.: P. Adamson-R. C. Taylor, çev.: M. C. Kaya, Küre yayınları, İstanbul 2007, s.439-445.
- 35) Bkz. Gazzâlî, *el-Munkiz mine d-Dalâl*, Hakikat Kitabevi, İstanbul 1984, s.7-8.
- 36) Bkz. Gazzâlî, *Faysalut-Terika Beyn'el-İslam ve Z-Zendeke* (İslamda Müzameha), çeviren: Süleyman Uludağ, Manîet Yayınları, İstanbul 1990, s.56.
- 37) Bkz. Mehmet Dağ ve H. R. Öymen, *İslam Eğitim Tarihi*, MEB Yayınları, Ankara 1974, s.113 vd.
- 38) Bkz. Mehmet Dağ, *Some Notes on Avicenna's Epistemology*, Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History Atatürk Culture Center Publications, no: 41, *Series of Acts of Congresses and Symposiums*, no: 1 (Acts of the International Symposium on İbn Türk, Khwarezmî, Fârabî, Beyrûnî and İbn Sînâ, Ankara, 9-12 September 1985), Ankara 1990, s.125-133.
- 39) Bkz. Majid Fakhrî, *Islamic Occasionalism and its Critique by Averroes and Aquinas*, London 1968, s.56 vd.; Hasan Aydın, *Gazzâlî'nin Doğal Nedenlilik İnkanına İbn Rüşd'ün Tepkisi*, Bilim ve Ütopya, Sayı: 156, İstanbul 2007, s.19-24.
- 40) Bkz. Mehmet Dağ, *Gerçek ve Sanal Üzerine Düşünceler*, OMÜ İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı: 16, Samsun 2003, s.32-33.
- 41) Bkz. İlhan Kutluay, *İslâm'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru*, İz Yayınları, İstanbul 1996, s.25-105.
- 42) İbn Haldûn bile eğitim-öğretimi anlamaya ek olarak "ezberleme"yi olarak görmektedir. Bkz. Mukaddime, cilt: II, çev. Z. K. Ugan, MEB Yayınları, İstanbul 1991, s.443.
- 43) K. R. Popper, *Conjectures and Refutations*, Routledge and Kegan Paul, London 1972, s.33-37.

İslam bilimi: Geçiş yolları*

İslam biliminin Avrupa'ya nakli, içindekiler Rönesans'ı başlatacak olan bir kolinin adresine gitmesi gibi önceden ayarlanmış bir olay değildi. Bu, zamanla ilerleyen ve akıcı bir değiş tokuş şeklinde gerçekleşen, çoğunlukla Doğu'dan Batı'ya aksa da, her iki yönde de seyreden bir transferdi.

Dan Brown'un *Da Vinci Şifresi*, muammalı ölümünün erken bir ipucu olarak Fibonacci dizisini popülerleştirmesinden çok önce, bu sayı dizisine adını veren 13. yüzyıl İtalyan matematikçisi Fibonacci, bugün Cezayir'de bulunan Bejaia'da Arap öğretmenlerden ileri aritmetik ilkelerini öğreniyordu. Fibonacci dizisinde 0 ve 1'den sonraki her sayı, kendisinden önce gelen iki sayının toplamıdır, yani dizi şu şekildedir: 0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89, 144, 233, 377, 610, 987, 1597, 2584, 4181, 6765, 10946 vd. Bu dizi, ayçiçeği tohumlarının, ananas meyvelerinin ve çam kozalağı kabuklarının spiral düzenleri dahil olmak üzere, doğada pek çok biçimde karşımıza çıkar. Geometride ise şöyle görürüz; dizide 5'ten itibaren birer atlayarak her Fibonacci sayısı, kenarları tam sayı olan dik üçgenlerin hipotenüslerinin uzunluğudur. Matematikte bu dizile karşılaşmamız, ardışık Fibonacci sayıları arasındaki oranın, 1: 1.618033... şeklindeki klasik "altın oran"a yaklaşması olarak gerçekleşir.

16. yüzyılda Polonyalı astronom Kopernicus ve İspanyol hekim Michael Servetus gibi, Batı matematiğinin kurucularından birisi olan Fibonacci de yol açıcı bilimsel araştırmalarını Arapça konuşan öncülerinin kurmuş oldukları temeller üzerine dayandırmıştı. Muhammed ibn Musa el-Harezmi'nin cebir ve hesap kitaplarının Latince çevirilerini kullanan Fibonacci (Pisalı Leonardo

adıyla da tanınır), Liber abaci adlı eserini yazdı; Arap rakamları ve aritmetik problemleri üzerine yaygın olarak kullanılan ilk kitap olan bu eserde, 10. yüzyıldan itibaren İspanya'ya ulaşmış olan Hint (on) taban kavramı geliştirilmiştir.

Sonradan II. Sylvester adıyla papa olan Benedikt papası Gerbert, 967 yılı sıralarında, bilinmeyen yazmaları aramak maksadıyla Katalonya'ya yaptığı bir yolculukta Arap rakamlarını açıklayan Latince metinler buldu. Daha sonra bunları ilkel bir abaküs kullanarak Roma ve Rheims'de öğretti. Orijinal Müslüman bilimiyle birlikte Arapça metinlerde muhafaza edilmiş olan Antik Yunan bilimi, bu mütevazı başlangıçlardan öncelikle Latinceye, İbraniceye ve Kastilya İspanyolcasına aktarıldı ve yavaş yavaş bütün Avrupa'ya yayıldı. Böylece Toledo, Palermo ve Londra saraylarında ve Salerno, Padua, Paris ve Oxford üniversitelerinde, beş yüz yıldan daha öteye uzanan ve Avrupa bilim rönesansının öncüsü olan bir entelektüel ağ oluşmuştu.

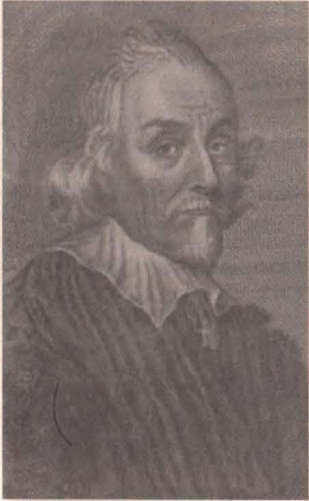
İtalyan Cremonalı Gerard, İngiliz Bahtlı Adalar'd, Afrikalı Konstantinus (bütün bir Müslüman tıbbi kütüphanesini Salerno'ya getirmiştir) ve İspanya ve Sicilya'da okumuş İskoçyalı Michael Scot gibi çevirmenler Avrupa'yı kat ettiler. Bu gezgin araştırmacılar, Yunan biliminin eleştirili Arapça nüshalarını yaydılar ve İslam astronomları, hekimleri, matematikçileri ve fizikçilerinin yapmış oldukları yeni buluşları popüler hale getirdiler. 13. yüzyılda deneysel yöntemi öneren Ro-

Muhammed ibn Musa el-Harezmi'nin cebir ve hesap kitaplarının Latince çevirilerini kullanan Fibonacci, Liber abaci adlı eserini yazdı; bu eserde, 10. yüzyıldan itibaren İspanya'ya ulaşmış olan Hint taban kavramı geliştirilmiştir.

ger Bacon, 16. yüzyılda astronom Tycho Brahe ve 17. yüzyılda Galileo, yine 17. yüzyılda İslam modellerine dayanarak, kan dolaşımı kuramını formüle eden İngiliz hekim William Harvey ve başka pek çoğu, bu dönemde Batı'ya getirilen Müslüman bilgisine doğrudan borçluydular.

Batı ve Doğu arasında kurulan kişisel bağlantılar

Zaman zaman Batı ve Doğu arasında kişisel bağlantılar da kurulmuştur. Arapça konuşan ve yazan 17. yüzyılda yaşayan Hollandalı şarkiyatçı Jacobus Golius, Halep'e ve Orta Doğu'da başka yerlere seyahat etmiş ve dönüşünde İbn Heysem'in risalelerini getirmiştir. Oğlu, Hollanda kenti Leiden'de Descartes'in sekreteri olduğundan, Golius getirdiklerini sürgündeki bu Fransız matematikçiye (Descartes'a) büyük bir heyecanla gösterdi; Fransız bilim tarihçisi Rüşdü Râşid'e göre, Descartes, Müslüman fizik bilgilerinin optik ve geometride bulduklarını kendi yazılarına kattı.

17. yüzyılda İslam modellerine dayanarak kan dolaşımı kuramını formüle eden İngiliz hekim William Harvey.

Rüşdü Râşid "Çevirmenler çok önemliydi, fakat bizzat bilim adamları arasında epeyce doğrudan temas da vardı" der. "Bu durum, dakik çeviri olmamalarına rağmen niçin Arapça ve Latince metinlerde aynı bilgileri bulduğumuzu açıklamaktadır; çünkü sözlü bilgi aktarımı da vardı."

İslam biliminin Avrupa'ya nakli, içine dekiler Rönesans'ı başlatacak olan bir kolinin adresine gitmesi gibi önceden ayarlanmış bir olay değildi. Bu, zamanla ilerleyen ve akıcı bir değiş tokuş şeklinde gerçekleşen, çoğunlukla Doğu'dan Batı'ya aksa da, her iki yönde de seyreden bir transferdi. İbn Heysem'in Kitâb el-Menazır'ı (Optik Kitabı) ve el-Harezmi'nin Hint Hesabı Üzerine Kitâb'ı gibi Arapça edisyonları kayıp olan bazı Arapça ve Farsça anahtar eserlerin bugün yalnızca Latince çevirileri mevcuttur.

Rüşdü Râşid, "Çevirmenler çok önemliydi, fakat bizzat bilim adamları arasında epeyce doğrudan temas da vardı" der. "Bu durum, dakik çeviri olmamalarına rağmen niçin Arapça ve Latince metinlerde aynı bilgileri bulduğumuzu açıklamaktadır; çünkü sözlü bilgi aktarımı da vardı."

Araştırmacıları kendine mknâtıstı gibi çeken kent: Toledo

Yaklaşık dört yüzyıllık Arap hakimi-

yetinden sonra, 1085'te Kral VI. Alfonso tarafından yeniden fethedilen Kastilya kenti Toledo, Arap ve Yunan bilimiyle haşır neşir olan araştırmacıları mknâtıstı gibi çekti. Lille Üniversitesi'nden bilim tarihçisi Ahmed Cabbar'a göre, Toledo'da 1116 ile 1187 yılları arasında 100'den fazla bilim ve felsefe eseri Arapçadan Latinceye ve İbraniceye çevrilmişti. Bu dağ kentinin kozmopolit yapısını gösteren tipik bir örnekte, İngiliz filozof Morleyli Daniel, Tagus Nehri (İspanya ve Portekiz'den Atlantik'e dökülen) kıyısında İtalyan dilci Cremonalı Gerard ile karşılaşmasını anlatır. Bu iki yabancı, Alfonso'nun kenti almasından kısa süre önce İbrahim ibn Yahya el-Zerkâlî'nin inşa ettiği olduğu bazı anıtsal su saatlerinin kalıntılarına hayran kalmışlardı.

Dönemin, büyük farkla en verimli çevirmeni olan Gerard, esas olarak Batlamyus'un yalnızca Arapçası ve eski Suriye'nin İslâm öncesi dili olan Süryanice'si mevcut Almagest adlı eserini aramak için İtalya'dan ayrılmıştı. Toledo'da bu eserin bir Arapça kopyasını ortaya çıkaran Gerard, burada 30 yıl kaldı, bu süre zarfında Batlamyus'un, İbn Sinâ'nın Kanun'unun, el-Zerkâlî'nin Toledo Tabloları olarak tanınan astronomi kitabının ve el-Zehrâvî'nin cerrahi kitabının (burada bademcik ameliyatı tekniğini vermişti) Latince çevirilerini yaptı.

Aynı sıralarda, yedi yılını (Quaestiones Naturales adlı kitabında yazmış olduğu gibi) "otorite yerine akla" dayalı bilgi arayışıyla Antakya gibi uzak yerlere yolculuklar yaparak geçiren Bahtlı Adeldar, İngiltere Kralı I. Henry'nin sarayına döndü. Burada Müslümanların trigonometri, botanik, kuşçuluk ve diğer konulardaki araştırmalarını tanıttı. Cordoba ve Toledo'da Müslüman matematiği ve astronomisini öğrenen vatandaş Morleyli Daniel, Oxford'da öğrencilerine, "Müslümanların yalın ve açık fikirlerini küçümsememeleri gerektiğini, fakat Latin filozofların, bu konularda gerçekten etkisiz yere yalpaladıklarına dikkat etmek zorunda olduklarını" öğretti. Morleyli Daniel'in İspanya'dan getirdiği kitapları İngiltere'deki din savışlarında tahrir edilse

Arthur Georg von Ramberg'in tablosunda Roma İmparatoru II. Frederick Sicilya'da Müslüman bilim adamlarıyla beraber görüşüyor.

de, Oxford'daki Bodleian Kütüphanesi, sonradan Ortaçağ Arapça yazmalarından ve Arapça kaynaklardan çevrilmiş 12. ve 13. yüzyıl Latince metinlerinden oluşan çok değerli koleksiyonlarından birisini bu kitaplardan oluşturdu.

1060 yılı sıralarında, bugün Tunus'ta bulunan Kayrevan'dan Güney İtalya'ya gelen Afrikalı Konstantinus, Roma'nın 130 km. güneyindeki Montecassino Manastırı'nda bir Benedikt keşişi oldu. Hüney'nin İshak'ın Galenos ve Aristoteles'in risalelerinin uyarlamaları, İbn İshak'ın göz kitabı ve Ali İbn Abbas el-Mecûsî'nin hekimler ansiklopedisi dahil olmak üzere çok sayıda Arapça kitabı kopyaladı. Salerno tıp okulundaki doktorların hemen benimsedikleri Konstantinus'un çevirileri eninde sonunda Fransa'ya, İngiltere'ye ve Almanya'ya geçti.

Rüşdü Râşid, Haçlıların, entelektüel diyalogun hızını yavaşlatmadığını, tam tersinin olduğunu ileri sürer. "Haçlılar, Orta Doğu'dan çok miktarda bilim, ilaç, yiyecek vb. getirdiler" der. Gerçekte 13. yüzyılın ilk yarısında, Arapça konuşan

Frederick, coğrafya bilgini Muhammed el-İdrîsî'yi himaye etmiş olan babası II. Roger'in başlattığı

Arap-Hristiyan işbirliği siyaseti gereğince

Müslüman bilgilerini şevkle cesaretlendirdi.

Ayrıca, Frederick, daha sonra Dante'nin

İnferno'sunda bir yer edinecek olan astronom,

simyager ve büyücü

Michael Scot'un

yardımlarıyla Arapça

eserlerin çeviri giderlerini

de karşıladı.

Kutsal Roma İmparatoru II. Frederick, Palermo'daki sarayından ve hatta Kudüs'ü işgali sırasında bile Müslüman filozof ve bilim adamlarıyla iletişimini sürdürmeyi başardı. Rüşdü Râşid, "İki tarafın da birbirleriyle savaşıklarını düşürseniz, bu durum, oldukça şaşırtıcıdır" diyerek hayretini ifade eder.

Frederick, coğrafya bilgini Muhammed el-İdrîsî'yi himaye etmiş olan babası II. Roger'in başlattığı Arap-Hristiyan işbirliği siyaseti gereğince Müslüman bilgilerini şevkle cesaretlendirdi. Ayrıca, Frederick, daha sonra Dante'nin İnferno'sunda bir yer edinecek olan astronom, simyager ve büyücü Michael Scot'un yardımlarıyla Arapça eserlerin çeviri giderlerini de karşıladı. Fransız bilim tarihçisi Danielle Jacquart'a göre, Scot, Nureddin İbn İshak el-Bitrûcî'nin gezegen hareketleri üzerine astronomi eserlerini ve İbn Rüşd'ün Aristoteles şerhlerini Latince'ye çevirerek Toledo'da meşhur olmuştur. Her iki metin de Katolik akidesine aykırı meydan okumaları temsil eder ve böylesine yıkıcı bir karakter kuşkusuz imparatorun kiliseyle gelişen problemlerine katkıda bulunmuştur, ki sonunda II. Frederick bir kere değil, iki kere afroz edilmiştir.

1277 yılı sıralarında, Kral X. Alfonso Arapça metinlerin ilk biçimlerinin Latince yerine Kastilya İspanyolcasına çevrilmesini başlattığından, Toledo tekrar Müslüman bilimi merkezi oldu. Sâbit İbn Kura'nın Almagest edisyonunu ve Abdurrahman el-Sûfî'nin Suver el-Kevâkib el-Sâbit (Sabit Yıldızlar Üzerine İnceleme) adlı eserini içine alan Libros del saber de astronomia'yı (Astronomi Bilgisi Kitapları), Muhammed İbn Ahmed el-Bîrûnî'nin küresel usturlap üzerine metnini ve diğer Müslüman metinlerinin masraflarını karşılamasının yanı sıra, kral astroloji, sihir ve felsefe araştırmalarını da destekledi.

* "Rediscovering Arabic Science", Saudi Aramco World, May/June 2007, Volume 58, Number 3. <http://www.saudi-aramcoworld.com>.

Bilime yabancı sanat*

Bir pazar yerini, bir zeytinliği, yılların yıprattığı bir insan yüzünü resmedebilir ya da şiirsel bir dille anlatabilirsiniz. Peki, bir hemoglobinin molekülündeki 574 amino asit molekülünün dört zincir halinde birbirlerinin etrafında sarılıp bükülerek üç boyutlu uzayda oluşturdukları çalimsı harika biçim neden ilginizi çekmez?

"... Bizim ozanlarımız (evrenin yapısıyla) ilgili bir şey yazmıyor; artistlerimiz bu görkemli tabloyu resmetmiyor. Bilmiyorum niçin? Günümüz evren modelinden kimse esinlenmiyor mu? Bilimin bu değerine şarkıcılarımız şarkı yazmıyor. Bir şarkı veya şiir yerine (bilimsel) akşam konferansları dinliyoruz! Henüz bilimsel bir çağı yaşamıyoruz."

Richard Feynman, Nobel Fizik Ödüllü

İnsanoğlu doğumu, ölümü, sağlığı, felaketi, mutluluğu kendi isteklerine uydurmak, doğaya egemen olmak istiyor. Büyüyü var eden ve onu yaşatan bu istektir. Voltaire'e göre büyücü, doğanın yapamadığı şeyi yapmanın sırrını elinde tuttuğunu iddia eden kişidir.

Ben bir sanatçı değil, bir matematikçiyim. Matematğin bir yanının sanat olduğu görüşüne katılıyorum. Ama kendimi sanat üzerine konuşabilecek yetkede görmüyorum. Gene de aşağıda söyleyeceğim düşüncelerimi sanatçıların yüzlerine söyleme isteğini derinden duyuyorum. Onlar da sanat yerine bilim sözcüğünü koyarak söylediklerimi bana iade etmek hakkına sahiptirler. Biliyorum ki, sanat adamları bilime ne kadar yabancı ise, bilim adamları da (hiç değilse büyük çoğunluğu) sanata o kadar yabancıdır.

Sanat üzerine konuşmak için, bilim adamları alışkanlığı ile söylersek, önce onun ne olduğunu tanımlamak gerekir. Felsefe ya da sosyal bilim açısından bu tanıma kaynaklık edecek büyük bir zenginlik olmasına karşılık, bir matematikçiyi tatmin edecek sağlam (efradını cami, ayarını mani) bir tanım yoktur. Açıkça görebildiğimiz şey, sanatın kültürün bir parçası olduğudur. Kültür, bilimi de içer-

diğine göre işe "Kültür nedir?" sorusuna yanıt arayarak başlamalıyız.

Kültür nedir?

Kültürün tanımını yapmak, bilimin ve sanatın tanımını yapmak kadar zordur (tabii, isterseniz kolay bir tanım yapabilirsiniz). Ben, yukarıda sanat için söylediğim gibi, kültür için de matematikçiyi tatmin edecek sağlam (her öğesini içerecek yeterlikte ve yabancı öğeleri dışlayacak gereklilikte) bir tanım yapamaya-çağım için, pratik bir yönleme başvuracağım. Bilim adamı bir olguyu, bir oluşumu kesinlikle tanımlayamıyorsa, onu betimler. Örneğin, yerçekimini neyin yarattığını açıklayamıyorsa, yerçekiminin etkilerini ortaya koyar. Bu, bazen tanım-dan daha yararlıdır. Bu yaklaşımı benimseyerek, ilk önce 'Kültürün işlevi nedir; bütün kültürlerde ortak öğeler var mıdır; varsa nelerdir?' sorularına yanıt aramaya çalışacağım.

Önce büyü vardı!

Geçmiş uygarlıklara baktığımızda doğaüstü güçlerin toplumların kültürlerini büyük ölçüde etkilediğini görüyoruz. Büyüsel ve dinsel törenler kültürlerin oluşumunda büyük rol oynamıştır. Peki ama büyüyü yaratan şey nedir? Kendisine "akıllı hayvan" sıfatını yakıştıran insan akıllı, büyüyü neden ve nasıl yarattı? O dışladığımız "akılsız" hayvanlar aleminde, bizdeki gibi büyüsel bir olgu olmadı-

ğını kabul edersek, büyü, (üstün) aklın bir sonucu olarak ortaya çıkıyor. Öte yandan, çağdaş akıl, büyüü akl dışı sayıyor. Bu bir çelişki gibi görünüyor da, açıklaması gene üstün akıl ile ilgilidir.

Kültür tarihi üzerinde kafa yoranların kabul ettiği bir gerçek vardır. Büyü, bütün kültür biçimlerinden önce gelir.

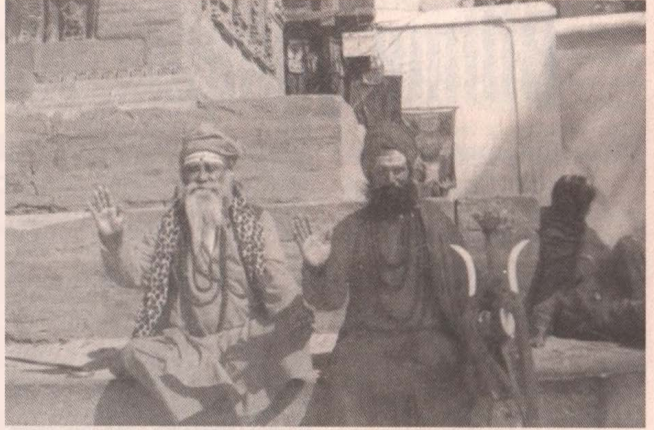
İnsanoğlu doğumu, ölümü, sağlığı, felaketi, mutluluğu, ... kendi isteklerine uydurmak istiyor. Başka bir deyişle, doğaya egemen olmak istiyor. Büyüü var eden ve onu yaşatan bu istektir. Sanatı, bilimi, kültürü yaratan bu istektir. Uygarlıkları kuran ve yok eden bu istektir. Büyücü insanın bu isteğini gerçekleştirmek için belki tesadüfen ortaya çıkmıştır.

Alıldık şu sözler genel kabul görmüştür. İnsanın düşmanlarını alt edebilmek için kaplan gibi kuvvetli pençeleri, avını yakalayabilmek için kartal gibi keskin gözleri yoktur. Korunmak ve beslenmek için, kısaca, yaşamak için elinde yalnızca aklı vardır. Aklını kullanarak alet geliştirdi. Alet geliştirdiçe üstünlüğü arttı. Bu aletlerin bir kısmı nesneldir, somuttur, mekanik bir icattır. Ama bir kısmı da düşseldir. Hastalıkları iyileştiren şifalı bir nefesten daha gizemli ne olabilir ki ilkeller için?

Voltaire'e göre büyücü "doğanın yapmadığı şeyi yapmanın sırrını elinde tuttuğunu iddia eden" kişidir. Doğanın yapmadığını yapmanın sırrı nedir? Doğaüstü güçler mi? Peki ama doğaüstü güç nedir? İlkel insan için doğal güç ve doğaüstü güç ayrımı var mıydı? Çağdaş insan hâlâ doğaüstü güce neden inanıyor?

Mutlak yaratana giden yol

Basit mantık, doğanın yapmadığını yapabilen biri varsa, onun doğaüstü bir güce sahip olmasını gerektirir. Mantiğin bizi sürüklediği bu basit çıkarım kuralı, insanlığın uzun ince yolunu çizen etmendir. O uzun yol büyüden başlayıp mutlak yaratana dek uzanmıştır. Bu yolda ilerleyen insanoğlu uygarlıklar kurup yıkarak farklı kültürler yaratmıştır. Giderek bir kolu inanca, bir kolu bilime dönen büyü, kültürlerin kaynağıdır.

Kendisine "akıllı hayvan" sıfatını yakıştıran insan aklı, büyüü neden ve nasıl yarattı?

Görünmeyen şeylere duyulan korku, herkesin kendi içinde din diye bellediğinin doğal tohumudur.

Thomas Hobbess
Leviathan (1651)

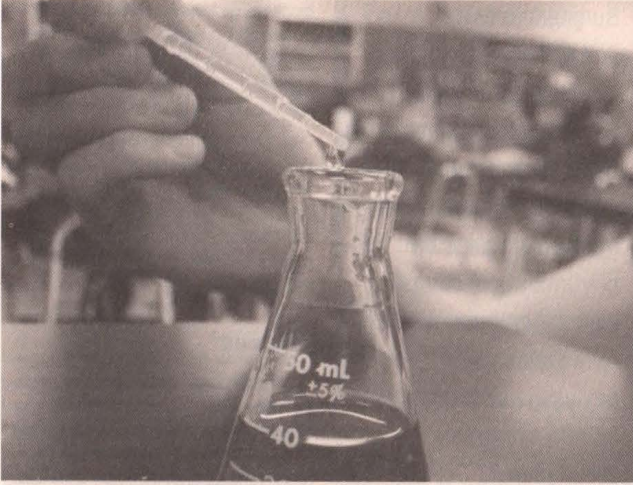
Yeryüzünde varolmuş uygarlıkların farklılıklarına karşın, insanlar inançlara, büyüsel törenlere veya inanç törenlerine, estetik etkinliklere ve yaşamlarını kolaylaştıracak tekniklere sahip olmuş-

Yeryüzünde varolmuş uygarlıkların farklılıklarına karşın, insanlar inançlara, büyüsel törenlere veya inanç törenlerine, estetik etkinliklere ve yaşamlarını kolaylaştıracak tekniklere sahip olmuşlardır.

Bunlar, kültürlerin ortak nitelikleridir. Büyü, giderek kültürleri, sanatı, tekniği ve bilimi yaratmıştır.

lardır. Bunlar, kültürlerin ortak nitelikleridir. Muhtemelen büyü, insan dehasının toplulukları etkilemek için ortaya koyduğu ilk toplumsal etkinliklerdir. Giderek kültürleri, sanatı, tekniği ve bilimi yaratmıştır. Güneş tutulmasıyla güpegündüz karanaran yeryüzüne inen laneti uzaklaştıracak bir büyüünün doğaüstü güçlerle donanmış olması gerekir. Bu gücü elinde tuttuğunu iddia eden büyüünün bahsi kaybetmesine de olanak yoktur. Büyücü, törensel gösterisine başladıktan kısa bir süre sonra zaten güneş tutulması doğal olarak sona erecek, ama büyücü ilkel insanın önünde doğaüstü bir güce sahip olduğunu kanıtlamış olacaktır. Hamile bir kadının erkek çocuk doğurması için büyüünün üfürüğü her zaman yüzde elli başarı şansına sahiptir. Başarı oranı büyüünün gücüne güç katması için yeterlidir. Başarısızlıklara neden bulunamaz. Hamile kadının direktiflere tam uymaması olmasa bahanesi her zaman geçerli alın bir kuraldır.

Bunlara benzer pek çok örnek verilebilir. İnsanın karşı koyamadığı doğa olaylarını (isterseniz afetleri deyin) durdurmak için, büyüünün elinde tutacağı bir sembole ihtiyacı vardır. O sembol zamanla yaratabilmiştir: ruhlar. Yeryüzü ve gökyüzü ruhlarla doludur. Büyük ruhlar doğaüstü güçlerle donanımlıdır. On-

Bilim de sanat gibi insan kültürünün bir parçasıdır ve bütün kültürlerin kaynağı büyüdür.

larla iyi geçinen büyücü, her başı sıkıştığında onlardan yardım alır, doğal afetleri önler, yararlı işler yapar. Hatta kızdığında kötü işler de yapar. Ama kötülükleri yapanlar kötü ruhlardır. İyi ruhlar iyi insanları kötü ruhlardan koruyacaktır. Onun için konulan etik kurallara mutlak itaat gereklidir.

Birçok kültürün öğretisine göre, tanrılar bizi izler ve kaderimizi çizer...

Tümüyle düş ürünü olsalar bile, insanlar onlara inanmakta kendilerini daha iyi hissederler. Geleneksel dinlerin bilimin güçlü ateşiyle denendiği bir çağda, eski tanrı ve iblislerin bilimsel bir kılığa büründürülmesi ve adlarına uzaylı denilmesi son derece doğal değil midir?

Carl Sagan

Zaman eskimiştir; büyücü, artık terfi etmemelidir. O, şimdi kutsal varlıklarla insanlar arasında iletişim kuran yarı-kutsal bir varlıktır. Bundan böyle, kendisine büyücü sıfatı değil, saygınlığı daha çok olan kutsal sıfatlar gereklidir. Mertebesi büyücünden farklı olacağı için, kendisine rakip olması hâlâ mümkün görünen büyüçüyü inkâr etmesi gerekir. Ruhlar alemini amacına uygundur ama ruhlara da yö-

netecek daha üstün güçlere gerekseme vardır. Bu olgu, bütün insanlık tarihine yön veren inançların (tanrılar) doğuş sürecidir. Başka canlılarda olmadığını düşündüğümüz bu olguyu herhalde üstün insan aklının harika bir ürünü saymak gerekir. Bütün kültürleri besleyen ve törensel biçimlere dönüşen inançların kültüre etki etmemesi elbette mümkün değildir. O yol, kaçınılmaz olarak mutlak yaradana gidecektir.

Büyünün sanata kaynaklık ettiğini kolayca kabullenebiliriz ama bilimin ve teknolojinin büyüden çıktığına inanmak istemeyiz.

Ne var ki, insan kültürünün kaynağı tümüyle ilkel büyüde yattığı gibi, bilim ve teknolojinin tetikleyicisi de odur.

Tekniğe ve bilime giden yol

İnsanlık tarihinde kültürün esas mecrasının mutlak yaradana giden yola paralel olduğunu söylemek çok yanıltıcı olmaz. Ama bir yerde mecraya sığmayıp taşanlar ayrı bir kol, ayrı bir mecraya yaratır. Bu, adına *bilim* dediğimiz mecradır. Yüksek dağlardan akan çağlayanların önlenemez akışı eriştiği vadiye nasıl hayat veriyorsa, bilim de kültür vadisine akmaya başlayınca orada yeni ve lezzetli meyveler yetişmeye başladı. Mutlak yaradana giden yoldan sapanlar bu meyveleri yemeye başladı. Kutsal varlıklara biat yerine, onların egemen olduklarını iddia ettikleri doğanın gizlerini keşfe koyuldu. Ama bu kolay olmadı ve henüz başlangıç aşamasındadır. Unutmayalım ki tarih boyunca insanoğlu inançları uğruna savaşmıştır ve savaşmaya devam etmektedir. Bu çağda bile, *"Benim tanrım daha yücedir!"* diye insanın insanı katletmesini açıklamak çok zordur.

Çağdaş bilim, bugün eriştiği yüksek yerden bakınca, büyüü, doğanın yasalarını inkâr eden bir hayal ve hatta bir sahtekârlık olarak görmektedir. Bunu yaparken, kendi başlangıcının büyü olduğunu unutmaktadır. Bilim de sanat gibi insan kültürünün bir parçasıdır ve bütün kültürlerin kaynağı büyüdür. Büyücü, bulduğu (rastlantısal da olabilir) bir teknik buluşu hemen koruma altına alır. O tekniği bilmeyenler üzerinde gizemli bir üstünlük sağlar. Örneğin, iki çakmak taşı birbirine sürterek ateş yakan büyücü, bu tekniği bilmeyenlerin gözünde doğaüstü bir güce kavuşacaktır. Teknik buluşların birçoğunun bilinçli olmayan tesadüfi denemelerden kaynaklandığını ve kâşifine merteye kazandırdığını söyleyebiliriz.

Bu yazının amacı, konuyu bu genelikte kucaklamak değildir. Onun için, yeniden başlangıça dönüp büyü olgusundan bilime gidışı bakalım. 17. yüzyıldan sonra gelişen modern bilim doğa olaylarını anlamamıza yardım etti. Artık ayın ve güneşin tutulmasından korkmuyoruz. Çünkü tutulmayı yaratan doğa olayını biliyoruz. Hastalıkları iyileştirmek için büyücü aramıyoruz. Çünkü, hastalığı yara-

tan mikrobu bulup yok ediyoruz. Bilim, bilinmezi bilinin kıldıkça, büyü (ya da doğaüstü güç) daima geri çekiliyor; yerini bilimin keşfettiği doğa kurallarına bırakıyor. Ama bu çağda bile doğaüstüçülük varlığını kuvvetle sürdürüyor. Bilimin henüz ulaşamadığı bakir alanlar onun elindedir. O, adına post modernizm dese de büyüünün modernleşmiş, kılık değiştirmiş halidir. Aynı alanı paylaşılageldikleri için, bilimle savaşmak zorundadır. Hele hele bizim medyanın ramazan aylarında bilimle giriştiği büyük savaşın kitleler üzerindeki olumsuz etkilerini görmemek mümkün müdür?

Kültürün biçimleri

Felsefe derslerinde kültürün büyü, din, bilim ve sanat biçimleriyle ortaya çıktığı anlatılır. Bu doğru bir gözlemdir. Ama biraz eksikliği vardır. Bu klasik biçimlere çağımızda spor, siyaset, ticaret ve teknoloji de eklemek gerekir. Çünkü onların her birisinin günümüz kültürünü ciddi olarak etkilediğini, hatta yönlendirdiğini görüyoruz. Öyleyse kültürün biçimlerini biraz genişletmekte yarar vardır: büyü, din, bilim, sanat, spor, siyaset, ticaret, teknik...

Bu çağda bile doğaüstüçülük varlığını kuvvetle sürdürüyor. Bilimin henüz ulaşamadığı bakir alanlar onun elindedir. O, adına post modernizm dese de büyüünün modernleşmiş, kılık değiştirmiş halidir. Aynı alanı paylaşılageldikleri için, bilimle savaşmak zorundadır.

Elbette bunlar birbirlerinden tamamen bağımsız değildir. Birbirlerini karşılıklı olarak etkilerler ve aralarında kesin sınırlar da yoktur. Örneğin büyü ile din, bilimle teknik, siyasetle ticaret çoğunlukla kol kola gezmeyi severler. Bunu hepimiz gözleriz. Büyünün sanata kaynaklık etti-

ğini kolayca kabullenebiliriz ama bilimin ve teknolojinin büyüden çıktığına inanmak istemeyiz. Ne var ki, insan kültürünün kaynağı tümüyle ilkel büyüde yattığı gibi, bilim ve teknolojinin tetikleyicisi de odur.

İnancın (din) en uzak köklerinde yatan şey büyü değil midir? Mistisizmin altında yatan nedir? Büyücünün elinde tuttuğu güç, doğanın asıl güçleri değil midir? O elinde tuttuğunu iddia ettiği gücü doğaüstü sayan (ilkel) insanın kendisi değil midir?

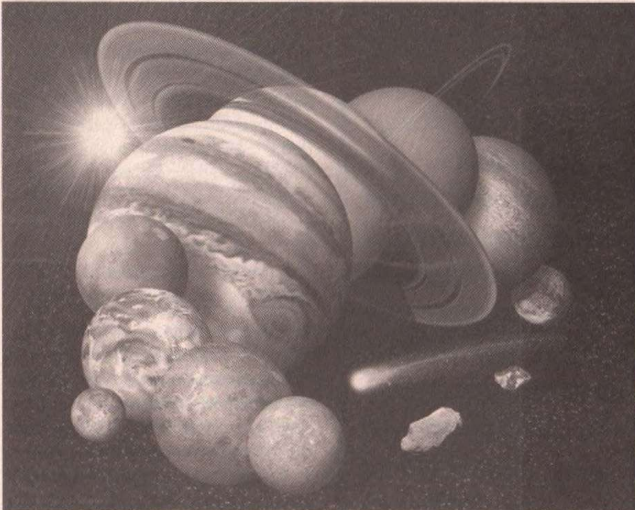
Yaratıcılık

Bilim ile sanatın ortak bir yanı var mıdır? Bu soruya bir tek yanıt vermek gerekirse, *yaratıcılık* denmelidir? Peki, yaratıcılık nedir? Çizgilerin, renklerin, seslerin, düşüncelerin, ... bir sanatçının elinde yoğunlaşarak şekillenmesi midir? Bir bilim adamının sabır ve ısrarla yaptığı gözlem ve deneylerle ortaya koyduğu doğanın gizleri midir?

Çizgilerin, renklerin, seslerin her birleşimine sanat demiyor, gözlemlerle ortaya çıkan her bilgiye de "bilim" demiyoruz. Tuvali eline alanın fırça darbelerinden çıkan her şey resim değildir. Kayığın suda batmadan yüzdüğü Arşimet doğmadan önce de biliniyordu. Picasso'nun *Şarap Bardağı* adlı tablosunu "sanat" yapan şey nedir? Arşimet kuralını "bilim" yapan şey nedir? Her ikisinde de başka bir nitelik daha arıyoruz. Başkalarının yap(a)madığını yapmak, gör(e)mediğini görmek. Van Gogh Cezanne'nin *Zeytin Ağaçları* adlı tablosu bize başka renk ve çizgilerin veremediği bir duyusalılığı veriyor. Arşimet, herkesin yüzdüğünü görüp bildiği kayığın "taşırıldığı suyun ağırlığına eş bir kuvvetle suda kaldırdığını" söylüyor. Başkalarının yapamadığı, başkalarının göremediği şey budur.

İnsan neden var?

Bu soru yüzyıllar boyunca felsefenin önemli sorularından birisi olarak kaldı. Hâlâ da öyledir. Richard Dawkins *Gen Bencilidir* adlı muhteşem kitabında, bu sorunun bilimsel yanıtını sokaktaki adamın

Dünyanın güneş çevresinde dönüyor olmasına çoktan alışmış olan sosyal kuramlarımız hâlâ canlıların neden varolduğunu kavramaktan uzaktır.

anlayabileceği sade bir üslup ile veriyor:

"Bir gezegendeki zeki varlıklar, gün gelir, kendi varlıklarının nedenini soracak yaşa gelirler. Eğer günün birinde uzaydan dünyaya üstün yaratıklar gelirse, uygarlığımızın düzeyini değerlendirmek için soracakları soru şu olacaktır: 'Evrimi keşfettiler mi?' Canlı organizmalar 3 milyar yıldan daha uzun bir süre dünya üzerinde varoldular ve neden yaşadıklarını hiç bilemediler, ta ki güneş doğana ve ışınları bir tanesine ulaşınca dek. Bu kişinin adı Charles Darwin'di... Dürüst olmak gerekirse, başkaları gerçeği belli belirsiz sezmişlerdi. Ancak ilk kez Darwin, neden varolduğumuzun tutarlı ve kabul edilebilir bir açıklamasını yapmıştır. Başlıktaki meraklı soruya mantıklı (bilimsel) bir yanıt vermemizi sağlayan odur. Artık, 'Yaşamın bir anlamı var mı?', 'Niye varız?', 'İnsan nedir?' türünden derin sorularla karşılaştığımızda hurafelere sığınmak zorunda kalmayacağız... Söylemek istediğim, 1859 öncesinde bu soruları yanıtlamaya çalışan tüm çıkışların değersiz olduğu ve onları tamamen görmekten gelmemizin doğru olacağıdır. Bugün, dünyanın güneş etrafında dönüyor olması ne kadar kuşkuyla açıkça, ev-

Evrin kuramı, insanın maymundan türediğini söylemiyor. İnsanın ve maymunun atalarının atalarının atalarının bir olduğunu söylüyor. Bütün canlıların kaynağı, o ilk canlı hücredir. Sonrası milyarlarca yıl süren çoğalma ve evrimleşmedir.

rim kuramı da ancak o denli kuşkuyla açıktır. Yine de Darwin'in yaptığı devrimin içeriği, geniş bir çevre tarafından, anlaşılmayı beklemektedir."

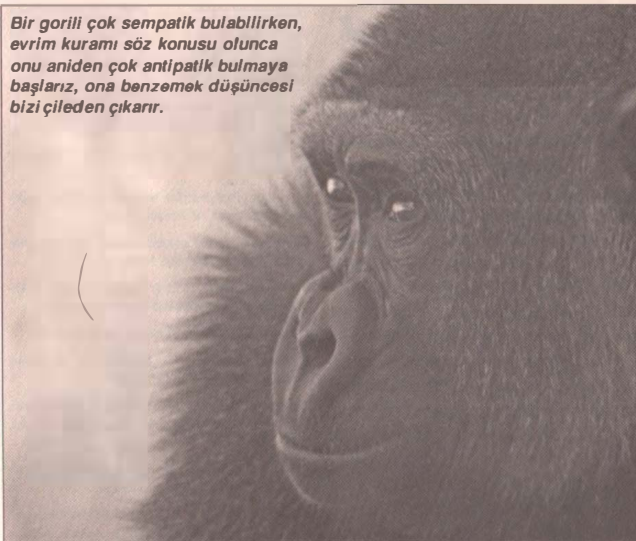
Evet, Dawkins yakınmakta haklıdır. Dünyanın güneş çevresinde dönüyor olmasına çoktan alışmış olan sosyal karamlarımız ve sanat yapıtlarımız hâlâ canlıların neden varolduğunu kavramaktan uzaktır. O kadar uzaktır ki, evrenin

yaşı içinde hiçbir değeri olmayan Fransız Devrimi için kütüphaneler dolusu kitap yazılmış, bir o kadar sanat eseri yaratılmıştır. Ama 1859'da Darwin'in yarattığı büyük Evrim Kuramını, bırakın sosyolog ve sanatçıları, zoologlar bile tam kavrayamamış ya da bize kavratamamışlardır. Bugün okullarımızda *Evrin Kuramı* ile *Yaratılış Kuramı* hı bir arada okutmak ikiye bölünmüşlüğü başarıyla gösteriyoruz. Fransız İhtilali'nin bütün kahramanlarını bir bir sayanlarımız, "*Evrin kuramı nedir?*" sorusuna "*insanın maymunun soyundan geldiği*" biçimindeki yanlış yanıtı veriyor. Üstelik bu yanıtı verirken, büyük bir bilimsel bulgudan haberdar olduğumuzu belirtiyor olmanın yanı sıra, maymundan türemiş olma düşüncesine antipati beslediğimizi de jest ve mimiklerimizle belli ederiz. *Mutlak yaradana* erişme çabası içinde olan Yaratılış Kuramı'nın taraftarları bu sonuca ulaşılmasında pek zorluk çekmediler. Evrim Kuramı'nın ne olduğunu esastan kavramamış mantıklı bir insanın o kılı, eği büğrü sevimsiz (isterseniz sevimli deyin) yaratıktan türediğini kabullenmesi kolay değildir. Üstelik bu sapırlmış düşüncüyü kabullenmesi için bir neden olmadığı gibi, kendini şempanzeden epeyce üstün görmesi ona duygusal doyum sağlar. Bilim adamı "*maymun ile insanın evrimsel geçmişlerinin yüzde 99'dan fazlası ortak*" diyor. Bu sözün insani maymundan geldiği anlamına gelmeyeceğini anlatmıyor. Çünkü onu anlatmak bilim adamının işi değildir. O, evrensel bir gerçeği bulmuş ve orta yere koymuştur. O bilimsel bulguyu, o nadide bilgiyi toplumun kültürü haline getirmek sosyal kurumların ve sanatın işi olmalıdır.

Biyolojik açıdan, bir tür diğerinden üstün kılacak hiçbir nesnel dayanak yoktur. İnsan, maymun, yılan, kertenkele vs. Hepimiz üç milyar yıl öncesinden evrimleşerek geldik. Darwin'in *doğal seçicilik* ya da *en uygunun yaşamda kalması* kuralının daha genel bir doğa yasasının özel bir hali olduğunu biliyoruz. Bu yasa *kararlılık* yasasıdır. Kararlı olan yaşamını sürdürür.

Evet, "*İnsan neden var?*" sorusu in-

Bir gorili çok sempatik bulabilirken, evrim kuramı söz konusu olunca onu aniden çok antipatik bulmaya başlarız, ona benzemek düşüncesini bizi çileden çıkarır.

sanoğunu binlerce yıldır uğraştığımızdır. Felsefe, din, sanat bu soruya inandırıcı yanıtlar bulmaya çok çalışmıştır. Ama hiçbirini bağarılı olamamıştır. Çünkü sorunun yanıtını yanlış yerde aradılar. Yalnız insanlar değil, bütün canlılar *genlerin taşıyıcıları, koruyucularıdır*. Burada *canlılar* deyimi çoğumuzun sandığından daha geniş anlamdadır. İnsanlar, hayvanlar, bitkiler, bakteriler, virüsler, vb. canlı varlıklardır. Bütün bu varlıkların varoluş nedeni genleri taşımaktır. Onlar, genlerini yaşamsal makineleridir. Yer-yüzündeki canlı türlerin sayısını bilmiyoruz. Yalnızca böceklerle bakacak olsak bile, ortaya çıkacak sayılar çoğumuzun hayal gücünü çok aşar. Üç milyondan fazla böcek türü bulunmuştur. Yaşayan böceklerin sayısı ise trilyonlarla ifade edilmelidir. Bakterilerin, virüslerin sayısını ifade edecek sayılar henüz hiçbir dilde yoktur (isterseniz 10 üzeri xxx... biçimindeki bilimsel simgeyi kullanabilirsiniz). Bunca türün dış görünüşleri ve iç organları birbirlerinden çok farklıdır. Bir fil ile bir kurbagının benzerliklerinin olabileceğini bile düşünmeyiz. Ama yanlırsız. Bir gorili goril olarak çok sempatik bulabilirken, evrim kuramı söz konusu olunca o sempatik gorili aniden çok antipatik bulmaya başlarız, ona benzemek düşüncesi bile bizi çileden çıkarır. Oysa, genlerimiz yüzde 99,5'dan daha fazla benzerdir. Burada, belki en önemli nokta, Darwin'in evrimi kuramını yanlış biliyor olmamızdır. Evrim kuramı, insanın maymundan türediğini söylemiyor. İnsanın ve maymunun atalarının atalarının atalarının ... bir olduğunu söylüyor. Bütün canlıların kaynağı, o ilk canlı hücrelerdir. Sonrası milyarlarca yıl süren çoğalma ve evrimleşmedir. Farklı ortamlarda kalan genler, kendilerini taşıyan yaşam-kalım makinelerini (canlılar) bulundukları ortamda uymalarını sağlamışlardır. Kimisi suda yaşar, kimisi karada, kimisi havada. Hepsi kendi ortamına en iyi uyumu sağlamıştır. Toprak altında yaşayan bir solucan, kendi ortamında bizden daha iyidir, çünkü biz o ortamda yaşayamayız. Bu açıdan bakınca, farklı türleri daha iyi, daha kötü biçiminde mukayese etmenin bir anlamı yoktur.

Arayış mı, bululum mı?

Bilim durmaksızın bir arayışın içindedir. Bu günün dok bulduklarına dayanarak yeni şeyleri keşfetme peşindedir. İçinde yaşadığı evrenin gizleri onun tükenmez konusudur. Yeni bulgular asla öncekilerin taklidi, tekrarı ya da yozlaşmışı değildir. Sanat da sürekli bir arayışın içindedir. Ama bu arayış bilimden çok farklıdır. Bir sanat akımı, bir öncekine dayanmak gereğini duymayabilir, taklidini yapabilir, yozlaştırabilir. Hatta öncekilerden farklı olmak ister. Ama evrenin gizlerini arama zahmetine girmeden ne kadar konu bulabilirsiniz ki!

Matematik sanattır

"Sanat dünyasında hiçbir benzeri olmayan bir nesnelige sahip olmasına karşın, yaratıcı matematiğin güdüsü ve standardı bilimden çok sanatlara benzer. Matematiksel teoremlerin sınıflandırılmasında estetik yargı hem mantıktan hem de uygulanabilirlikten üstün tutulur. Matematiksel idelerin değerlendirilmesinde, kesin doğru olmasından ya da yararlı olma olasılığından çok güzellik ve zerafet etken olur."

Lynn Steen, President, AMS

Bir matematikçi şiirden, müzikten, resimden, romandan anlayabilir. Onlardan büyük haz da duyabilir. Ama bir sanatçı matematiği bilmez, anlamazsa, onun içerdigi estetiği, güzelliği nasıl duyumsayabilir ki! Bir şiirin, bir resmin asla ulaşamayacağı soyut matematiksel yapılar içinde gezinen insan aklının duyumsadığı hazı hangi sanatçı duyabilir? Halley kuyruklu yıldızının fotoğrafını çekebilir, gökyüzünde oluşturduğu harika görüntünün resmini yapabilirsiniz. Ama o yıldızın milyonlarca yıl dönüp durduğu yörüngesi hesaplayıp insanlığın önüne koymanın zevkini tadabilir misiniz?

Bilime yabancı sanat!

Bir pazar yerini, bir zeytinliğı, yılların

yıprattığı bir insan yüzünü resmedebilir ya da şiirsel bir dille anlatabilirsiniz. Peki, bir hemoglobin molekülündeki 574 amino asit molekülünün dört zincir halinde birbirlerinin etrafında sarılıp bükülerek üç boyutlu uzaya oluşturdukları çalimsı harika biçim neden ilginizi çekmez? Bu çalı size ilginç gelmediyse devam edelim. O biçimsiz çalı hiçbir insanın gösteremeyeceği bir kararlılık içindedir. Bir insan vücudunda bundan 6 katrilyondan fazlası vardır. Hiçbirisinin bir tek dalı, bir tek bükümü yerinden oynamaz. Aynı amino asit dizisine sahip iki zincir yan yana geldiğinde saniyenin sentrilyonda birinden az bir zamanda o kararlı çalıya (hemoglobini) dönüşürler. Hangi sanat dalı böyle bir yıldırım aşkını betimleyebilmiştir?

Son söz

Sanat, son 2000 yılda yaradılış kuramına verdiği desteğin çok azını bilime verme cömertliğinde bulunursa insanlığı bilimsel bir çağa girebilir. Bilim adamları bunu yalnızca umut etmekle kalmayıp, talep etmek durumundadırlar.

KAYNAKÇA

*Yazarın Nova Yayınları arasında aynı adla çıkacak kitabına ad veren yazı.

1) Berry, Adrian: Bilimin Arka Yüzü, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 37, Ankara, 1996.

2) Dubuffet, Jean: Boğucu Kültür, Dost Kitabevi, Ankara, 2005.

3) Dawkins, Richard: Gen Bencilidir, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 19, Ankara, 1995.

4) Eagleton, Terry: Postmodernizmin Yanlışlamaları, Ayrintı Yayınları, İstanbul, 1999.

5) Feynman, Richard: Fizik Yasaları Üzerine, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 12, Ankara, 1995.

6) Komisyon, Felsefe, TÜSİAD, İstanbul, 2002.

7) Muller, Herbert J.: The Uses of The Past, New American Library, New York, 1952.

8) Sagan, Carl: Karanlık Bir Dünyada Bilimin Mum Işığı, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 85, Ankara, 2004.

9) Watson, James D.: İkili Sarmal, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 2, Ankara, 1993.

10) Westfall, Richard S.: Modern Bilimin Oluşumu, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 4, Ankara, 1995.

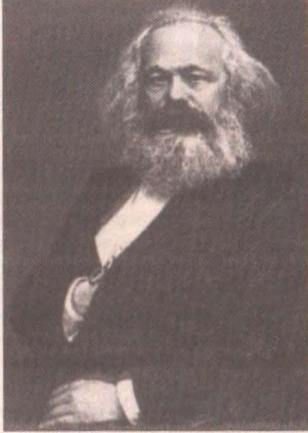
Batı sosyolojisinde tarihsel dönüşümler ve ulusal sosyolojinin yönü

Türkiye'nin ve dünyanın bütün yoksul ülkelerinin temel çıkarlarının Batı toplumlarının çıkarlarıyla zıt bir karakter taşıdığından yola çıkarak sosyolojinin evrensel olmadığına ileri sürülmesi haklı gerekçelere dayanmaktadır. Bununla beraber Türkiye için ulusal bir sosyoloji önerirken ilk adım, aydınlanmacılığı, Türk devrimini, Cumhuriyeti savunmak olmalıdır.

Sosyolojinin evrensellik iddiası en açık biçimde Baykan Sezer (1939-2002) ile sorgulanmaya başlamıştır. Sezer, yeryüzünde Doğu ve Batı toplumlarının temel çıkarlarının birbirleriyle çatışık olduğunu kabul ederek, Batı'daki kuramsal sosyoloji çalışmalarının veya söylemlerinin Türkiye gibi Doğu ülkeleri için geçerli olmadığını vurgulamaktadır. Çünkü Batı sosyolojisi, her şeyden önce Batı'nın Doğu üzerindeki egemenliğinin sürdürülüp güçlendirilmesine hizmet etmektedir. O halde içinde bulunduğu topluma hizmet etmek isteyen bir sosyoloğun görevi İngiltere'de, Amerika'da veya Fransa'da oluşturulmuş bir sosyoloji yaklaşımını Türkiye'ye aktarmak değil, Batı'nın dünya egemenliğine karşı Türk toplumunun ve bütün Doğu toplumlarının çıkarlarını savunmak olmalıdır.(1) Kısacası Sezer, Türkiye'yi Batı emperyalizminin baskı ve sömürüsü altında varlığını sürdürmeye çalışan mazlum bir ülke olarak görmüş,

sosyoloji anlayışını da bu bakış temeli üzerine oturtmuştur.

Bununla birlikte 20. yüzyılın başında emperyalizme karşı gerçekleşen Türk devrimi konusunda Sezer'in düşüncelerinde belirsizlikler görülmektedir. Başka bir deyişle Sezer, Doğu toplumlarını ve Türkiye'yi Batı'nın yağma düzeniyle mücadelesinde görürken; Cumhuriyet devriminin bu mücadelenin neresinde durduğunu noktasında net açıklamalar yapmış değildir. Tam tersine Sezer, Cumhuriyet devriminin, ulus devlete yönelmenin ve laikliğin kabul edilmesinin toptan bir Batılılaşma hareketi olduğu kanısındadır.(2) Gerçekten de Baykan Sezer'in eserlerinde küreselleşmeye, emperyalizme ve Batı'nın dünya egemenliğine karşı son derece keskin bir karşı duruş varken; bu eserlerde Cumhuriyet devrimini, ulus devleti ve laikliği savunan vurgularla karşılaşmayız. Bu noktada Batı'nın Doğu toplumları üzerindeki sömürüsüne karşı çıkacak olan bir Türk sosyolojisinin izleyeceği yöntem konusunda yanıtlanması gere-

Marks'ın tarih kuramının özü, sömürünün bütün türlerinden arınmış bir dünyaya doğru ilerlediğimiz düşüncesine dayanır.

ken yeni sorular ortaya çıkmaktadır. Bu soruları şöyle sıralıyoruz: Gerçekten de Türk toplumunun Batı tarihinin gelişim çizgisinden kendisine katacağı hiçbir şey yok mudur? Batı'da ortaya çıkan bütün devrimler Batı'nın dünya egemenliğine mi yaramıştır? Türk toplumunun gelişmesini, gönence kavuşmasını istemek için "Batılı" her değerden uzak durmak mı gerekmektedir?

Ulusal sosyoloji ve Türk Devrîml

Baykan Sezer Cumhuriyet devrimini Tanzimat döneminden hiç de ayrı olmayan apaçık bir Batılılaşma hareketi olarak değerlendiren, "sorunu Batılılaşma değil çağdaşlaşma olarak gösteren kişiler bulunduğunu" belirtmektedir.(3) Sezer'e göre "bu kişiler, çağdaş uygarlık olarak Batı uygarlığından farklı hiçbir şey öne sürmedikleri halde değişik sözcükler kullanmak yolunu seçmektedirler".(4) Baykan Sezer'in bu tanımlıya Niyazi Berkes'i anlatmak istediğini düşünüyoruz. Çünkü Batılılaşma ve çağdaşlaşma kavramları arasında en belirgin ayrımlar yapan Türk sosyologu Niyazi Berkes'tir.(5)

Oysa Berkes'in çağdaşlaşma anlayışı Tanzimat döneminin Batı uygarlığı anlayı-

şından kesin çizgilerle ayrılmaktadır. Berkes'e göre ulusal bütünlüğe kavuşmak, ulus devleti oluşturmak ve hilafeti bırakıp halk egemenliğine geçmek Türkiye'nin varlığını sürdürülebilmesi için 20. yüzyılın başında başarması gereken zorunlu devrimlerdi.(6) Eş deyişle Türkiye'nin söz konusu "Batılı" devrimlere yönelmesinin nedeni, "Batı ülkelerinin de aynı yolu izlemiş olmaları"ndan çok; Türkiye'nin zorunlu ihtiyaçlarının bu adımları gerektirmiş olmasıdır. Örnek olarak Berkes'e göre Hindistan, Pakistan ve Endonezya gibi ülkeler; Baykan Sezer'in "Batılılaşma" olarak gördüğü uluslaşma, ulus devlet, laiklik gibi devrimlerle gerçekleştiremedikleri için yaşamın her alanında yoksulluklara gömülmüşler, din ve mezhep kavgaları yaşamışlardır.(7) Aynı şekilde Japonya'nın 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında bütün dünyayı şaşkına çeviren ekonomik büyümesinin nedeni ulusal birliğini sağladıktan sonra ulusal ekonomiye yönelmesi ve devletçiliğe sarılmasıdır.(8)

Böyle bir durumda düşüncelerimizde şöyle bir soru belirebilir: Bütün bunlara karşın, Baykan Sezer'in yaklaşımında görüldüğü gibi, Türkiye'yi Batı emperyalizmiyle savaştan veya savaştan kaçarak bir ülke olarak görmek ilenici bir sosyoloji anlayışı sayılmaz mı? Ne var ki Niyazi Berkes, yeryüzündeki mazlum ülkeleri savunan ve emperyalizme cephe almış bir sosyoloji kuramının ulus devlet, ulusal birlik, cumhuriyet gibi davaları sa-

vanmadığı zaman yeniden emperyalizmin tuzağına düştüğünü vurgulamaktadır.(9) Çünkü "bağımsız bir devlet altında bir millet olma biziğinden yoksun her Müslüman toplumu Batı'nın yabancısı olmuş veya tamamen onun kölesi durumuna gelmiştir. Batı'nın ekonomik siyasi gücü karşısında bu toplumlar paramparça olmuşlardır. Hiçbir örgütsel birlikleri ve biziğleri olmadığından, Batı'nın önünde sapır sapır dökülmüşlerdir".(10) Ayrıca zengin Batı'nın ekonomik sömürsüz altından bulunan yoksul bir ülkenin; yabancı sermayeye sınırlamalar getirerek iç pazarını korumak, dışardan borç almadan yaşayabilmek ve sanayileşebilmek için ulus devlete sahip olması bir zorunluluktur. Kapıları güçlü Batı ekonomisine ardına kadar açık duran yoksul bir toplumda Batı'dan bağımsız bir uygarlık kurmak sadece bir düş olabilir. Bunun gibi, ulusal merkezi ekonomik ve politik örgütlenmeden yoksun toplumlar, Batı uygarlığının ekonomik tutkusu altına girmişse, o toplumların kendi içindeki kalkınma ve uygarlaşma çabaları yok edilmiştir. Memleketin dağı, taşı bile kendi elinden çıkma tehlikesi altındadır.(11)

Diğer yandan, Türk devriminin Tanzimat dönemi Batı anlayışından ayrıldığı konusunda Niyazi Berkes'i destekleyen Özer Ozankaya, Berkes'in kuramsal yaklaşımına benzer biçimde, yoksul ülkelerde Batı emperyalizmine karşı çıkmanın biricik yolunun ulus devlet, ulusal bağımsızlık, laiklik ve cumhuriyet gibi aydınlanmacı devrimlerin korunması ve geliştirilmesi olduğunu belirtmektedir.(12) Örnek olarak Ozankaya'ya göre Türkiye'nin 20. yüzyılın başında ümmetçi siyasetten vazgeçmesi ve ulusal devlete geçiş kararı bir "Batılılaşma" isteğinden çok emperyalizme karşı tam bağımsız yaşama özelemini anlatmaktaydı. Çünkü "din sömürsüzünün başka biçimlen yanında ümmet ilkesine dayalı Osmanlı toplum ve devlet yapısının sömürgeçiliği kolaylaştırıcı ve dış karışmalara gerekçe verici bir işlevi ve etkisi bulunmaktaydı".(13) Eş deyişle yeryüzünde Müslümanların topraklarına hükmetmek isteyen emperyalizmin amacına ulaşması için "yeryüzü Müslümanlarının halifesi"ne hükmedebilmesi yeterliydi. Gerçekten de Ozankaya'nın incelemele-

Baykan Sezer'in eserlerinde küreselleşmeye, emperyalizme ve Batı'nın dünya egemenliğine karşı son derece keskin bir karşı duruş varken; bu eserlerde Cumhuriyet devrimini, ulus devleti ve laikliği savunan vurgularla karşılaşmayız.

rine göre "bu yapıdaki Osmanlı İmparatorluğu'nun ümmetçi siyaseti, kendisine pazar ve doğal kaynaklar sağlayacak sömürge arayışındaki Batı emperyalizmiyle uzlaşarak onun hizmetine girmeyi kabul etmiştir".(14)

Batı sosyolojisinde aydınlanmacılıktan gericiliğe kuramsal dönüşümler

Bununla birlikte Ozankaya'ya göre Batı, artık kendi yarattığı aydınlanmacı ilkelere bile rahatsız olmaktadır. Örnek olarak 18. yüzyıldan sonra ortaya çıkan "ulus bilinci", "tam bağımsızlık", "merkantilist ekonomi anlayışı", "halk egemenliği" ve "ilerlemecilik" gibi ilkelere artık Batı'da bile yok edilmeye çalışılmaktadır.(15) Çünkü Ozankaya'ya göre dünya egemenliğini korumak isteyen Batı, baskı ve sömür altında yaşayan yoksul bir ülkeden, tam bağımsızlık ve ilerlemecilik diye dırdırmesinden rahatsız olmaktadır. Öyleyse Batı'nın dünya egemenliğini sorgulayan, Asya'nın ve bütün Doğu toplumlarının esaret altında yaşamasına karşı çıkan ulusal bir sosyoloji anlayışının Türk devriminin temel yapı taşları olan "cumhuriyet", "tam bağımsızlık", "ilerlemecilik", "ulus devlet" gibi devrimlere sıkıca sarılması gerekmez mi?

Gerçekten de, Batı'daki sosyoloji çalışmalarının kuramsal içeriği 19. yüzyıldan 21. yüzyıla doğru bir değişim içindedir. Örnek olarak Marks, Durkheim, Comte, Tönnies gibi 19. yüzyılın ilk sosyologları aydınlanma düşüncesinin etkisi altındadırlar. Başka bir deyişle ilk dönem sosyologları "Batı'nın dünya egemenliğini yeryüzüne kabul ettirme" amacını değil, akıl ve bilime dayanarak adil bir dünyaya ulaşmanın yollarını bulma düşüncesini taşımaktaydılar. Buna göre Marks'ın tarih kuramının özü, sömürünün bütün türlerinden arınması ve insana çok daha uygun bir dünyaya doğru ilerlediğimiz düşüncesine dayanmaktadır. Bunun gibi Durkheim, Comte, Tönnies gibi sosyologlar her şeyden önce ulusal birliğin öneminde değinmişler, insanların geleceğini birlik ve dayanışmada görmüşlerdir. Ayrıca söz

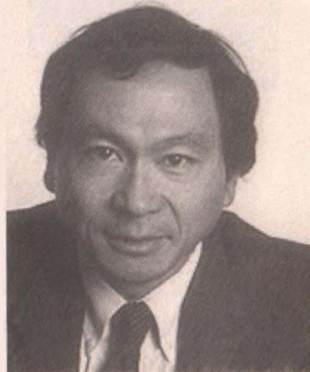
Fukuyama, kendisinden önce gelen Rostow gibi, en üst ilerleme aşamasının kapitalizm ve liberal demokrasi olduğunu belirtmiştir. Buna göre dünyanın yoksul ülkelerinin izleyeceği tek yol, dünya kapitalist sistemiyle bütünleşmek ve liberal demokrasiye açılmaktır.

konusu sosyologların hepsi, insanlığın kötü günlerinin geride kalacağı düşüncesini içeren cesaret verici bir tarih felsefesi oluşturmuşlardır.(16)

Buna karşın 20. yüzyıldan başlayarak ve 21. yüzyılda Batı sosyolojisinde açık bir gerileme görülmektedir. Bu dönemde Batı sosyologları aydınlanma düşüncesini terk ederek, emperyalizmin etkisi altına girmişlerdir. Eş deyişle, "sosyolojinin Batı merkezli dünya düzenini kabul ettirme işlevi"ni görmeye başlaması 20. yüzyıldan sonra gerçekleşmiştir. Örnek olarak Wallerstein, bilimsel kesim-

liğin ve aydınlanma dönemi ilerlemeciliğinin artık öldüğünü vurgularken(17); Fukuyama, kendisinden önce gelen Rostow gibi, en üst ilerleme aşamasının kapitalizm ve liberal demokrasi olduğunu belirtmiştir.(18) Buna göre dünyanın yoksul ülkelerinin izleyeceği tek yol, dünya kapitalist sistemiyle bütünleşmek ve liberal demokrasiye açılmaktır.(19) Aynı şekilde Habermas, küreselleşme süreciyle birlikte ulus devlet ve ulusal bağımsızlık gibi kavramların artık değişmeye uğradığını belirterek, milletler üstü yapılanmalara geçebilmek için ulusal dayanışma yerine yeryüzünün bütün insanları arasında kozmopolit nitelikte bir dayanışma duygusu yaratılmasının öneminde değinmektedir.(20) Diğer yandan 21. yüzyılın en büyük sosyologlarından kabul edilen Giddens, aynı doğrultuda, ama değişik bir bakış açısıyla konuya yaklaşarak; tam bağımsızlık ve ulusal egemenlik merkezine oturmuş bir ulus devlet anlayışının zaten hiç olmadığını ileri sürmektedir. Giddens'a göre "ne kadar güçlü olursa olsun hiçbir devlet, pratikte yasal ilkelere belirtildiği kadar bir egemenliğe sahip değildir... Her devlet, diğer devletlerin kendi sınırları içindeki özerkliğini tanıması anlamında devletler arası ilişkilere bağlıdır".(21), Kısacası 20. ve 21. yüzyıllarda Batı sosyolojisi, aydınlanma ilkelerini bütünüyle terk etmekle yetinmemiş, "ilerlemecilik" ve "bağımsızlık" gibi aydınlanmacılığın temel ilkelerini dünyanın yoksul ülkelerine unutturmaya çalışmıştır.

Sonuç olarak, ulusal bir sosyoloji anlayışının hangi kavramsal temellere oturması gerektiği konusundaki sorularımıza gerekli yanıtların verildiğini düşünmekteyiz. Buna göre, Türkiye'nin ve dünyanın bütün yoksul ülkelerinin temel çıkarlarının Batı toplumlarının çıkarlarıyla zıt bir karakter taşıdığından yola çıkarak sosyolojinin evrensel olmadığını ileri sürülmesi haklı gerekçelere dayanmaktadır. Bununla beraber Türkiye için ulusal bir sosyoloji önerirken ilk adım, aydınlanmacılığı, Türk devrimini, Cumhuriyeti savunmak olmalıdır. Türkiye'nin 20. yüzyılın başında büyük bedeller ödeyerek yarattığı Kemalist devrimin bağımsızlığı özünü gözden kaçırıp, bu süreci Tanzimat dö-

Francis Fukuyama.

neminin devamı niteliğinde bir "Batılılaşma" olarak görmek ulusal sosyoloji anlayışı için en büyük yanılgı olacaktır. Tam tersine böyle bir yaklaşım, yukarıda da gösterildiği gibi aydınlanmacılık, ulus devlet, tam bağımsızlık, ilerlemecilik gibi ilkelerin artık yaşamadığını ileri süren Batı sosyolojisinin yaklaşımıyla "aynı yöne ok atmak" anlamını taşımaktadır. Öyleyse sosyolojide ulusal bir yöntem benimsemenin zorunlu koşullarından birisi, 21. yüzyılın Batılı sosyologlarından farklı olmayı göze alarak, aydınlanmacılığın temel ilkelerinden vazgeçmemektir.

KAYNAKÇA

1) Sezer, Baykan. *Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.5-6. Not: Ayrıca Baykan Sezer'in *Türk sosyolojisi hakkındaki görüşleri* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Baykan Sezer'e Armağan Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Araştırma Merkezi-Kemal Tahir Vakfı Çalışması, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2004. Ayrıca bkz. Kızılcık, Sezgin. *Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı*,

Anı Yayıncılık, Ankara, 2000

2) Sezer, Baykan. *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1985, s.148.

3) Sezer, Baykan. *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1985, s.148.

4) Sezer, Baykan. *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1985, s.148.

5) Niyazi Berkes'in Batılılaşma ve çağdaşlaşma kavramları hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Berkes, Niyazi. *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975

6) Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973, s.434-435. Ayrıca bkz. Berkes, Niyazi. *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002, s.28-30

7) Berkes, Niyazi. *Asya Mektupları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

8) Berkes, Niyazi. *age*, s.233.

9) Berkes, Niyazi. *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002, s.44-60.

10) Berkes, Niyazi. *Batıcılık*, *age*, s.49-50. Not: Benzer yöndeki değerlendirmeler için ayrıca bkz. Berkes, Niyazi. *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, s.166.

11) Berkes, Niyazi. *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002, s.69, 157.

12) Ozankaya, Özer. *Toplumbilime Giriş*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s.300. Not: Ozankaya'nın Türk devriminin temel nitelikleri konusundaki düşüncelerini Berkes'e karşılaştırmak için ayrıca bkz. Ozankaya, Özer. *Türkiye'de Laiklik*,

Atatürk Devrimlerinin Temeli, Cem Yayınları, İstanbul, 1995.

13) Ozankaya, Özer. *Türkiye'de Laiklik*, Atatürk Devrimlerinin Temeli, Cem Yayınları, İstanbul, 1995, s.86.

14) Ozankaya, Özer. *age*, s.86. Not: İngiliz emperyalizminin, Asya ve Doğu haklarını sömürmek için Osmanlı Devleti'ndeki halifelik kurumunu nasıl kullandığı konusundaki başka örnekler için bkz. Berkes, Niyazi. *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002, s.25

15) Ozankaya, Özer. *Türkiye'de Laiklik*, Atatürk Devrimlerinin Temeli, Cem Yayınları, İstanbul, 1995, s.4.

16) 19. yüzyıl sosyologları hakkında genel bilgi edinmek için öncelikle bkz. Timurçin, Alfar. *Düşünce Tarihi*, İncançıl Yayınları, İstanbul, 1992. Ayrıca bkz. Bottomore, Tom-Nisbet, Robert. *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Verso Yayıncılık, Ankara, 1990.

17) Walkerslein, Immanuel. *Bizim Dünyanın Sonu*, 21. Yüzyıl İçin Sosyal Bilim, Çev: Tuncay Birkat, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s.9-12.

18) Fukuyama, Francis. *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev: Zülfi Dicleli, Simavi Yayınları, İstanbul, 1994, s.72, 177. Ayrıca bkz. Rostow, Whitman, *İktisadi Gelişiminin Merhaleleri*, Çev: Erol Güngör, Ötügen Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.122, 123

19) Fukuyama, Francis. *age*, s.139

20) Habermas, Jürgen. *Küreselleşme ve Millî Devletlerin Akıbeti*, Çev: Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, İstanbul, 1998, s.129, 134, 145, 155.

21) Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*, Çev: Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.71.

ANTALYA

motel

“ÜTOPYALARINIZ GERÇEK OLDU”

HAYDİ TATİLE

- * AÇIK BÜFE KALİTELİ (11:30'a kadar),
- * AÇIK BÜFE, AKŞAM YEMEĞİ
- * ÇEVRE ÇİZİLERİ, KÜLTÜREL FAALİYETLER
- * AÇIK VE KAPALI LOKANTA
- * ZENGİN KAFE - BAR

2007 SOZON FİYAT LİSTESİ (Y. PANSİYON)
MAYIS - EKİM 38.YTL
HAZİRAN - EYLÜL 35.YTL
TEMMUZ - AĞUSTOS 45.YTL

- * DENİZE SIFIR GENİŞ, TEMİZ VE İNCE KUMSAL (CARETTALAR ALANI)
- * İPEK GİBİ BİR DENİZ

- * GÜLERYÜZLÜ TEMİZ PERSONEL
- * BÜTÜN ODALARIMIZ KLİMALIDIR

* HAVUZ KEVİHİ (ÇOCUKLAR - BÜYÜKLER İÇİN)

- 0-4 YAŞ ÜCRETSİZ
- 6-12 YAŞ %30 İNDİRİMLİ
- ULUSAL GÖNÜLLÜLER VE
- AYDINLIK ABONELERİ %10 İNDİRİMLİ

KREDİ KARTINA AĞUSTOS YAPILIR

Adres: Kızılot beldesi / Manavgat - Antalya

Tel - Faks: (0242) 748 21 15 Gam: (0533) 285 17 97 e-posta: slopyaantalya@gmail.com

ULAŞIM KOLAYLIĞI

Bitkilerden ilaç elde edilmesi ve bitkilerin ilaç olarak kullanılması

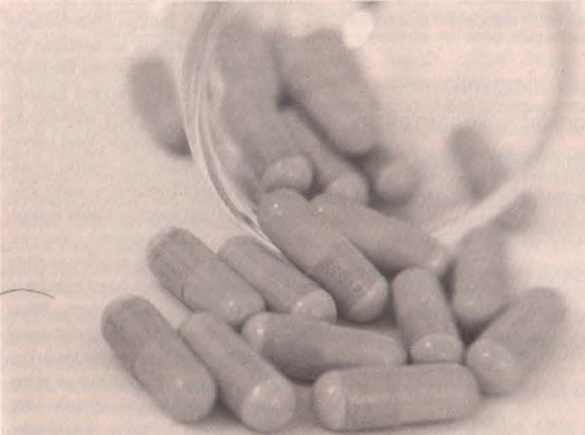
Bitkilerden ilaç hammaddesi elde etmeden, bitkisel ilaç haline getirilmeden, etkililiği, güvenliliği, kalitesi ve standardizasyonu ile ilgili hiçbir çalışma yapılmadan ilaç yerine kullanılması toplumumuzda çok önemli sorunlar yaratmaktadır. Zakkum olayında insanların planlanan tedavilerini bırakıp, zakkum ekstresiyle tedavi olmaya çalıştıklarını biliyoruz.

Bilindiği üzere ülkemizde gittikçe artan bir şekilde çeşitli bitkilerin çiçeklerinden, yapraklarından, kabuklarından veya diğer kısımlarından değişik yöntemlerle elde edilen

genelde sıvı şeklinde formlar, kanserden diyabete kadar, neredeyse her türlü hastalığın tedavisinde kullanılmaktadır. Bu tür yaklaşımları genelde aktarlar sergiliyor olsa da, zaman zaman tıp mensuplarının da, eğitimleriyle kazanmış olması gereken kavramları bir yana bırakarak, bu tür uygulamalara ortak oldukları görülmektedir. Bu tür uygulamaların yanında, medyada zaman zaman bu uygulamaları özendiren yayınlar dikkati çekmektedir. Özellikle görsel medyanın kişiler üzerindeki etkileri göz önüne alınınca, tüm toplumu ilgilendiren bu tür yayınlar önem kazanmaktadır. Bu yazının amacı, bu konudaki kavramları tartışmak ve özellikle sağlık mensupları dışındaki toplum kesimleri ile sağlık medyasına aydınlatıcı bilgi vermektir.

İlaç nedir?

Bir molekülün ilaç olabilmesi için, her şeyden önce belli bir hastalıkta, bir belirtiye, tıbbi deyimle bir indikasyonda faydalı olabileceğini öngören bir hipotez olması gerekir. Aşağıdaki yöntemlerden

Bir molekülün ilaç olarak piyasaya çıkması 8-13 yılı ve 0.8 milyar doları bulabilen araştırma-geliştirme harcamasını gerektiriyor.

birisi, yeni ilaç geliştirilmesinde çıkış noktası olabilir. (1)

1) Halk ilaçlarından ve doğal kaynaklardan yararlanma,

2) Doğal kaynaklı ilaçların yapılarını değiştirilme veya taklit etmek,

3) Vücutta yeni hedef moleküllerin bulunması ve onu aktive veya inhibe eden kimyasal maddelerin tasarlanması,

4) Hormonlar ve benzerleri endojen etkin maddelerin takliti edilmesi,

5) Başka firmanın ilacının takliti edilmesi,

6) Varolan ilaçların yan tesirlerinin incelenmesi,

7) Görece gelişigüzel bir yaklaşımla ya da tesadüfen ilaç bulunması.

Yukarıdaki yöntemlerden birisiyle geliştirilen ve belli bir hastalıkta, bir belirtide, faydalı olabileceğini öngörülen molekülün ilaç haline gelebilmesi için, önce klinik öncesi (preklinik) çalışmalarının yapılması gerekmektedir. (2) Bu aşamada deney hayvanlarından elde edilen çeşitli dokularda (*in vitro* izole organ), çeşitli hücre suspansiyonları veya kültürlerinde, deney hayvanlarında geliştirilen çeşitli hastalık modellerinde söz konusu molekülün etkililiğiyle ilgili çalışmalar yapılır. Ayrıca bu dönemde çeşitli deney hayvanlarında molekülün kısa ve uzun süreli kullanımıyla toksite deneyleri yapılır. Bu aşamalardan başarıyla geçen molekülün etkililiği ve güvenliliği kısıtlı sayıda insan üzerinde denenmeye başlanır. Faz I çalışmaları diye bilinen klinik ilaç araştırmalarının ilk aşaması (Faz I çalışmaları), bazı özel durumlar haricinde, gönüllüler üzerinde yapılır ve molekülün dozu, farmakokinetiği ve güvenliliği konusunda bilgi edinilir. Faz II çalışmaları ise ilaç olmaya aday molekülün ilk defa hastalarda denendiği ve doz aralığı, etkililik ve güvenlilik konusunda bilgiler edinildiği çalışmalarıdır. Faz III çalışmaları ise daha fazla sayıda hasta üzerinde ve çok merkezli olarak yapılan çalışmalarıdır. Bu aşamalardan başarıyla geçen molekül, ülkenin sağlık otoritesinden gerekli izinleri aldıktan sonra ilaç olarak piyasaya çıkmakta ve insanlığın hizmetine sunulmaktadır. Bu zorlu süreç yaklaşık 8-13 yılı ve

0.8 milyar doları bulabilen araştırma-geliştirme harcamasını gerektirmektedir.

Bitkilerden ilaç elde edilir mi?

İlaçlar inorganik maddeler, mikroorganizma ve mantarlar, bitkiler ve hayvanlar gibi doğal kaynaklardan veya sentetik olarak elde edilir. (3) Çeşitli kaynaklar yanında, bitkilerden de oldukça fazla sayıda ve kanser tedavisinde kullanılan bazı antineoplastik ilaçlar da dahil, çok önemli ilaçlar elde edilmektedir. Ülkemizin bu açıdan bir avantajı, çok zengin bir flora ya sahip olması ve ilaç elde edilebilecek bitkilerin yetişmesidir. Malesef, ülkemiz florasının bu açıdan verimli bir şekilde değerlendirildiğini söylemek olası değildir. Bu konuda olumlu bir örnek, Toprak Mahsulleri Ofisi'ne bağlı olarak Bolvadin/Afyonkarahisar'da faaliyet gösteren alkaloid fabrikasında kurutulmuş ve ezilmiş haşhaş kapsülünden opiyatların (morfin, kodin ve yarı sentetik türevleri) elde edilmesidir.

Bitkilerden ilaç etken maddesinin elde edilmesinin ötesinde, zaman zaman etken maddeyi saf olarak değil, olası etken maddeyi de içeren bir karışım halinde (ekstre) veya bitkilerin alkol veya etanol eriyebilen kısımlarını içeren sıvı ilaç şeklinde (tentür) kullanılabilirler. Gündeme gelmektedir. Teknolojideki gelişmelerle bitkilerden etken maddelerin elde edilme-

si ve zaman zaman sentetik türevlerinin yapılması hız kazanmasına rağmen, halen bitkisel ilaçlar tedavide kullanılabilir. WHO tarafından 1991 yılında Cenevre Toplantısı'nda yapılan tarife göre bitkisel ilaç; bitkisel drog veya karışımlarını olduğu gibi veya değişik preparatları halinde etkili kısım olarak taşıyan bitmiş, etiketlenmiş, tıbbi ürünler veya müstahzarlardır. Bu ürünlerde terapötik etkinliği olduğu kabul edilen aktif maddeler ve miktarları uygun analitik metodlar kullanılarak tanımlanmalıdır. Bitkisel ilaçlarda da, konvansiyonel ilaçlarda aranan kalite, güvenlik ve etkililik şartlarının bulunması istenir. (4) Bunun ötesinde bitkisel ilacın elde edildiği bitkinin yetiştiği yer, mevsim koşulları, bitki yapılarının veya diğer kısımlarının toplandığı mevsim gibi çok çeşitli faktör, bitkisel ilacın içindeki etken maddenin miktarını ve dolayısıyla etkililiğini değiştirebilmektedir. Bu gerekçeyle bu tür bitkisel ilaçların standardize edilmesi son derece önemlidir.

Bitkisel ilaç olarak kullanılabilir mi?

Ülkemizde son zamanlarda gerek yazılı ve gerekse görsel basında bitkilerden elde edilen çeşitli ürünlerin (çekirdek, ekstre vb.) çok çeşitli hastalıklar için önerildiği ve aktarıldığı, neredeyse, doktor ve eczacıların yerini aldıkları görülmektedir. 1980'li yıllarda zakkum ile başlayan bu olay, gittikçe tehlikeli bir boyuta sürüklenecektir. Yukarıdaki paragrafa değindiğimiz üzere, bitkiler ilaç elde edilmesinde oldukça önemli bir kaynaktır. Yine zaman zaman etkililiği, güvenliliği, kalitesi gösterildikten ve standartizasyonu sağlandıktan sonra bitkisel ilaçlar tedavide kullanılabilir. Bugün herkesin hayatında en az bir kere kullandığı aspirinin keşfiyle ilgili ilk gözlemler, söğüt ağacı kabuklarının ateşi düşürmesiyle yapılmıştır. Bilimdeki gelişmelerin ışığında söğütten asetik asit, yapısı aydınlatılarak ve tamamen sentetik olarak elde edilerek 1890 yılında insanlığın hizmetine sokulmuştur. Bu örnek dahi, bitkilerin ilaç elde edilmesinde ne kadar önemli olduğunu göster-

ilaçlar inorganik maddeler, mikroorganizma ve mantarlar, bitkiler ve hayvanlar gibi doğal kaynaklardan veya sentetik olarak elde edilir. Ülkemizin bu açıdan bir avantajı, çok zengin bir flora ya sahip olması ve ilaç elde edilebilecek bitkilerin yetişmesidir.

mektedir. İlginci olarak literatürde aspirinin keşfiyle ilgili ilk gözlemlerin 1700'lü yılların sonunda bir din adamının söğüt ağacı kabuklarının ateşi düşürmesini gözlemlemesiyle ortaya çıktığı bildirilmektedir.(5) Çok kısa bir süre önce Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Farmakoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Sayın Prof. Dr. Yalçın Tekol'un bir yazısından(6) öğrendiğime göre, İshak Bin Murad adında bir Türk 1390 yılında yazdığı kitabında bu gözlemlenden bahsetmiştir.(7)

Bitkilerden ilaç hammaddesi elde etmeden, bitkisel ilaç haline getirilmeden, etkililiği, güvenliliği, kalitesi ve standardizasyonu ile ilgili hiçbir çalışma yapmadan ilaç yerine kullanılması toplumumuzda çok önemli sorunlar yaratmaktadır. Zakkum olayında insanların planlanan tedavilerini bırakıp, zakkum ekstresiyle tedavi olmaya çalıştıklarını biliyoruz. Bunun ötesinde, yukarıda sözü edilen maddeler fa-hiş fiyatlarla vatandaşlarımıza satılabilir. Bu bağlamda "bitkilerden ilaç elde edilmesi", "bitkisel ilaç yapılması" kavramları ile "bitkilerin ilaç olarak kullanılması" kavramlarını çok net olarak birbirinden ayırmak gerekir. Burada akla, bitkilerin ilaç olarak kullanılmasının hangi gerekçelerle yapıldığı gelebilir. Toplumların özelliklerinden gelen, çeşitli gözlemlere dayanan ve hatta bilimsel bir veriden çıkarak ortaya çıkan bir hipotezle, bitkiler ilaç olarak kullanılmaktadır. Burada en büyük sorun, gündeme gelen hipotezin ispat edilmemiş olmasıdır. İlaçlar için böyle bir hipotezi test etmenin tek yolu, daha önce bahsedildiği üzere, iyi planlanmış klinik araştırmalardır. İshın daha vahimi; sadece bitkilerin değil, bazı ilaçların da kendilerinden beklenen faydayla ilgili hipotez test edilmeden, yani belirtilen endikasyonda klinik ilaç araştırmasında yapılmadan kullanılmasıdır. Buna en iyi örnek, başta E vitamini olmak üzere çeşitli antioksidan vitaminlerin ve bazı ilaçların oksidatif stresle karakterize çeşitli durumlarda kullanılmasıdır. Bu uygulamada olduğu gibi bu kullanılış için kurulan hipotez bilimsel bir temele dayanmaktadır. Söz konusu vitaminlerin, bahsedilen endikasyonda yaygın kullanımı olmasına rağmen, yapılan çeşitli klinik çalışmalarda etkili olduklarına dair bir kanıt elde edile-

Bitkilerden elde edilen ürünler çok çeşitli hastalıklar için öneriliyor ve aktarlar, neredeyse, doktorların yerini alıyor.

miştir. Bu gerekçelerle farmakologlar, bir yandan geçmişte olduğu gibi gelecekte de bitkilerden tedavide önemli olabilecek ilaçların elde edileceği umudunu korurken, bir yandan da bitkilerin ve hatta bazı ilaçların klinik araştırmalar yapılmadan, etkililiği, güvenliliği gösterilmeden kullanılması karşısında çok net tavır almalıdır.

Bitkilerin ilaç olarak kullanılmasının olumsuz etkileri olabilir mi?

Bitkilerden elde edilen çeşitli ürünlerin kullanılışıyla ilgili olarak "bu ürünler doğal maddeler olduğu için hiç zararlı etkileri yoktur" gibi bilimsel olmayan bir görüş ileri sürülmektedir. Bu görüş kesinlikle doğru değildir. *Dietary supplement* başlığı altında eczanelerin dışında çeşitli marketlerde ve satış mağazalarında satılan, bazıları bitkisel olabilen gıda katkı maddelerinin bir kısmının ciddi yan etkiler yaptığı, hatta ölümlere neden olduğu bildirilmiştir.(8, 9) Yine son zamanlarda zayıflama çaylarıyla ilgili ortaya çıkan istenmeyen etkilerden bahsedilmektedir. Ülkemizde bu konuda veri olmasına karşın, sağlık kayıtlarının düzenli olduğu ülkelerde, bu konuda bildirimler bulunmaktadır. Bu nedenle, bu ürünler için kullanılan "çok faydası olmasa da, en azından zararı olmaz" değerlendirmesinin doğru bir yaklaşım olmadığını vurgulamak gerekir.

Sonuç

Ülkemizde vatandaşların hekime ve ilaca ulaşmasında ciddi zorluklar yaşı-

dığı, bilimsel bilgi ve teknolojiyi üretmek bir yana, toplumun çok büyük kesiminin bilimsel bilgiyi kullanmada yeterli olmadığı göz önüne alınırsa, tedavideki etkililiği ve güvenliliği konusunda hiçbir somut kanıt bulunmayan bitkisel ürünlerin toplumda kullanılmasının yaygınlaşmasına şaşkırmamak gerekir. Resmi sağlık otoritesi olarak Sağlık Bakanlığı'nın ve meslek odalarının bu tür tedavi yaklaşımını sergileyenler konusunda dikkatli olmaları ve gerekli idari ve cezai işlemleri yapmaları gerekmektedir. "Gıda katkı maddesi" (*dietary supplement*) başlığı altında eczaneler ve eczaneler dışında satılan ürünlere ise 2002 yılında Sağlık Bakanlığı ile Tarım Bakanlığı arasında yapılan mutabakat sonucu Sağlık Bakanlığı'ndan izin alınması koşulu benimsenmişken, halen bu izin Tarım Bakanlığı tarafından verilmektedir. Bu yanlışlığın bir an önce düzeltilmesi ve bu tür ürünler için Sağlık Bakanlığı'nın mutlak devrede olması gerekir. Ayrıca toplumun ve sağlık medyasının bu konuda bilgilendirilmeleri çok önemlidir.

Yazıyı gözden geçirerek değerli önerilerde ve düzeltmelerde bulunan Prof. Dr. Öner Süzer, Prof. Dr. Ersin Yarış, Prof. Dr. Yeşim Tunçok ve Prof. Dr. M. Sibel Gürün'e teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- 1) Prof. Dr. S. Oğuz Kayaalp, Klinik farmakolojinin esasları ve temel düzenlemeleri, Genişletilmiş 3. baskı, Feryal Matbaacılık San. Ve Tic. Ltd. Şti, Ankara, 2005, Sayfa: 1-16.
- 2) Dr. Yeşim Üresin, İlaç gelişime aşamaları, Sayfa: 25-32, Klinik araştırmalar kitabı, Ed. Hamdi Akan, Bilimsel Tıp Yayınevi, Ankara, 2006.
- 3) Prof. Dr. Şükri Kaymakçalan, Genel farmakoloji, Kısmen değiştirilmiş 2. baskı, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, Ankara, 1976, Sayfa: 12-23.
- 4) Prof. Dr. M. Sibel Gürün, Bitkisel tıp ve kullanılan bitkisel ilaçlarda kalite, etkililik ve güvenlik sorunu, İKU Dergisi, 10, 24-28, 2005.
- 5) E. Stone, An account of the success of the bark of the willow in the cure of aches, Phil. Trans. R. Soc., 53, 195-200, 1763.
- 6) Prof. Dr. Yalçın Tekol, Türk Farmakoloji Derneği Bülteni, 91, 19-20, 2007.
- 7) N. Canpolat, XIV. yüzyılda yazılmış değerli bir tıp eseri, Edviye-i Müfride, Tükiye Dergisi, 5, 21-47, 1973.
- 8) Stein, C.M., Are herbal products dietary supplements or drugs? An important question for public safety, Clin. Pharmacol. Therapeutics, 71, 411-423, 2002.
- 9) Haller, C.A., Clinical approach to adverse events and interactions related to herbal and dietary supplements, Clinical Toxicology, 44, 605-610, 2006.

Zamanın ayak izleri 3

Kuantum fiziğinde zaman- Olasılıklar felsefesi

Kuantum mekaniğinde bir parçacığın konumu ve hızı aynı anda belirlenemez. Buna Heisenberg belirsizlik ilkesi denir. Ankara'dan İstanbul'a hareket etmekte olan bir uçağın konumu ve hızı yolculuğun her anında kesin olarak bellidir. Belirsizlik ilkesinin zamanı anlama bağlamında mikroskopik evrende yarattığı durum, makroskopik evrende gerçek olarak tanımladığımız ve günlük yaşantımızda karşılaştığımız olayların arkasında başka bir gerçeğin var olup olmadığı sorusunu akla getirir.

Kuantum fiziği, probabilistik bir teoridir; yani olasılıklar üstüne kurgulanmıştır. Klasik fizik gibi deterministik yani belirleyici bir kuram değildir. Parçacığın konumu gibi çok basit bir fiziksel büyüklük bile ancak belli olasılıklar içinde ifade edilir.

Klasik fiziğin zamanı ve zamanın yönünü belirlemesi, entropi kavramına dayanır. Kuantum fiziği için durum o kadar basit değildir. Sistemin konum ve hızı belirsizlik ilkesi nedeniyle aynı anda kesin olarak bilinemez. Makroskopik evrende hem hız hem de konum, ölçü aletinin hata sınırları içinde bellidir. Mikroskopik evrenin böyle bir şansı yoktur.

Lise fizik derslerinde ışığın bir dalga hareketi olduğu öğretilir. Dalga enerjisi bir noktadan diğer bir noktaya taşır. Örneğin deniz dalgaları açıklarda rüzgârlardan soğurdukları enerjisi kıyılara taşıyarak sert kayalarla bile zamanla aşındırırlar. Dalgaların genliği yani yüksekliği taşınan enerjinin ölçüsüdür. Karadeniz kıyılarında çırpınan, çırpındıkça yükselen dalgaları seyretmek insanda doğanın gücü karşısında hayranlık uyandırır. Dalgalar üst üste bindikçe daha da yükselir, enerjileri daha da artar. Dalga hareketi 19. yüzyıldan, yani Huygens'ten beri bilinen bir olaydır. Mekaniik dalgala-

rın yayılması için mutlaka elastik bir ortama gerek vardır, örneğin su dalgaları ancak ortam yani su varsa, akrobatların ip üzerinde marifetleri ile oluşturdukları dalga ancak ip varsa vardır. Buradan çıkarılacak sonuç mekanik dalgaların yayılması için elastik ortamın olmazsa olmaz bir koşul olduğudur. Dalga, üzerinde yarık bulunan bir yüzey üzerine düşürülürse, onun çarpan bölümleri geri yansır ancak yarığın üstüne düşen kısmı yüzeyin diğer tarafında bir kaynak gibi dalga yayar. Buna Huygens prensibi denir. Eğer yüzey üzerine iki yarık açılırsa her iki yarık da birer kaynak gibi yüzeyin diğer tarafına dalga yayarlar. Her iki kaynaktan çıkan dalgaların tepe noktaları bazı konumlarda üst üste binerek, yani genlikleri birbirine eklenerek daha enerjik dalgalar oluştururlar; bazı konumlarda ise genlikleri ters yönde üst üste gelerek, yani dalganın en yüksek tepe noktası ile en düşük karın noktası üst üste binerek, birbirlerini yok ederler; taşıdıkları enerjisi minimuma indirirler. Bu noktalarda su yüzeyi denge konumunda bulunur. Bu olaya girişim denir.

Ankara'dan İstanbul'a hareket etmekte olan bir uçağın konumu ve hızı yolculuğunda her anında kesin olarak bellidir.

Işık ve elektron hareketi

Işık da bir dalga hareketidir, mekanik dalgalar gibi girişim yapar. Üzerinde çift yarık bulunan bir yüzey üzerine düşürülen ışık, yarıklardan yüzeyin diğer tarafına geçer ve her iki yarık da ışık kaynağı gibi davranır. Yüzeyin diğer tarafına geçen ışık dalgalarının tepe noktaları, su dalgalarında olduğu gibi, üst üste binerek maksimum enerji taşıyan dalgaları, tepe ve karın noktaları üst üste gelerek minimum enerji taşıyan dalgaları oluştururlar. Bu dalgalar yüzeyin arkasında bulunan bir ekran üzerine düşürüldüğünde, bir dizi karanlık ve aydınlık bölgelerden oluşan saçaksı bir yapı oluştururlar. Işık dalgalarında gözlenen ve yorumu dalga mekaniği ile yapılabilen bu olay kuantum mekaniğinin geçerli olduğu boyutlara inilince yorumu kolay olmayan deneysel sonuçlar verir. Burada amaç fizik dersi vermek değil, zamanın kuantum mekaniğinin geçerli olduğu mikroskopik evrende nasıl algılandığını aktarmaktır. Makroskopik evrende yaşayan bizler için zamanın, yani geçmişin ve geleceğin anlamı açıktır. Önemli olan mikroskopik evrende "zaman nedir" gibi felsefi bir soruyu yanıtlayabilmektir.

Elektron kütlesi ölçülebilen maddesel bir parçacıktır ve dinamiğini kuantum mekaniği belirler. Ancak elektron demeti sanki ışık demeti gibi çift yarık deneyinde girişim saçakları verir. Bu gariplik na-

sıl meydana gelebilir? Elektron demeti üzerinde çift yarık bulunan yüzey üzerine düşürülür, yarıklardan geçen demet, ekran üzerinde ışık demetinde olduğu gibi karanlık ve aydınlık saçaklar oluşur. Aydınlık saçaklar maksimum, karanlık saçaklar ise minimum sayıda elektronun bulunduğu konumlara tekabül eder. Ekran üzerine düşen elektronun geçmiş zaman tersine çevrilerek incelenirse, o elektronun hangi yarıktan geçtikten sonra ekrana düştüğünü belirlemek mümkün olamaz. Diğer bir deyişle elektron için geçmiş belli değildir. Bir havan topu ilk hızı ve atış açısı ayarlanarak bir dağın arkasında görünmeyen hedefi vurabilir. Merminin geçmişi namrudan fırladığı an geleceği ise hedefi vurduğuna andır. Mermi için geçmiş ve gelecek bellidir. Ancak elektron havan topu gibi ne geçmişini ne de geleceğini kesin olarak bilemez. Geçmiş yarıklardan biri geleceği ise ekran üzerindeki aydınlık veya karanlık saçakların bulunduğu noktalardan biridir. Ne hedef ne de çıkış noktası elektron için kesin değildir. Kaynaktan çıkan elektron ne yörüngesini ne de ulaşacağı son noktayı bilemez. Yolculuğu kendiliğinden kaynaklanan bir nedenle saçaklardan birinde son bulur. Çift yarık yerine üç yarıklı deney tekrarlırsa elektronun hangi yarıktan geçtiği hakkındaki bilgi daha da azalır. Yani elektronun geçmişi biraz karışıktır. Bu nedenle makroskopik evrende tanımlanan ger-

çek, yani uzay-zaman enstantaneleri, mikroskopik evrende bir anlam ifade etmezler. Zaman mikroskopik evrende bir ayak izi bırakmadan ilerler.

Kuantum mekaniğinde bir parçacığın örneğin bir elektronun konumu ve hızı aynı anda belirlenemez. Buna Heisenberg belirsizlik ilkesi denir. Ankara'dan İstanbul'a hareket etmekte olan bir uçağın konumu ve hızı yolculuğunda her anında kesin olarak bellidir. Belirsizlik ilkesinin zamanı anlamla bağlamında mikroskopik evrende yarattığı durum, makroskopik evrende gerçek olarak tanımladığımız ve günlük yaşamımızda karşılaştığımız olayların arkasında başka bir gerçeğin var olup olmadığı sorusunu aklı getirir. Gerçek olarak algıladığımız ve kesinlikle hiç şüphe etmediğimiz olayları kuantum mekaniği bir sihirbazın el çabukluğu ile çarpıtıyor mu? Çok sayıda bilim insanı ve düşünür kuantum garipliklerinin, klasik fiziğin tanımladığı gerçeğe ve zamana olan etkilerini araştırmıştır.

Zamanın tek yönlü oluşu kuantum fiziğinde ne anlama gelir?

Klasik fizik Newton, Maxwell denklemleri ve Einstein rölativite teorisini içerir. Bu denklemler zaman yönünden bağımsızdır. Kuantum fiziği ise Schrödinger denklemlerine dayanır. Esasında karmaşık matematiksel yapıda olan bu denklemler okuyucuyu fazla ilgilendirmez. Kavramsal olarak klasik gerçek, akıl ile uyumlu ölçülebilen, gözlenebilen, tekrar ediliğinde aynı sonuçları veren olaylar ve nesnelerdir. Efsaneler, söylenceler değil; yaşanan olaylar gerçekler.

Kuantum fiziği, probabilistik bir teoridir; yani olasılıklar üstüne kurgulanmıştır. Klasik fizik gibi deterministik yani belirleyici bir kuram değildir. Parçacığın konumu gibi çok basit bir fiziksel büyüklük bile ancak belli olasılıklar içinde ifade edilir. Klasik fizikte parçacığın konumu, bir koordinat sistemine göre belirlenir. Newton denklemlerinin çözümleri parçacığın ne zaman nerede olacağını kesin olarak verir. Kuantum mekaniğinin geçerli olduğu mikroskopik boyutlarda sistemin dinamiğini Schrödinger denklemleri belirler. Schrödinger denklemlerinin çözümleri ise sadece parçacığa tekabül

eden olasılık fonksiyonunu verir. Örneğin elektrona tekabül eden olasılık fonksiyonu elektronun belli bir anda belli bir konumda bulunma olasılığını verir. Makroskopik uzayda zaman ardışıklığının aklımıza yüklediği nedensellik ilkesi kuantum boyutlarda tartışılır hale gelir. Olasılığın hesabı, iki fonksiyonun çarpımı gibi, basit matematik bir işlemdir ve bu ayrıntı okuyucuyu ilgilendirmediginden burada yer almamıştır.

Burada garip bir duruma karşılaşılar. Schrödinger denklemlerinin çözümleri olasılık fonksiyonları da, Maxwell ve Newton denklemlerinin çözümleri gibi geçmiş ve gelecek arasında bir ayırım yapamaz. Makroskopik uzayda geçmiş gelecekte entropi kavramı ile ayırt edilir. Sorun kuantum bölgesinde geçmiş ve geleceğin ne demek olduğudur. Evreni, makroskopik ve mikroskopik boyutlarda geçmiş ve geleceği tanımlamadan anlamak olanaklı değildir.

Olasılık fonksiyonunun zaman içinde ilerleyişini veya gerileyişinin fotoğrafını çekmek, kırılan yumurtanın veya çarpışan bilardo toplarının ileri geri hareketinin resmini çekmeye benzemez. Olasılık fonksiyonu yumurta veya bilardo topu gibi görülmeyecek bir nesne değildir, sadece matematik bir kavramdır. Fonksiyonun zaman değişkenine, ilerleyen değerler verilerek grafiği çizilebilir. An ve an çizilen grafikler parçacığın konumunu belirler. Bilgisayar programları yazarak

olasılığın zamanla nasıl değiştiğini tespit edebiliriz.

Schrödinger denklemleri

Bir elektrona tekabül eden olasılık dalgasını göz önüne alalım. Fonksiyonun bağımsız değişkenleri zaman ve konumdur. Zamana ilerleyen veya gerileyen değerler verildikçe dalga fonksiyonu, su yüzeyinde ilerleyen dalgaların şekli değiştiği gibi profil değişir. Sıfır olmayan olasılık fonksiyonları elektronun ölçülen konumundan farklı konumlarda bulunabileceğini gösterir. Buna göre elektron orada burada her yerde bulunabilir. Schrödinger denkleminin çözümleri dalgayı temsil eden fonksiyonlar ile özdeş olduğundan dalga ve olasılık fonksiyonları eş anlamlı kavramlardır.

Elektronun herhangi bir konumunun ölçülmesi, olasılık fonksiyonunun bu konum dışındaki noktalarda sıfır olmasını gerektirir. Yani olasılık dalgası çöker. Elektronun konumu ölçülürken olasılığın diğer noktalarda sıfırlanması paradoksal bir durum yaratır. Schrödinger denklemleri ise dalgayı, ölçüm yapılan konum dışındaki her noktada sıfırlayan çözümler vermez. Yani denklem olasılık fonksiyonunun sıfırlanmasının farkında değildir. Schrödinger çözümlerine göre, elektronun ölçüm yapılan konumun dışında bulunma olasılığı sıfır değildir. Buna göre elektron orda burada her yerde bulunabilir. Makroskopik evrende denklemler ve ölçüm yüzde yüz mutabakat halindedir. ODTÜ Fizik Bölümü koruluğuna 1968 senesinde diktiğim sedir ağacı hâlâ oradadır. Ağacın elektron gibi orada burada bulunma olasılığı yoktur. Kuantum mekaniğinin bize garip gelse de entelektüel derinliği buradadır. Teknoloji son 30 sene bu derinlik üzerine inovasyonlar tasarlamakta ve dünya ticaretinin yüzde 40'ını oluşturan kadar bir katma değer üretmektedir.

Burada şöyle bir genelleştirme yapılabilir. Mikroskopik evrende ölçü yapmak olasılık fonksiyonunu sıfırlayan bir işlem midir? Mikroskopik evrenin davranışlarını başarı ile betimleyen kuantum mekaniği ölçüm işlemi karşısında, Schrödinger denkleminin verdiği olasılık fonksiyonlarını neden sıfırlamaktadır?

Sıfırlanan olasılık fonksiyonları ne kadar süre sıfır değerini korur? Olasılık fonksiyonları sıfırlandığında sistem hakkında bilgi akışı da sıfırlanır. Gerçeğin bilgisine giden yollar tıkanır. Schrödinger denklemleri olasılık fonksiyonlarını sıfırlamayı bir sınır şartı olarak dahi içermez. Bu durum karşısında, olasılık fonksiyonlarını açıklanan şartlar altında sıfır olmasını gerektiren bir doğa yasasının varlığı tartışma konusu olur. Böyle bir yasa, ölçümün önceki ve sonraki durumlar ayırt eder ve kuantum fiziğinin zamandan ne anladığını tanımlar.

Konum gibi basit bir fiziksel büyüklüğün ölçülmesinden kaynaklanan durum dahi, kuantum fiziğine bir sınır getirir. Schrödinger denklemlerinin çözümleri zamanın ileri geri gitmesi işlemleri altında simetrik. Ancak ölçüm işlemi olasılık fonksiyonunu, ölçüm yapılan konum hariç her konumda sıfırlar. Aniden oyunun kuralları değişir.

Ölçüm ve dalga fonksiyonları arasında açıklanan paradoksal durum evren ve yaratılışın önemli bir ayrıntısı olmakla beraber, kuantum mantığını anlama bağlamında önem taşır. Kuantum fiziği hiç bir sınır şartı içermeyen evrensel bir kuram ise yukarıda açıklandığı gibi, ölçüm değerine ve gözlemciye farklı bakamaz. Bu farkı açıklamak veya ortadan kaldırmak için pek çok yaklaşım denenmiştir. Bazıları çelişkili bilimin açıklayamadığı saklı değişkenlere bağlamıştır. Diğer bir görüş ise kuantum mekaniğinin olasılık fonksiyonu kavramını terk etmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu kuramın tüm bilgi ulaşım yollarını tıkamak anlamına gelir. Olaya bilim felsefesi açısından bakanlar, açıklamayı çok ilginç bir soruya indirgerler.

Neden fizik veya en genel anlamı ile bilim, makroskopik evrenin gözlem ve deneyimlerinin yönlendirdiği, mantık ile uyumlu olsun? Mikroskopik boyutta evreni, makroskopik mantık ile anlayamıyorsak, belki de bu boyutta dalga fonksiyonu gerçekten sıfırlanıyordur veya dalga fonksiyonu gerçeğin bilgisine ulaşma bağlamında bir anlam taşımaz. Gözlem ve deneyden kaynaklanan bilgilerin sistematize edilmesi ancak bilincin varlığı ile mümkün olur. Bilincin gelişmediği de-

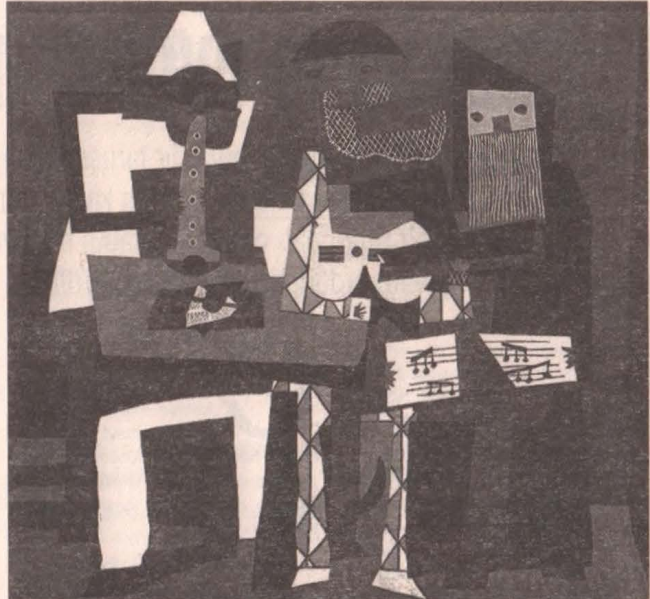
Newton denklemlerinin çözümleri parçacığın ne zaman nerede olacağını kesin olarak verir.

neylerin yapılamadığı bir evrende gözlemci bir anlam ifade etmez.

Kuantum fiziğinin sanata yansımaları

Kuantum fiziğini derinden etkileyen bu görüşler yalnız bilim alanında değil, 20. yüzyıl başlarında Avrupa sanat çevrelerinde de ciddi sayıda taraftar bulmuştur. Avrupa geleneğini temsil eden şekil, renk, gölge ve ışığa dayalı klasik resmin estetik değer yaratmanın sınırlarına dayandığı görüşü, 19. yüzyılın sonlarına doğru ağırlık kazanmıştır. Çok sayıda sanatçı artık üç boyutlu uzay ve renkler arasındaki geleneksel uyuma veya hacim ile ışık arasındaki ilişkilere sadık kalarak, estetik değer yaratmanın olanaksız olduğuna inanmışlardır. Bu görüş bilim sosyolojisi alanına yansımış, makroskopik evren deneyimlerinin yönlendirdiği gerçek mantığı ile mikroskopik evreni yöneten doğa yasalarının değerlendirilemeyeceği iddiasına güç katmıştır. Sanat ve bilim arasındaki sinerji kuantum mekaniğini ve modern sanatı yaratmıştır. Işığı, gölgeyi, objenin uzayda kapladığı yeri ve hacmi önemsemeyen, kafalarında oluşturdukları iki boyutlu veya renkli evren ile estetik değerler yaratan modern sanat, Picasso, Matisse, Salvador Dali, George Braque gibi dehalar yetiştirmiştir. Aynı akımı yontuda da görmek mümkündür. Buradan çıkarılacak sonuç aklın yaratıcı kabiliyetlerini sınırlamadan, makroskopik evrende gerçek olarak kabul ettiklerimizin mikroskopik evrende farklı gerçeklere dönüşebileceğini tasarlamaktır. Bilimin evren gibi karmaşık sistemi, özellikle mikroskopik evreni, anlama bağlamında yaptığı, Picasso'nun üç boyutlu evreni iki boyutlu düzleme izdüşürmesi gibidir. Bugün iki boyutlu Picasso evrenine hayranlık duyuyorsak yakın bir gelecekte bilimin tasarladığı 11 boyutlu evrene de aynı hayranlığı duyacağımızdan eminim. 11 boyutlu evrene, makroskopik evrenin gözlemleri ile bakarsanız bir şey göremezsiniz. Önemli olan gözünüze böyle bir evreni görebilecek gözlemler takabilmenizdir. Bu makale dizisinin amacı okuyucuya bu gözlemlerin reçetesini vermektedir.

Klasik fizikte olasılık eski deyişle ihti-

Sanat ve bilim arasındaki sinerji kuantum mekaniğini ve modern sanatı yaratmıştır.

maliyet, yazı tura, kırmızı siyah, tek çift veya sayısızda 6 tutturmak gibi günlük yaşantımıza girmiş deneyimlerin benzeri bir kavramdır. Tek bir bağımsız atışta paranın yazı veya tura gelme olasılığı yüzde 50'dir. Para, havaya fırlatılıp kendi eksenini etrafında dönerken olasılıklardan birini yüzde 50'nin üstüne çıkaran bir dinamîğe asla sahip olamaz.

Olasılık kavramı kuantum fiziğinde farklı bir içeriğe sahiptir. Çift yarıklı deneyinde elektronların yarıktan ekrana alternatif yörüngeleri izleme olanağı vardır. Elektronu sonuç olarak ekran üzerinde konuşturarak yörünge tüm olası parkurların bir ortalamasıdır. Saçaklar, bu saçakları oluşturan tüm elektronların geçmişlerinin katkıları ile oluşur. Yazı tura atışında, yazı veya tura gelişinin, paranın havadaki dönme dinamîğinden bağımsız olması gibi değildir. Bazı yörüngeler birbirlerini yok ederken bazı yörüngeler üst üste binerler. Yani ekran üzerinde elektronların düşecekleri konumlar kendi geçmişlerine bağlıdır. Elektronların karanlık veya aydınlık saçak üzerine düşmesini, yarıklardan sonra yörüngelerde meydana

gelen kuantal girişim etkileri belirler. Havada dönmekte olan para geleceğini etkileyen bir dinamîğe sahip olamaz

Gerçek, gördüklerimiz, genel olarak algıladıklarımız veya ölçtüklerimiz nesneler ve olaylardır. İçinde yaşadığımız makroskopik evrende günlük yaşantılarımızda edindiğimiz izlenimler gerçeğin klasik fizik tanımı ile örtüşür. Problem, Schrödinger denklemlerinin dinamîklerini verdiği mikroskopik evrende gerçeğin ne olduğunu anlayabilmektir. Newton, Maxwell, Einstein denklemleri, geçmiş ve geleceği ayırt etmeyen zamanın geri çevrilmesi altında invariant(değişmez) kalan denklemlerdir. Schrödinger denkleminde klasik fiziği determine eden denklemler gibi, zamanın ters çevrilmesi altında, simetriktr. Zamanın tek yönlü ilerleyişini Schrödinger denklemlerine yansıtma isteyen tüm teorik öneriler başarısız olmuş, denklemlerin zaman simetrik karakteri değiştirilememiştir. Uzay-zamanla tanımlı gerçeğin ne olduğu, görecelik kuramı ve bu kuramın dayandığı felsefi zeminde tartışılır. Bundan sonraki makalemizde bu tartışma yapılacaktır.

Canlıların evrimi meselesi

Canlıların evrimi meselesi, yıllardır tartışılmakta, tanımlamalar yapılmakta, kimileri evrime dinsel bakış açısından karşı çıkmakta, hatta evrim konusunun bir bilim dalı olduğunu kabul etmeyerek onun yalnızca bir varsayım, kuram olduğunu ileri sürmektedir.

Canlıların evrimi meselesi, yıllardır tartışılmakta, tanımlamalar yapılmakta, kimileri evrime dinsel bakış açısından karşı çıkmakta, hatta evrim konusunun bir bilim dalı olduğunu kabul etmeyerek onun yalnızca bir varsayım, kuram olduğunu ileri sürmektedir.

Öte yandan, canlıların evrimi için bazı tanımlar yapılmakta ve bu tanımlar, toplum tarafından tam olarak kabul görmemekte ve tartışılmaktadır. Bilim ve Ütopya dergisinin (Mayıs 2007) 155'inci sayısında, kimi bilim adamlarının tanımlarında bile tam birlik gözükmemektedir. Ama bu durum doğaldır. Çünkü bilim, inanma meselesi değil, deney ve ispat meselesidir.

Öyleyse, evrim nedir sorusundan başlayarak tartışmaya katılmak en doğrusu olabilir.

Evrim nedir?

Bize göre evrim şudur: Doğadaki değişimlere, canlıların değişerek karşılık vermesi ve bu yolla hayatta kalma (soyunu sürdürme) olasılıklarını arttırmasıdır.

Daha açık anlatmak için, doğanın tümünü göz önüne alalım. Bir evren var. Bizim de içinde yaşadığımız bu evrende temel kurallar, fizik ve kimya yasalarıdır. Her olay, bu yasalar çerçevesinde olur. Ama evren, sürekli değişim içindedir. Dünyamız da onun bir parçasıdır ve havasıyla, suyuyla, taşıyla toprağıyla, güneşlenmesiyle, denizden yükselip alçal-

masıyla, bitki ve hayvan varlığıyla dünyamız ve koşulları sürekli değişir. Bu değişimi durdurmak, canlıların (insanlar dahil) elinde değildir. Canlıların yapabilecekleri tek şey vardır: Bilinçli ya da bilinçsiz olarak, değişimi dengeleyip soyunu sürdürmek. Açıkçası, canlılar, dünyadaki tüm değişimlere karşın, yaşamak ve dölet vermek zorundadır. Aksi halde, öleceklerdir ve soylarını sürdüremeyeceklerdir. Nitekim, fosil kayıtları, geçmişte yaşamış ama günümüzde soyları bulunmayan (tükenmiş) hayvan ve bitki türleri olduğunu gösteriyor. Sözgelimi dinozorlar, mamutlar gibi. Ortak kanı şu ki, bu hayvanlar, oluşan ortam değişimlerine yeni döllerle uyum sağlayamadılar ve yaşam şanslarını kaybettiler.

Canlılar, doğadaki değişimi nasıl dengeleyecekler? Ya da doğadaki değişimlerin etkilerini nasıl azaltacaklar veya oluşan ve oluşacak etkilere nasıl korunacaklar?

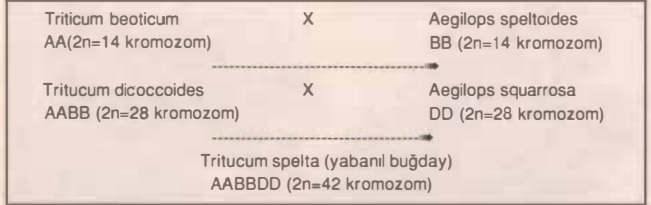
İnsanlar, düşünebildikleri için, doğadaki değişimleri bir dereceye kadar etkisizleştirebilirler. Sözgelimi, giyinerek soğuktan korunurlar, tarım yaparak ve hayvan yetiştirerek besin sağlarlar, ilaç kullanarak zararlı börtü böcekten korunurlar... Peki bitki ve hayvanlar, doğadaki, açıkçası, bulundukları (içinde yaşadıkları) ortama nasıl uyum sağlayacak ve ortam değişimlerinin zararlı etkilerinden korunacaklar?

Canlılar, değişik kalıtsal (genetik) yapılarla sahiptirler. Bir canlının, bir ortamda yaşaması ve soyunu sürdürebilmesi için, kalıtsal yapısının, içinde bulunduğu

Bugün Türkiye'de tarımı yapılan birçok bitkinin tohumları, dış ülkelerden alınmakta ve bunlara çok büyük paralar ödenmektedir. Çünkü Türk üniversitelerinde evrim konusu gereği gibi işlenmiyor. Ziraat fakültelerinde evrim okutulmuyor; fen fakültelerinde ise göstermelik okutuluyor.

Triticum spelta, mikro evrim ve rekombinasyonlarla günümüzde tarımı yapılan ekmeklik buğdayı ortaya çıkarmıştır. Bu bulgu, evrimin kesin kanıtıdır.

Şekil 1

nasıl değişir? Bu değişmeyi sağlayan etmen ve mekanizmalar nelerdir? Canlılar böyle bir değişimi, istemli olarak mı yaparlar, yoksa kalıtsal değişim (kuşkusuz yavrularda) kendiliğinden mi olur? Açıkçası, kalıtsal değişim nasıl gerçekleşir?

Mutasyon ve rekombinasyon yoluyla değişim

Kalıtsal değişim, mutasyonlar (değişkenmeler) ve rekombinasyonlar (yeni gen düzenlemeleri-bireşimler) yolu ile olur.

Mutasyon (değişkenme), genlerin (kalıtların) çeşitli etmenler karşısında değişime uğraması ve yeni allel genlerin (benzeş kalıtların) ortaya çıkması anlamına gelir. Ancak mutasyon, kalıt düzeyinin ötesinde, kromozom (kalıttorgan) düzeyinde de olur. Kromozom parça artması (duplikasyon), parça azalması (kayıp) biçiminde olduğu gibi, kromozom takımlarının artması (poliploidi) yoluyla da olabilir. Poliploidi, özellikle allopoliploidi (değişik türlerin kromozom takımla-

rının bir araya gelmesi), canlıların evriminde olağanüstü etkiye sahiptir. Söz gelimi, tarımı yapılan buğday bitkisinin allopoliploid olduğu deneysel olarak gösterilmiştir. Triticum vulgare'nin (ekmeklik buğday) oluşumu ve temel yapısı şöyledir: (Şekil 1)

İşte bu triticum spelta, mikro evrim ve rekombinasyonlarla (yeni gen düzenlemeleriyle) günümüzde tarımı yapılmakta olan ekmeklik buğdayı ortaya çıkarmıştır. Bu bulgu, evrimin ve evrimde allopoliploidi olayının kesin kanıtıdır. Daha başka örnekler de vardır. (bkz. H. Hüseyin İnce, Canlıların Evrimi, 1976)

Şunu hemen belirtelim: Bugün tanımakta olduğumuz bitki ve hayvan türlerinin atalarını bulmak, deneysel çalışmalara ve zamana bağlıdır. Ancak genel kanıya göre, çiçekli bitkilerin yüzde 40 - 50'si, buğdaygillerin yüzde 70'i, baklagillerin yüzde 23'ü, ... poliploidir.

Canlılardaki cinsel (eşemli) üreme, kalıtsal yapı çeşitliliğinin en önemli tetikleyicisidir. Ayrıca, canlıların yetiştiği ortamlarda bulunan tekcan'lar (canlı moleküller) de kalıtsal çeşitliliği artırır. (H. Hüseyin İnce, Canlıların Oluşumu Meselesi ve Ölümlü, 1998) Kalıtsal çeşitliliğin artmasında göçün de önemli payı varsa da, bu, eşemli üremeye ve rekombinant (yeni kalıtsal yapılı) bireylerin oluşmasına bağlıdır.

Evrimin temel mekanizması

Canlıların evrimmesi için işleyen mekanizma şudur:

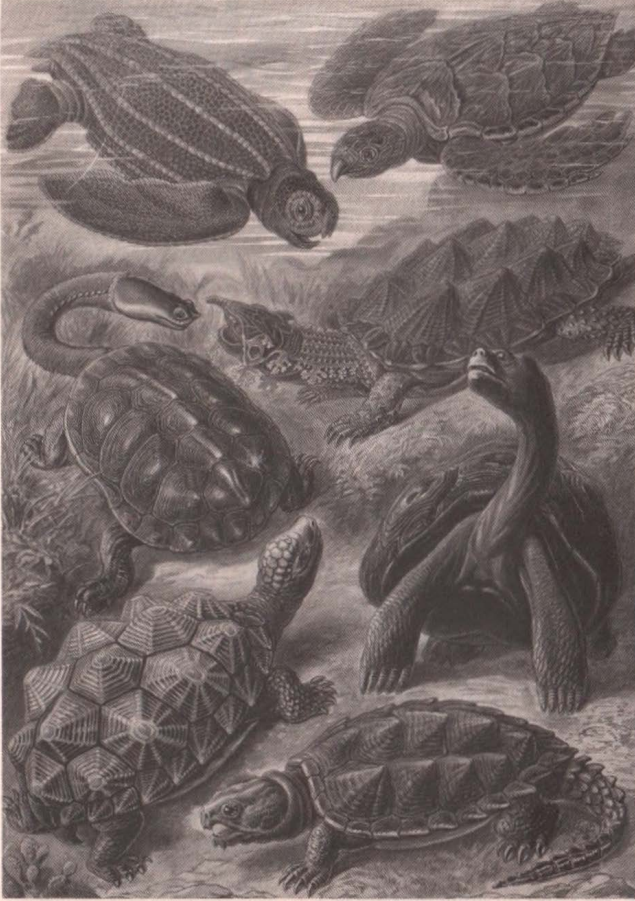
1) Canlılarda nesiller boyu kalıtsal değişimlerin oluşması. Özcesi, değişik kalıtsal yapılara sahip bireylerin ortaya çıkmasıdır.

ortama uygun olması gerekir. Başka deyişle, bir canlının kalıtsal yapısı, içinde bulunduğu ortamda varlığını sürdürebilecek bireşimde değilse, orada yaşayamaz ve döl veremez. Söz gelimi, insanın yaşamayı için havaya (oksijene) gereksinimi vardır. Onu su içinde bırakırsanız yaşayamaz. Ama bir balık suda yaşar. Onu da havada yaşatmaya kalkırsanız başaramazsınız, ölür. Bu örnekler, uç koşullar ama sıcaklığı ele alsak, benzer durumları gözleyebiliriz. Boz ayıları kutupta, kutup ayılarını sıcak bölgelerde, doğal şartlarda yaşatamazsınız. Demek ki bir canlının kalıtsal (genetik) yapısı, yaşadığı ortamla uyumlu olmalıdır. Yaşam ortamları, sürekli değiştiğine, canlıların ise yaşam ortamlarını değiştirme güçleri olmadığına göre, canlıların kalıtsal yapıları, sürekli değişim içinde olmalı ki soyunu (neslini) sürdürebilsin. Başka deyişle, ortamdaki değişen şartlara uyum sağlayan döllere (yavrular) verebilsin.

Demek ki sürekli değişme doğada vardır, aynı şekilde canlılarda da vardır ve var olmalıdır. Aksi durumda, alınan bir canlı türü zaman içinde soyunu sürdüremez ve yok olup gider.

Öyleyse, canlıların kalıtsal yapıları

Bir canlının kalıtsal yapısı, yaşadığı ortamla uyumlu olmalıdır. Sürekli değişme doğada vardır, aynı şekilde canlılarda da vardır ve var olmalıdır. Aksi durumda canlı türü zaman içinde soyunu sürdüremez ve yok olup gider.

Canlılardaki evrim kesindir. Fosil kayıtları bir yana, evrimin pek çok kanıtı vardır.

2) Değişik ortamlarda oluşan değişik kalıtsal yapıli bireylerin ortamda yaşama şansı bulması. Bu, doğal seçim ya da doğal ayıklanmaya fırsat yaratır. Başka deyişle, değişmekte olan ortam koşullarına, değişik kalıtsal yapıda oluşan yavrular maruz kalacak demektir. Doğdukları ortama uymayan kalıtsal yapıli bireyler, yaşayamazlar. Bu, doğal ayıklanmadır. Şu ya da bu derecede uyum sağlayan yavrular ise yaşam savaşına tabi olurlar. Kazananlar, doğal olarak seçilmiş olurlar, döl verirler ve soylarını sür-

dürürler (seleksiyon).

3) Seçilmekte olan bireyler, ana toplumdun (popülasyondan) ayrılanırlarsa (izole olurlarsa), kalıtsal yapıda ve yetiştirme ortamında değişme sürecinden, böyle bireylerin ana toplumdun farklılıkları zamanla artacağı için ayrı birer tür halini alacaklardır.

Canlılardaki evrimin temel mekanizması böyledir. Açıkçası, bir (popülasyondan) ayrılanırlarsa (izole olurlarsa), kalıtsal yapıda ve yetiştirme ortamında değiş-

me sürecinden, böyle bireylerin, ana toplumdun farklılıkları zamanla artacağı için ayrı birer tür halini alacaklardır.

Canlılardaki evrimin temel mekanizması böyledir. Açıkçası, bir canlının evrimmesi için, önce kalıtsal yapıda değişmeler olacak ve bu değişik kalıtları ya da yapıyı yavrularına geçirecek. Değişmekte olan ortam, kendi değişimine uymayanları eleyecek; kalanların içinden de en çok uyum gösterenleri seçecek. Seçilenler ise şu ya da bu etken (koşul) altında, ana toplumdun ayrılanırsa, yani ana popülasyondaki bireylerle cinsel birleşme yapamazsa, zaman içinde yeni bir tür olarak hayat bulacaktır.

Yıllardan beri bitki ve hayvan ıslahçıları, yukarıda verilen evrim mekanizması temeline dayalı çalışmalarla yeni çeşitler, yeni türler bulmuş ve tarımsal üretimini yaparak insanlara yeni besinler, yeni tatlar kazandırmıştır. Çavdar-buğday melezi, elma-armut melezi, çekirdeksiz karpuz bazı örneklerdir. Bu yeni tarım bitkisi türlerini bitki ıslahçısı ziraatçılar yapmışlardır.

Yeni türlerin üretimi ve evrimin kesinliği

Canlılardaki evrim kesindir. Fosil kayıtları bir yana, evrimin pek çok kanıtı vardır. En kesin kanıt da genetikçilerin ve ıslahçıların ürettikleri yeni türlerdir. Açıkçası, insan eliyle de evrim yaratılmaktadır. Triticile (buğday ve çavdar melezi), üretimi alınmıştır. Aslında karşı çıkılacak bir mesele de kalmamıştır. Ama din adamları, evrimle karşıtlığı sürdürmektedir.

Din adamları, tüm canlıları Tanrı'nın yarattığını söylerler. Ama canlıları, Tanrı'nın yarattığına inanmak başkadır, canlıların nasıl bir yol izleyerek ortaya çıktığını araştırmak başkadır. Tanrı'nın, her canlı türünü ayrı ayrı bir heykeltıraş gibi yapıp sonra da "canlan" diyerek ortaya koyduğunu savunmak akla uygun olmaz.

Dünyada her olay, fizik-kimya kuralları çerçevesinde oluşur ve yürür. Evreni ve dünyayı Tanrı yapmışsa, fizik-kimya kurallarını koymuşsa; böyle koşullar al-

tında canlı oluşuyorsa (ki oluşuyor), evrimleri Tanrı yaptı diyebilirsiniz. Evrim olgusu Tanrı'ya, dine karşı değildir.

Peki, Tanrı yaptı dediniz; bilim adamlarına düşen görev ise nasıl yaptığını bulmak ve bundan yararlanmaktır. Nitekim bitki ve hayvan ıslahçıları, evrim mekanizmalarını taklit ederek yeni çeşitler, yeni ırklar, yeni türler bulmaktadır. Bu çalışmaların dinle, inançla çatışan yönü yoktur. Din adamları, meseleyi inanç ve bilim olarak ayırsalar; fizik-kimya kuralları çerçevesinde çalışan ve "nasıl" sorularına yanıt arayan bilim adamlarına karışmasalar, hem kendileri saygınlıklarını göğelemezler, hem de gecesini gündüzüne katarak çalışan ve insanlığı hizmette bulan bilim adamlarına zarar vermezler. Birçok bilim adamı ve düşünür, geçmişte cezalandırıldı, çalışmaları engellendi, idam edildi, hatta yakıldı, din mi kazandı? Hayır, insanlık kaybetti, din adamları da saygınlıklarını yitirdiler, toplumun gelişmesine ve refahına zarar verdiler.

Türk üniversitelerinde evrim

Bugün Türkiye'de tarımı yapılan birçok bitkinin tohumları, dış ülkelere alınmakta ve bunlara çok büyük paralar ödenmektedir. Çünkü Türk üniversitelerinde evrim konusu gereği gibi işlenmiyor. Ziraat fakültelerinde evrim okutulmuyor; fen fakültelerinde ise göstermelik okutuluyor.

1980'li yıllarda rotasyonla, Van 100. Yıl Üniversitesi'ne genetik okutmak üzere görevlendirildim. Fen fakültesi biyoloji öğrencilerinin mezun olmaları için kredileri dolmuyormuş. Evrim dersi de ver-

Evrimi, kafasında canlandıramayan bir biyolog ya da biyolojiye dayalı meslek sahipleri yaratıcı olamaz.

Evrimi, kafasında canlandıramayan bir biyolog ya da biyolojiye dayalı meslek sahipleri, yaratıcı olamaz. Evrim konusunu kavramamış bir ziraatçıdan, genetikçiden yeni çeşitler, yeni türler bulması istenemez ve beklenemez; İsrail'den, Amerika'dan, Avrupa'dan pahalı tohumlar alıp kazıklandırır.

memi rica ettiler. Derse başladık. Bir süre sonra sorguya çekildim. Dekan hak kimda soruşturma açmış. Evrim dersinde "evrim olayı vardır" diyormuşum; halbuki Kuran'da evrim yokmuş, yaratılışı anlatmalıymışım.

Bu anlayış fen fakültelerinde varken sağlıklı biyolog yetişemez.

Müslüman toplumlar, Hristiyanların ve Yahudilerin sopasını yiyip duruyor. İslam ülkeleri sömürülüyor. Ortaçağ'da tutucu Hristiyan din adamları Avrupa'ya egemendi; Avrupalı, Müslümanların (söz gelimi Osmanlı'nın) sopasını yiyip duruyorlardı. Hristiyanlar, zamanla bilime karşı çıkmayı geniş çapta bıraktılar. Müslüman din adamları ise aksine tutucu oldu ve akli bir kenara itti. Gericilik akımı başladı. En etkin gericiilerden biri Gazzali idi. Sonuç ortada. Bir zamanlar bilim merkezi olan Bağdat, bugün harabeye döndü; oradaki insanlar, hayvanlara bile reva görülmeyen işkencelere maruzlar. Gazzali ve onun gibiler suçludur.

Evrimi, kafasında canlandıramayan bir biyolog ya da biyolojiye dayalı meslek sahipleri, yaratıcı olamaz. Evrim konusunu kavramamış bir ziraatçıdan, genetikçiden yeni çeşitler, yeni türler bulması istenemez ve beklenemez; İsrail'den, Amerika'dan, Avrupa'dan pahalı

tohumlar alıp kazıklandırır.

Kanser ve evrim

Son olarak, kanser konusuna değinmek istiyorum. İnsanların korkulu rüyası olan kanser yanlış tanımlanıyor ve yanlış tedavi uygulanıyor. Bu yüzden tabipler başarısız.

Kanser hücresinin oluşumu, hücre bölünme mekanizmasını sekteye uğratan etmenlerin eseri olsa gerek. Işın, elektromanyetik dalgalar, bazı kimyasal bileşikler, hücre bölünmesini sağlayan merkezleri tahrip etmektedir. Bu merkezler sentrozom, sentromer ve hücre zarıdır. Kanser tedavisi bu merkezlere yöneltilmelidir. Kanser hücrelerini öldürmek çare değildir. En azından, hasta hücreleri öldürürken sağlam hücrelere de zarar veriliyor. Oysa, kalıtsal yapı bakımından dengeli hücreler, hasta hücrelerden daha hızlı bölünürler. Bölünemeyen ve kansere yol açan hücreler de bazı kimyasal maddelerin dönüşümü gerçekleşemediği için sistemde birikmekte ve diğer sağlam hücreleri etkilemektedir. Evrimdeki seçim (seleksiyon) mekanizmasının, kanser hücreleri için düşünülməsi yanıltıcı olabilir. Kanser araştırmaları, için yeni bir bakış açısı gereklidir. Bu bakımdan sonucu şöyle bağlayalım:

Ne yazık ki evrime karşı çıkışlar ve evrimin gerektiği gibi anlatılmaması yalnız ülkemizde değil, ABD'de de sürdürülüyor. Bilimin önü, din (Müslümanlık ya da Hristiyanlık) adına kesiliyor. Gelişen yeri görüyoruz. Misyonerlik çalışmaları almış başını gidiyor. Neredeyse tüm dünyada yeni din savaşları başlatılacak. Eğer dinle bilim arasındaki sınırı belirleyemezsek, insanları, dolayısıyla tüm dünyayı çatışmalardan uzak tutamayız. Çatışmalardan nemalanan küçük bir azınlık, dünyayı yok etme pahasına, yollarında yürürler. Oysa, çatışmalara harcanan paralar, evrim inkar edilmeyerek bilime ve tarımsal araştırmalara yönlendirilebilse, açlık biter ve dünya herkes için daha yaşanır kılınabilir. Mevcut kaynaklar için savaşta yönelmek yerine, yeni kaynaklar yaratılabilir. Bunun ilk koşulu, canlıların evrimini inkar dan vazgeçmektir.

Van ve çevresinde zoraki evlendirmelere karşı eğitim düzeyi

Evlenmelerde baskı, tehdit ve zorlamaları en aza indirmek, isteyerek, özgür irade ve karşılıklı rıza ile evlenmelerin oranını yükseltmek, zorla evlendirmeler nedeniyle ortaya çıkan boşanmaları, ayrılmaları, daha da kötüsü intiharları önlemek için, halkın ve bireylerin aydınlatılması ve eğitim düzeylerinin yükseltilmesi gerekmektedir.

Problem

Yapılan inceleme ve deneyimlere göre, Van ve çevresinde, eğitim düzeyi düşük olan evlenecek adaylara özellikle akrabaları ile evlenme durumlarında aileleri tarafından zorlamalar olmaktadır. Kız ve erkek aileleri, özellikle akraba evliliklerinde, evlenmelerini sağlamak için aşırı düzeylere varan baskılar uygulamaktadır. Hatta silahla bile tehdit edildikleri de oluyor. Bu konuda yaşanmış onlarca trajik örneğin bir kısmı zaman zaman basın yayın organlarına da yansıyor. Bu trajedilerin önünün alınmasında en belirleyici faktör eğitimidir.

İslâm dininde de, yasalarımızda da zorla evlendirmeler geçerli sayılmamaktadır. Evliliğin geçerli ve meşru olabilmesi için, evlenecek adayların ve ailelerin birbirine denk olması, oğlanın ve kızın özgür iradeleri ile birbirleriyle evlenmeye razı olmaları, oğlana ve kıza herhangi bir şekilde baskı, zorlama ve tehdit yapılmaması gerekir. Oğlan ve kıza taraf-

larının denk olma durumlarında bile, oğlanın özgür olması, oğlanın istemediği biriyle evlenip evlenmemede serbest olması gerekmektedir. Kızın, özellikle oğlanın zor kullanarak ya da tehdit edilerek evlendirilmesi durumunda, bu evlilik dince ve hukukça geçerli olmaz. (Gönenç, 2001, s.537).

Dince ve hukuk açısından güzel ve meşru olan evlilik, ma'rufa uygun olan kadının ve erkeğin rızası ile nikâhlanaarak yapılan evliliktir. Bu konuda ön koşul; engel olmamak, zorluk çıkarmamak, baskı yapmamak ve zor kullanmamaktır. (Yazır, II. Cilt, s.113).

Dinde zorlama yoktur. İsteğe bağlı iilerin zorla yaptırılması İslâm dininde yasaklanmıştır. Din ve hukukta zorlama, meşru ve muteber olamaz. Rıza ve iyi niyet olmayınca, hiçbir amel meşru olmaz. İslâm'da müsaade edilen her şeyin, yapılması meşru olan her şeyin zorlamasız, iyi niyet ve rıza ile yapılmasıdır. Bu nedenle bir kimsenin diğerine saldırarak herhangi bir şeyi zorlama ile yap-

İsteğe bağlı fiillerin zorla yaptırılması İslâm dininde yasaklanmıştır. Din ve hukukta zorlama, meşru ve muteber olamaz. Rıza ve iyi niyet olmayınca, hiçbir amel meşru olmaz.

Berdel ve Töre cinayeti anlatılıyor

Mardin'in Midyat İlçesi'nde özel bir televizyon kanalı için çekilen dizi filmde bölgenin kanayan yarası olan 'Berdel ve Töre Cinayetleri' anlatılıyor. Dizinin çekimlerine 60 kişilik bir ekip katılıyor

Fatih KARLAK

MIDYAT - Çift bir televizyon kanalı için çekilen ve özel yayın alanında yayınlanacak olan 'Berdel ve Töre Cinayetleri' dizinin çekimlerine 60 kişilik bir ekip katılıyor.

Yönetmenliğini Özgü Özgüç'ün yaptığı, senaryosunu Sinan Ersoy'un yazdığı 'Berdel ve Töre Cinayetleri' dizisi, Mardin'in Midyat İlçesi'nde çekiliyor. Dizinin çekimlerine 60 kişilik bir ekip katılıyor.

Berdel ve Töre cinayetleri, Sinan Ersoy'un yazdığı, Özgü Özgüç'ün yönettiği dizidir. Dizinin çekimlerine 60 kişilik bir ekip katılıyor. Dizinin çekimlerine 60 kişilik bir ekip katılıyor.

Berdel ve Töre cinayetleri, Sinan Ersoy'un yazdığı, Özgü Özgüç'ün yönettiği dizidir. Dizinin çekimlerine 60 kişilik bir ekip katılıyor. Dizinin çekimlerine 60 kişilik bir ekip katılıyor.

Eğitimin yayılmadığı bazı yerlerde zorla evliliklerin acı faturalarını hâlâ ödemektiz.

tırması caiz değildir. Zorlama; bir kimseye, istemediği, beğenmediği bir şeyi, fiili bir tehditle zorunlu olarak yaptırmaktır ki, bu meşru ve caiz değildir. Kısacası, herkes görevini isteyerek yapmalı, zorlama olmadan yapmalıdır. Zorlama ile yaptırılan bir iş, batıldır, caiz değildir, sahih olmaz (Bakara 2/255).

Türk Medeni Kanunu da evlenecek adayların birbirlerini istemeleri koşulunu ileri sürmekte, korkutularak evlendirmeye razı edilmesi halinde, tarafların bu evliliğin iptalini isteme hakları olduğunu belirtmektedir (Md. 142, 151).

Görülüyor ki, zorlama ile yaptırılan evlendirmeler dinen ve hukuken geçerli değildir.

Peygamberimiz de, evlenecek eşlerin birbirlerini görmelerini, yani seveerek, isteyerek evlenmelerini emretmiştir. İnsanlar, mizaçları gereği uyum sağla-

bilecekleri ve sağlam nesil yetiştirebilecekleri karşı cinsi, daha ilk bakışta sevebilirler. Sevemiyorsa mizaçları birbirine uymuyor demektir. Bu nedenle, birbirlerini görmeyenlerin ve gördükten sonra sevmeyenlerin evlenmeleri ya da evlendirilmeleri doğru değildir. Peygamberimiz, "yakın akrabalarla evlenmeyin çünkü bu durumda çocuklarınız zayıf doğar" demektedir. Artık bu konuda yapılacak iş, Peygamberimizin tavsiye ettiği gibi, akrabalarla değil, başkaları ile evlenmeyi teşvik etmektir (Beşer, 2003, s. 273).

Amaç

Van ve çevresinde, evlenecek adayların eğitim düzeyleri arttıkça, akraba ya da başkaları ile evlendirmeye zorlamalarda bir azalma oluyor mu? Araştırmada bu konuya açıklık kazandırmak

amaçlanmıştır. Araştırmada, bağımsız değişken eğitim düzeyi, bağımlı değişken ise, evlenmelerde eşlerin özgür irade ile serbestçe seçilip seçilmediğidir.

Önem

Van ve çevresinde tek taraflı olarak, ailelerin tesbit, tercih ve onayı ile zoraki evlendirmelere, özellikle zoraki akraba evliliklerine tanık olunmaktadır. Bu araştırma ile zoraki evliliklerin, özellikle zoraki akraba evliliklerinin eğitim düzeyi ile ilişkisi ve oranları saptanmaktadır. Zoraki evliliklerin; insan onuruna, dine ve hukuka uygun olmadığı ve de etik olmadığı, bu nedenle zorlamalarla evlendirmelerden vazgeçilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Sayıtlılar

Evlenecek adayların eğitim düzeyi arttıkça, adaylar istemedikleri halde, ailelerinin istek, tesbit, tercih ve onayları doğrultusunda evlendirmeye, özellikle akraba kızı ile akraba oğlunu evlendirmeye zorlama oranında bir azalma görüleceği varsayılmaktadır.

Sınırlılıklar

Bu araştırmanın geçerlilik ve güvenirliği, Van ve çevresiyle sınırlıdır.

Tanımlar

Zorlama; bir kimseye istemediği, beğenmediği bir şeyi, fiili bir tehditle, korkutarak zorunlu olarak yaptırmaktır.

Ma'rif; dinin ve hukukun uygun ve meşru gördüğü, yapılmasını istediği şeydir.

Yöntem

Araştırmada deneklere, araştırma konusu ile ilgili anket uygulanmıştır. İstatistik ve değerlendirmeler elle yapılmıştır. Bilgisayar ve hesap makinesinden de yararlanılmıştır. Araştırmanın evreni Van ve çevresidir. Örneklem ise, Van ve çevresinden gelen ve tesadüfi örnekleme yöntemi ile saptanan 200 üniversite öğrencisidir.

Bulgular ve yorumlar

Konu	Yüzdesi
1. Eğitim düzeyi düşük olan akraba kızı ile akraba oğlu evlenmeye zorlanmışsa;	
1.1. Bu evlilik gerçekleşmez, başlamadan biter.	16
1.2. Aileleri bunları birlikte olmaya zorlar.	79
1.3. İkna edilebilirse, birlikte olmaları istenir.	41
1.4. Bütün bu olup bitenlerden sonra tercih onlara bırakılır.	32
2. Akraba oğlu üniversite, akraba kızı ilköğretim okulu mezunu ve bunlar evlenmeye zorlanmışlarsa;	
2.1. Bu evlilik gerçekleşmez, başlamadan biter.	51
2.2. Aileleri bunları birlikte olmaya zorlar.	28
2.3. İkna edilebilirse, birlikte olmaları istenir.	44
2.4. Bütün bu olup bitenlerden sonra tercih onlara bırakılır.	39
3. Akraba oğlu üniversite, akraba kızı lise mezunu ve bunlar evlenmeye zorlanmışlarsa;	
3.1. Bu evlilik gerçekleşmez, başlamadan biter.	28
3.2. Aileleri bunları birlikte olmaya zorlar.	28
3.3. İkna edilebilirse, birlikte olmaları istenir.	56
3.4. Bütün bu olup bitenlerden sonra tercih onlara bırakılır.	52
4. Akraba oğlu ve akraba kızı ikisi de üniversite mezunu ve bunlar evlenmeye zorlanmışsa;	
4.1. Bu evlilik gerçekleşmez, başlamadan biter.	68
4.2. Aileleri bunları birlikte olmaya zorlar.	11
4.3. İkna edilebilirse, birlikte olmaları istenir.	15
4.4. Bütün bu olup bitenlerden sonra tercih onlara bırakılır.	66
5. Eğitim düzeyi düşük akraba kızı ile akraba oğlu zorla evlendirilmişse;	
5.1. Bu evlilik gerçekleşmez, başlamadan biter.	19
5.2. Aileleri bunları birlikte olmaya zorlar.	78
5.3. İkna edilebilirse, birlikte olmaları istenir.	40
5.4. Bütün bu olup bitenlerden sonra tercih onlara bırakılır.	25
6. Akraba oğlu üniversite, akraba kızı ilköğretim okulu mezunu ve bunlar zorla evlendirilmişlerse;	
6.1. Bu evlilik gerçekleşmez, başlamadan biter.	37
6.2. Aileleri bunları birlikte olmaya zorlar.	41
6.3. İkna edilebilirse, birlikte olmaları istenir.	54
6.4. Bütün bu olup bitenlerden sonra tercih onlara bırakılır.	28
7. Akraba oğlu üniversite, akraba kızı lise mezunu ve bunlar zorla evlendirilmişlerse;	
7.1. Bu evlilik gerçekleşmez, başlamadan biter.	30
7.2. Aileleri bunları birlikte olmaya zorlar.	26
7.3. İkna edilebilirse, birlikte olmaları istenir.	52
7.4. Bütün bu olup bitenlerden sonra tercih onlara bırakılır.	51
8. Akraba oğlu ve akraba kızı ikisi de üniversite mezunu ve bunlar zorla evlendirilmişlerse;	
8.1. Bu evlilik gerçekleşmez, başlamadan biter.	58
8.2. Aileleri bunları birlikte olmaya zorlar.	18
8.3. İkna edilebilirse, birlikte olmaları istenir.	17

8.4. Bütün bu olup bitenlerden sonra tercih onlara bırakılır.	67
9. Eğitim düzeyi düşük olan, akraba olmayanlar birbirleriyle evlenmeye zorlanmışlarsa;	
9.1. Bu evlilik gerçekleşmez, başlamadan biter.	37
9.2. Aileleri bunları birlikte olmaya zorlar.	57
9.3. İkna edilebilirse, birlikte olmaları istenir.	43
9.4. Bütün bu olup bitenlerden sonra tercih onlara bırakılır.	24
10. Oğlan üniversite, kız ilköğretim okulu mezunu ve akraba olmayan bunlar evlenmeye zorlanmışlarsa;	
10.1. Bu evlilik gerçekleşmez, başlamadan biter.	45
10.2. Aileleri bunları birlikte olmaya zorlar.	32
10.3. İkna edilebilirse, birlikte olmaları istenir.	57
10.4. Bütün bu olup bitenlerden sonra tercih onlara bırakılır.	24
11. Oğlan üniversite kız lise mezunu, akraba olmayan bunlar, evlenmeye zorlanmışlarsa;	
11.1. Bu evlilik gerçekleşmez, başlamadan biter.	24
11.2. Aileleri bunları birlikte olmaya zorlar.	29
11.3. İkna edilebilirse, birlikte olmaları istenir.	61
11.4. Bütün bu olup bitenlerden sonra tercih onlara bırakılır.	47
12. Akraba olmayan kız ve oğlan, ikisi de üniversite mezunu ve bunlar evlenmeye zorlanmışlarsa;	
12.1. Bu evlilik gerçekleşmez, başlamadan biter.	54
12.2. Aileleri bunları birlikte olmaya zorlar.	17
12.3. İkna edilebilirse, birlikte olmaları istenir.	16
12.4. Bütün bu olup bitenlerden sonra tercih onlara bırakılır.	74
13. Eğitim düzeyi düşük akraba olmayan oğlanla kız zorla evlendirilmişlerse;	
13.1. Bu evlilik gerçekleşmez, başlamadan biter.	19
13.2. Aileleri bunları birlikte olmaya zorlar.	78
13.3. İkna edilebilirse, birlikte olmaları istenir.	40
13.4. Bütün bu olup bitenlerden sonra tercih onlara bırakılır.	25
14. Akraba olmayan oğlan üniversite, akraba olmayan kız ilköğretim okulu mezunu ve bunlar zorla evlendirilmişlerse;	
14.1. Bu evlilik gerçekleşmez, başlamadan biter.	29
14.2. Aileleri bunları birlikte olmaya zorlar.	37
14.3. İkna edilebilirse, birlikte olmaları istenir.	49
14.4. Bütün bu olup bitenlerden sonra tercih onlara bırakılır.	32
15. Akraba olmayan oğlan üniversite, akraba olmayan kız lise mezunu, bunlar zorla evlendirilmişlerse;	
15.1. Bu evlilik gerçekleşmez, başlamadan biter.	43
15.2. Aileleri bunları birlikte olmaya zorlar.	26
15.3. İkna edilebilirse, birlikte olmaları istenir.	47
15.4. Bütün bu olup bitenlerden sonra tercih onlara bırakılır.	54
16. Akraba oğlan ve akraba olmayan kız, ikisi de üniversite mezunu; bunlar zorla evlendirilmişlerse;	
16.1. Bu evlilik gerçekleşmez, başlamadan biter.	56
16.2. Aileleri bunları birlikte olmaya zorlar.	15
16.3. İkna edilebilirse, birlikte olmaları istenir.	14
16.4. Bütün bu olup bitenlerden sonra tercih onlara bırakılır.	75

İlköğretimden itibaren verilecek düzenli eğitim toplumumuzdaki kötü adetlerin aşılmasında etkili olacaktır.

Verilerin toplanması

Veriler anket yoluyla ve bazen de deneklerle görüşme yapılarak toplanmıştır.

1) Eğitim düzeyi düşük akraba oğlu ile akraba kızı evlenmeye zorlanmışsa;

Aileleri bunları birlikte olmaya zorlar, diyenlerin oranı (yüzde 79), bu evlilik gerçekleşmez (yüzde 16) diyenlere göre yüksektir. Demek ki, eğitim düzeyi düşük durumda olanlara aile baskısı artıyor. İster istemez birlikte olmaları sağlanmaya çalışılıyor.

2) Akraba oğlunun üniversite, akraba kızının ilköğretim mezunu olma ve bunların evlenmeye zorlanması halinde: bu evlilik gerçekleşmez, başlamadan biter, diyenlerin oranında, eğitim düzeylerinin yükselmesine paralel olarak bir artma görülmektedir. (yüzde 51). Bunların ikna edilmesi bile zayıf olasılık olarak görülmektedir. (yüzde 44). Tercih onlara bırakılır, diyenlerin oranı (yüzde 32) ile, bu evlilik gerçekleşmez, diyenlerin oranını (yüzde 51) toplarsak, bu evliliğin gerçekleşmeme olasılığı: büyük oranda artmaktadır (yüzde 83).

tadır (yüzde 83).

3) Akraba oğlu üniversite, akraba kız lise mezunu ve bunlar evlenmeye zorlanmışlarsa. eğitim düzeylerinin yükselmesiyle ters orantılı olarak, bunların ailelerince evlenmeye zorlanma oranında düşme görülmektedir (yüzde 28). Bu durumda, aile adayları ikna etme (yüzde 56) ve tercihi onlara bırakma (yüzde 52) yolunu seçmektedirler.

4) Akraba oğlu ve akraba kızı ikisi de üniversite mezunu ve bunlar evlenmeye zorlanmışlarsa; eğitim düzeylerinin yükselmesine paralel olarak, bu evlilik gerçekleşmez, başlamadan biter ve adayların tercihi bırakılır, olasılıkları yükselmektedir (yüzde 68).

5) Eğitim düzeyi düşük akraba oğlu ile akraba kızı zorla evlendirilmişlerse; birlikleliklerini devam ettirmeye zorlama olasılığı yüksektir (yüzde 78). Demek oluyor ki, eğitim düzeyi düşüğe çiftlerin üzerinde aile baskısı artmakta ve bu evliliklerini istemedikleri halde, sürdürmeye zorlanmaktadır (yüzde 78).

6) Akraba oğlu üniversite, akraba kız ilköğretim mezunu ve bunlar zorla evlendirilmişlerse; eğitim düzeyine paralel olarak, bunlar üzerinde baskı azalmakta, evliliklerini sürdürmeleri için, zorlama yerine ikna etme yolu seçilmektedir (yüzde 54).

7) Akraba oğlu üniversite, akraba kız lise mezunu ve bunlar zorla evlendirilmişlerse; evliliklerini sürdürmeleri için zor kullanma yerine ikna etme yolu seçilmekte ve tercih onlara bırakılmaktadır. (yüzde 51)

8) Akraba oğlu ile akraba kızı her ikisi de üniversite mezunu ve bunlar zor kullanılarak evlendirilmişlerse; bu evlilik devam etmez, bir süre sonra biter (yüzde 58) diyenlerle, tercih onlara bırakılır (yüzde 67) diyenlerin oranları yüksek görülmektedir. Bu da çiftlerin eğitim düzeyi yükseldiği oranında, taraflarca istenmeyen evliliğin devam ettirilmesi için ailelerin ve yakınlarının zorlama ve baskısını azaltmaktadır.

9) Eğitim düzeyleri düşük olan, akraba olmayanlar birbiriyle evlenmeye zorlanmışlarsa; bunlar üzerinde ailelerinin baskısı artmaktadır (yüzde 57).

10) Oğlan üniversite, kız ilköğretim mezunu ise ve akraba olmayan bunların evlenmeleri ikna edilerek istenmektedir (yüzde 57). Burada eğitimin etkisi hemen kendini göstermektedir.

11) Oğlan üniversite, kız lise mezunu ve akraba olmayan bunların evlenmeleri, ailelerince zorlanarak değil, ikna edilme koşulu ile istenmektedir (yüzde 61)

12) Akraba olmayan oğlan ve kız, ikisi de üniversite mezunu ve bunlar evlenmeye her ne kadar zorlanmış olsalar da bu evliliğin gerçekleşmemesi ve başlamada bitme olasılığı yüksek görülmektedir (yüzde 75).

13. Eğitim düzeyi düşük, akraba olmayan oğlanla kız zorla evlendirilmişlerse; bu çiftler üzerinde ailelerinin baskısı artmakta ve bunları evliliklerini sürdürmeye zorlama olasılığı yüksek görülmektedir (yüzde 75).

14) Akraba olmayan oğlan üniversite, kız ilköğretim mezunu ve bunlar zorla evlendirilmişse; evliliklerinin devam etmeme (yüzde 29), bu evliliklerini devam ettirmeleri için zorlama olasılığı (yüzde 37) düşük ve bunlara oranla ikna edilerek evliliklerini sürdürmelerinin istenmesi olasılığı yüksek (yüzde 49) görülmektedir. Eğitim düzeylerine göre bu normaldir.

15) Akraba olmayan oğlan üniversite, kız lise mezunu ve bunlar zorla evlendirilmişse; bunların evliliklerinin devam etme olasılığı (yüzde 43) ve devam ettirmeye zorlama olasılığı (yüzde 26) zayıf, ikna edilerek devam ettirme beklentisi (yüzde 47) ve tercihi onlara bırakma eğilimi yüksek görülmektedir (yüzde 54).

16) Akraba olmayan oğlan ve kız, her ikisi de üniversite mezunu, bunlar zorla evlendirilmişse; bu evliliğe tercihi onlara bırakma olasılığı (yüzde 75) yüksek görülmektedir. Burada da eğitim gücünü ve eğitilmiş olmak kendini hissettirmektedir.

Sonuç ve öneriler

Van ve çevresinde baskı, tehdit ve zorlama altında kalmaksızın isteyerek sağlıklı, özgürce ve mutlu bir evlilik yapılabilmesi ve bunun devam ettirilebilmesi eğitim düzeyi ile orantılı ya da düz oranlı görülmektedir. Bu nedenle, evlenmelerde baskı, tehdit ve zorlamaları en aza indirmek, isteyerek, özgür irade ve karşılıklı rıza ile evlenmelerin oranını yükseltmek, zorla evlendirmeler nedeniyle boşanmaları, ayrılmaları, daha da kötüsü intiharları önlemek için, halkın ve bireylerin aydınlatılmaları ve eğitim düzeylerinin yükseltilmesi gerekmektedir.

Dine, yasalara, bilime, akla, mantığa ve de sağduyuya uymayan gelenekler yüzünden, gençlerin sevmedikleri ve istemedikleri ile evlendirmeye zorlanmasını önlemek eğitimden geçmektedir. Bu nedenle eğitim görmüş bireylere, aile ve akrabaları baskı yapmada ve zorlamada

ya etkili olmamaktadırlar ya da baskı ve zorlama yapmaktan vazgeçip onları özgür irade ve isteklerine bırakmaktadırlar.

Bireyler, genellikle akraba olmayanlarla, özellikle de akrabaları ile evlenmesi için, aile ve yakınlarıncı zorlanmaktadır. Ama bireyin eğitim düzeyinin yükseldiği oranda bu zorlama azalmakta, hatta bazı durumlarda ortadan kalkmaktadır. Eğitim düzeyi düşük akrabalarla evlenmeye zorlama yüzde 78-79'ken bu zorlama akraba olmayanlarda daha düşüktür (yüzde 57) .

Eğitim düzeyi lise mezunu olma durumunda akrabaların evlenmeye zorlama oranı yüzde 26-28'lere düşmesinin nedeni tamamen eğitime bağlanmaktadır. Aynı eğitim düzeyinde akraba olmayanlarda bile bu durum yüzde 26-29'lar da seyretmektedir. Akraba olsun olmasın, zorlama aşağı yukarı aynıdır. Ancak eğitimin zorlamayı azaltmaktaki etkisi her ikisinde de görülmektedir.

Evienecek ya da evlenmiş akrabaların her ikisinin de üniversite mezunu olma durumunda, evlenmeye zorlama ya da evliliği zorla devam ettirme baskısının açıkça azaldığı (yüzde 11-18) görülmektedir. Bunların akraba olmamaları

durumunda da zorlama oranındaki azalma aşağı yukarı aynıdır (yüzde 15-17) .

1) İster akraba, ister akraba olmayanlarla olsun, evlenmelerde zorlama ve baskıyı önlemek için adayların eğitim düzeyini yükseltmek gerekmektedir.

2) Bu arada baba ve annelerde eğitilmedir. Konferanslar, paneller, sempozyumlar ve kitle iletişim araçları yoluyla bu sağlanabilir.

3) Zoraki evlendirmelerde baskı ve tehditler tehlikeli boyutlara ulaşmadan, yasa uygulayıcılarını haberdar etmek, ya da onlara sığınmak gerektiğini salık vermek gerekir. Adayların geleceği, aile ya da aşiret reislerinin insafına bırakılmamalıdır.

KAYNAKÇA

- 1) Bakara: 221, 255, Nisa:4/9.
- 2) Beşer, Faruk, Hanımlara Özel İlimihal, İstanbul: Bilge Yayınları, 2003.
- 3) Gönenç, Halil, Büyük Şafii İlimihali, İstanbul: Yasin Yayınevi, 2000.
- 4) İhan, Aynur, Van'da Kadın Sorunları ve Bu sorunların Eğitim Açısından İncelenmesi, (Doktora Tezi), Van: Y.Y.U. Eğitim Fakültesi, 1994.
- 5) Yazır, Elmalık Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul: Zaman Yayınları,
- 6) Yeni Medeni Kanun. Md. 142, 151.

Konferans, panel, sempozyumlar ve kitle iletişim araçları yoluyla anne ve babaların eğitilmesi evlenmelerdeki zorlamaları en aza indirebilir.

Bilim, ideoloji ve iktidar ilişkisi

İçerisinde bulunduğumuz yüzyılın sonunda bilim ve iktidar arasındaki ilişkilerin hızlı bir değişim geçirdiği ortadadır. Bu değişimin nedenleri ve sonuçları üzerinde belirli çıkarımlar yapmaya yönelik ipuçlarının ortaya konulması toplumların geleceği açısından çok önemli açılımlar sağlayacaktır.

Politik düzen ve doğa düzeni arasındaki ortak münasebetleri ilk kez tanımlayan kişi bir bilim adamıydı. Aristoteles politik iktidarı, doğa bilimlerine uygulanan nesnelliği aratmayacak ölçüde katı bir nesnelliği amaçlayan bir yöntem kullanarak tahlil etti.

Bilim, ideoloji ve iktidar arasındaki ilişki, insanlığın geleceği açısından temel öneme sahiptir. Tartışmaların merkezinde olan konu daima bilim, bilimin pratik uygulamaları ve iktidarla ilişkileridir. Bilimin ve bilimsel bilginin içinde yaşadığımız insan topluluğunu belirlemede etkili araçlar olduklarını kabul ederek bilim ve teknolojinin toplumsal işlevine daha fazla kafa yormak gerekiyor. Bir yandan bilim ve teknoloji ile diğer yandan politik iktidar ve yönetim arasındaki ilişkiyi yeniden ele almak bu kapsamda gelişme düzleminin ortaya koyulması anlamına geliyor.

Bilim ve iktidar arasındaki ilişkiler durağan değildir. Bu ilişkiler sürekli evrimde ve farklılık göstermektedir. Hem tarihsel süreci içerisinde hem de toplumlararası kültürel farklılıklarda anlamını bulan bu ilişkiler düzlemi bir biçimiyle zamanlı ve mekânlı olarak analiz edilebilir. Bilimsel bilgilerdeki gelişim ve siyasal iktidarın gelişimi arasındaki benzerlik bize geçmişten geleceğe toplumların dayanağının ne olması gerektiğini açıkça gösteriyor. Bilimsel gelişmeyle çatışma içerisinde olan bir egemenlik sisteminin meşruluğu ne kadar tartışmaya açıksa aynı şekilde o egemenliğin koşulsuz hizmetindeki "bilim" in de meşruluğu tartışma konusudur. Bu çerçevede kurulan böyleli karmaşık ilişkilerin dikkatli ve alışılmış olmayan analizlerle ortaya konması zorunludur.

Bilim ve iktidar ilişkisi

Tarihsel süreç içinde bilim ve siyasal iktidar ilişkisinin temelleri

Politik düzen ve doğa düzeni arasındaki ortak münasebetleri ilk kez tanımlayan kişi bir bilim adamıydı. Platon'un öğrencisi, Büyük İskender'in hocası Aristoteles politik iktidarı, doğa bilimlerine uygulanan nesnelliği aratmayacak ölçüde katı bir nesnelliği amaçlayan bir yöntem kullanarak tahlil etti. Onun analizinde her nesne kendi dolaysız cinsiyle ve kendi tikel türleriyle tanımlanır. Aristoteles'in tanımında "insan politik bir hayvandır" (zoon politikon). İnsanın varlığına ilişkin bu belirleme, toplumsal sistem içindeki üstlenilen rolün ne olduğunu ortaya koymaktadır. İnsan toplumsal bir varlıktır ve insan bilgisinin toplumla buluştuğu her alan politik bir alandır. Aristoteles'in doğa felsefesi çerçevesinde ortaya çıkan bu belirlemeleri insan-doğa-toplum etkileşiminin ürünüdür.

Çeşitli kaynakların belirlediği üzere dönemin düşünürleri içinde Epykros, –entelektüel düşün çevresi içinde– bilime en öncelikli yeri tanıyan kişi olarak ön plana çıkmıştır. Bilimin, toplumu hırsızlardan ve tiranlardan kurtarması için insana esin kaynağı olacak, dünyaya ilişkin bir görüş açısı sağlamanın gerektiğini düşünüyordu. Pythocles'e yazdığı bir mektupta, "bir fenomeni açıklayabilme yeteneğinin bu fenomenin ortaya çıkışından daha önemli" olduğunu söylemekteydi. "Epykrosculuk, hem Rodos'ta hem de Roma'da imtiyazlı sınıfın felse-

Giordano Bruno'nun engizisyonunda yargılanmasını anlatan bir gravür.

fesi haline gelen Stoacılığın tersine hal-kin öğretisi oldu. Bu durum bilim ve ana-yasal iktidar arasında tarihteki ilk ciddi çatışma ortamını hazırladı. Epykrosculuk MÖ 170 yılında öylesine toplumsal ve politik bir önem kazandı ki bu yıl içe-risinde Roma Senatosu Epykros'un iki öğrencisini Senato'dan kovdu. Epykros-cular teolojiyi reformdan geçirmeye girişimlerinde otoriter iktidara karşı daha iyi savunabilmek için dini ve doğa yasaları-nı birbirinden ayırmaya çalışıyorlardı. Amaçladıkları bu reformlar gerçekleştiği takdirde Tanrılar bu dünya üzerindeki hâkimiyetlerini yitirmeye başlayacaklar ve yalnızca bilge insanların vicdanlarını biçimlendiren aşkın birer bilgi ve mutlu-luğun üyeleri ve doğa yasalarına göre eşit haklara sahiptirler. Öyleyse maddi malların sahiplenilmesine eşit olarak katılmaları gerekir. (2)

Savaşçılardan ve köylülerden oluşan Roma'da bilimsel gelişim, siyasi geliş-meyle büyük bir orantısızlık gösteriyordu. Ama doğal fenomenlere ilişkin bilimsel açıklamalar yapmayı pek benimseme-

mişlerdi. Böylesi açıklamalar birer tehdit olarak algılanıyordu. Çünkü bu tür açıkla-malara girişen herhangi bir kişi yönetici sınıfa hizmet etmekte olan tanrısal varlık-ların gücüne meydan okumuş oluyordu. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, bilimsel gerçekliğin savunulması Epykros ve Luc-retius gibi Galileo ya da Bruno'ya öncülük edecek birikimini yetiştirmişti.

Bilimde kırılmalar: Tarihsel olarak bilimin dinsel iktidardan bağımsızlaşması

Modern bilimlerin ortaya çıkmasının dan sonra bilim ve iktidar arasındaki mû-

18. yüzyılda Newton'la fizik maddenin sakinimi yasasını açıklayarak hiçbir şeyin yoktan var olmadığını ve yok olmayacağını söylerken, Mendelson hem de kilisenin arka bahçesinde doğal olmayan yollardan yapay bezelyeler ürettiyordu.

cadelenin dünyaya ilişkin yeni bir bakış açısı doğurduğu söylenebilir. Bu görüş açısıyla bilim, insanlık tarihinde temel güçlü ve bağımsız bir öge haline geldi. Kilisenin resmi ideolojisini sarsan ilk bul-gular 16 ve 17 yüzyılda astronomiden gelmiştir. İlkçağ düşünürü Batlamyus'un kilise tarafından tanrı söylemine dönüştürülen dünya merkezli evren anlayışına karşı; Kopernik, Kepler, Bruno ve Gali-leo güneş merkezli evren anlayışını ge-liştirmesi kıyametin kopmasına neden oldu. Bunun bedeli cezalandırılan bilim adamları tarafından ödeniyor görünse de en büyük bedeli etkisini yitiren meta-fizik anlayışlar ödemişlerdir. Astronomiyi fizik ve biyoloji izlemiştir. 18. yüzyılda Newton'la fizik maddenin sakinimi yasa-sını açıklayarak hiçbir şeyin yoktan var olmadığını ve yok olmayacağını söyler-ken, Mendelson hem de kilisenin arka bahçesinde doğal olmayan yollardan ya-pay bezelyeler ürettiyordu. Giordano Bruno, evrenin üzerlerinde hayat bulu-nan sayısız gezegen sistemleriyle dolu ve sonsuz olduğuna inanıyordu. Ayrıca Bruno mutlak hakikatin var olmadığını ve bir kimsenin dünyaya ilişkin algısının zaman ve uzam içerisinde işgal ettiği ye-re bağımlı olduğunu iddia ediyordu. Bunlar Bruno'yu kilise ile çatışmaya sür-rükleyecek iki yeni anlayıştı. Bruno 1591 yılında engizisyon tarafından hapse atıl-dı, 1600 yılında yakılarak idam edildi. Francis Bacon ise toplumun yenilenme-sinde teknolojinin çok önemli bir destek oluşturağını önceden tasavvur etmişti. Bacon'un teorileri Voltaire ve D'Alemb-er'din aydınlanma devrimleri açısından büyük katkı oluşturdu. Fransız devrimin-den sonraki restorasyon dönemi boyunca, Bacon'un düşünceleri, belli merkez-ler tarafından bir kez daha ütopyacı saç-malıklar olduğu gerekçesiyle saldırılara maruz kaldı. Fakat sürecin geliştirdiği bi-lim, Fransız Devrimi'nin öngördüğü ikti-darın en önemli aracı haline geldi.

Bacon bilim tarihinde, bilimsel bilgi ve iktidar arasındaki denklemi açıkça tespit eden ilk kişidir. O kararlı bir biçim-de bu denklemin bilimsel çalışmaları motive edeceğine inanıyordu. Sadece bu denklemi tespit etmiyor, bilimin ama-

cına, doğa üzerindeki denetimi ve hâkimiyeti de oturtuyordu. Tahakküm ve denetim, bilimsel araştırmanın temel itkisi olarak görülmüştür. Bacon için kendisinin ünlü "Bilim iktidardır" çıkarımı insanlık için bir kurtuluştu. Ancak bu "kurtuluş önerisi" tarihsel gelişme içerisinde yeni bir iktidar modelinin temelini oluşturmuştur. Bacon'un tasavvuru şüphesiz doğa üzerinde insanların mutlak hâkimiyetini, üstünlüğünü ve hükümünü sürebilecekleri bir bilim yaratmaktı. Onun çıkarımından da görebildiğimiz gibi "bilimde insan bilgisi ile insan iktidarı buluşmaktadır". Aydınlanma devrimleriyle bilim nihayet otoriter bağlarından büyük oranda kurtulmuş dinsel iktidarlardan bağımsızlaşmıştı. Aynı zamanda modern bilimin doğuşu ile birlikte bu alanda yeni bir çağa adım atılmış oldu.

Bilim tarihinde paradigmlar ve siyasal kurumsallaşma

Bilimin serüveninde kendi iç iktidar yapısından da bahsetmek gelişimi açıklama kapsamında temel öneme sahiptir. Bilimin iç iktidarı ve egemen düşünsel çerçeve olarak tasvir edilebilecek olan "Paradigma" kavramı bu noktada önemli yerini almaktadır. Eski olağan-bilimsel geleneğin izleyicileri ile yeniliğin peşinden gidilen arasındaki rekabet her döneme damgasını vuran başat olgudur. Bilim adamlarını daha önce kabul edilmiş olan bir kuramı reddetmeye götüren usulamlama (muhakeme) işlemi, bu kuramın gerçek dünya ile karşılaştırılmasından daha başka etkenleri de içermektedir. Herhangi bir paradigmayı reddetme kararı aynı zamanda daima bir başkasını da kabul etme kararıdır. Bu karara yol

açan usulamlama her iki paradigmanın da, hem doğa ile hem birbirleri ile karşılaştırılmalarını gerektirir. "Doğaya bakış açımızı belirleyen bir ilk paradigma bulunduğundan sonra, artık paradigma olmadan araştırma yapmak diye bir şey söz konusu olamaz. Bu yüzden de bir paradigmanın reddi, bir diğerinin yerini almasıyla eşzamanlı değilse, reddedilen paradigma değil bilimin kendisidir."(3)

Bilimsel gelişme ile siyasal gelişme arasında tam da koşut olmayan benzerlikler olduğuna göre, her ikisinde de devrimler olduğu yönündeki bir benzetme nasıl bir karşılaştırmayla temellendirilebilir? Kuhn'a göre, siyasal devrimleri başlatan etken, var olan kurumların, bir ölçüde zaten kendi eserleri olan ortamın sorunları karşısında giderek yetersiz kaldıklarının artan ölçüde hissedilir hale

İlk Çağ düşünürlerinden Sokrates'in yargılanmasını anlatan bir resim.

Bilim ve İktidar ilişkilerini modern anlamda inceleyen ve çözümleyen iki önemli düşünür: Karl Marks ve Friedrich Engels.

gelmesidir ve bu çoğunlukla siyasetin bir kesimine kısıtlı kalan bir bilinciştir. Bilimsel devrimler de, buna çok benzer bir şekilde, yani, eldeki paradigmanın araştırma-yı zaten kendisinin odaklamış olduğu bir doğa parçasını incelemek için gerekli işlevi artık yapamadığının artan ölçüde hissedilmesiyle başlar ve bu teşhis, yine bilim topluluğunun belli bir kesimine sınırlı kalır. Hem siyasi hem de bilimsel alandaki devrimin önkoşulu, düzenin bunalıma varan ölçüde işlevini yitirdiğini haber veren belirtilerin algılanmasıdır.

Siyasi ve bilimsel gelişme arasındaki benzerliğin bu oluşsal yönü hakkında artık herhangi bir kuşkuyla yer kalmamıştır. Öte yandan koşutluğun, bu ilk yönüne anlamını kazandıran ikinci ve daha derin bir boyutu vardır. Politik devrimlerin amacı, siyasi kuramları, gene bu kuramların yasaklanmış olduğu yollardan değiştirmektir. Dolayısıyla devrimin başarılması, bir dizi kurumdan yenileri uğruna vazgeçilmesini zorunlu kılar ve arada, toplumun tam olarak hiç bir kuruma yöneltmediği bir geçiş dönemi yaşanır. Başlangıçta siyasi kuramların konumunu zayıflatan yalnızca bunalımın kendisidir, tıpkı paradigmalardan işleyişini zayıflattığı gibi. Bir sonraki aşama giderek çoğalan sayıda insanın varolan kurallardan dışına çıkma eğilimini ortaya koyar. Bunalım derinleştikçe bu bireylerin çoğu toplumun yeni bir kurumsal çerçevede

tekrar kurulması için ortaya atılmış somut bir öneriye bağlanırlar. Bu noktada toplum çeşitli örgütlenmelere ayrılır. Biri eski kurumsal işleyişi savunurken, diğerleri de bir yenisini kurumsallaştırma çabasıdır. Bu derinleşen kriz ve kutuplaşma bir kez oluştuktan sonra da, siyasi çözüm olasılığı ortadan kalkar. Bilimin İktidarla ilişkisi egemen sistemin niteliğini belirlemede ortaya çıkar. Bilimsel gelişmenin niteliğiyle siyasal sistemin niteliği arasında kuvvetli bir benzerliğin olması bu durumun sonucudur.

Sistemlerin genelde doğrusal olmayan yasalar uyarınca işlediğini ve ani geçiş durumlarının çok türürlüğü kendi kendilerini örgütlenme ve önceden kestirilemezlik biçimleri altında karmaşık davranışlar sergilediğinin farkına varılması ile birlikte perspektifimizde kökten bir değişime olmaktadır.

Bilim ve İktidar arasındaki ilişkiler, toplumun örgütlenme tarzını yansıtır

Sanayi devriminin bir sonucu olarak iktidar ve bilimin mahiyetlerinin değişmiş olduğunu net olarak şu belirlemeyle ortaya koyabiliriz. İktidarın meşruluk temeli geleneksel ya da demokratik rızadan uzaklaşarak rasyonel sorumluluğa doğru kaymaktadır. Ortaçağdan ve feodal toplumsal sistemden kapitalist sisteme geçiş sorunu çoğunlukla doğrudan doğruya ama genellikle dar hatlara sahip bir perspektifle ele alınmaktadır. "Henri Pirenne'nin, *Ortaçağ'ın Ekonomik ve Toplumsal Tarihi* (Histoire Economique et sociale du Moyen Age) başlıklı eserinde ortaya sürülen bir tez bu tartışmaları başlatmıştır. Pirenne'e göre 12. ve 13. yüzyıllar boyunca kırsal sınıflarda görülen dönüşümün en önemli etkeni yalnızca olağan dışı nüfus artışı değil, daha ziyade yeni gelişen kentler ve ticaretin gelişmesiydi. Şu halde belli bir bölgenin dışında çıkış yollarının eksik olmasının tamamen iç tüketime yaslanılmasını zorunlu kıldığı bir çağa oldukça uygun düşen feodal bir örgütlenmenin süreklilik arz eden kent pazarlarının oluşmasıyla birlikte sona ermesini beklemek akla yatkın görünmektedir. Bu bakış açısından ticaret gelişme kaydettikçe feodal örgütlenmenin bir çöküş içine girmesi epey anlamlı." (4)

Marks'a göre; bir toplumun tanımlanabileceği temel bağıntı sadece teknoloji değil, büyük oranda toplumsal yapısıdır. Ya da daha net bir ifadeyle söylenecek olursa sınıf yapısıdır. Marks'a göre; ne politika ne din ne felsefe ne de sanat insanın tarihinin, insanın ve dünyanın birbirleriyle bağlantılanma tarzlarının oluşturuca güçleridir. Hakikat ve gerçekliğin kaynağı yalnızca pratiktir. İnsanı dünya ile ilişkiye geçiren pratiktir. Tarihi gelişim içindeki "zorunluluk" bu pratik aşamada kendisini gösterir. Ortaya koyulan bu yöntem maddeci ve bilimsel yöntemdir. Doğa biliminin soyut maddeciliğindeki tarihi ve tarihsel süreci dışlayan bir maddecilikteki zayıf noktalar şu maddeciliğin sözcülerinin kendi uzmanlık alanlarının ötesine adım atar atmaz,

başvurdıkları soyut ve ideolojik anlayışlarda açıkça görünür. Bu durum Marksizm'in "eleştirel gerçeklik" anlayışdır. Toplumsal yapıdaki değişim bir biçimiyle egemen siyasal sistemin altında, ona tabi olan toplumsal üretim tarzındaki değişiklikle aynı şeydir. Bu üretim tarzları temelinde büyük meta değerinin ortaya çıkması ve sömürü biçimlerinin değişmesi de tarihsel bir süreçtir.

Bilim ve ideoloji

İdeoloji bilimsellikten ayrı değildir

İdeoloji kavramı, ilk ortaya çıktığı dönemlerden beri birbirine yakın ya da karışık pek çok anlama sahip oldu. "İdeoloji", ilk ortaya çıktığı dönemlerde güncel kullanımlarından daha farklı bir biçimde kullanılıyordu. Bir genellik göstermeyen bu anlam, sözcüğü oluşturan "ide" ve "loji" köklerinin farklı manalara gelmeyecek şekilde eklenmesinden doğmuştu. Düşünce karşılığındaki "ide" ve her hangi bir nesneye ilişkin araştırma ya da bilim anlamına gelen "loji"nin bir araya gelmesiyle oluşan kavram, "insan fikirlerine ilişkin bilimsel araştırma"ya yakın bir anlamına geliyordu.

Üretilen bu kavram, burjuvazinin feodalizme karşı giriştiği ilk mücadeleleri sırasında, geleneksel aristokratik toplumda belirdi ve 18. yüzyıl Aydınlanmacılığının kültürel ve felsefi sürecinde içinde geliştirildi. "Aydınlanma filozoflarına göre, aristokratik iktidarın desteğindeki akıdışı, metafizik ve mistik düşünceler, kitleler arasında yanlış kavrayışın yaygınlaşma-

Devletin kendisi, epistemolojik nesne olarak değiştirilmez sınırlara, alt yapının zamansız sınırları dışında kalan, dışlanma aracılığıyla kendisine tanınmış olan sınırlara sahipmiş gibi kabul edilmektedir.

sına zemin hazırlıyordu. Aklın karşısında yer aldığı için ilerlemeyi engellediği varsayılan, feodal lordlar ve rahipler tarafından temsil edilen bu düşüncelerle ne doğa kontrol altına alınabilmiş ne de üretimin artırılabilmesi sağlanabilmişti."(5)

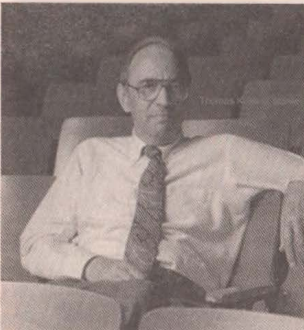
Sistemlerin genelde doğrusal olmayan yasalar uyarınca işlediğini ve ani geçiş durumlarının çok türlü olduğu kendilerini örgütleme ve önceden kestirilemezlik biçimleri altında karmaşık davranışlar sergilediğinin farkına varılması ile birlikte perspektifimizde kökten bir değişim aşamasında kendini ifade eder. Bilimi ideolojilerden bağımsız düşünemeyiz ama ekseninde iktidarı koruma güdüsü olan bilimsellik kendini gerçekleştirme olanağını da yitirmiş demektir. Bu aşamada özellikle biyoloji bir ideolojik sömürü aracı olarak kullanıldı. Hitler, *Mein Kampf'ta* (Kavgam) biyolojik bir temel, biyolojik bir amaç olmaksızın politikanın tamamen bağıboş kalacağını ilan etti. Kimilerinin yaşam hak etmesine karşılık, kimilerinin bunu hak etmediğini iddia eden, temel eşitsizlik düşüncesi üzerine kurulmuş bulunan faşist ideoloji, eşitlik kavramına karşı çıktı. Bu noktadan hareketle ideolojilerin bilimle ilişkisinin, insanlığın ilerlemesine dayanacak bir perspektife sahip olup olmamasıyla da yakından ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Her ileri bilimsel atılım aynı zamanda ideolojik atımları da beraberinde getirmektedir.

İdeolojik aygıtların oluşması ve egemen paradigmanın eleştirisi

Toplumsal sınıfların varlığını ve iktidar kaynağı olarak bu toplumsal gerçekliği gören bir bakış açısının olması, ideolojilerin sınıfsal kökenli olması bakımından zorunlu olarak ele alınmıştır. "Max Weber'den beri, her siyasi cevapı kâh Marksizmle söyleşim içindedir, kâh ona karşı tavır almaktadır. Her türlü şıkta, kim hala iktidar ile egemen sınıflar arasındaki münasebeti inkâr etmeye kalkışabilir ki. Oysa her siyasi kuram aynı soruyu sormakla beraber, aynı zamanda büyük çoğunluğu içinde ve sayısız değişiklikler boyunca, hep aynı cevabı vermektedir. Devletin kendisi, epistemolojik nesne olarak değiştirilmez sınırlara, alt yapının zamansız sınırları dışında kalan, dışlanma aracılığıyla kendisine tanınmış olan sınırlara sahipmiş gibi kabul edilmektedir."(6) Devlet, üretim ilişkileri ve toplumsal sınıflarının sınırlarının belirlenmesinde ve yeniden-üretilmelerinde kurucu bir role sahipse, bunun nedeni kendini örgütlenmiş fiziki baskının uygulanışıyla sınırlanmasıdır. "Devlet, ayrıca egemen ideolojinin örgütlenmesinde de kendine özgü, ideolojik bir rol oynar. Devletin yüksek düzeyde olumlu rolü, aynı biçimde, baskı-ideoloji çiftiyle de sınırlı olmamasıdır."(7)

İdeoloji yalnızca düşüncelerin oluşturulması ve temsil edilmesiyle değil aynı zamanda gelenek içinde oluşan madde pratikle de ilgilidir ve böylece, siyasi ve ekonomik pratikler de dâhil olmak üzere, toplumsal pratiklerin bütünü için de birleştirici bir işlev görür. İdeolojik münasebetlerin kendileri de ekonomik mülkiyet ve sahiplenme ilişkilerinin oluşumunda, bizzatlı üretim ilişkilerinin bağında yer alan toplumsal işbölümü içinde başat önemdedirler. İktidar, hâkimiyetini bir yandan güç yoluyla sürekli yeniden üreten diğer yarıyla toplumsal birliği sağlayacak ideolojye işbölümü bulunur. Egemen ideoloji, sistemin birincil önemdeki devamından başka bir şey değildir.

Bilimsel bilginin yapısına ilişkin olmasa da, bilimsel bilginin mevcut düşünce iktidarı olan "paradigma" ile bağlantısı na dikkat çeken T. Kuhn'a göre bilimsel

Thomas Kuhn (1922-1996).

Antik Yunan'ın önemli filozoflarından Epikuros.

bilgi -varolduğu her dönem için geçerli olan- egemen paradigmlar uyarınca biçimlenir. Bu paradigmlar hâkim oldukları zamanın bütün bilimsel etkinliğini belirlemekle kalmaz, bilim adamının ideolojisini ve ahlakını da belirler. Bunalımlar ve bilimsel kuramlar arasındaki ilişkide alınacak tutum bir biçimiyle bilim adamının konumlanışıyla doğrudan ilintilidir. Gerçek hayatta olduğu gibi bilimde de, birtakım zincirleme olaylarda, küçük değişiklikler büyütebilecek kriz noktalarının bulunduğu gayet iyi bilinir. Bu kriz noktalarının büyütülmesi ya da egemen kuram ve siyasal sistemin devamı için onarılması iki farklı anlayış ve ideolojinin kurgulanması sonucunda ortaya çıkar.

Bilimsel etkinlik, insani ve amaçlıdır

İnsani ve toplumsal açıdan bilim, zaten baştan doğa ve yaşamın açıklanmasına yönelik "amaçlı" bir etkinlik olarak kapsamını belirler. Bilimsel etkinliğin kendisi, bir insani eylem olarak, insani

eylemin ilkelerine bağlı olmalıdır ki, sonuçta bu, az çok bir amaçlı etkinliğe denk düşmektedir. Bu anlamda her bir bilimsel gelişimin yeni bir etki yaratacağı, yeni bir toplum, yeni bir düşünüş şekli olacağı beklenmektedir. Buna denk düşen bilim tarihinin sorusu, buluş veya yeniliğin "kendinden sonrakilere etkisi"nin ne olduğu; bu etkinin ne kadar ve nasıl olduğudur? Bu soru, aynı zamanda antropolojik-sosyolojik bir sorudur. Burada ileri sürülen görüşler, bilimin bir etkinlik olarak çağına/toplumuna "içkin" (en azından "ilişkin") olduğu ve sonuçları itibariyle de sosyo-kültürel etkiler yarattığı iddiasıdır:

Bilim de dâhil insani etkinlikler, içinde yaşananlar (toplumsal) koşullarla ilintilidir. "Bilinç yaşamı belirlemez ama bilinci belirleyen yaşamdır."(8) Bilinç hiçbir zaman bilinci varlıktan başka bir şey olmaz. Ve insanların varlığı, onların gerçek yaşam süreçleridir. Dolayısıyla bilim etkinliği, hem üretim süreci, hem de ürün olarak tarihi kültürel bir eylem/pratiktir. Bu nedenle bilinç de, gerçek tarihsel gelişme çerçevesi içinde yol alır. Kant da tarihe humanite açısından bakar, aynı zamanda o bir ilerleme şeklinde görülebilir. Burada ilerleme teorik değil pratik açıdan ele alınmalıdır. Böyle olunca ilerleme Kant'a göre insanlığın gelişimine bütüncül bir yaklaşım sağlayan yararlı bir ide olur ve ahlaki bir yön de kazanır. Bu durumda ilerleme bir ereklilik (amaçlılık) ile sonuçlanır. Kant'a göre tarihe ilerleme idesi altında bakmak için insani yaşamda

bir ereklilik fikri insana doğanın armağanı olan akıl ile insanın ürettiği ahlak yasası insan özgürlüğünün bir göstergesidir. Tarih içinde üretilen sonuçların, yüzyıllar boyunca ortaya koyduğu ilerleme düşüncesi, iktidar ilişkilerini ve bu ilişkilerin toplumsal açılımlarını farklı boyutlara taşımakla kalmamış aynı zamanda ilerlemenin yönünü de tayin etmiştir.

Toplum mühendisliği kavramı içinde tarihin ilerletici unsurları ve eleştirel akıl anlayışı

20. yüzyıl, özellikle ikinci yarısından itibaren akla yönelik kuşku lar, itirazlar ve yadsımlar yüzyılı olmakla birlikte, birçok önemli filozofun akıl savunuları yaptığı bir dönemdir. Bunların önemli bir bölümü, bilinen anlamda akıl ve akılcılık savunusunu değil, kendileri de sorguladıkları eleştirel bir akılcılık anlayışı geliştirirler. Habermas örneğin, Adorno ve Horkheimer'de görülen araçsal akıl eleştirisinin çok fazla genelleştirilmesine ve bir bütün aklın araçsal akla indirgenmesine karşıdır. Kendisi de akılcılığı eleştirmekte, fakat yine de akla bir pay bırakmaktadır. Öte yandan eleştirel rasyonalizm denilince ilk akla gelen isim bilim felsefecisi Karl Popper'dir. Öğrencisi Feyerabend tarafından görüşleri yoğun eleştirilere maruz kalmadan önce Popper, eleştirel bir rasyonalizm yöntemi geliştirmeye çalışmıştır.

Frankfurt Okulu'nun teorik ve felsefi konumunu gösteren adlandırmada Theodor Adorno, Max Horkheimer, Jürgen Habermas, Walter Benjamin okulun en tanınmış simalarıdır. Bu düşünürler Marksizm içinde yer almaktadırlar. Aydınlanmacılıkla eleştirel bir ilişki kurarlar, akıl kavramına yönelik çeşitli boyutlarda eleştiriler getirirler. Elbette Frankfurt Okulu'nun her üyesinde farklı boyutta bir eleştirelilik söz konusudur, ama bu düşünürleri bir okul içinde birleştiren öğelerin temelinde eleştirel teoriyi benimsemeleri yatar. Eleştirel teori, hem teorinin/felsefenin eleştirel bir şekilde değerlendirilmesini ve yeniden yapılandırılmasını, hem de uygulamada eleştirel bir yönelim gözetilmesini ifade eder. Okulun en genel anlamda eleştirel bir düşünce ve

Popper'e göre bilim dediğimiz şey, önceki söylenenlerden daha kesin olduğu için değil, ikinci-düzen bir geleneğin beraberinde geldiği için farklıdır: Bu ikinci düzen gelenek (second-order tradition) eleştirel ve tartışmacı tutumdur.

Modern bilimin anlamı tartışmalarına nokta koyan büyük düşünür:
Sir Isaac Newton (1643-1727).

eleştirel bir toplum teorisi kurmayı amaçladığı, felsefi çalışmalarında bu eleştireliliğin ortaya konulduğu söylenebilir.

Popper'e göre bilim dediğimiz şey, önceki söylenenlerden daha kesin olduğu için değil, ikinci-düzen bir geleneğin beraberinde geldiği için farklıdır: Bu ikinci düzen gelenek (second-order tradition) eleştirel ve tartışmacı tutumdur. Eleştirel olmak, başka bir deyişle ussal olmak Popper'in felsefesinin temeldir. Marx gibi, Popper da bilimsel yöntemin toplumu konu alan araştırmalara uygulanabileceğini düşünür. Bilimin toplumun bütününe uygulanabileceğini, bütün bir sistemle ilgili olan yasalar bulunduğunu düşünmesi, Popper'a göre holistik görüş ya da ütopyik bir toplumsal planlamadır. Ona göre, kaçınılmaz ve zorunlu olup, toplumun bütününe uygulanan tarihsel yasalara duyulan inanç, toplumun bütünü'nün belirli bir plana göre yeniden biçimlendirilmesi ya da yapılandırılması gerektiği görüşüne götürür. Bütünü göz önüne aldığında, insan faktörünü zorunlu olarak gözden kaçırın bu yaklaşım, toplumun yeni baştan kurulması ve yapılandırılmasının mümkün ve zorunlu olduğuna önceden karar verir ve toplumun varolan yapısını kökten bir biçimde de-

ğiştirir. Karl Popper'a göre, özel problemler için özel yaklaşımlar söz konusudur, kurumların kötü yönetici tehlikesini en aza indireyecek şekilde düzeltilmesi ve geliştirilmesini ister. Popper'a göre, teorik konularda olduğu gibi, pratik alanda da doğru yanıtla sahip olabileceğimizden asla emin olamayız.

Oysa doğanın ya da toplumun diyalektiği zorunlu olarak kendi içinde olumsuzlamayı ve yanlışlamayı da barındırır. Diyalektiğin bir yöntem olarak değil de tek başına teorik bir yasa olarak ele alınması durumunda, Popper'ın, tarihin itici gücünün eleştiri olduğu belirlemesindeki yanlışla düşülmesi kaçınılmaz hale gelir. Tarihi ilerleten eleştirel akıl değil bizatihi toplum pratiği içindeki devrimlerdir. Toplumsal yasalar bire bir doğa yasaları gibi olmasa da genel bir itkiye ve zorunluluğa tabidir. Bu zorunluluk toplumsal dinamiklerin kendi içindeki zorunlu çatışmasından kaynaklanır. Buradaki farklılaşma toplumların canlı organizmalar olmasından kaynaklanır. "Bütün olarak tarih, özel olarak devrimler tarihi, en iyi partilerin, en ileri sınıfların, en bilinci öncülerin bile tasarlayabileceğinden her zaman içerik olarak daha değişken, daha çok biçimli, daha canlı, daha içtendir."(9) Bir teori

yanlışlanabilirdiği ölçüde bilimsellik boyutuna çıkar belirlenmesi karşıtların zorunlu çatışmasının bir kısmının yalnızlaştırılması olarak tanımlanabilir. Çünkü bir şeyin yanlışlanması aynı zamanda doğrularının bir kısmının yanlışlanmasındır. Bu da diyalektiğin ta kendisidir.

Toplum mühendisliği kavramı da bu açıdan aydınlanma çağının ele aldığı ve elbette toplumu bilimsel açıdan değerlendiren hatta yönlendirme gayretinde olan bir anlayıştır. Eleştirel toplum tasarımı, varolan egemenliğin içerisinde bir rol oynamaktan öte alternatif doğruları bilimsel geçerlilikle birleştirmek olarak algılanabilir. Zaten toplumların ilerleme düzeyi bilimin toplumlara müdahalesi sırasında ortaya çıkar ve belirlenir. Buna göre bilimin yol göstericiliği aynı zamanda varolan egemenlik sisteminin meşruluğunun da göstergesidir.

Sonuç

Bilimin başarıları, bilim topluluğu ile devlet arasındaki ilişkileri bir zamanlar olduğundan çok daha karmaşık hale getirdi. Bilim ve teknolojinin desteği olmaksızın modern toplum hayal bile edilemez. Bu ilişki iki yönlüdür: modern bilim devletin sağladığı sübvansiyonlar olmaksızın uzun süre ayakta duramayacak ölçüde kapsamlı hale gelmiştir. Her iki taraf da birbirine ihtiyaç duymaktadır ama bilim ve iktidar arasındaki ilişki huzursuz bir ilişkidir.

Federico Mayor'un işaret ettiği gibi, bizler bilimin gücünü her geçen gün daha fazla kanıtlamakta olduğu bir çağda yaşıyoruz. Bilimin bize sağladığı bilgi insan isteklerini doyurdu, hastalıkları azalttı ve doğanın gizemlerini anlamamızın kapılarını araladı. Ama yine de bilimin zaferlerini kutlarken eleştirellikten çok uzak bir tutum içinde olmaktan sakıncalıyız. Çünkü bu zaferler dengesiz bir biçimde dağıtılmıştır. Bilim adamları dünyamıza gelecek kuşaklara ve ımtiazsızlara karşı sorumluluk taşıyorlar.

Sürekli değişen toplumsal koşulların, kendi içindeki nesnellüğünün doğru biçimde ele alınması ve bu değişen koşullara bi-

limlerin etkisi, daha doğru bir ifadeyle bilimsel düşüncenin kaynağının toplum ve hayatın kendisi olduğunun öneme altının çizilmesi gerekir. Bu durumda bilimsel devrimlerin temelleri iyi tanımlanmalıdır. Bunun anlamı, bilimsel kaynaklar ve veriler, bizim üzerinde teori kuracağımız biriktir. O birikimin tek bir ölçüsü vardır, o da gerçeklik ve olgulardır. Hayatta en hakiki yol göstericinin bilim olduğu, bilim ve iktidar ilişkisi bağlamında tartışma götürmez ve en esaslı temellendirmedir. Gerçekle ilgili her yeni bilgiyi izlemek ve teoriyi buna göre geliştirmek anlamında bilimsel devrimlerin de başarı ölçütü gerçeklerle kurduğu sağlam bağıdır.

İçerisinde bulunduğumuz yüzyılın sonunda bilim ve iktidar arasındaki ilişkilerin hızlı bir değişim geçirdiği ortadadır. Bu değişimin nedenleri ve sonuçları üzerinde belirli çıkarımlar yapmaya yönelik ipuçlarının ortaya konulması toplumların geleceği açısından çok önemli açılımlar sağlayacaktır. Başından beri ortaya konulmaya çalışılan ve genelleştirilebilecek ilke; bilimin gelişmesinin, gerçeklikle ku-

ruulan doğru ilişkinin bir sonucu olabileceği ve yine bu gelişmenin toplumsal değişimlerin bir ürünü olarak, kazanılan özgürlüklerle yakından ilgili olduğudur.

DİPNOTLAR...

- 1) Mayor, F. Forti, A., 1995:16
- 2) Mayor, F. Forti, A., 1995:20.
- 3) Kuhn, T. Bilimsel Devrimlerin Yapısı, İstanbul, Kırmızı Yay. 2006, s.168-169.
- 4) Mayor, F. Forti, A., 1995:44.
- 5) Larrain, J. İdeoloji ve Kültürel Kimlik, İstanbul: Sarmal, 1995, s.21-22.
- 6) Poulantzas, N. Devlet-İktidar-Sosyalizm, Ankara Epos Yayınları, 2004, s.11
- 7) Poulantzas, N. a.g.a., s.31
- 8) Marks, K. Engels, F. Alman İdeolojisi, Ankara, Sol Yayınları, 1992, s.37.
- 9) V. İ. Lenin, Sol Kanaat Komünistliği-Bir Çocuksu Düzensizlik*, Seçme Yazılar, C. 3, Londra, 1967, s.401, Alıntı Fayerabend, 1989:25.

KAYNAKÇA

- 1) Mayor, F. Forti, A. Bilim ve İktidar, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Çev.: Mehmet Küçük, 1995.
- 2) Kuhn, T. Bilimsel Devrimlerin Yapısı, İstanbul, Kırmızı Yay., Çev. N. Kuyas, 2006.
- 3) Poulantzas, N. Devlet-İktidar-Sosyalizm, Ankara Epos Yayınları, Çev. T. İlgez, 2004.
- 4) Ağaoğulları, M. A., Antik Yunanda Siyaset Felsefesi, Ankara, Teori Yayınları, 1987.
- 5) Aristoteles, Politika, İstanbul, Remzi Yayınevi, Çev. M. Tunçay, 2000.
- 6) Gray, J., Liberalizmin İki Yüzü, Ankara, Dost Yayınları, Çev.K. Doğrümenci, 2003

- 7) Hardt/M.Negri A., İmparatorluk, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, Çev. A. Yılmaz, 2003.
- 8) Joxe, A., Kaos İmparatorluğu: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Tahakkümü Karşısında Cumhuriyetler, İstanbul, İletişim, Çev. İ. Ergüden, 2003.
- 9) Pirenne, H. Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi, İstanbul, İletişim Yay. Çev. Uğur Koca-başoğlu, 1983.
- 10) Popper, K., Tanınsızlığın Setaleti, İstanbul, İnsan Yay. Çev. S. Orman, 1995.
- 11) Açık Toplum ve Düşmanları, İstanbul, Remzi Yayınevi, 2000.
- 12) Burke, F., Tarih ve Toplumsal Kuram, İstanbul, Tanış Vakfı Yurt Yay. Çev. M. Tunçay, 1994
- 13) Fayerabend, P.K., Yönteme Hayır. Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları. İstanbul, Ara Yay., Çev. A. İnani, 1989.
- 14) Habermas, J., Özerklik ve Dayanışma, Toplum-bilim Dergisi, Sayı 3, Ekim 1995.
- 15) Reichenbach, H., Bilimsel Felsefenin Doğuşu, İstanbul, Remzi, Çev. C. Yıldırım, 1993.
- 16) Marks, K. Engels, F. Alman İdeolojisi, Ankara, Sol Yayınları, Çev: Sevim Belli, 1992
- 17) Engels, F. Anti-Dühring, Ankara, Sol Yayınları, Çev. K. Somer, 1995.
- 18) Tekeli, S., Kahya, E., Dosay, M., Topdemir, H. G., Unat, Y., Koç Aydın, A., Bilim Tarihine Giriş, Ankara, Nobel Yay., 1999.
- 19) Prigogine, I., Stengers, I., Kaostan Düzene, İstanbul, İz Yayıncılık, Çev. S. Demirci, 1996
- 20) Larrain, J. İdeoloji ve Kültürel Kimlik, İstanbul: Sarmal, Çev. N. Nur Domanic, 1995.
- 21) Amin, S., Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Semih Lim, 1997.
- 22) Topdemir, H. Gazli, Kuhn ve Bilimsel Devrimlerin Yapısı Üzerine Bir İnceleme, Felsefe Dünyası, Sayı 36, 2002.

TEORİ

İşçi Partisi seçim bildirgesi Ne ABD ne AB Tam bağımsız Türkiye

HÜSEYİN HAYDAR Doğu Tabletleri / Şehit

İşçi Partisi'nin Yurtta Barış Ortadoğu'da Barış Programı

Türkiye'nin Milli Kuvvetlerinin ve Irak Türkmen Örgüt'lerinin ortak beyannamesi:

Türkiye için Irak Politikası

İP USMER/İSTANBUL İşçi Partisi Tarım Programı

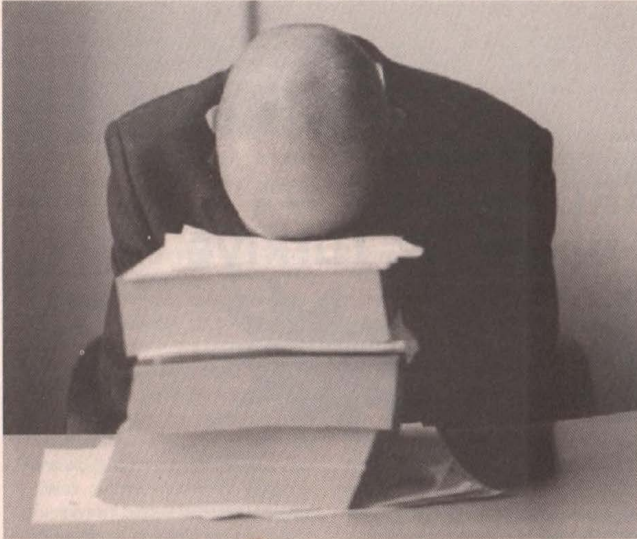
ŞERİF ÇAKMAK İP'nin Milli Hükümet Programı açıklaması ve uygulama politikaları

Tükenmişlik sendromu ya da zebralar neden ülser olmaz?

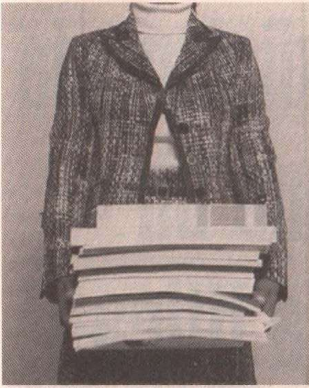
Kendisi doktor olan Herbert birçok doktorun işlerinde sürekli yorgunluk ve acelecilik içinde olduğunu görmüştü. Bu nedenle hekimler hastalarına soğuk davranıyorlar ve hastalıklarını çok da dikkate almıyorlardı. Daha sonra sağlık sektörü dışına da bakan Dr. Herbert fark etti ki aslında sorun sadece doktorlarda değil tüm çalışanlarda vardı. Çalışanlarda ve çalıştıranlarda, iş sahiplerinde, işverenlerde...

Burnout sendromu ilk kez 1970'lerde Herbert Freudenberger tarafından dile getirilmiştir. Kendisi doktor olan Herbert birçok dokto-

run işlerinde sürekli yorgunluk ve acelecilik içinde olduğunu görmüştü. Bu nedenle hekimler hastalarına soğuk davranıyorlar ve hastalıklarını çok da dikkate almıyorlardı. Daha sonra sağlık sektörü dışına da bakan Dr. Herbert fark etti ki aslında sorun sadece doktorlarda değil tüm çalışanlarda vardı. Çalışanlarda ve çalıştıranlarda, iş sahiplerinde, işverenlerde... Dr. Herbert daha sonra fark ettiği durumu şöyle tanımladı: "Birisinin profesyonel yaşamının neden olduğu zihinsel ve fiziksel yorulma, tükenmişlik". Aslında zihin-beden ikilisi ayrılmaz olduğundan zihinsel yorgunluk ve tükenmişlik bedeni etkileyerek ciddi sorunlara neden oluyordu. Zihinsel olanın yanında fiziksel olarak hipertansiyon, kalp problemleri ve bağışıklık sistemi problemleri sıklıkla bu hastalık tablosuna eşlik ediyordu. Bu hastalık tablosunda, kişi kendini sosyal yaşamdan, aile ilişkilerinden ayrı tutar ve tek sığınabildiği yer işi olur. İş adeta hayatını ele geçirir. Artık işi dışında mutlulukları algılamakta zorluk çeker. Başlangıçta her şey olan iş bir süre sonra zor yapılmaya başlanır. Konsantrasyon zorlukları artar ve iş verimi düşer, sürekli unutmalar ortaya çıkar. Ardından geri dönüşü olmayan bir halka başlar. Konsantrasyon zorluğu ve verim azlığın-

Burnout sendromunda kişi kendini sosyal yaşamdan, aile ilişkilerinden ayrı tutar ve tek sığınabildiği yer işi olur.

Hayattaki koşuşturmaca, üretme çabası, hep daha fazla kazanma çabası bizi sürekli iteklir.

dan, işi tam olarak yapabilmek için işe daha çok zaman ayırır ama zaman ayırdıkça tükenmişlik daha da artar. Çevreden daha da soyutlanılır.

Burnout sendromu aşamaları

Burnout sendromu zaman içerisinde yavaş yavaş gelişir. Yaklaşık 12 aşamadan oluşur. Kurbanlarının çoğunda tüm basamaklar olmadan bazıları atlanır. Daha hızlı ilerler. Her aşamanın süresi de kişiden kişiye değişir. Bu aşamalara kısaca bakalım.

1) Sıklıkla yoğun ve enerjik bir çalışma ile başlar. Her gün iyi ve mükemmel işler yapılır. Arkadaşları arasında iyi işler yaptığı fark edilir. Onaylanır, takdir edilir.

2) Çalışma saatleri artar çünkü başarılı olduğundan daha çok üretmesi ve daha çok iş ile başa çıkması beklenir. Bu karşı konulamaz bir durumdur. "Çalışmalı... Çalışmalı..." Aklında sürekli işle ilgili plan ve düşünceler vardır.

3) Bu aşamada çalışma dışındaki işlere ayıracak zaman yoktur. Uyku, yemek yeme, arkadaşları görme ve aile üyeleri ile birlikte olmak önemli değildir. Çünkü yoğun işler vardır.

4) Kişiler artık bir şeylerin yolunda gitmediğinin bu aşamada farkında olur. Bir şeyler terstir. Ancak kişi problemin

kaynağını fark edemez. Kaynak belki de "iş stresidir" diye düşünür kişi çoğu zaman. Bu aşamada ilk fiziksel belirtiler ortaya çıkar.

5) Bu aşama yalıtım aşamasıdır. Temel ihtiyaçları yerine getirme durumunda çatışma yaşanır ve temel ihtiyaçların (aile, hobiler, yemek yeme) günlük yaşamda ne gerekçe ile var olduğu olumsuz algılanır. Değer sistemlerini gözden geçirirler ve aile-arkadaşlarını kendi ilişkilerinden silerler. Yine bu aşamada duygusal olarak bir küntlük durumu başlar.

6) İş arkadaşları düzensiz, aptal veya disiplinsiz algılanır. Sosyal ilişkiler tam olarak gereksizdir. Kızgınlık ve öfke atakları belirmeye başlar. Kendine göre, esas sorun işi bitirmek için zamanın yetmemesidir.

7) Sosyal ilişkiler iyice azalır. En az ainer. Kendilerini amaçsız ve yönsüz hissederek. Bu dönemde bazı kişilerde alkol ya da madde bağımlılığına sığınma gelişir.

8) Çevreden kesilen ilişkiler nedeni ile içinde bulundukları durumu fark edecek ve uyarı yapacak dostlar yoktur. Artık bir yalnızlık hâkimdir. Kalabalıklardan içinde yalnızlık.

9) Bu aşamada sadece dış dünya ile değil kendileri ile de bağlantı kopar. Kendilerindeki ben'i fark edemez olurlar. Kendi ihtiyaçlarını algılamada zorluklar oluşur. Zaman artık sıkışık ve dardır. Yaşam bir dizi mekanik olaydan başka bir şey olarak algılanmaz.

İş arkadaşları düzensiz, aptal veya disiplinsiz algılanır. Sosyal ilişkiler tam olarak gereksizdir. Kızgınlık ve öfke atakları belirmeye başlar. Kendine göre, esas sorun işi bitirmek için zamanın yetmemesidir.

10) İçsel boşluk hissi artık huzursuzluk halini alır. Aşırı cinsel istek, aşırı yemek yeme, alkol kullanımı ortaya çıkabilir ya da artabilir. Boş zaman artık ölü zamandır.

11) Bu aşamada artık depresyon ortaya çıkar. Umutsuzluk, gelecek planları olmaması, yorgunluk (bedensel-ruhsal). Yaşam anlamını kaybeder. "Neden yaşıyoruz ki?" gibi sorular sık sık karşı konulamaz şekilde gelir.

12) Depresyon daha da ilerler. Ölüm düşünceleri ya da ölme isteği baş gösterir. Bazı kişilerde intihara girişim de olabilir. Tam bir zihinsel ve fiziksel çökme hali gelişir. Bu dönemde tıbbi destek ve psikiyatrik tedavi gerekir.

Zebralar neden ülser olmaz?

Hayattaki koşuşturmaca, üretme çabası, hep daha fazla kazanma çabası bizi sürekli itekler. İnsanların zebralardan farklı birçok yönü vardır: ıhtiras, aşk, sevgi, daha fazlasını isteme çabası... Bütün bunlar olmasaydı içinde bulunduğumuz uygarlık olmazdı. Ancak yaşamın daha çok "itelemesi" ile de bazı şeyleri kaybedebiliriz. Bu yazıyı okuduktan sonra kendimize soralım: Ben hangi aşamadayım? (Geri dönmeye her zaman fırsat vardır.) Döviz bürosunda doları Türk lirasına çevirir gibi yaşamımızdan vererek hayatımızı paraya çevirebiliriz. Yaşam ilerlediğinde, hayatınıza katacağınız ya da katmak istediğiniz şeyleri, para ile yaşam satın alarak yapamayız. Hayatta değer verdiğimiz şeylerin listesini bir yapalım: ailemiz, dostlar, hobiler, arkadaşlar, sevgililer... Onlara değer verdiğimiz ölçüsü aynı oranda onlara zaman ayırmaktır. Aynı ölçüde zaman ayırıyor musunuz? Yanıt hayır ise bir ayna bulun ve kendi içine bakın! "Zebralar neden ülser olmaz?" diye sorun... Yanıtı çok çabuk bulacaksınız!

KAYNAKÇA

1) Why Zebras Don't Get Ulcers, Third edition. Robert M. Sapolsky. Owl Books, 2004.

2) Burn-Out: The High Cost of High Achievement. Herbert J. Freudenberger. Anchor Press. 1980.

Ermeni soykırımı iddialarında tarihin çarpıtılmasına bir örnek: Hamdi Suat'a iftira

Ermeni soykırımı iddiaları içinde yer alan yalanlardan biri de, Hamdi Suat ve hekim arkadaşlarının Birinci Dünya Savaşı yıllarında hastanelerde aşı çalışmalarında Ermenileri kobay olarak kullandıkları ve onları bilerek öldürdükleri iddiasıdır.

Hamdi Suat birçok tıbbiyeli meslektaş gibi savaş yıllarında kendi isteğiyle göreve cepheye gitmiş, Birinci Dünya Savaşı'na katılan tüm ordularda savaştan daha büyük yıkıma neden olan tifüs hastalığı için aşı çalışmaları yapmıştır.

Patoloji, "hastalık bilimi" anlamına uygun olarak tıbbın birçok dalını kapsayan bir uğraş alanı. Dünyada ve ülkemizde oldukça eskiye uzanan bir tarihi var. Patolojinin tarihi ile ilgili araştırmalarda Türkiye'deki gelişmeleri incelerken 20. yüzyılın başında öne çıkan en önemli isim ise Prof. Dr. Hamdi Suat Aknar'dır.(1-7)

Geçtiğimiz günlerde patoloji öğretim üyelerinden bir dostun uyarısıyla Hamdi Suat hakkında neredeyse üç yıl önce yayımlanmış bir yazı hakkında bilgi sahibi oldum. Her öğretim yılı başında öğrencilerime Türkiye'de patolojinin bilimsel gelişiminin öncüsü olarak anlattığım ve birçok öncü tavrını örnek verdiğim Hamdi Suat hakkında ağır suçlamalar içeren yazıya internetten eriştim. Aradan epey zaman geçmiş olsa da Taner Akçam'ın *Radikal* gazetesinin ekinde yaptığı bir kitap tanıtımında yer alan bu düzeysiz suçlamaya yanıt vermeyi Hamdi Suat gibi tıbbiyeli öncülere karşı bir görev bildim.

Taner Akçam, tanıtma yazısında Ermeni yazar Dadrian'ın Belge Yayınları

tarafından dilimize çevrilerek yayımlanan kitabından övgüyle söz ediyor. Ermeni soykırımı iddialarını desteklemeyi görev edinen tavrıyla el üstünde tutulan uluslararası bir şöhret olduğu için bu tutumunu yadırgamadım. Ancak bu yazıda aynı zamanda 1915'te Erzincan hastanelerinde Ermenilerin Türk doktorları tarafından kobay olarak kullandıkları iddiası da yer alıyor. Akçam, Ermeni yazarın bu iddiasını doğru kabul ettikten sonra Erzincan Askeri Hastanesi'nde uygulamanın sorumlusu olarak adı geçen Hamdi Suat Aknar'ı "Nazi doktorlarını önceleyen deneyler" yapmakla suçlamaktan kendini alamıyor. "Ermenilere yönelik bu cinayetleri açığa çıkartanlar da Türk doktorları: Cerrah Cemal Haydar ve Dr. Salâhaddin" diyerek halen Hamdi Suat'ın adını taşıyan İstanbul Üniversitesi Beyazıt Yerleşkesi'ndeki müzeye bu kahramanların adlarının verilmesi konusunda harekete geçmeleri için İstanbul Üniversitesi öğrencilerine çağrıda bulunuyor.

Hamdi Suat Aknar kimdir?

Taner Akçam'ın bu yazı içinde Türk

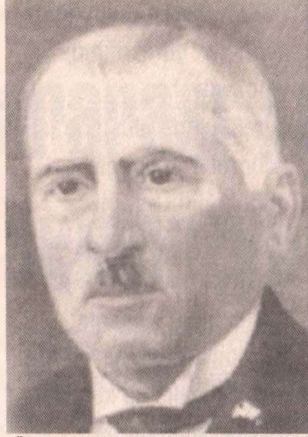
hekimlerine yönelttiği aşağılayıcı ifadeleri bir kenara bırakalım. Ama bazı ağır maddi hataları, suçlama ve çarpıtmaları ele almakta yarar var. Herşeyden önce Taner Akçam, Dadian'a dayanarak Hamdi Suat'ın Türkiye'de "bakteriyolojinin babası" olarak bilindiğini aktarıyor. Almanların eğitiminden geçtiği bilinen Akçam'ın araştırmacılıktaki titizliği hakkında bu bile bir ipucu verebilir. Elindeki herhangi bir ansiklopediden veya internetten Hamdi Suat hakkında araştırma yapmaya gerek duymadan kalemi eline aldığı ortada.

Oyle olsa, Hamdi Suat Aknar'ın bakteriyolog değil patolog olduğunu fark ederdi. Oyle olsa, Hamdi Suat'ın 19. yüzyıl sonunda Avrupa'ya eğitim amacıyla gönderildiğinde çağdaşı olan birçok Alman bilim insanı ile birlikte çalışan, Türkiye'ye döndüğünde Meşrutiyet'in ilanının ardından mülki ve askeri tıp okullarının birleştirilmesiyle kurulan dönemin Tıp Fakültesi'nde patoloji kürsüsünü kuran, modern patoloji eğitiminin temellerini atan, o döneme göre son derece ileri araştırmalar yapan ve deneysel karsinogenez (Kanser gelişimi) konusunda çalışmalarıyla uluslararası ün kazanan bir Türk hekimi olduğunu öğrenecekti. (1-6)

Hamdi Suat Aknar ülkemizde modern anlamda patolojiyi kuran, dönemin dünya çapında tanınan bilim adamları ile birlikte anılan çok değerli bir hocadır.

1873'te Harput'ta doğmuştur. Burada Askeri Rüştiye'de (Ortaokul) okuduktan sonra hekim olmak için İstanbul'a gelmiştir. Tıbbiye İdadisi'nin (Tıp Lisesi) ardından tıbbiye'yi bitirdikten sonra Gülhane Askeri Tıp Okulu'na eğitici olarak yetiştirilmek amacıyla, Almanya'ya gönderilmiştir. Tıbbiye'de okuduğu yıllarda Abdülhamit'e karşı örgütlenme içinde yer almıştır. Abdullah Cevdet ve Rıza Tahsin gibi tıbbiyeli liderlerin etkisiyle "Suavi" takma adını kullanmış, Abdülhamit'e karşı düzenlenen isyanın başarısız olması nedeniyle hafiyeler tarafından tutulmuştur.

Almanya'da döneminin önde gelen

Ülkemizde modern anlamda patolojiyi kuran Hamdi Suat Aknar.

tıp bilim adamları ile çalışmış, önemli araştırmalar yapmıştır. Hamdi Suat, 1904'te İstanbul'a döndüğünde Gülhane'nin Patolojik Anatomi hocalığına atanmıştır. 1909 yılında Haydarpaşa'da askeri ve mülki tıbbiyelerin birleştirilmesiyle oluşturulan Darülfünun Tıp Fakültesi Patolojik Anatomi hocalığını 1933 Reformu'na kadar sürdürmüştür. Modern patolojinin kurucusu olan Hamdi Suat Aknar 1933 üniversite reformu sırasında uzun yıllar eleştiri konusu olan bir uygulama ile Darülfünun'dan uzaklaştırılmıştır. Daha sonra Vakıf Güreba Hastanesi'nde çalışmaya devam etmiş, 1936 yılında tüberkülozdan ölmüştür.

Hamdi Suat patolojiyi aktarılan sözlü bilgiler olmadan çıkarıp uygulama ve bilimsel araştırma alanına sokmuştur. Eğitim sistemini değiştirerek pratik uygulamalara, bilimsel araştırmalara büyük önem vermiştir. Çok sayıda araştırma yapmış ve yayımlamıştır. Almanca ve Fransızca olarak yayımladığı 40 makalesi ve 5 adet de Türkçe makalesi vardır. Özellikle deri hastalıkları, bitki ve hayvanlardaki tümör oluşumları üzerine çalışmalar yapmıştır. Öğrenciler için Genel Patoloji (Teşrih-i Marazi-i Umumi, 1914), Otopsi ve Adli Tıpta Önemli (Fethi Meyyit ve Tıbbi Adliye Ehemmiyeti, 1921) adlı ders kitaplarını yazmıştır.

Bilimde öncü uygulamalar

Hamdi Suat kitaplarını Latin harfleri ile yayımlayan ilk üniversite hocasıdır. Yine kürsüsüne kadın asistan kabul eden ilk üniversite hocasıdır. Hamdi Suat Almanya'da tıp öğrenimi gören Dr. Semiramis Rifat Tezel'i ihtisasını yapmak üzere kürsüye kabul etmiştir. O dönemde ülke sağlık ortamının en önemli konularını ele alan Milli Tıp Kongresi'nin daha üçüncüsünde kanserin ana gündem konusu olması sağlamıştır. Kanserinin günümüzde kazandığı önemi neredeyse yetmiş yıl öncesinden görmüştür. Bilim insanları yanında ulusal sağlık politikalarını belirleyenlerin ilgisini de çekmeyi başarmıştır. Hamdi Suat aynı zamanda sabırlı bir örgütçüdür. Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu'nun öncülü olan "Kanserle Mücadele ve Taharri Cemiyeti" 1933'te Hamdi Suat Aknar'ın girişimleri ile kurulmuştur.

Hamdi Suat Aknar, döneminin önde gelen patologları arasında saygın bir bilim adamı olarak yer almıştır. Alman Patoloji Cemiyeti'nin ilk Türk üyesi olmuş, çeşitli uluslararası toplantılarda ülkemizi başarıyla temsil etmiştir. 1930 yılında Bakü'de toplanan Rus Tıp Kongresi, ulaşımdaki zorluklar nedeniyle Hamdi Suat Kongre'ye geçtiği için açılışını ertelemiştir. *Acta Cancrologica* dergisinin yayın kuruluna seçilmiştir. Türk ve dünya tıbbına büyük katkıları olmuş, çok değerli doktorlar, bilim adamları yetiştirmiştir. Ölümünden çok uzun bir dönem sonra da olsa 1974'te TÜBİTAK Hizmet Ödülü'ne layık bulunmuştur.

"Ermeni kobaylar" iddiası

Ermeni soykırımı iddiaları içinde yer alan yalanlardan biri de, Hamdi Suat ve hekim arkadaşlarının Birinci Dünya Savaşı yıllarında hastanelerde aşı çalışmalarında Ermenileri kobay olarak kullandıkları ve onları bilerek öldürdükleri iddiasıdır. Talat Paşa'nın telgrafları gibi bugün keşfedilmiş gibi sunulan bu iddialar, aslında daha 1918 yılında ortaya atılmış ve soruşturma konusu olmuştur.

Hamdi Suat birçok tıbbiyeli meslek-

taşı gibi savaş yıllarında kendi isteğiyle göreve cepheye gitmiştir. Erzurum ve Erzurum'da askeri hekim olarak görev yapmış, bu sırada bakteriyologlarla birlikte o yıllarda Birinci Dünya Savaşı'na katılan tüm ordularda savaşın daha büyük yıkıma neden olan tifüs hastalığı için aşı çalışmaları yapmıştır. 1915 yılında tifüse karşı geliştirdiği aşığı ilk önce kendi üzerinde, daha sonra Vali Tahsin Bey, bakteriyolog Şener Kamil Bey ve diğer hekim arkadaşları üzerinde denemiştir. Aşı çalışmalarında katılanlardan biri de Üçüncü Ordu Sıhhiye Müfettişi olan Tefik Sağlam'dır. Aynı zamanda ülkemizde veremle savaşın öncülerinden olan Tefik Sağlam, anılarında geliştirdikleri aşı sayesinde savaşta tifüsten en az kayıp verenlerden birinin de Osmanlı Ordusu olduğunu belirtir.

Hamdi Suat hakkındaki iddiaları ortaya atan Yüzbaşı Dr. Haydar Cemal Bey'dir. İddia tarihi de çok ilginçtir: 23 Aralık 1918, yani mütareke yılları. Bir *İstanbul Gazetesi*'nde çıkan yazıda tifüs aşısının Ermeni göçmenler üzerinde denendiği yazmaktadır. Harbiye Nezareti, bu konuda bir soruşturma başlatır, Hamdi Suat'ın ifadesine başvurulur. O da aşığı önce kendisine ve doktor arkadaşları-

İlk kadın tıp profesörümüz Kamile Şevki Mutlu (1906-1987), Hamdi Suat'ın en başta gelen öğrencisi ve takipçisidir. Ankara Numune Hastanesi Patoloji Laboratuvarını ve Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Histoloji ve Embriyoloji kürsüsünü kurmuştur.

Hamdi Suat, gerektiğinde cephede, gerektiğinde laboratuvarı, gerektiğinde uluslararası kongrelerde bilimin öncülüğünü yapmış, ülkesine hizmet etmiştir. Çalıştığı yıllarda verem hastalığının yaygınlığı, patoloğların ve hekimlerin mesleki çalışma koşulları dikkate alındığında ölümüne neden olan hastalığı da bu çalışmalar sırasında kaptığı kabul edilmelidir.

na uyguladığını, aşı yaparken din ve milliyet farkı gözetmediğini, aşı yapılanların çoğunun Müslüman olduğunu belirtir. İhbarın kasten yapıldığı ve iddiaların doğru olmadığı anlaşılarak soruşturma sonuçlandırılır.(7) Hamdi Suat bu çalışmasını 1916 yılında bir Alman tıp dergisinde yayımlamıştır. Tifüslü insanların kanından aldığı örnekleri, daha önceki aşı uygulamaların tersine etkisizleştirmeden, henüz hastalığın kuluçka döneminde olduğunu düşündüğü hastalara verdiği daha iyi sonuç aldığını belirtmektedir.

"... karşılığını beklemeden insanlığa hizmet ediniz"

Hamdi Suat, Batı eğitimi görmüş, ancak yayımladığı birçok çalışmadan anlaşılabileceği gibi bağımsız düşünebilen ve orijinal araştırmalar yapabilen bir bilim adamıdır. Gerektiğinde cephede, gerektiğinde laboratuvarı, gerektiğinde uluslararası kongrelerde bilimin öncülüğünü yapmış, ülkesine hizmet et-

miştir. Çalıştığı yıllarda verem hastalığının yaygınlığı, patoloğların ve hekimlerin mesleki çalışma koşulları dikkate alındığında ölümüne neden olan hastalığı da bu çalışmalar sırasında kaptığı kabul edilmelidir. Ölümünden önce gençlere verdiği öğütlerden birini her yıl öğrencilerime yinelemekte yarar buluyorum: "Daima çalışınız ve karşılığını beklemeden insanlığa hizmet ediniz. İşte insanlığın sonu budur."

Yaşam felsefesi bu olan bir bilim adamını, 90 yıl geçtikten sonra keşfettiğini sandığı uydurma belgelerle bir kalemde "doktorlukla ilgili olmayan, siyasetle haşır-neşir, hastanede yatan Ermenileri deneylerde bilerek öldüren bir canı" ilan etmek için ya çok cahil, ya da bilinçli bir düşman olmak gerek. Mütareke döneminin muhbirleri yine görev başında anlaşılan. O dönemde bile kafasını koparamadıkları bir bilim adamını boşuna mahkûm etmeye çalışıyorlar. Ermeni yazarların ve Ermeni iddialarının propagandası için bir Türk bilim adamını gözü kapalı mahkûm etmekte hiçbir çekinceleri yok.

Taner Akçam bir kez daha baltayı taş vurmuş. Hamdi Suat Aknar gibi bir uluçnara dil uzatmadan önce iyi düşünmesi gerekirdi.

KAYNAKÇA

- 1) Aykan TB. Patoloji. Dünya'da ve Türkiye'de 1850 yılından sonra tıp dallarındaki ilerlemelerin tarihi (Ed. E.K. Unat) içinde Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.
- 2) Gürkan Kİ. Çambel P. Kazancıllı TR, Ölümünün onuncu yılında Hamdi Suat Aknar, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları: 34, 1946.
- 3) Yenerman M. Prof. Dr. Hamdi Suat Aknar Bezm-i Alem Valide Sultan Vakfı Gureba Hastanesi Dergisi 12(3-4):196-201, 1985.
- 4) Paksoy N. Osmanlılarda ve Türkiye Cumhuriyetinde patoloji tarihine genel bir bakış, Tıp Fakültesi Mecmuası:45:847-859, 1982.
- 5) Yıldız K. Türkiye'de Patolojinin gelişimi, tarihi perspektif, bugünkü durum, sorunlar ve öneriler, Uzmanlık tezi (Yayınlanmamış), Ankara, 1990.
- 6) Seçkin S. Türkiye'de Patolojinin kurucusu olan Hamdi Suat'ın patoloji ve bilimdeki yeri ve önemi Değerlendirme ve yorumlar. Uzmanlık tezi (Yayınlanmamış), Ankara, 1990.
- 7) Özbay K. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneler Cilti I, Yürük Basımevi, İstanbul, 1976.

Arkeo / Gözlem

Geçmişten günümüze mozaik köprüsü:

4. Uluslararası Türkiye Mozaik Sempozyumu

Zeugma antik kentinde ortaya çıkartılan zengin mozaik buluntuların Gaziantep Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmeye başlamasının yanı sıra GAP Kültürel Mirası Geliştirme Programı kapsamında bir de Mozaik Eğitim Merkezi'nin açıldığı Gaziantep, öyle görünüyor ki önümüzdeki yıllarda mozaik sanatı konusunda önde gelen bir ilimiz olacak.

Uludağ Üniversitesi Mozaik Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenmekte olan Uluslararası Türkiye Mozaik Corpusu Sempozyumu'nun dördüncüsü bu yıl 6-9 Haziran 2007 tarihinde Gaziantep'te Gaziantep Ticaret Odası'nın organizasyonunda "Uluslararası Türkiye Mozaik Sempozyumu" adıyla gerçekleştirildi.

Uluslararası Antik Mozaikleri Araştırma Birliği'nin (AIEMA) Türkiye şubesi olarak kurulan Uludağ Üniversitesi Mozaik Araştırmaları Merkezi, Türkiye mozaiklerinin uluslararası AIEMA standartlarında bir katalogta (corpus) toplanması için çalışmalar yapıyor ve bunun için de her yıl konunun uzmanlarını Türkiye'de mozaik sempozyumunda bir araya getirmeyi amaçlıyor. Ancak bu yılki sempozyum, Gaziantep Ticaret Odası'nın "Gaziantep, Halfeti ve Rumkale'de Turizm Etkinliğinin Artırılması Projesi" kapsamında gerçekleştirmeyi planladığı "Uluslararası Mozaik Sempozyumu" nedeniyle çeşitli kuruluşların ortak çalışması olarak Gaziantep'te yapıldı. Zeugma antik kentinde ortaya çıkartılan zengin mozaik buluntuların Gaziantep Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmeye başlama-

sının yanı sıra GAP Kültürel Mirası Geliştirme Programı kapsamında bir de Mozaik Eğitim Merkezi'nin açıldığı Gaziantep, öyle görünüyor ki önümüzdeki yıllarda mozaik sanatı konusunda önde gelen bir ilimiz olacak.

Zeugma ve Müze ziyaretleri

Sempozyumdan önceki gün, Zeugma antik kenti, Gaziantep Mozaik Eğitim Merkezi ve Arkeoloji Müzesi ziyaret edildi. Zeugma'da, kazı başkanı Doç. Dr. Kutalmış Gökay rehberliğinde kazı alanı dolaşıldı ve bilgi alındı. Zeugma'nın tahminen altıda biri Birecik Baraj Gölü suları altında kalmıştı. Kent geniş bir araziye yayılmıştı ve henüz kazılacak çok büyük bir alan vardı. Yamaç evlerinde yapılan kazılar zengin buluntular vermekteydi. Ancak açığa çıkartılan mimari yapılar, yöresel taşın özellikleri nedeniyle havayla temas ettiğinde ufalanmakta, dağılmaktaydı. Bu ciddi bir sorundu. Ayrıca kaçak kazılar her ne kadar önlenmeye çalışılıyor olsa da Dionysos Evi'nde ortaya çıkartılmış olan büyük taban mozaığının önemli kısmı çalınmıştı. Kalan kısmı ise bugün Gaziantep Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmekteydi.

Zeugma Mozaik Sempozyumu Afifi.

Gaziantep Arkeoloji Müzesi'nde Zeugma'dan gelen mozaikler için ek bir bina yapılmış ve müze böylece adeta bir mozaik müzesi görünümü kazanmıştı. Müzenin mevcut durumuyla, dünyanın iki büyük mozaik müzesi olduğu söylenmekteydi. Mozaikler hem sergileme ve ıslıklandırma tekniği olarak hem de kimi mozaiklerin Zeugma'da bulundukları mekânın müzede yeniden inşası ya da kurgulamasının yapılarak sergilenmesi başarıyordu.

Mozaik Eğitim Merkezi ilk öğrencilerini mezun etmiş, sempozyuma denk gelen günlerde 2. dönem mezunlarını da verecekti. Ancak bundan sonrasında eğitimin Gaziantep Üniversitesi bünyesinde bir yüksekokul programı çerçevesinde yürütülmesi programlanmaktaydı.

Sempozyum

7 Haziran günü başlayan sempozyumda 12 ülkeden 50 yabancı bilim insanının yanı sıra Türkiye'den de çeşitli üniversitelerden çok sayıda katılımcı yer aldı. İki günde 9 oturumda 39 bildiri sunuldu. Sempozyum bildirileri arkeoloji, konservasyon ve modern uygulamalar şeklinde üç ana konu etrafında hazırlanmıştı. "Arkeolojik açıdan mozaikler", "mozaik konservasyonu", "modern mo-

zaik teknikleri", "antik-modern mozaik uygulamalarına karşılaştırmalı yaklaşımlar" ve "mozaik okulları" bildiri sunumlarının gruplandırıldığı ana konu başlıklarıydı.

Sempozyumda ilk konuşma, Zeugma mozaiklerinin bulundukları yerden kaldırılmasından Gaziantep Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmesine kadarki tüm süreçte yer alan Art Restorasyon Kültür ve Sanat Araştırmacılık firması yetkilisi Celalettin Küçük tarafından yapıldı ve karşılaştıkları sorunlara ne gibi çözümler

getirdikleri anlatıldı.

Ankara Üniversitesi Başkent Meslek Yüksekokulu Restorasyon ve Konservasyon Programı öğretim üyesi Dr. Yaşar Selçuk Şener konuşmasında Aizanoi Roma Hamamı ve Sagalassos Neron Kütüphanesi taban mozaiklerindeki hatalı onarımlardan örnekler gösterdi. Bodrum Geç Roma Dönemi mezarları ile Sidede Sütunlu Caddede mezarlarında koruma yapılmamasının yol açtığı gelişmelere işaret ederek, Zeugma'da yerinde (in situ) korumanın yanlış planlandığını belirtti ve ne yapılması gerektiğini anlattı.

Aynı üniversiteden Doç. Dr. Hande Kökten'in bildirisi de yine Yaşar Selçuk Şener tarafından sunuldu. Bildiride, 2006 yılı toplantısında alınan karar gereği, Türkiye'de mozaik taramasında oluşturulacak bilgi fişlerinin AIEMA standartlarına uyumlu hale getirilmesine ilişkin önerilere yer verildi. Ayrıca koruma ve onarım konusunda mesleki terminolojik birlik sağlanması için kapsamlı bir sözlük de hazırlandığı belirtildi.

AIEMA yetkilisi Helene Morlier antik mozaiklerle ilgili yapılan yayımları kapsayan çevirim içi (on-line) kaynak bilgilerine ulaşılması için yaptıkları çalışmaları anlattı ve şu anda 28 bin antik yerleşim yerine ilişkin bilgilerin sistemde yer aldığını, bunlara çeşitli kategorik sıralama-

4. Uluslararası Türkiye Mozaik Sempozyumu dinleyicileri.

larla ulaşılabilme imkânı olduğunu, ancak eski yerleşim yeri adlarıyla günümüzdekilerin eşimsenmesi ve aynı yerin değişik dillerde farklı adlandırılmasına ilişkin sorunlar yaşandığını belirtti.

Konuşmasında antik mozaiklerdeki günlük yaşam betimleri üzerinde duran ABD'den Prof. Dr. David Parrish, İstanbul Saraçhane mozaikleri ile diğer İstanbul mozaiklerine, hazırlanacak Türkiye mozaikleri corpusunun bir cildinin ayrılmasını önerdi.

Güneybatı Anadolu'da Ksantos'ta (Kınık) Erken ve Orta Bizans bazilika mozaikleri üzerine çalışmalar yapan Marie-Patricia Raynaud, çalışmalarının yayımlanacak aşamaya geldiğini, hazırladıkları taslak metinden örneklerle anlattı ve bunun Türkiye Mozaikleri Corpusu'nun ilk cildi olacağını açıkladı.

Gaziantep Arkeoloji Müzesi Md. Yrd. Arkeolog Mehmet Önal konuşmasında Zeugma Euphrates Villası taban mozaiklerinin bulunması ve mozaiklerde betimlenen mitolojik öyküler ile villanın mimari özelliklerini anlatarak, Zeugma'daki buluntuların, evlerin 1. kat odalarında da zeminin mozaiklerle kaplı olduğunu gösterdiğini söyledi.

Şehnaz Erarslan: "Selçuk Üniversitesi'nde doktora yapıyorum. Aynı zamanda Kültür ve Turizm Ba-

kanlığı'nda arkeolog olarak çalışıyorum. Doktora konum Zeugma ve Antalya Bölgesi'ndeki Okeanos ve Thetis grubu betimlerinin ikonografisi. Bu nedenle sempozyumuna katıldım. Sabah Thetis ve Okeanos hakkında birtakım bildiriler sunuldu, onları dinledim, yararlandım. Bu yüzden sempozyum benim için çok faydalı oldu."

4. Uluslararası Türkiye Mozaik Sempozyumu katılımcıları Zeugma antik kentinde kazı başkanı Doç. Dr. Kutalmış Gökay'dan bilgi aldılar.

Uludağ Üniversitesi İznik Meslek Yüksekokulu'ndan Derya Şahin, mozaik betimlerinde yer alan mitolojik konularda Nereidler'den Thetis ile Thetys'ün karıştırıldığını, oysa bunların iki ayrı mitolojik varlık olduğunu belirtti ve bu farkları örneklerle açıkladı.

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı'ndan Dr. Emine Tok, Manisa Gordes'e bağlı Çağlayan Köyü yakınlarında bir kilise kalıntısındaki zemin mozaiklerini ele aldığı konuşmasında bunların Roma Dönemi erken Hristiyan betimleriyle olan benzerliklerini örnekleriyle anlattı.

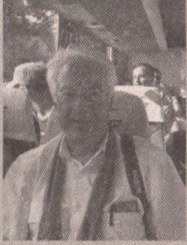
Müzeci Fatma Bulgan, Zeugma'daki kazılarda ortaya çıkarılan 1.500 metrekare mozağin Gaziantep Arkeoloji Müzesi'nde sergilenir konuma gelene kadar yaşadığı süreçleri anlattığı konuşmasında, yapılan sergilemeyi de müzeolojik açıdan değerlendirdi.

Gaziantep Üniversitesi Arkeoloji Bölüm Başkanı Yrd. Doç. Dr. Rifat Ergeç Zeugma'da Gaziantep Müzesi'nce yürütülen kazı çalışmalarında 1992 yılında

ilk ele geçen Dionysos Villası'ndaki mozaiklerden Çingene Kızı mozaığının bulunmasına, 2000'li yılların başına kadar ki süreçte yapılan çalışmaları özetleyerek, baraj gölü suyu altında kalan alanda ortaya çıkarılan mozaiklerin tek tek bulunuş öyküsünü anlattı.

İsviçre'den Prof. Dr. Michel Fuchs, Hellen mitolojik kahramanı Akhilleus'un Skylos Adası'nda gizlendiği dönemi konu edinen betimlerin Roma İmparatorluğu'nda MS 2. yüzyıldan itibaren ortaya çıkıp 3. yüzyılda yaygınlaştığını, bu tür betimlerin hem mimari bezemelerde hem de mozaik ve duvar resimlerinde İspanya'dan Suriye'ye kadar uzanan geniş bir alanda görüldüğünü, imparatorların kendilerini Akhilleus'a benzetmekte bu kompozisyonu bir araç olarak kullandıklarını belirtti.

Arkeolog Nurten Aydemir, Urfa'nın Halepli Bahçe Mevki'inde Aralık 2006-Mart 2007 arasında gerçekleştirilen kurtarma kazısında ortaya çıkarılan üç mozaikten özellikle kadın savaşçılardan oluşan Amazonları konu edinen mozaik hakkında ayrıntılı bilgiler verdi. Burada

eserler araştırılıp bir corpusta toplanmalı. Gaziantep toplantısı çok başarılı geçti. 2009'a kadar daha çok çalışmalıyız."

Prof. Dr. Werner Jobst: "Avusturya Bilimler Akademisi'nin ve Efes kazılarının bir üyesiyim; aynı zamanda Viyana Üniversitesi'nde görevliyim. Antik kaynaklara göre mozaik sanatı ilk kez Bergama'da ortaya çıkmıştır. O yüzden AİEMA için Türkiye önem taşıyor ve burada bir antik mozaikleri araştırma merkezinin kurulması gerekiyordu. Bursa Uludağ Üniversitesi'nde bu gerçekleştirilmiştir. Şimdi mozaik sanatı konusunda çalışan meslektaşların çalışmalarını bu merkezde toplamaları gerekiyor. Türkiye'nin bütün vilayetlerindeki Roma, Hellenistik ve Bizans mozaik

Amazonlar çok sayıda hayvan ve bitkiyle birlikte betimlenmişti ve Urfa Amazonları, başka yerlerdeki mozaiklerde yer alan Amazonlardan farklı olarak yerel özellikte gösterilmişti.

Brite Poulsen'in Batı Anadolu'da Karia'da görülen mozaiklerin hangi atölyelerde üretilmiş olabileceği konusundaki bildirisi David Parrish tarafından sunuldu. Halkarnassos, Kos, Knidos, Miletos ve Torba'da ele geçen mozaiklerin üslup özelliklerinin incelendiği bildiride, sonuç olarak Karia Bölgesi'nde bu tür mozaiklerin bir veya birkaç atölyede üretilmiş olmaları gerektiği sonucuna varıldı.

Selçuk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Levent Zoroğlu, Mersin Aydıncık'ta antik Kelenderis kentinde yürütmekte oldukları kazılarda limana yakın "Han Yıkığı" adı verilen yerde 1992 yılında bir zemin mozaïği bulunduğunu, 7x3 m boyutunda olan mozaïğin Kelenderis'in MS 6. yüzyıldaki görünümünü balık gözüyle yansıttığını, yani iki yandan da bakılabilen bir mozaik olduğunu belirtti. Mozaikte Kelenderis kent manzarasının yanı sıra içerisinde iki yelkenlinin bulunduğu limanın da betimlendiğini anlatan Zoroğlu, bu betimden hareketle günümüz yerleşim dokuyla ilgili be-timlenen yer ve yapıları eşimsemek için yaptıkları çalışmaları anlattı.

İsraili Arkeolog Zaraza Friedman, antik mozaiklerde gemi betimlerini incelediği bildirisinde gemilerin; nehir gemileri, papirüsten yapılmış gemiler, savaş

gemileri vb. şekilde sınıflandırılabileceğini, mozaiklerdeki betimlerden aynı zamanda bu gemi kargolarının yüklemiş olmaları işlerinin de görüldüğünü belirterek, Antik Çağ gemi ve gemiciliği hakkında ayrıntılı bilgiler verdi.

Efes kazı ekibi üyesi Avusturyalı Arkeolog Veronika Scheibeleiter'in ele aldığı konu antik mozaiklerde altın kullanımı idi. Roma İmparatorluğu mozaiklerinde altının kullanıldığını Efes'teki mozaiklerde saptadıklarını belirten Veronika, 1. Teras Evi'nde 1955 kazılarında ele ge-

çen duvar mozaïği parçalarında kullanılan cam tesseraların altında ince altın folyoların yer aldığını, genel olarak mozaiklerde altın kullanımının cam tesseralarla birlikte başladığını ve MS 1. yüzyıla kadar devam ettiğini, bunun lüksün, varıllığın bir işareti olduğunu, Efes Teras 2 Evi'nde de zemin mozaïğinde altının kullanıldığını saptadıklarını, ancak altının esas olarak ayrıntılarda kullanıldığını anlattı.

Dokuz Eylül Üniversitesi'nden Arkeolog Barış Salman, Edessa'da (Urfa) Antik Çağ'daki mozaik üretimini incelediği bildirisinde, MS 2. yüzyıldan itibaren burada yoğun bir mozaik üretimi olduğunu, bunların çoğunda figürlü betimlerin yer aldığını ve yazıtlı olanların Edessa Süryanicesiyle yazıldığını, ele geçen mozaiklerin daha çok mezarlardan geldiğini belirtti. Yöre mozaiklerinin bazı başka yörelerdeki mozaiklerle benzerlikleri nedeniyle Edessa mozaik ustalarının kent dışında da çalışmış olabileceklerini ifade etti.

Gaziantep Üniversitesi'nden Arkeolog Dr. Turgut H. Zeyrek, bugüne kadar pek fazla araştırılmamış olan Adıya-

Sempozyum katılımcıları Gaziantep Mozaik Eğitim Merkezi'ni ziyaret edip çalışmaları incelediler.

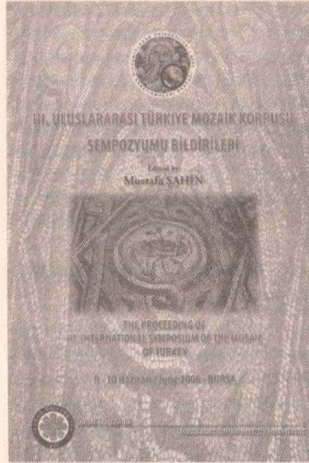
man'ın Besni ilçesi çevresinde yaptığı çalışmalarda rastladığı mozaikler hakkında bilgi verdi ve bunların genellikle MS 4-7. yüzyıllara tarihlenebileceğini belirtti.

Avusturya'dan Prof. Dr. Werner Jobst İstanbul Büyük Saray mozaiklerini ele alarak, bunların korunmaya alınma sürecinde karşılaşılan sorunları ve alınan önlemleri anlattı. Restorasyonu için 2,5 milyon dolar harcanmış olan bu mozaiklerin daha sonradan sergilenmekte oldukları bugünkü İstanbul Mozaik Müzesi'nde bakım ve korumalarının her yıl yapılması gerektiğini, ancak bunun ihmal edilmesi nedeniyle mozaiklerin giderek bozulmakta olduğunu, bu nedenle de Türkiye Mozaik Corpusu'nda bu konuya özel önem verilmesi gerektiğini belirtti.

Çağdaş mozaik sanatı

Bu yılki sempozyumun önceliklerden farkı, çağdaş mozaik sanatına da yer vermesiydi. Bu kapsamda yurtdışından çeşitli mozaik okulu temsilcileri ve sanatçılar ile yurtiçinden mozaik sanatçıları da sempozyumda bildiriler sundular ve Gaziantep Mozaik Eğitim Merkezi'nde uygulamalı çalışmalar yaptılar. Bu kapsamda İtalya'da Ravenna'daki bir mozaik okulunun yöneticisi olan Dr. Luciana Notturni'nin mozaik teknikleri ve kendi uygulamalarına ilişkin sunumu, Lübnanlı mozaik sanatçıların Ravenna ile işbirliği içinde Beyrut'ta açtıkları mozaik okulundaki çalışmalar, Mine Yar'ın Gaziantep Mozaik Eğitim Merkezi'nin çalışmaları ve geleceği ile ilgili sunumu, Makedonyalı mozaik sanatçısı Gazanfer Bayram ile Elaine M. Goodwin adlı mozaik sanatçısının olağanüstü güzellikteki çalışmalarını tanıtmaları bu yılki sempozyuma renk kattı. Ayrıca İzmir'den Ayşegül Güvenir'in çağdaş mozaik sanatına 2 usta (Boris Anrep ve Bedri Rahmi Eyüpoğlu) 2 şehir (Londra ve İstanbul) perspektifile baktığı sunumu da dinleyicilerin beğenisini kazandı ve büyük alkış topladı.

Ayrıca Meltem Ceylan Albeyoğlu ile Yelda Sisman Gökalp'in İSTEK Vakfı İl-

III. Uluslararası Türkiye Mozaik Corpusu Sempozyumu Bildirileri kitabının baskısı 4. sempozyuma yetiştirildi. 222 sayfalık kitapta 18 bildiri yer alıyor. Editör, Prof. Dr. Mustafa Şahin.

kokulu öğrencileriyle "Zeugma'da Matematik" konusunda yaptıkları çalışma ve Gaziantep Üniversitesi'nden Prof. Ali Asker Abiyev'in kendi bulduğu algoritma hesaplamasının dijital ortamda mozaik ve hali deseni hazırlanmasında kullanılabileceğine ilişkin "sihirli kareler" sunumu, bu yılki sempozyumun farklı akımlarıydı.

Antakya Müzesi ziyareti ve sempozyumun değerlendirilmesi

Sempozyumun ertesi günü tüm katılımcılar için Antakya Müzesi'ne bir gezi düzenlenmişti. Dünyanın sayılı mozaik müzelerinden olan Antakya Müzesi ziyareti ile sempozyum ve etkinlikler sona erdi. Geçen yılki sempozyumu da izlemiş olduğundan net bir kıyaslama yapılamıyorum: Bu yılki sempozyumun, hem katılımcı sayısındaki büyük artış hem sunulan bildirilerin çeşitliliği ve içeriği hem de başarılı organizasyonuyla bir kademe daha yukarı çıktığını söyleyebilirim. Türkiye Mozaik Corpusu yolunda niteliksel bir sıçrama yaşandı. Geçen yıl-

da sunulan bildirilerin kitaplaşmış olarak sempozyuma yetiştirilmiş olması da diğer bir başarıydı. Ayrıca 2004'te Gaziantep'te yapılmış olan "Uluslararası Geçmişten Geleceğe Zeugma Sempozyumu" bildirilerinin de hacimli bir kitap olarak sempozyum katılımcılarına sunulması da övgü gerektiren bir çalışmaydı.

Sonuç olarak, sempozyum ve etkinliklerin düzenlenmesinde büyük emeği geçen Uludağ Üniversitesi Mozaik Araştırmaları Merkezi Müdürü Prof. Dr. Mustafa Şahin'den, bu yılın bir değerlendirmesini yapmasını rica ettim:

"Gaziantep'teki toplantımız çok başarılı geçti. Şimdi 2009 yılında 11. Dünya Mozaik Kongresi Türkiye'de toplanmaya kadar çalışacağız. 2006'daki toplantıya 14 tane bildiri kabul etmiştik. 2007 toplantısının özelliği bildirilerin ön plana alınmasıydı. Bu bağlamda 50 katılımcının sunumlarıyla 2 günde 9 oturumda 39 bildiriyi sempozyumu tamamladık. Bu güne kadarki toplantılarda öncelik arkeolog, sanat tarihçisi ve restoratörlerdedi. Bu toplantıya ilk defa çağdaş mozaik ustalarını da davet ettik. Antik mozaiklerin olduğu kadar günümüz mozaiklerini de korumaya ihtiyacı var. Mozaik sanatının yaşaması isteniyorsa modern sanatçılarla ortaklaşa çalışmak büyük önem taşıyor. Günümüze ulaşan mozaiklerdeki tekniklerinin ancak çağdaş sanatçılar sayesinde iyice anlaşılabileneğini ve gelecek nesillere aktarılabileneğini anladık. Bu nedenlerle toplantı çok başarılı geçti diyebiliriz. Türkiye Mozaik Corpusu'nun ilk ciltlerini yayımlama çalışmalarımızın yanı sıra şu anda Catherine Balmelle'nin Le Decor Geometrique de la Mosaïque Romaine adlı antik mozaikler konusundaki önemli kitabını yayımlamak için de gayret gösteriyoruz. Bu kitabın 1. cildinin Türkçeye çevirisini tamamladık. Şu anda yayıneviyle anlaşma aşamasındayız."

Görünen o ki, önümüzdeki yıllarda Türkiye'de antik mozaik araştırmalarının ve çağdaş mozaik çalışmalarının daha nitelikli bir hal alarak dünya mozaik dünyasında adından söz ettireceğini umabiliriz.

Toplam şarlatanlık

Geçtiğimiz ay internet medyasında bir gezinti yapayım dedim. Üniversitelerin web sitelerinde şu tür haberler dikkatimi çekti:

İstanbul Üniversitesi'nde Stratejik Planlama Süreci: ... Üniversitemiz Senatosu tarafından Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Kurulu (İ.Ü.ADEK) oluşturularak... üniversitemiz Misyon ve Vizyonunu belirlemiştir... Misyonumuz: *Doğu ile Batı'yı, geçmişle geleceği buluşturan... öncü üniversitedir. Vizyonumuz: İstanbul Üniversitesi, dünyanın önde gelen üniversitelerinden biri olacaktır.*

Sakarya Üniversitesi Kalite Sınadından Başarıyla Geçti: *Kaliteye büyük önem veren ve bu yöndeki çalışmalarını aralıksız olarak sürdüren... Kalite Belgesi'ne sahip ilk devlet üniversitesi olma ünvanını elinde bulunduran Sakarya Üniversitesi, yapılan Belge Yenileme Tetkikleri'nden de başarı ile geçti. TSE Yetkileri yaptıkları açıklamada, Sakarya Üniversitesi'ndeki kalite çalışmalarının memnuniyet verici düzeyde olduğunu söyledi... Sakarya Üniversitesi'nin yeni hedefi uluslar arası kalite belgesine sahip dünyada ilk üniversite olmak...*

Ve diğer üniversitelerde benzer haberler...

Genellikle bu işler şöyle başlıyor: Günün birinde patron veya rektör yanında birleyle çıkageliyor ve "Arkadaşlar, bundan böyle kurumumuzda Toplam Kalite Güvencesi kuracağız, ISO 9000 kalite belgesi alacağız, stratejik planlama, misyon-vizyon vs. vs."

Batı dünyasında ilk kez Amerikan ordusunda başlatılıp sonra da imalat sektörüne yayılan bu tür çalışmalar önceleleri, belli bir mamülün standart bir kaliteyle üretilmesini amaçlıyordu. Fakat daha sonra, bunun çalışanları motive etmekte de kullanılabileceği görüldü. Yani, *çalışanlara daha fazla yetki vermeden nasıl daha fazla sorumluluk yükleyebiliriz? Daha kaba bir deyişle, çalışanları nasıl gaza getirebiliriz?*

Böylece misyon (kendilerine biçtikle-

ri görev) ve vizyon (ufuktaki nurlu hedef) gibi ilkeler konuluyor. işyerlerinde "*Bir-miz hepimiz için*" veya "*Biz yaptığımız işle övünürüz*" gibi acınası gülünç sloganlarla çalışanlar motive edilmeye çalışılıyor. Örneğin, bir işyeri biliyorum, misyonu: "*Sektördeki teknolojik gelişmelere hızla uyum sağlayan, kullanıcı ve çalışan memnuniyetini en üst düzeyde tutan, ... sektöründe lider bir şirket olmaktadır.*" Çok güzel, asil bir misyon. Fakat, küçük bir sorun var: Bu işyeri sigortasız işçi çalıştırıyor.

Geçmişte yaşadığım tecrübelerle dayanarak tüm bunların birer şarlatanlıktan ibaret olduğunu söyleyebilirim.

Vaktiyle çalıştığım bir üniversitede böyle bir kalite uzmanı göreve başladı (kendisi halen çok yüksek bir makamdadır). Bizler, patronun hiç de reform yapmaya niyeti olmadığını biliyorduk, ama üniversitede kalite artırma çabalarında uzmanla yardımçı oluyorduk. Bazen, bir telefonla çözebileceği acil birkaç kalite sorununu bizzat çözmesini istediğimizde bu uzman bize şöyle cevap veriyordu: "Merak etmeyin, her türlü süreç için birer yönerge hazırlayacağız, o zaman bu sorunlar kendiliğinden düzelecek." Ayrıca, bu kalite uzmanının samimi olmadığı kendi eylemleriyle de belli oluyordu. Örneğin, katılımcı eğitmen söz ediyordu, ama ders saatleri dışında bilgisayar laboratuvarlarını kilitliyordu, öğrenciler oyun oynamasını diye. Bizler laboratuvarın sürekli açık olmasını, oyunun da eğitimde yeri olabileceğini savunuyorduk.

Böylece bir sene çalıştı. Sonuç ne mi oldu? Bu kalite uzmanı arkasında 30-40 tane yönerge kitapçığı bırakıp gitti ama hiçbir sorun düzelmedi. Bu kitapçıklar şimdi rafları süslüyor.

Öte yandan, konu üniversite, eğitim ve fikir üretimi olduğunda Toplam Kalite'den sözdebelmek biraz daha incelik ister. İşte bu belirsizlik ortamında meydana boş bulan pek çok şarlatan üniversitelere kalite getirmek üzere yarışıyorlar.

Bu alanda çalışan pekçok iyi niyetli arkadaşım var. Bunlara bana "Hoca, bize karşı çok acımasızsın," diyorlar. Onlara şu örnekleri veriyorum.

İstanbul'daki büyük bir üniversitemizin misyonundan: "... Ülkemize ve insanlığa yararlı bilgi üreten ve yetkin bireyler yetiştiren..." İyi güzel de, bu üniversitenin lisansüstü programlarında çok sayıda ders yapılmadan, kağıt üzerinde verilmiş görülmektedir. Geçtiğimiz yıl, öğrenciler bir öğretim üyesini evinden çağırdılar, "hocam bugün sınavınız vardı," diye.

Ankara'daki bir üniversitemizin vizyonundan: "...Her türlü görüş ve düşüncenin barış ve hoşgörü içinde dile getirilebildiği, özgür, çok sesli, adil ve şeffaf" İyi güzel de, sen daha birkaç ay önce, farklı düşüncesini dile getiren bir öğretim üyesi hakkında soruşturma açtın. Öğretim üyelerinin telefonlarını dinliyorsun, onları fişliyorsun...

Marmara bölgesindeki bir üniversitemizden: "Evrensel nitelikte bilgi ve teknoloji üreten araştırmacı, katılımcı, paylaşımcı, özgün ve estetik değerlere sahip..." İyi de, sen bütün yetkileri rektörde toplamışsın. Onun imzası olmadan dekanlar bir tabure dahi satın alamazlar. Paylaşmayı önce kendinden başlat.

Tüm bunlar kağıt üzerinde kalmaya mahkumdur, çünkü YÖK'le beraber üniversite yönetimleri şunu keşfettiler: Bu sistemde, kağıt üzerinde herşeyi mükemmel yapıyor görünmek yeterlidir. Benim hasbikader yetiştigim o büyük hocaların böyle prosedür kitapçıklarına ihtiyaçları yoktu, onlar üniversite geleneğine ve ahlakına uyarak çalıştıklarında doğru çözümleri bulmakta zorlanmıyorlardı.

Aslında, benim iyi niyetli meslektaşlarım zihinlerindeki şu derin umutla bu çalışmalara destek veriyorlar: Onlar kapitalist sistem etkin çalıştırılırsa, bu iyileştirmenin en alt katmanlara kadar damlayacağını ("trickle down effect") düşünüyorlar. Bu iyimser meslekdaşlarım, bu toplumu ve insan doğasını daha iyi etüt etmelerini öneririm. İşçiye bir lira zam yapmamak için her türlü yola başvuran, ama aynı gece dansöze tomarla para yapıştıran bir işveren anlayışının hakim olduğu ülkemizde işçiye ne damlayabilir? Sosyal devletin zorunlu yaptırımları olmadan, bu liberal sistem ile kitlelerin yaşam kalitesini artırmak mümkün değildir. Hoşçakalın.

Bilim Tarihinde Bu Ay

Louis Pasteur

“19. yüzyılın sonunda bilimde iki figür hakimdir: Charles Darwin ve Louis Pasteur. Biri dünyada hayatın nasıl evrimleştiğini açıklarken, diğeri hastalıkların kontrol edilebilmesini sağlayan keşiflerle insanlığın geleceğini değiştirdi.”⁽¹⁾ Gerçekten de Louis Pasteur (1822-1895) tıp ve cerrahi alanlarında çığır açmış, “hastalığın mikrop kuramı” ile modern tıbbı hayat vermiştir. Bilim tarihinde bu ay köşesinde büyük bilim adamının yaptığı çalışmalara göz atacağız. Kuduz aşısını kullanarak tarihe geçtiği tarih 6 Temmuz 1885’tir.

Kristal asimetrisi (1844-1845)

Louis Pasteur 15 Mayıs 1848 tarihinde ilk büyük keşfi hakkında bilimsel bildirisini hazırlar. Çalışma, kristal yapıların optik etkililiği üzerine yapılmıştı. Bazı kristal yapıların polarize ışığın düzlemini sola ya da sağa döndürme yeteneği vardı. Bu kuvvetin kristallerin asimetrik geometrisinden geldiğini deneysel olarak kanıtladı.

Hastalığın mikrop kuramı (1862)

Pasteur, hastalıklara neden olan şeyin mikro organizmalar olduğunu kanıtlayan bir çalışma yapmış ve bu sayede hastalıklara neden olan mikro organizmaları belirleme ve hastalıkları önleme şansına sahip olmuştur. İşte dünya nüfus artışı bu çalışmadan sonra gerçekleşmiş ve karşımıza yeni bir sorun olarak çıkmıştır.

Şarap hastalığı (1863-1865)

Fransa şarap endüstrisi ekşiyen ve buruklaşan içkiler nedeniyle zor günler geçirmekteydi. Napolyon 3 yönetimindeki hükümet çareyi Pasteur’e danışmakta bulur. Lille bölgesinde çok sayıda şarap ve damıtık içki fabrikası bulunması bilginin işini kolaylaştırır. Araştırmalarını hemen başlayan Pasteur aldığı şarap örneklerini mikroskop altında inceler. İki çeşit maya hücresi gözlemler. Yaşlanan şarap yuvarkak maya hücreleri içerirken, ekşimeye başlama şarap ise uzunca mayalardan meydana gelmektedir. Alko-

lün oluşumundan sonra asidin meydana gelişini engellemek için şarabı bozan mayaların ısıtılarak ortadan kaldırılması gerektiğini düşünür. Ve en sonunda şarabın 50-60 derecede ısıtılması gerektiği sonucuna ulaşır. Bundan sonra da şarap, mayanın etkisinde kalmadan yaşlanmaya bırakılmıyordu. İşte Pasteur’un bu çarpıcı keşfiyle Fransız şarap endüstrisi kendisini toparlayabilmiştir.

Pastorizasyon

Pastorizasyon, yiyecek ve içeceklerin belli sıcaklıklara kadar ısıtılarak zararlı bakterilerden arındırılması işlemidir. Fakat sıcaklık öyle bir derecede olmalıdır ki besinin içindeki proteinler bozulmamalıdır. Kendilerini ısıdan korumak isteyen hücreler duvarlarını kalınlaştırmaya başlarlar. Bazıları da spor haline girerler. Aniden düşürülen sıcaklık, kendini bu ortama hazırlamamış bakterilerin hücrelerinin parçalanması ve ölmesiyle sonuçlanır.

Joseph Lister

İngiliz Cerrah Joseph Lister (1827-1912) ameliyat sonrası yaşanan ölümlerin mikrop enfeksiyonundan kaynaklanabileceğini düşündü. Pasteur’un ‘hastalığın mikrop kuramı’ını öğrenen ve bu sayede enfeksiyonun doktorun elinden veya kullandığı aletlerden doğabileceğini gören Lister, gene Pasteur’un keşiflerinin yardımıyla fenol çözöntisini kullanmaya başladı ve bu sayede ölüm oranları aniden düşer.

Şarbon hastalığı (1877-1881)

İnsanlara da bulaşabilen ölümcül bir siğir hastalığı olan şarbonu inceleyen Pasteur, Koch’un görüşünü doğruladı. Koch hastalığa bakterilerin neden olduğunu söylemişti. Bunu doğrulayan Pasteur, mikropların bazen toprakta da hayatta kalabildiklerini kanıtladı. Ölen hayvanların derin kuyulara gömülmesi kaçınılmazdı. Mikropların öldürücülüğünü yok eden bir preparat hazırlayan Pasteur böylece hayvanların bağışıklık kazanmasını sağladı.

Tavuk kolerası (1880-1883)

Tavuk kolerası kümes hayvanlarını ö-

düren salgın bir hastalıktır. Hayvanlar oksijen açlığı içerisinde can vermektedirler. Hastalıkları mikro organizmaların neden olduğu kuramı üzerinden hareket eden Pasteur, mikro organizmaların farklı kültürlerde üretilmesiyle diğerlerinden ayrılmasını sağlayıp saf bir türün elde edilmesini başarmıştır. Tavuklara şırınga edilen bu türün tavukları hasta yapan mikro organizma olduğunu kanıtlamış ve daha sonra da hastalığı önlemeyi başarmıştır.

Kuduz hastalığı (1880-1885)

1885 yılının 6 Temmuz Pazartesi günü Pasteur’un laboratuvarına üç kişi gelir. 4 Temmuz günü kendi köpeği tarafından ısırılan Théodore Vone, aynı gün aynı köpek tarafından ısırılan dokuz yaşındaki küçük Joseph Meister ve ısırganı maruz kalmayan Joseph’in annesi. Isırığı tenine değmediğine ikna olan Pasteur, Théodore Vone’nin gitmesine izin verir. Pasteur yaptığı çalışmalarda hastalığın sinir sistemine saldırdığını belirlemiştir. Bir omurga kemiği kültür ortamı olarak kullanan Pasteur’un çalışmaları sonunda hayvanlardaki kudurma oranı azalmıştı. İnsanların üzerinde henüz denenmemiş olan aşı sayesinde küçük Joseph kurtulmuş ve Pasteur de en önemli buluşuna imza atmıştır.

Hayyam

Şarabın adı geçerse bir yerlerde, Ömer Hayyam hatırların mutlaka. Dinle-yelim.

Dedim ben artık bu kızıl şarabı içmem;
Üzümün kanyımış bu, ben kan dök-mek istemem.

Gün görmüş akımlı şaşırdı: Sahi mi?

Dedi:

Yok canım, dedim; şaka, ben nasıl içmem!

DİPNOTLAR

1) Assimov, Isaac, ‘Bilimler ve Buluşlar Tarihi’, İmge Kitabevi, 2006.

KAYNAKÇA

1) Valléry Rioret, Maurice, Pasteur, 1994.

2) Gascar, Pierre, Du Côté De Chez Monsieur Pasteur, 1986.

3) <http://biyolojidyunyasi.azbuz.com>

4) www.biyografi.info/otlmi-include/biyografiler.htm

5) Eyüboğlu, Sabahattin, Hayyam, Cem Yayınevi, 1997.

Yeni biyönik kulaklar devrim yaratacak

Amerikalı araştırmacılar biyönik kulak tasarımında yapılan basit bir değışikliğin sağlanan ses kalitesini artırdığını söylüyor.

Dünya üzerinde yaklaşık 100 bin insan klasik implant kulak kullanıyor. Bunlar kafatasının içine yerleştiriliyor ve dışta bulunan kablosuz mikrofon tarafından üretilen sinyalleri düzenliyor. İmplant kulak derinin altında gerçek kulağın arkasında duruyor ve kokleanın (iç kulakta, işitmeden sorumlu alıcı organların bulunduğu salyangoz şeklindeki yapının) içine sarılan elektrotlar takımına elektrik sinyaller gönderiyor.

Fakat bu süreç pek mükemmel işlemiyor. Bu implant kulakların ses perde aralığı kısıtlıdır, çünkü elektrot takımını kokleanın dış kıvrımlarının daha ötesine yerleştirmek zordur. Dış kıvrımlar yüksek frekansları alır, bu sebeple günümüz implant kulaklarını kullananlar yalnızca yüksek perdeden seslere duyarlıdır.

Ayrıca, sinyaller koklea içindeki sıvı boyunca ve ardından organın kemikli duvarı boyunca dışardaki sinirlere doğ-

ru ilerlemelidir. "Bu, birleyle kapalı kapının arkasından konuşmaya benzer, sinyal boğuk gelir" diyor Kaliforniya Üniversitesi'nden Russell Snyder ile beraber yeni biyönik kulağı geliştiren Michigan Üniversitesi'nden John Middlebrooks.

Yeni tasarım kokleayı es geçiriyor; onun yerine doğrudan beyine bilgileri taşıyan sinirlere bağlanıyor. Kediler üzerinde yapılan deneylerde, beyin klasik implanta verdiği tepki yeni prototipe verilen tepkiyle karşılaştırıldığında, yeni tasarımın işitilebilecek ses tonu çeşidini önemli ölçüde artırdığı görüldü.

"Mevcut implant kulak kullanıcılarının sessiz ortamda konuşmakta bir sorunları yok; fakat arka planda gürültü olduğunda sıkıntı yaşıyorlar" diye açıklıyor Middlebrooks, "ayrıca onların çok zayıf tını algılamaya var ve müzikten zevk almıyorlar."

10 tane kedi üzerinde yapılan deneylerde önce, beyin birçok perdeye verdiği tepkiler kaydedildi. Sonra kediler sağırlaştırıldı ve aynı perdeler ilk önce klasik implant ile, daha sonra da yeni denenilen prototiple çalışıldı. Klasik implant kulaklar sadece 7kHz'e kadar düşük tonları algılamayı sağlayabiliyorlardı; fakat

yeni biyönik kulak 0.6kHz'e kadar düşük frekansların bile algılanmasını sağladı. Middlebrooks "beynin daha fazla frekans algılayabildiğini gördük" diyor.

Yeni tasarım beyinden daha net bir tepki aldı ve çok daha az güç harcadı. "Eğer bunu insanlar için geliştirebilirsek, çok daha az güç talebi olacak, çünkü daha küçük ve muhtemelen tamamen yerleştirilebilir olacak. Halen hayvanlara birkaç aylık süreyle takılacak biyönik kulak testleri planlanıyor.

"İmplant kulaklar bir devrim gerçekleştirmişlerdi" diyor Kraliyet Ulusal Sağırklar Enstitüsü Başkanı Brian Lamb. "Bu yeni biyönik kulaklar ise -eğer insanlara başarıyla uygulanırsa- daha büyük, daha ileri yararlar sağlayabilir."

(NewScientist 12 June 2007)

Çev: Özgür Taşkaya

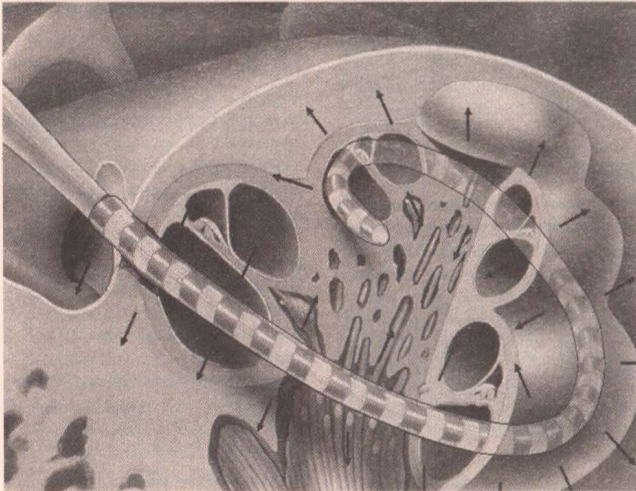
Devasa kuş türü dinazor kalıntıları bulundu

Bilim adamları bu hafta Çin'de, heybetli Tiranozor kadar büyük, kuş yapısında dev bir dinazorun kalıntılarının bulunduğunu açıkladı. Bu, kuşlar için şimdiye kadar düşünüldenden daha karmaşık bir evrimsel gelişimi işaret eden sürpriz bir buluş.

Pekin Paleontoloji Enstitüsü'nden Paleontolog Xu Xing, kuzey Çin'in İç Moğolistan bölgesinde Earlian Havzası'nda ortaya çıkartılan fosil kemiklerinin, yaklaşık 8 metre uzunluğunda, 5 metre yüksekliğinde ve 1.3 ton ağırlığında bir hayvana ait olduğunu gösterdiğini belirtti.

Gigantoraptor erlianensis olarak adlandırılan bu dinazorun boyu etobur Tiranozor'un kine yakın. Fakat aynı zamanda bir gaga, ince bacaklar ve muhtemelen tüylere sahipti. Xu, onun en yakın akrabası küçük ve tüylü dinazor türü olan Caudiperyx'ten 35 defa daha büyük olduğunu söylemektedir.

Xu'ya göre Gigantoraptor'un varlığı, halen geçerli olan teoriye göre, dinozorların zamanla küçülerek kuşlara evrimleştikleri ve daha büyük dinozorların kuş benzeri karakteristik özellikler göstermedikleri görüşüyle çelişmektedir. Xu, "Bu

Amerikalı araştırmacılar biyönik kulak tasarımında yapılan basit bir değışikliğin sağlanan ses kalitesini artırdığını söylüyor.

bir at ya da inek boyutlarında bir fareye sahip olmak gibi bir şey" diyor. "Bu, dinozorların kuşlara evrimi sürecini izleme çabalarımızda bizim için çok önemli bir bilgi. Hayal edebileceğimizden çok daha karmaşık."

Caudiperyx ve Gigantoraptor, çoğunluğu insan boyutlarında veya daha küçük boyutlarda olan ve oviraptor diye adlandırılan bir dinazor grubuna dahildirler. Son yıllarda paleontologlar, tüylü, hindi boyutlarında örnekler buldular. Fakat Gigantoraptor'un ölçeğine yakın hiçbir şey bulamadılar.

Alberta Üniversitesi paleontologlarından Philip Currie, Gigantoraptor'un boyutunun oviraptorların evrim sürecinde doğal bir adım olabileceğini söylüyor. Ona göre "Nerdeyse evrim geçirmiş her grup dev formlar geliştirmeye eğilimlidir."

Hayvanlar evrimleşirken daha büyük olmaya yatkındırlar. Çünkü büyük yaratıklar yiyecek bulmaya, potansiyel eşlerini etkilemeye ve yırtıcılardan kaçınmaya daha kolay zaman bulmaktadır. Fakat boyutun aynı zamanda sakıncaları da vardır. Büyük hayvanlar daha çok yiyeceğe ve mekâna ihtiyaç duyarlar. Daha az yavru yaparlar ve küçük hayvanlara göre çok daha seyrek ürerler. Bu demektir ki 65 milyon yıl öncesinin çevre koşullarındaki ani değişimlere karşı özel olarak daha savunmasızdırlar. Gigantoraptor'un gelişmesinden sadece birkaç milyon yıl sonra, onun ve yeryüzündeki tüm diğer dinozor türlerinin nesli tükenmiştir.

(Sci-Tech Today, 14 Haziran 2007)

Çev: Berna Yürek

Kertenkelenin yerçekimine meydan okumasının sırrı açıklandı

Bir kertenkelenin duvara kolayca tırmanıp inebile mekanizmasının arkasındaki olağanüstü sır aydınlatıldı. Bu, bir tür yüzeye yapışma ve oradan kolayca ayrılabilme özelliği. ABD'deki araştırmacılara göre bu sistem gelişmiş yapışkanlarda ve hatta otomobil fren sistemlerinde kullanılabilir.

Kertenkeleler yapışkanlık özellikleri-

ni "setae" adı verilen yapışabilen tüylerinden alıyorlar. Bu tüyler kertenkelelerin topuklarında bulunurlar. Ancak bu yapışkanlık geleneksel yapıştırıcılarınkinden farklıdır. Bilinen yapışkanlar ya yapışkan kâğıtlar gibi zayıfça yapışıp kolayca ayrılır, ya da güçlü bantlar gibi ayrılması zor olarak yapışır. Buna karşın kertenkele tüyleri güçlü yapışıp kolay ayrılırlar.

Bunun nasıl olabildiğini araştıran, Oregon'daki Lewis ve Clark Koleji'nden, Keller Autumn ve arkadaşları tüylerin bir yüzeyden ayrılabilmesi için gerekli gücü ve bu gücün uygulama açısına oranla nasıl değiştiğini hesapladılar.

Tuhaf çözüm

Güç, yatay eksenle 30 derecelik bir açı yapacak şekilde uygulanırsa, tüyler çok büyük bir direnç gösteriyorlar. "Kertenkele çok üstün bir mühendislik tasarımı. Bir kertenkele 130 kilogramlık direnç gösterebiliyor" diyor Autumn. Buna karşın 90 derecelik bir açıda tüyler kolayca ayrılabilir. Tüyler, sağlam bir yapıda olduklarından bu işlemler sırasında zarar görmüyorlar ve yeniden kullanılabilirler.

Autumn'a göre bu üstün malzeme, gelecekte otomobil fren sistemlerinde kullanılabilir. Onun yaptığı hesaba göre söz konusu maddeden yaklaşık 0.33 metrekaarelik bir malzeme sayesinde sa-

atte 80 km hızla giden bir arabanın 5 metre uzaklıkta durabilmesi olanaklı.

Yapay kertenkele ayakları halen küçük robotlar için geliştirilebilmişse de; araştırmacılara göre, bu malzemenin otomobillerde kullanılması için uzun çalışmalara gereksinim var. Autumn'a göre bunu büyük yapılarda kullanabilmek için ciddi ölçeklendirme sorunlarını aşmak gerekiyor.

Buna karşın Autumn güçlü karbon nano tüplerin ve nano karbonların geliştirilmesi sayesinde, 10 yıl içinde, kertenkele tüylerinin yerine kullanılabilecek yeni seçeneklerin ortaya çıkabileceğini düşünüyor.

Kertenkelenin Ayağı adlı kitabın yazarı Peter Forbes benzer nanoteknoloji uygulamalarını denediği Autumn ile aynı kaygıları paylaşıyor: "Şu ana kadar bu malzemenin büyük tabakalar halinde üretilmedi. Nano tüpler buhar altında çok yüksek ısılarla üretiliyorlar. Bu nefis bir işlem." Ona göre aralarında Britanya Havacılık ve Uzay kurumunun da bulunduğu dört ekip bu konu üzerinde, hatta bu malzemenin daha küçüklerini üretmek üzere çalışıyorlar. "Kertenkele malzemesinin kullanılabileceğinden eminim ancak ne zaman olduğunu kim bilebilir" diyor Forbes.

(New Scientist, 13 Haziran 2007)

Çev. Alper Yavuz

Bilim adamları eski Romayı üç boyutlu olarak yeniden inşa ediyorlar

Bilgisayar uzmanları bu hafta, eski Roma'nın MÖ 320'de gücünün zirvesinde olduğu döneme ait dijital bir kopya hazırladılar. Bu, tarihsel bir kentin şimdiye kadar yapılmış en geniş ve en tam simülasyonu olarak adlandırılmaktadır.

Sanat Roma'yı gezen ziyaretçiler eski Romalılardan çok daha fazla şey yapabilecekler: Kollzum'un aslan kafesleri ve eski asansörleriyle dolu iç kısımlarında gezinebilir ve kabartmalara ve zafre takılarının üstündeki yazıtlara ayrıntılı şekilde göz atmak için havalanabilirler.

Kertenkele tüyünün bir yöne doğru çekmek onun sıkıca yapışmasına neden olur, ancak gücü daha büyük bir açıyla uygulamak onun kolayca ayrılmasını sağlar.

Bilgisayar uzmanları eski Roma'nın MÖ 320'de gücünün zirvesinde olduğu döneme ait dijital bir kopya hazırladılar.

Virginia Üniversitesi'nden projeye önderlik eden Bernard Frischer şöyle diyor: "Bu, sanal zaman makinesinin yaratılmasında ilk adımı teşkil etmektedir. Çocuklarımız ve onların torunları bunu Roma'nın ve dünya üzerindeki diğer birçok kentin tarihini incelerken kullanacaklardır."

2 milyon dolarlık simülasyon, bilim adamlarınca deneyleri yürütmede (örneğin eski yapıların kitle kapasitesini belirlemede) kullanılacak ve Roma müzelerinden her birinin yeni keşfinde güncellenecek bir akademik dergi oluşturulacaktır.

Frischer ayrıca öğrencilerin ve turistlerin eski Roma dilini öğrenmek için bu programı kullanabileceklerini söyledi.

Frischer bu simülasyon için, Roma'nın 1 milyon nüfuslu ve kozmopolit bir kent olduğu İmparator Konstantin zamanındaki 7000 yapıyı yeniden inşa ettiklerini söylüyor.

Frischer, günümüzdeki Roma'da yapılan lazer taramaları ve arkeologların tavsiyeleriyle hareket eden uzmanların, 13 mil uzunluğundaki duvar sınırları içinde bütün kenti aynı bilgisayar programlarını kullanarak ve bu şekilde yeni binalar planlayarak neredeyse yeniden inşa ettiklerini söyledi. Aralarında Senato, Kolizeum, İmparator Mazentius'un inşa ettirdiği baziliken de bulunduğu 30 yapının iç kısımları fresk ve süslemelerle dahi hesaba katıldı.

Frischer ek olarak şunları ifade etti:

"Simülasyonda heykel ve anıtlar, yılların biriktirdiği kir ve pasaklardan arınmış olarak gösterilmektedir. Bilgisayar uzmanları, Venüs ve Roma tanrıçalarına adanmış tapınak ile Kolezyumun yakınındaki ve Meta Sudans çeşmesi gibi günümüzde neredeyse harabe durumunda olan yapıları neredeyse yeni halleriyle yaratabileceklerdir."

Frischer'in ifade ettiğine göre program, İtalya, Almanya ve Britanya'daki araştırma enstitülerinin yanı sıra Virginia Üniversitesi ve UCLA'dan arkeologlar, mimarlar ve bilgisayar uzmanlarından oluşan uluslararası bir ekip tarafından 10 yılı aşkın bir sürede oluşturuldu.

(Sci-Tech Today, 12 Haziran 2007)

Çev: Cem İsmail Savaş,
Efe Can Gürcan

Dipteki güç üreten şamandıralar

İlk bakışta tıpkı sualtı mayınları gibi görünen bu şamandıralar, görünüşünün aksine yararlı bir amaca hizmet etmektedir. Bu denizaltı dalga enerji projesinin 2008 yılında İngiltere sahilinde uygulanması öneriliyor. AWS (Amerikan Kaynak Derneği) dalganın doğal güçlerinden yararlanarak deniz yüzeyinin 50 metre altından bir sualtı şamandırası yardımıyla okyanus enerjisi elde etti. İngiliz firma bu şamandıraların diğer dalga-güç aygıtlarının etkilendiği gibi fırtınadan etkilenmeyeceğini ve gemi trafiğine müdahale etmeyeceğini söylüyor. Gelecek yıl İskoçya sahi-

li açıklarında bir test alanında bu projenin ilk beş test şamandırası denizin dibine gönderilmiş olacak. Dalga gücü, yeni ortaya çıkmış bir kavram değil. En iyi bilinen dalga-güç aygıtı olan Pelamis kırmızı renkli, hareketli, yılan gibi bir yapıya sahiptir ve dalganın doğal güçlerinden yararlanarak yarısı suyun içinde yarısı dışarıda olacak şekilde deniz yüzeyinde duba gibi batmadan yüzer.

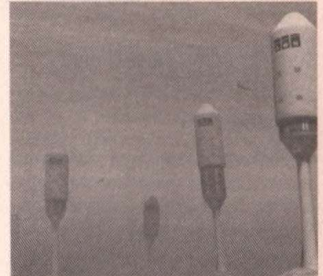
Pompa hareketi

Yüzey jeneratörleri şiddetli fırtınalara karşı çok hassastır. AWS'nin jeneratörü, aynı materyallerden yapılmış, dalgasız daha derin sularda petrol platformunun kısımları olarak da kullanılmaktadır. Dalgalar su kolonundaki artma ve azalma sonucunda meydana gelir ve basınç değişimi sayesinde, bu jeneratör uzak bir yerde doğal güçlerden yararlanarak dalga enerjisini üretir.

Şamandıranın üst yarısının yukarı ve aşağı hareketinin sağlanması amacıyla içi oyuktur ve sıkıştırılabilir gazla doldurulmuştur. Dalga denizin yüzeyinden geçtiğinde, ek olarak mevcut su basıncı artar ve aygıtın yarısından daha üst kısmı sıkışır ve su şamandıranın üst kısmında yoğunlaşır. Dalgaların arasındaki su kolonu daha az bir etkiye sahiptir, baskı daha alt bir seviyededir ve yukarıya çıktıkça artar. Bu dalganın pompa hareketi elektrik enerjisine dönüşmektedir.

(NewScientist, 14 Haziran 2007)

Çev: Ceren Köse

İlk bakışta tıpkı sualtı mayınları gibi görünen bu şamandıralar, görünüşünün aksine yararlı bir amaca hizmet ediyor.

ÖSS insan borsası gibi çalışıyor

İşçi Partisi Genel Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Semih Koray, Ankara milletvekili adayı Prof. Dr. Ümit Akkoyunlu ve Prof. Dr. Nejat Kaymaz 16 Haziran 2007 günü İP Genel Merkezi'nde Öğrenci Seçme Sınavları (ÖSS) konulu bir basın toplantısı düzenlediler. Prof. Dr. Semih Koray şöyle konuştu:

Yarın yapılacak olan Öğrenci Seçme Sınavına yaklaşık 1 milyon 800 bin öğrenci katılacak. Gençlerimizin meslek alanlarına dağılımını belirlemede en önemli rolü oynayan ÖSS, hem öncesinde doğrudan doğruya hazırlık süreçleri, hem de yol açtığı sonuçlarla, genç insan gücümüzü yıkıma uğratmaktadır.

Orta öğretimimiz, neredeyse bütünüyle üniversite giriş sınavında başarı hedefine kilitlenmiştir. Ancak ÖSS'de başarılı olmak için bin bir zahmetle edinilen beceriler, ÖSS dışında hiçbir yerde işe yaramayan becerilerdir. Gençlerimizi, hayata hazırlamada kullanılabilecek çok değerli eğitim yılları bu yüzden boşa gitmektedir. Açık öğretim de dahil herhangi bir üniversiteye giremeyen öğrencilerin bir yılda yaptıkları yaklaşık 3 milyar 600 milyon saatlik toplam çalışma, yarattığı hayal kırıklığı ve başarısızlık duygusu dışında başka hiçbir işe yaramadan heba olup gitmektedir. Üniversiteyi kazanan öğrenciler açısından ise bu çalışma, bırakalım üniversite eğitimine bir temel oluşturmayı, tam tersine eğitim açısından giderilmesi gereken yanlış ve derin izler bırakmaktadır. Bu çalışma için seferber edilen öğretmenlerin emeğini, ailelerin çektiği maddi ve manevi sıkıntıları, bu etkinliğe tahsis edilen bina ve benzeri maddi olanakların hepsini, zarar hanesine eklersek, uğranılan insan gücü israfı çok büyük boyutlara ulaşmaktadır.

ÖSS, öğrencilerimizi, hem kendi merak ve yetenekleri, hem de ülkenin ihtiyaçları açısından yanlış meslek alanlarına savurmaktadır. ÖSS, bu açıdan bir

insan borsası gibi çalışmaktadır. ÖSS'de alınan puanlar, hemen hemen hiç ziyan edilmemektedir. Oysa öğrencilerin, merak ve ilgileriyle, aldıkları puanı ziyan etmeden girebilecekleri bölümler arasındaki örtüşmenin yeterince büyük olmadığı açıktır. Bu sistem, puan ziyan etmemek uğruna, ciddi ölçüde öğrencilerin ziyan olmasına yol açmaktadır. ÖSS'nin yol açtığı alan dağılımının ülkenin yetişmiş insan gücü gereksinimiyle olan ilgisi de bütünüyle rastlantısal kalmaktadır. Çünkü bütün borsalar gibi, ÖSS borsası da miyoptur. Öğrencilerin seçimini yönlendiren unsur, ilgili meslek alanının 15-20 yıl sonra ülkemizin inşası açısından taşıyacağı önem olacağı yerde, bir önceki senenin taban puanları olmaktadır.

ÖSS fırsat eşitliği sağlamıyor

Tüm öğrencilerin aynı sınava giriyor olması, kuşkusuz ÖSS'nin "fırsat eşitliği" sağladığı anlamına gelmemektedir. Bugün bir çocuğun hangi ana okuluna gittiği, neredeyse hangi üniversitelerin hangi bölümlerine girebileceğini büyük ölçüde belirler duruma gelmiştir. İlk ve orta öğretimde, öğrencileri hayata hazırlama hedefinin yerine üniversite giriş sınavına hazırlama hedefinin geçmesi, "fırsat eşitliğine" hizmet etmemektedir. Tam tersine, eğitimin, başlangıç koşullarındaki eşitsizliği daha da pekiştirici etkisini güçlendirmektedir.

ÖSS adım adım kaldırılacak

İşçi Partisi olarak bizim anlayış ve programımıza göre, insan gücümüz, ulusumuzun en önemli zenginlik kaynağıdır. İnsan gücümüzü israf etmek de, yapılabilecek israfların en kötüsüdür. Çünkü bu, kısmen de olsa telafisi olmayan bir israftır. Eğitim alanında dikkat edilmesi gereken en önemli unsur, gençlerin merak ve yetenekleriyle ülkenin ge-

reksinimlerinin uygun biçimde birleştirilmesi. Bu nedenle, İşçi Partisi iktidarı altında, ÖSS'nin ortaöğretimin içini boşaltan etkisine son verilecek, ÖSS adım adım kaldırılacaktır. Üniversiteye giriş usulleri, gençlerimizi hayatın her alanında yol gösterici ve nitelikli bilgi ve becerilerle donanmış Cumhuriyet yurttaşları olarak yetiştirmeyi hedefleyen bir ortaöğretime dayalı hale getirilecektir. Ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmanın ihtiyaçlarına cevap veren meslek eğitimi geliştirilecektir.

Meslek seçimi eğitim sürecinin bütününe yayılacak

İnsan gücümüzün yetiştirilmesi, ülkenin öngörülen gereksinimleri doğrultusunda özenle planlanacaktır. Eğitimin her kademesinde keşfedilen ve işlenen yetenekler, bu plan doğrultusunda seferber edilecek, meslek seçimi, eğitim sürecinin bütününe yayılacaktır. Eğitimin her kademesinin sonunda, her öğrencimiz, seçeneksizlikle ya da kendi kişiliğinin sinanması olarak algılamak zorunda bırakıldığı tek bir sırayla değil, her biri içine sinen birden çok seçenekle karşı karşıya kalacaktır. "Fırsat eşitliği", eğitim yüklenen bu işlevin yurdun her köşesinde yetkin biçimde yerine getirilmesiyse sağlanacaktır.

Partimizin bu yaklaşımının ardındaki temel unsur, eğitimi "kişisel bir yatırım"dan ibaret gören anlayışı reddederek, eğitimi ulusun geleceğinin belirlenmesindeki en önemli kamu değeri olarak görmesidir. Diğer alanlarda olduğu gibi, bu alanda da, İşçi Partisi'nin bütün diğer partilerden olan farkı burada yatmaktadır.

TASAM'dan basın açıklaması

Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi, Türkiye'nin enerji ve teknoloji gereksinimi bakımından nükleer enerji çerçevesi çalışmalarının dokuzuncu ayağını gerçekleştirdi. 29 Mayıs 2007 tarihinde Barcelo Eresin Otel Topkapı'da yapılan basın açıklamasının özetini yayınlıyoruz.

Nükleer enerji, nükleer elektrik üretimi, enerji temin güvenliği açısından bir seçenek olmaktan öte bir zorunluluk haline gelmiştir. Ancak nükleer enerjinin, bir ileri teknoloji dalı olması itibarıyla, yalnızca bir elektrik üretim aracı veya seçeneği olarak ele alınmaması gerekir. Zira, günümüzde hayati bir önem kazanmış olan bu teknolojinin üretiminde söz sahibi olabilmek, bilimsel ve teknolojik alanda ilerlemek, hatta bir sıçramayı başarmak anlamına gelir.

Son dönemde dünyada yaşanan gelişmeler, en geniş anlamıyla uluslararası güvenlik ve milli güvenlik konseptini hızla değiştirmektedir. Stratejik değişimlerin birinci derece yaşandığı bir bölgenin ortasında olan ülkemizin, enerji alanında ka-

bul edilebilir oranların çok üzerine çıkmış olan dışa bağımlılığı, uluslararası ilişkilerde ve milletimizin huzur ve refahı açısından sosyal ve ekonomik kırılganlık tehdidi içermektedir. Nükleer enerji gibi güvenilir bir temin seçeneğine sahip olmak, ülkemizin hem uluslararası arenada, hem de iç politikada daha güçlü etkinlik ve siyaset üretmesini sağlayacaktır.

Nükleer enerji, geniş rezerv potansiyeline sahip bir kaynaktır. Olağan çalışma koşulları altında çevreye sera etkisi yapacak gazlar salınmamaktadır. Nükleer enerji üretimi, madencilikinden atık yakıtın depolanmasına kadar yakıt döngüsünün tamamından sorumlu olan tek enerji üretim sürecidir. Bu nedenlerle sürdürülebilir kalkınmanın vazgeçilmez unsuru olarak öne çıkmaktadır. Nitekim insanlığın ortak sorunu olan ve medeniyetimizin geleceği açısından ciddi tehditler sunan küresel ısınmanın frenlenmesi için, başta BM olmak üzere uluslararası kuruluşlar tarafından üretilen bütün tezlerde nükleer enerji kullanımının artırılması teşvik edilmektedir.

Dolayısıyla, bir devlet politikası olarak yürütülmesi gereken bu sürecin, kazanmış olduğu ivme ve bunun ivedilikten kopmadan süratle neticelendirilmesi millet ve devletimiz açısından yaşamsal bir öneme sahiptir. Bu sürecin, uluslararası taahhütlerimize tam bağlılık ve şeffaf bir yönetimle başarıya ulaştırılması en büyük dileğimizdir. Bu teknolojiyi ülkemize kazandırmak gelişmemize, refahımıza, enerji bağımsızlığımıza, güvenliğimize ve dolayısıyla ile egemenliğimize yapılabilecek hizmetlerin en büyüklerinden biri olacaktır.

Detaylı bilgi için bakınız www.tasam.org

Ali Rıza Berkem'i kaybettik

Prof. Dr. Ali Rıza Berkem, Üniversite Reformu'ndan sonra kurulan İstanbul Üniversitesi'nde 1933 yılında göreve başlayan kimya hocalarımızdan biriydi. Onun ölümüyle İstanbul Üniversitesi'nin açılışla birlikte göreve başlayan bilim insanlarımızın sonuncusunu da kaybetmiş olduk.

Berkem'i 22 Mayıs 2007 günü kaybettik. O, 1928 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın açtığı sınavı kazanarak yurtdışına eğitim için gönderilen başarılı gençlerden biriydi. Uzun yıllar öğretim üyeliği, dekanlık, TÜBİTAK Danışma Kurulu üyeliği ve Türk Kimya Vakfı ile Türkiye Kimya Derneği Başkanlığı'nı yapan Berkem'e "Şeyhül Kimyageran" unvanı verilmişti.

Prof. Dr. Ali Rıza Berkem bir yıl önce kaleme aldığı bir yazısında "Ulu önder Atatürk 'Hayatta En Hakiki Mürşid İlimdir' vecizesiyle Türk milletine izleyeceği en doğru yolu göstermiştir. Ama biz bu her zaman için geçerli olan bu özlü sözü öğretim kuruluşlarımızın cephelerine yazdırmış ama ne yazık ki gereği gibi uygulamamışızdır" diyor ve politikanın bilimin buyruğu altına alınmasını, bir "Bilim ve Teknoloji" bakanlığının kurulmasını öneriyordu.

Değerli hocamızın önerilerinin gerçekleşmesini diliyor, emekleri önünde saygıyla eğiliyoruz.

XV. Uluslararası Felsefe Olimpiyatı

Nuran DİREK

Etkinlik daha sonra Oktay Sinanoğlu'nun kitaplarını imzalamasıyla sona erdi.

UNESCO, dünyada barışın ve demokrasinin gelişmesi için bütün ülkelere felsefe eğitime önem verilmesini ve uluslararası felsefe etkinlikleri yoluyla kültürlerarası düşünce alış verişini ortamları yaratılmasına çok önem veriyor.

2006 yılında Rabat'ta kutlanan "UNESCO Dünya Felsefe Günü" deklarasyonunda felsefe ile buluşmanın her bireye özgür, yaratıcı ve eleştirel düşünme yollarını açacağını ilan ederek bütün ülkelere felsefe eğitimi alanında kültürel alış verişini sağlayacak etkinliklerde bulunmaya davet ediyor. Bu nedenle felsefe olimpiyatlarının örneğin matematik olimpiyatlarından bir farkı var. Çünkü, felsefe eğitimi demokrasinin gelişmesi ve dünya barışının sağlanması için gerekli görülüyor. Öyle ki UNESCO'nun bir biriminin adı "Human Security, Democracy and Philosophy Department". Yani felsefe eğitiminin, insanların dünya üzerinde özgür ve güvenli bir biçimde yaşaması için temel olduğu düşünülüyor. Bu bölümün başkanı Sayın Moudifa Goucha Uluslararası Felsefe Olimpiyatları üst komitesinin dört üyesinden biridir. Diğer üyeler ise Dünya Felsefe Federasyonu

Başkanı, Genel Sekreteri ve Felsefe Eğitimi komisyonu başkanıdır.

Felsefe olimpiyatlarının tarihçesi

IPO, 1993 yılında Bulgaristan'ın girişi ile beş kurucu üye tarafından kurulmuştur. Bu üyeler şunlardır: Dr. Gerd Gerhardt (Almanya), Prof. Dr. Ivan Kolev (Bulgaristan), Prof. Dr. Wladislas Krajewski (Polonya), Elena Florina Otet (Romanya), Nuran Direk (Türkiye).

IPO 1993 yılından bu yana her yıl aynı bir ülkenin ev sahipliğinde Mayıs ayında yapılmaktadır. Katılan ülkelerin sayısı her yıl artmaktadır. Her ülke, olimpiyat adaylarını belirlemek için ulusal olimpiyat düzenlemektedir. Türkiye, her yıl Mart ayında 9 merkezde ulusal felsefe olimpiyatı düzenleyerek adaylarını belirlemektedir.

XV. Felsefe Olimpiyatı

Türkiye Felsefe Kurumu, 18-21 Mayıs 2007 tarihleri arasında Antalya'da XV. Uluslararası Felsefe Olimpiyatı'na (IPO) ev sahipliği yaptı. Lise öğrencileri arasında yapılan bu yarışmada dört saatlik bir süre içinde öğrencilerin "Dünya Felsefe Federasyonu" tarafından hazır-

lanmış ve sınav sabahı kendilerine sunulan dört alıntıdan birini seçerek felsefi deneme yazmaları istenmektedir. Sınav komisyonu öğrencilerin kâğıtlarını kodlar. Bu kodlar son değerlendirilmeler belli olduktan sonra açılır. Değerlendirme üç aşamada yapılır.

Denemeler, konu başlığına uygunluk, konuyu felsefi bir anlayışla ortaya koyabilme gücü, gerekçeli düşünebilme ve tutarlılık, konuyu özgün bir biçimde inceleyebilme ve açılım sağlama gibi ölçütlere göre uluslararası jüri tarafından değerlendirilmektedir. Öğrenciler ülkelerinin resmi dilinin/dillerinin dışında olmak koşuluyla İng/Fr/Gr dillerinden biriyle yazılarını sınav salonunda hazırlarlar. Yazılar Uluslararası Jüri tarafından kimlikleri kapalı olarak değerlendirilir. Her öğrencinin yazısı birinci incelemede dört jüri üyesi tarafından okunur. 7 ve üstünde not olan öğrenciler ikinci incelemeye girme hakkı kazanır. Bu incelemede de iki farklı jüri üyesi daha değerlendirme yapar. Sonunda altı jüri üyesinin verdiği notların ortalaması hangi öğrencilerin Üst Komite'ye gideceğini belirler. Üst Komite, Uluslararası Komitenin seçtiği iki üyeden, Dünya Felsefe Federasyonu (FISP) Başkanı, Genel Sekreteri ve Felsefe Eğitimi Bölümü Başkanı UNESCO Felsefe Bölümü Başkanı'ndan oluşur. Bütün okuma ve değerlendirmelerde temsilcisinden oluşur. Son karar bu jüri tarafından verildikten sonra kâğıtların kimlikleri hakkındaki bilgiler açılır.

XV. Uluslararası Felsefe Olimpiyatı sonuçları

Bu yıl yapılan jüri değerlendirmeleri sonucunda derece alan öğrenciler ve ülkeleri şunlardır:

Altın Madalya
Zeynep Pamuk- Türkiye

Gümüş Madalya
1) Daria Cybulska- Polonya
2) Stefan Stefanović- Sırbistan

Bronz Madalya
1) Alexander Johann- Almanya
2) Martin Hergouth- Slovenya
3) Soh Hyun Min- Güney Kore

Mansiyon
1) Elena Alexandra Corbu- Romanya

- 2) Matthias Hoernes- Avusturya
- 3) Milena Alexandrova Alexaandrova- Bulgaristan
- 4) Filip Taterka- Polonya
- 5) Klara Kropivsek- Slovenya
- 6) Corina Cristine Lefter- Romanya
- 7) Heidi Meriste- Estonya
- 8) Luca Vegetti- İtalya
- 9) Bernát Iváncsics- Macaristan
- 10) Cristoph Schachenhofer- Avusturya
- 11) Nanako Kurioka- Japonya

Bu yıl Antalya'da yapılan IPO'ya Almanya, Arjantin, Avusturya, Bulgaristan, Estonya, Finlandiya, Güney Kore, Hırvatistan, İsviçre, İsrail, İtalya, Japonya, Litvanya, Macaristan, Norveç, Polonya, Romanya, Rusya, Sırbistan, Slovenya, Türkiye ve Yunanistan olmak üzere yirmi iki ülke katılmıştır. Ülkemizden çeşitli il-

lerden 12 öğrenci ve 21 felsefe öğretmeni bu etkinlikte yer almıştır. Programda sınav yanında, "Anadolu'nun Felsefi Mirası" konulu öğretim üyeleri oturumu ile "Dünya yurttaşı olmak ne demektir?" konulu bir öğrenci oturumu; Aspandos ve Antalya Müzesi gezileri, Folklor gösterisi, Power-Point Sema gösterisi sunumu ve Mevlâna şiirleri sergisi gibi etkinlikler yer almıştır.

XV. Felsefe Olimpiyatı, Vehbi Koç Vakfı, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, Menzilioğlu Yatırımları A.Ş. VASCO turizm şirketi desteğiyle gerçekleşmiştir. Sınav ve konferanslara Akdeniz Üniversitesi'nin ev sahipliğinde yapılmıştır. İstanbul Amerikan Robert Lisesi başta olmak üzere Antalya Anadolu Lisesi, ATSO Güzel Sanatlar Lisesi öğretmen ve öğrencilerini-

le organizasyona destek veren tüm okullarımıza teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Onlar sayesinde misafirlerimizi bize yakın şekilde ağırlayabildik.

Bu etkinliğe katılan ülkeler, organizasyon hakkında olağanüstü övgüler yağdırdılar. Bu başarıda payı olan başta Antalya Valiliği olmak üzere, Akdeniz Üniversitesi rektörlüğüne, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dekanlığı'na ve Bilgisayar laboratuvarı yetkililerine, transferleri hiç aksamadan sağlayan VASCO Turizm çalışanlarına, Eski Belediye Meclisi Üyesi Saliha Yiğitere, Teknik destek sağlayan Murat Büyükataman ve Grup Yazılım elemanlarına gösterdikleri özen ve ilgi için Grida City oteli yönetimine teşekkür ederim. Daha fazla bilgi için www.tfk.org.tr

"İlerisi için bilim, ilerisi için tıp, ilerisi için Türkçe"

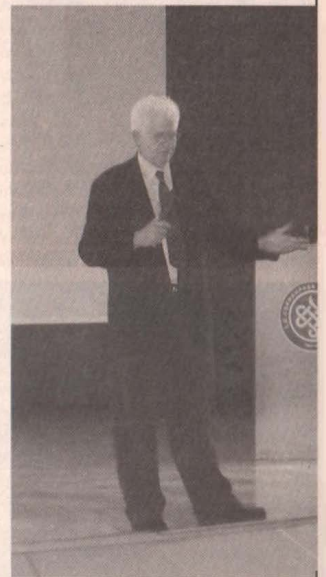
Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu 30 Mayıs 2007 tarihinde, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Cemî Deroğlu Oditoryumu'nda "İlerisi için bilim, ilerisi için Tıp, ilerisi için Türkçe" konulu bir konferans verdi. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Türk Tarih Kulübü tarafından düzenlenen konferansta yaklaşık 1200 kişilik oditoryum tamamen doldu.

Etkinlik İstiklal Marşı'yla başladı. Profesör Sinanoğlu, ileride yapabileceğimiz işleri kavrayabilmek için geçmişimizi doğru bilmenin ve kavramanın gereğine işaret etti. Hocamız, Türk milleti olarak sahip olduğumuz geçmişimizin kıymetini bilerek geleceğe yürüyebileceğimize işaret etti. Kültürüne sahip çıkmayan nesillerin hiçbir şeyine sahip çıkamayacağını belirten Sinanoğlu konuşmasında sık sık esas işgalin topla tankla kara parçası üzerinde değil, zihinlerde gerçekleştiğini vurguladı. Zihni işgal edilmiş ve esir alınmış bir toplumu, her şekilde esir almanın kolaylaşacağını ifade etti. Günümüzde AB masallarıyla uyutulan bir takım insanların da bu işgale maruz kaldıklarını belirtti.

Gelecek için yükselen kültür ve bilim coğrafyasının da Doğu olduğuna

dikkat çeken Sinanoğlu şöyle devam etti; "Batı medeniyeti bizim ders kitaplarında yazıldığı gibi değildir. Son yirmi yıldır bir çöküş sürecine girmiştir. Gençlerimiz bu gerçeğin farkına varmalıdır. Dünyanın en köklü ve etkili uygarlıklarından birisi Türk Uygarlığı'dır. Atalarımız yüzyıllar boyunca Batı'ya bilim öğrettiler. Ne Batı hayranı olun ne de Batı düşmanı, doğruların peşinde olun. Birlik olun, milletimizi elli yıldır bölmeye çalışıyorlar. Bunun için sahip çıkmamız gereken iki önemli husus var. İki konuda tartışma kabul edilemez: birincisi bu ülke Türk yurtdur. Bu Türklük ise ırki bir şey değildir. Kültür genleriyle olan bir şeydir. İkincisi Türk dilidir. Türk dili, matematığı en kuvvetli dildir. Biz yıllardır bu dilin davasını sürdürüyoruz. Yıllardır Anadolu'da tohumları suluyoruz, ne mutlu ki bugün o tohumların filizlendiğini görmeye başladık...

Bir önemli konuda akıl ile gönül arasındaki ilişkidir. Bu ilişki Batı'da kurulamamıştır. Akıl yalnız başına bırakırsan vesvese ile boş işlerle uğraşır. Akılın üzerine ona hükmedecek bir merci gerek, işte bu merci gönüldür. Gönül terbiyesi gerçek bilim adamı olmak için en önemli hususlardandır. Batı'dan gönül

terbiyesi beklemeyin. Bu yüzden Batılı tipçi arkadaşlarıma; siz hekim değilsiniz, sadece doktorsunuz diyorum. Hekim olmak için hastanızla insanı ilişki de geliştirmek gereklidir..."

Bir büyük aydınlanmacının ardından

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünün, eski adıyla İngiliz Filolojisi'nin ilk eğitim kadrosunun hayattaki son temsilcisi Tatyana Moran 26 Mayıs 2007 günü aramızdan ayrıldı.

Tatyana'nın yaşamından kesitler

Tatyana Moran, Sovyet Devrimi'nin ardından 1920'de Kırım'dan kaçarak Türkiye'ye sığınan bir Rus mühendis kızıdır. Ortaöğrenimini İstanbul Dame-de-Sion Lisesi'nde tamamladıktan sonra çıktığı yurtdışından dönüşünde bir yandan *Tan ve Cumhuriyet*'te çalışırken bir yandan da İngiliz Edebiyatı bölümünü tamamladı ve akademik yaşama başladı. Ünlü edebiyat eleştirmeni Berna Moran'la o yıllarda tanışarak evlendi.

Emekli olana kadar Edebiyat Fakültesi'nde görev yapan, Aziz Nesin'in önderlik ettiği 12 Eylül'ün ünlü "Aydınlık Dilekçesi"nin imzacılarından olan Tatyana Moran 12 Eylül yönetiminin ardından üniversiteden koşturdu.

Ortak Bellek'te Tanya

Adı üzerinde Tanya, Rus kökenliydi. Rus ana-babanın, mühendis Leon Sokolsky'nin kızıydı. Sokolsy 1920'lerin Rusyasında Menşeviklerle birlikte hareket edince ve Bolşevikler iç savaşı kazanarak Kırım'a ulaşınca, aile, Kerç'te barınamayacağını düşünmüş, Türkiye'ye kaçmaya karar vermiş.

Plajdan deniz giysileri içinde bir takayla atlayarak İstanbul'un yolunu tutmuşlar. Tatyana Rumelifeneri'ni uzaktan seçtiğinde taşıdığı duyguları zaman zaman anılatırdı.

Peki Tanya ne kadar Türktü, neler hissediyordu?

Göçmen ailenin özellikle babanın mühendislik becerisi sayesinde kısa sürede toplumda bir yer edindiğini, bunun ailenin Türkiye'ye yerleşmesini kolaylaştırdığını biliyoruz. Ama bu kadarı bir toplumu benimsemek için yeterli midir? Bir kimlik edinmek, insani sıcaklığı, benimsemeyi gerektirmez mi?

Bakin Tanya "Dün Bugün'de ailenin yaptığı seçimi nasıl anlatıyor:

"Bolşeviklerden kaçıp Türkiye'ye sığınmış olan Beyaz Rusların çoğunun bir tek amacı vardı. Amerika veya Batı Avrupa'ya yerleşmek. Bunun için sürekli vize peşinde koşarlardı. Ve vizeleri beklerken kimi lokanta kimi gece kulübü kimi pastane açardı. Bırakı ise Türkiye'ye yerleşip burada yaşamakta kararlı idi. Ona Amerika, Belçika, Fransa gibi ülkelere iş teklifleri gelmişti. Hiçbirini kabul etmedi. ...Kendisini Batılardan çok Türklere yakın hissediyordu.... Mustafa Kema'e de özel bir hayranlığı vardı. (Dün, Bugün, s.32)

Babasının ağzından dile getirdiği bu değerler, Tanya'nın da duygularını ifade ediyor. Tanya Belçika'dan başlayan, Afrika'ya devam eden, Amerikalara uzanan bir kozmopolit serüvenden sonra İstanbul'a gelmiş ve burada yerleşmişti. Buna burada kök salmak da denebilir.

Bu seçimi yapan kişi 30'lu yıllarda pekala Moskova'ya dönebilir, orada kendine bir yaşam kurabilirdi. Menşevik babasının Bolşeviklerle sorunları olmuştu ama ailenin öteki kolu Bolşeviklerle ilişkiyi sürdürmüştü. Lunaçerski'nin aileyi Moskova'ya çağırıldığını bizzat Tanya söylemişti.

O olanaklara sahip olan bir kişinin burada "kök salmaya" karar vermiş olması kuşkusuz anlamlıdır.

Tanya Cumhuriyet'in eşitlik, özgürlük, dayanışma ülküsüne bağlıydı. Emekten yanaydı. Solcu bir aydıydı. Tutumunu hiç değiştirmemi. Sovyetler'in dağılması vb. onu etkilemedi. Sovyet tarzı bir rejim, gönlündeki aslan değildi ancak Soğuk Savaş ortamında eleştirilirdiğinde ölçülü olmaya dikkat etti.

Dünyaya hep ilerleme penceresinden baktı. Gericilere kızdı, onlarla arasına hep mesafe koydu.

Solcu dostlarından sitayişle söz etti; kafasına bir şey takıldığında telefonu açıp onlarla uzun uzadıya dertleşirdi.

Kimliğin bir başka boyutu üniversiteye bağlılıktır. Üniversiteyi önemsemi, daha iyi olması için kafa yordu, mücadele verdi. Tam bir aydınlanmacı bakışıyla bakıyordu üniversiteye. Genç kuşakları

ilerletmenin tek yolu eğitim-öğretimdi. Gençlere sabırla en iyisini öğretmek gerekliyordu. Berna Bey'le birlikte kalkıştığı Erzurum Atatürk Üniversitesi macerası bir ara nameydi; onun yeri İÜ Edebiyat Fakültesi idi. Orada kendini evinde hissediyordu. Burada birkaç yıl önce verdiği bir "Chaucer dersi" dostlarının ağzındadır. Gençler çok mutlu olmuşlar. Bir büyüğün fakülteye sahip çıkması, 90'lı yaşlarında tekrar öğrencilerle birlikte olmak istemesi aç şey midir?

Tanya örnek bir aydıydı. Dikkatle okur, düşüncelerini paylaşmayı severdi. Parlak, çok yönlü bir entelektüeldi. Bunun ailesel temelleri olduğu anlaşılıyor. Babasının bir Tolstoy hayranı olduğunu üç kızına da Tolstoy'un kızlarının adını verdiğini, en büyüklü Tatyana'yı Aleksandra (Şuşa) ve Nataşa'nın izlediğini anılarında öğreniyoruz.

Sürekli okuyordu. Klasiklere zaten hakedim; güncel nüfus etmeye çalışıyordu.

Orhan Pamuk karşıtı

Tatyana Moran'ın entelektüel faaliyetlerini sürdürdüğü, lüpla okuyup, yazıyı dikte ettirdiği son döneme ilişkin anılarda Orhan Pamuk öne çıkıyor.

Tanya alçakgönüllüydü. Kendini öne çıkarmazdı, kendinden fazla söz etmezdi. Yakın dostu Mina Urgan'ın anıları çok ilgi görünce çevresi onu yazmaya zorladı. Gerçekten de renkli hayatı hepimizin ilgisini çekiyordu, anılarını toplumla paylaşması gerektiğine içtenlikle inanıyordu.

Anları "Dün Bugün" adıyla 2000'de İletişim Yayınları tarafından basıldı.

Kitabın yayımının ardından kendisi ile yaptığım söyleşide bu soruyu yöneltmişim:

- Neden bu kadar beklediniz yazmak için?

- Aslında yazmayı hiç düşünmüyordum. Ben bir dil uzmanıyım. O konulara yoğunlaştım. Yazmak aklıma bile gelmedi. Üstüme düşmeselerdi yapmazdım bunu. (3 Ağustos 2000, Cumhuriyet Kitap Eki)

İyi ki üzerine gitmişiz. "Dün Bugün" bizleri yarıya taşıyor.

Onu tanımak mutluluktu.

Onu çok özleyeceğiz.

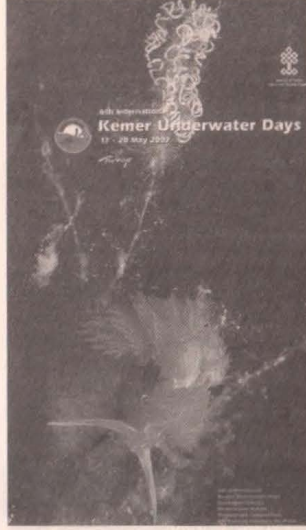
Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi Haberleri

6. Uluslararası Kemer Sualtı Günleri

6. Uluslararası Kemer Sualtı Günleri kapsamında bu yıl 17-20 Mayıs tarihleri arasında Antalya, Kemer ve Tekirova'da çeşitli etkinlikler düzenlendi.

Festivalin ilk günü Akdeniz Üniversitesi'nde panel, söyleşi ve film gösterimleri yapıldı. Festivalin bu kısmına ait ayrıntıları aşağıda Sayın Yasin Yıldırım'ın yazısından okuyabilirsiniz. Ben size diğer günlerdeki etkinliklerden bahsedeceğim.

İkinci gün, festivale dünyanın değişik ülkelerinden, Türkiye ve KKTC'den gelmiş yaklaşık 60 sualtı fotoğrafçısı ve kameraman teknelerle Kemer'den Tekirova'nın yaklaşık 30 dakika uzağındaki Üçadalar bölgesine gittiler ve burada iki ayrı bölgede dalışlar gerçekleştirdiler.

Dalışlardan ilki arkeolojik görüntüleme dalışlarıydı. Bu dalışlar denizin altında ve suyun üstünde arkeologlar ve diğer hakemlerden oluşan bir heyet tarafından kontrol edilmekteydi. Çünkü sualtında karşılaşılan herhangi bir arkeolojik esere dokunmak ve yerini değiştirmek yasaktı. İkinci dalış bölgesinde doğal fotoğraflar çekildi. Burada da yine canlı yaşama müdahale etmemek esastı. Çekilen videolar ve fotoğraflar ertesi gün eserlerin sahipleri tarafından 3-5 dakikalık görüntüler halinde montajlandı ve bunlar festivalin son günü ayrı ayrı kategorilerde yarışmaya girdiler. Yarışma kategorilerinin her birine büyük bir bilim insanının veya sanatçının adı verilmişti. Festivalin koordinatörü Arkeolog Hakan Öniç yarışma kategorileri hakkındaki sorumu şöyle cevapladı:

"Festivalimiz için, arkeolojiye ve su-

6. Uluslararası Kemer Sualtı Günleri Paneli

Yasin Yıldırım

6. Uluslararası Kemer Sualtı Günleri kapsamında ilk gün Akdeniz Üniversitesi Obia Anfisi'nde önce bir panel düzenlendi, daha sonra söyleşi ve film gösterimleri yapıldı.

Açılıшта konuşma yapan TSSF (Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu) Başkanı İnkılap Obruk, ülkemizde son yıllarda gerçekleştirilen uluslararası organizasyonlar ve yurtdışında dereceye giren milli takım sporcuları ve onların başarılarını anlattı.

Daha sonra Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Nevzat Çevik üniversite bünyesinde sualtı arkeolojisi alanında yapılan çalışmalar hakkında bilgi verdi.

Festivali 6 yıldır ekip arkadaşları ile yürüten festivalin eş başkanı Hakan Öniç, bir sohbet ortamında kurdukları bir hayal ile bu yola çıktıklarını ve daha sonra 6. yıla nasıl geldiklerini anlattı.

Bu yıl yitirdiğimiz sualtı camiasının abisi Haluk Cecan'ın eşi Gülseren Cecan da bir konuşma yaparak, festival programında Haluk Cecan'a yer verilmesinden dolayı teşekkür etti.

Konuşmalardan sonra Almanya'dan Falko Petersenn'in amatörce çektiği "True Blue" kısa filmi ve Sırbistan'dan Dragan Milutinović'in çektiği "Tirn Ail" ve "Different World" filmlerinin gösterimi yapıldı.

Ferit Karakaya'nın, Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nı tanıttırmasının ardından diğer filmlerin gösterimine geçildi "Caulerpa Trilogy" Hırvatistan, "Shoot Out" İngiltere, "Tauchen-Bucht Der Versunk" Almanya ve "Life in the Crimson Depths" Tahsin Ceylan Türkiye.

Tufan Turanlı, 1890 yılında Japonya'ya iyi niyet elçisi olarak gönderilen ve 650 şehidi ile dönüş yolunda fırtınaya yakalanıp kayalıklara çarparak batan Osmanlı firkateyni "Erduğrul" batığı ve araştırma sonuçları hakkında bilgi verdi.

Sualtı Temizlik Hareketi'nin (STH) tanıtımı ve 360 Derece Tarih Araştırma Demeği ile Kaş Deniz Tarih Araştırmaları Derneği'nin tanıtımından sonra üniversitedeki açılış sona erdi.

6. Kemer Uluslararası Sualtı Günleri kapsamında Akdeniz Üniversitesi yerleşkesinde düzenlenen panelde konuşma yapan Prof. Dr. Nevzat Çevik ve dinleyiciler.

Akdeniz Üniversitesi Sualtı Araştırmaları Merkezi kuruldu

6. Kemer Uluslararası Sualtı Günleri'nde sualtı çekimi yapacak yarışmacı dalgıçlar hazırlık yaparken.

17 Mayıs 2007 günü 6. Uluslararası Kemer Sualtı Günleri'nin ilk gün etkinlikleri Antalya'da Akdeniz Üniversitesi yerleşkinde gerçekleştirilirken aynı saatlerde üniversite senatosu da toplanarak Akdeniz Üniversitesi Sualtı Araştırmaları Merkezi'nin kuruluşu kararını aldı.

17 Mayıs 2007 günü toplanan Akdeniz Üniversitesi Senatosu, üniversite bünyesinde Sualtı Araştırmaları Merkezi kurulması konusunda karar aldı.

Geçen sene 5. Uluslararası Kemer Sualtı Günleri'nde, Avrupa Sualtı Görüntüleme Festivalleri Birliği (EUIFA) ile Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü arasında bir protokol imzalanmıştı. Bu protokol Akdeniz Üniversitesi'nde kurulması düşünülen Sualtı Araştırma Merkezi'nin EUIFA tarafından da desteklenmesine ilişkin, 365 gün sonra

altına emek vermiş kişilere vefa göstermek önem taşıyor. Bu nedenle Sualtı Arkeolojik Fotoğraf Dalına Jale İnan hocamızın adını verdik. Ekrem Akurgal hocamızın adı Sualtı Arkeolojik Video Dalına, Emre Umur'un adı Sualtı Doğa Video Dalına, Nurdoğan Özkaya'nın adı Sualtı Doğa Fotoğrafları Dalına verildi. Bu kategorilere bu sene, geçtiğimiz aylarda aramızdan ayrılan Sevgili Haluk Cekan adına Sualtı Fotoğraf ve Video Gençlik Ödülleri de ilave ettik."

19 Mayıs günü Avrupa Sualtı Görüntüleme Festivalleri Birliği'nin (EUIFA) 8. toplantısı da Kemer'de yapıldı. 8. EUIFA toplantısına ilişkin olarak Hakan Önez şu bilgileri verdi:

"Toplantının burada yapılmasından amaç katılımcılara EUIFA'nın tanıtımını yapmaktır. Yani EUIFA ne zaman kuruldu, neden kuruldu, dünyada kaç üyesi ve temsilcisi var? EUIFA'ya bugün 9 tane Avrupa sualtı görüntüleme festivali üye. Bunların ana kuruluş merkezi ve genel sekreterliği Belgrad'da. Bunun dışında iki merkezi daha var; biri Slovakya / Bratislava'da diğeri Almanya'da. EUIFA'nın sertifikasyon merkezi ise KKTC'de yani dünyanın tanımadığı bir ülkede; burada hazırlanan sertifikalar

bütün dünyaya yollanıyor. Bu uluslararası bir başarıdır, toplantıda bunların da tanıtımı yapıldı. Öğleden sonra ise festivale katılan yarışmacıların, jüri üyelerinin ve tüm yabancı sualtı film yapımcılarının bir araya geldiği yaklaşık 3 saat süren bir atölye çalışması oldu. Bu atölye çalışmasında herkes denizaltı görüntüleme tecrübesini dünyada hangi aşamada olduğu, bu işin etik yanıyla ilgili düşüncelerini anlattı ve tartıştı."

Festival, 20 Mayıs Pazar akşamı yapılan ödül töreniyle sona erdi.

Kan kaybeden bir sempozyum: 29. Uluslararası Kazı, Araştırma Ve Arkeometri Sempozyumu

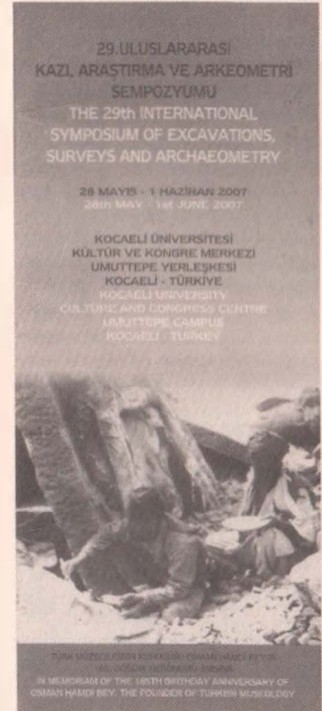
29. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu 28 Mayıs-01 Haziran tarihleri arasında Kocaeli Üniversitesi, Umuttepe Yerleşkesi, Kültür ve Kongre Merkezi Salonlarında yapıldı.

Türkiye arkeolojisi için büyük önem taşıyan, ayrıca uluslararası arkeoloji camiasında da dikkatle takip edilen Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu maalesef her geçen yıl biraz daha sönükleşiyor. Sempozyumun

Ankara'da yapıldığı uzun yıllar boyunca hem bilim insanlarının hem de öğrencilerin yoğun katılım ve ilgi gösterdiği bu önemli sempozyum ne yazık ki farklı şehirlerde düzenlenmeye başlayalı her geçen yıl daha az katılımcı ve dinleyiciyle yapılır oldu. Belki bildiri sayısında, ülkede artan kazı ve araştırmalara koşut olarak sayıca bir artış olsa da katılım açısından bir gerileyiş olduğu herkesin görüş birliğinde olduğu bir olgu.

Üniversitelerimizin ve Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkililerinin bu konuda alınacak önlemlerin neler olduğunu bir an önce saptayıp gereğini yapmaları, sempozyumun hayatı için bir zorunluluktur. Umarız gelecek sempozyuma kadar acil önlem alınır.

Kocaeli Üniversitesi'ndeki sempozy-

29. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu afişi.

yumda, üç ayrı salonda 145'i kazılarla, 100'ü yüzey araştırmalarıyla, 34'ü arkeometrik çalışmalarla ve 22'si müze araştırmalarıyla ilgili olmak üzere toplam 301 bildiri sunuldu.

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Uluslararası Akademiler Birliği Üyeliğine kabul edildi

Norveç Bilimler Akademisi'nin ev sahipliğinde Oslo'da 1-6 Haziran 2007 tarihleri arasında toplanan Uluslararası Akademiler Birliği'nin 81. Genel Kurulunda Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü (TEBE), gözlemci statüsünden muhabir üye konumuna yükseltildi.

2 Haziran günü başlayan açılış oturumunda Türkiye'den asıl üyeler arasında Türkiye Bilimler Akademisi delegesi Prof. Dr. Bozkurt Güvenç ve Türk Tarih Kurumu delegesi Prof. Dr. Aykut Çınaroğlu ile gözlemci statüsünde TEBE'den Prof. Dr. Ali Dinçol ile Prof. Dr. Belkis Dinçol vardı.

6 Haziran günü yapılan kapanış oturumunda yeni UAI ve büro memurlukları seçimi yapıldı. Başkanlığa Macar Bilimler Akademisi'nden Klasik Filolog Prof. Miklos Maróth 3 yıl için seçildi. Başkan yardımcılıklarına ise Prof. Dr. Lise Hanestad ve Polonya Bilimler Akademisi'nden Prehistoryacı Prof. Dr. Janusz K. Kozlowski getirildi. Bu oturumda komisyonların raporlarının oybirliği ile onaylanmasıyla TEBE de muhabir üyeliğe seçilmiş oldu. Uluslararası Akademiler Birliği'nin 82. Genel Kurulu'nun 27 Ma-

Norveç'teki toplantıda TEBE'yi temsilen hazır bulunan Prof. Dr. Ali Dinçol ve Prof. Dr. Belkis Dinçol.

29. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Areometri Sempozyumu'nda bir oturum dinleyicileri.

yas-1 Haziran 2008'de Brüksel'de toplanmasına karar verildi.

İstanbul 2007: Müzelerin Depremden Korunması Konferansı

4-5 Haziran tarihleri arasında uluslararası uzmanların katılımıyla Pera Müzesi Oditoryumu'nda gerçekleştirilen konferans sonrasında bir deklarasyon yayımlandı. Açıklamada şu görüşlere yer verildi:

1) Müzelerin karşı karşıya bulundukları deprem riskleri uygun güçlendirme, takviye ve/veya risk azaltma yöntemleri yardımıyla azaltılabilir.

2) Müzelerin depremde korunması için danışmanlık yapacak disiplinlerarası uzmanlardan oluşan ekiplerin oluşturulması, risk azaltma yöntemleri ve malzemeleri ile ilgili bilimsel araştırmaların yapılması, eğitim malzemeleri geliştirilerek müze personeline ve konu ile ilgili alanlarda öğrencilere eğitim verilmesi, bilgi paylaşımı, risklerin belirlenmesi ve önlem yöntemlerinin uygulanması acil olarak ele alınması gereken konulardır. Bu amaca yönelik olarak, disiplinlerarası

uzmanlıkla araştırma, geliştirme, eğitim, danışmanlık, teknik destek ve kurtarma operasyonları için bir merkez oluşturulması gereklidir.

3) "İstanbul 2010-Avrupa Kültür Başkenti" oluşumu çerçevesinde müzelerin deprem riskinin azaltılması konusunda kamu ve özelsektör kurum ve kuruluşları tarafından projeler başlatılmalıdır.

I. Uluslararası Avrasya Arkeoloji Kongresi

Avrasya Türk arkeolojisinin uluslararası düzeyde tartışıldığı kongre 21-24 Mayıs 2007'de İzmir, Çeşme'de toplandı. Kongrede 119 bildiri tartışıldı, bunların 13'ü Türkiye üniversitelerindendi.

Dokuz Eylül Üniversitesi, Anadolu ve Avrasya Enstitüsü ve Moğolistan Altay

Araştırmaları Enstitüsü adına düzenlenen I. Uluslararası Avrasya Arkeoloji Kongresinde, başta Rusya olmak üzere Ukrayna, Hakasya, Tuva, Altay, Moğolistan, Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya, Kore, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Hindistan, Tacikistan, İran, Azerbaycan, Dağıstan, Abhazy gibi Avrasya ülkelerinden ve Amerika, Almanya, İngiltere, İspanya, İsviçre, Macaristan, Polonya gibi Batılı ülkelerden katılım oldu.

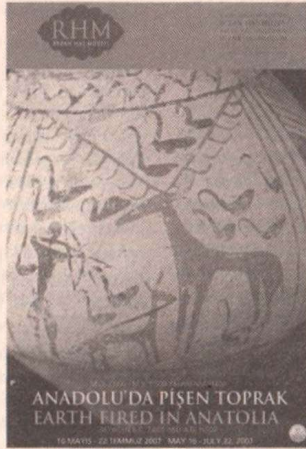
Toplantıda kongrenin her üç yılda bir yapılmasına, gelecek toplantının 2010'da düzenlenmesine ve buna yine Türkiye'nin ev sahipliği yapmasına, kongrenin temasının "Avrasya'da Türk Halklarının Arkeolojik ve Etno-Kültürel Tarihi" olmasına karar verildi.

Adanulu'da Pişen Toprak Sergisi

Gönül Paksoy'un özel koleksiyonunda yer alan ve MÖ 7000-MS 1500 arasındaki 8.500 yıllık dönemi kapsayan pişmiş toprak eserler İstanbul'da Rezan Has Müzesi'nde sergilenmeye başlandı.

Serginin bilimsel danışmanlığını yapan Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu ve Dr. Erkan Konyar, sergiye ilişkin şu bilgiyi veriyorlar:

"Adanolu, insanlığın uygarlaşma serüveninde, bir başka deyişle ilk köylerden karmaşık kentli yaşam biçimine ulaşmada önemli adımların atıldığı bölgedir. Günümüzden yaklaşık 9-10 bin yıl öncesinde başlayan bu süreci anlamaya, toplumların doğaya karşı verdikleri yaşam savaşını, günlük alışkanlıklarını, sosyal ilişkilerini ve inançlarını öğrenmeye çalışırken onlardan kalan izleri göz önünde tutarız. Bunun için yerleşim yerlerini, tapınakları, mezarlıkları, yarı göçebe yaşam alanlarını ve doğal çevreyi araştırır buralarda ele geçen buluntular yardımıyla insanoğlunun serüvenini yani tarihi yazarız. Bu sürecin en önemli tanıkları şüphesiz insanın üretimi olan günlük araç gereçler. Günlük yaşam ürünlerinin ve bunun içinde çoğunluğu oluşturan çanak çömleğin dilini öğrendiğimiz ölçüde bu uzak geçmiş daha iyi

Adanolu'da Pişen Toprak sergisi afişi.

algılamaya ve okumaya başlarız.

"İnsanın yaşamına yerleşik düzene geçtikten sonra giren çanak çömleğin kısa zamanda yapım teknikleri gelişmiş, belli ihtiyaçlar için üretilen kapların üzerine astar, parlatma/perdah ve bezeme yapılarak bunların bir anlamda üreten toplumun ışığını yansıtan objeler haline gelmesi sağlamıştır. Hammaddesinin doğada hazır bulunması, ucuz mal edilmesi ve kolay üretilmesi, bununla beraber kırılabilirliği nedeniyle çokça tüketilmiş olması, geçmişin tanıklarının artmasını sağlamaktadır. Çanak çömlek üzerindeki yerel ve gelenekselleşen uygulamalar, çömleğin işaretleri ve tekniklerini gösteren izler kültürlerin sınırlarını ve toplumsal ilişkileri sorgulamada belirleyicidir.

"Göreceğiniz bu özel koleksiyonda sergilenen pişmiş toprak eserler, Kalkolitik Çağ'dan İslamî Dönem'e kadar Adanolu uygarlıklarından izler taşımaktadır. Adanolu'da pişen toprağın serüveni, ilk yerleşik köy topluluklarının oluşma süreciyle başlamış ve toplumsal yaşam biçimindeki adımlara paralel biçimde şekillenmiştir. Bu nedenle çanak çömleği anlamak için genel olarak yaşam biçiminde görülen farklılıklar, kültürel ilişkiler ve sosyal yapının algılanması gerekmektedir."

Sergi 22 Temmuz'a kadar açık kalacak.

Bizans Uygarlığında Buhur Geleneği ve Buhurdanlar Konferansı

İstanbul'da Osmanlı Bankası Müzesi'nde 23 Mayıs günü, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyesi Doç. Dr. Gülgün Köroğlu tarafından "Bizans Uygarlığında Buhur Geleneği ve Buhurdanlar" konulu bir konferans verildi.

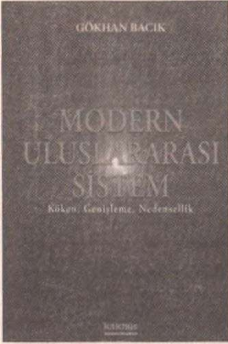
Voyvoda Caddesi Toplantıları kapsamında düzenlenen Objeler ve Rütüel söyleşilerinde konuşan Gülgün Köroğlu, Bizans'ta buhur geleneğinin dini törenler ve günlük yaşamdaki yerinin yanı sıra müze ile özel koleksiyonlarda yer alan değişik tiplerdeki buhurdanlıklar üzerinde durdu. Köroğlu, konuya ilişkin özetle şöyle dedi: "Bitki ve ağaç kabuklarından oluşan karışım, 'thymateria' denilen zincirli ya da zincirsiz madeni küçük çanaklar içinde yakıldı. Yakma sonucu ortaya çıkan koku ve buhurun kötü ruhları uzaklaştırdığına, şifa verici olduğuna ve en önemlisi incil'de de belirtildiği üzere, inançlıların dualarını Tanrıya ulaştırdığına inanıldı. Ayrıca günlük yaşamda da, istenmeyen kokuları bastırmak için tütsü yakıldı."

Doç. Dr. Gülgün Köroğlu.

Kitap Kurdu

Modern Uluslararası Sistem Köken, Genişleme, Nedenellik Gökhan Bacık

Bu kitap modern uluslararası sistemi köken, genişleme ve nedenellik açılarından ele almaktadır. Modern devlet sisteminin kökeninde hangi tarihsel koşullar bulunmaktadır? Bu sistem nasıl ve nerede doğmuştur? Bu kökenin mirası ne olmuştur? Öte yandan kökeni Batı Avrupa olmakla birlikte zamanla küreselleşen bu sistem, dünyanın çeşitli bölgelerindeki siyasi yaşamı nasıl değiştirmiştir? İslam, Konfüçyazizm gibi köklü gele-

nekilere dayanan yerleşik devlet sistemleri, genişleyen bu Batılı devlet sistemi karşısında ne tür tepkiler vermişlerdir? Son olarak, modern uluslararası sistem düzeyinde nedenellikten ne anlaşılmalıdır? Uluslararası düzeyde bir olay nasıl ortaya çıkmaktadır? Bir uluslararası olayın sonuçları nasıl etkili olmaktadır?

Bütün bu konuların ışığında modern uluslararası sistemi ele alan bu çalışma Türkiye literatüre katkıda bulunmak amacıyla ortaya konuldu. Öte yandan dünya ile nasıl bir ilişki içinde olunması lazım geldiği konusunda keskin siyasal tartışmaların yaşandığı Türkiye'de, kitabın günlük bazı olayları anlamlandırma da faydası olacaktır.

Kaknüs Yayınları, İstanbul 2007, 416 sayfa.

Futbol Spor ve Oyun Halil Halit Toker

Futbolun, rejimlerine ve gelişmişlik düzeylerine bağlı olmaksızın dünyadaki bütün ülkelerde, milyonların en çok ilgisini çeken sportif oyun olduğunu bilmeyen yoktur. Bu toplumsal gerçekliği hemen herkes bilmektedir de, konu olgunun nedenine ya da nedenlerine gelince durum değişmektedir. Sorunun asıl muhatabı olan bilim insanları ve aydınlarımızın büyük çoğunluğu bu konuda, ya bu gerçekliği küçümseyen bir ilgisizlik ve dolayısıyla bilgisizlik içindedirler; ya da hem beylik, hem de neden değil sonuç olan birtakım gerçekleri tekrarlamaktan ile-

ri gitmemektedirler.

İşte bu kitapta, her şeyden önce kaba önyargılar parçalanmaktadır. Futboldaki, milyonları, yaşına, eğitim düzeyine, mensup olduğu sınıfa bakmaksızın çeken sihrin gerçek kaynağının, futbolun spor ve oyun olarak taşıdığı özelliklerde gizli olduğu gösterilmektedir. Ayrıca futbolun, hem insanın zeka ve yeteneğini bireysel olarak geliştirmesine sınırsız olanak tanıyan, hem de en ileri derecede kolektivizmi, en yüksek derecede kolektif örgütlenmeyi gerektiren bir spor-oyun olduğu açıklanmaktadır; öğrenile ve oynanma bakımından basitliği, herkese açıklığı, oyuncuya yetenek ve zekasını geliştirmede hiçbir sınır koymaması, esnekliği ve yaratıcılığa alabildiğine açık olması vb özellikleri ile diğer spor-oyun dallarından ayrıldığı sergilenmektedir.

Kapitalizm ve futbol; futbolun eşitlikçi, barışçı, yüksek kültür ve insan ahlakına dayanan sistemlere yatkın bir spor-oyun olması; Türkiye'deki spor ve futbol siyasetlerinin değerlendirilmesi ve bunların doğru seçenekleri vb kitabın ele aldığı diğer konulardır.

Kaynak Yayınları, Haziran 2007, 160 sayfa.

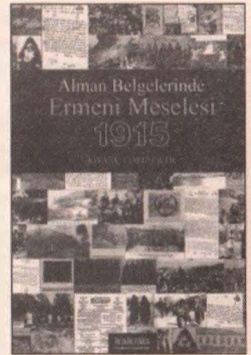
Alman Belgelerinde Ermeni Meselesi 1915 Kıvanç Galip Över

1915 döneminde Osmanlı İmparatorluğu Alman İmparatorluğu ile müttefikti. İki devlet arasındaki ilişkiler tarihinin en yoğun dönemini yaşıyordu. Buna karşılık Alman İmparatorluğu can çekişen Osmanlı'dan çok daha farklı ve büyük hedeflere sahipti.

Alman İmparatorluğu'nun diplomatları, casusları, rahipleri, öğretmenleri ve daha birçok resmi ve gayri resmi görevlisi, bugün hala yorumlanmasında zorluk çeken o yıllarda Anadolu'da oldukça faaldi. Gördüklerini, duyduklarını ve hissettiklerini, bazen objektif bir şekilde bazen de duygusal bir bakış açısı ile diplomatik temsilcilikleri üzerinden Berlin'e rapor ediliyorlardı.

Bu kitap ortaya peşin bir hüküm koyarak sizi bir yola teşvik etmeyi amaçlamıyor. Sadece karşılıklı katliamların yaşandığı o dönemde olanları Alman makamlarının belgeleri ile ve yazarın görüşleri ile sunarak Almanya'nın aynı dönemde Osmanlı ile müttefik olmayı nasıl değerlendirdiğini gözler önüne seriyor.

Kaknüs Yayınları, İstanbul 2007, 224 sayfa.

Atatürk ve Tıbbiyeliler

Metin Özata

Mustafa Kemal'in genç subaylık döneminden ölümüne kadar arkadaşlık yaptığı, cephelerde birlikte çalıştığı, görev verdiği ve çeşitli nedenlerle karşılaştığı Tıbbiyeliler vardır. Onlar, hem

Atatürk'ün sağlık sorunlarını gidermeye çalışmış hem de ülkenin bağımsızlığı için çeşitli cephelerde mücadele etmişlerdir.

Mesleği icabı insan sağlığıyla uğraşan ve onları ölümden kurtarmaya çalışan Tıbbiyeliler, vatan işgale uğrayınca müfrezele kurmuş, Müdafaa-i Hukuk teşkilatlarında başkan veya üye olmuş ve hatta Kuva-yı Milliye emrinde savaşmıştır.

Bilim ve teknolojinin ülkemize yerleşmesinde büyük katkıları

olan Tıbbiye, bağrından çıkan vatansever öğrenci ve hekimler sayesinde ulusal direnişin en güzel örneklerini vermiştir.

Bu kitapta şimdiye kadar pek yazılmamış bir pencereden Mustafa Kemal'in yaşam mücadelesini ve arkadaşlık yaptığı, sırlarını paylaştığı, gizli görev verdiği, Çanakkale ve İstiklal Savaşı'na katılmış ve Kuva-yı Milliye emrinde savaşmış tıbbiyellilerin gerçek öyküsünü bulacaksınız.

Turgut Özakman'ın Önsözünden Alıntı

"Sayın Özata kaderleri Atatürk'le kesişen Tıbbiyellileri uzun, dalgalı, acılar ve gururlarla dolu bir süreç içinde işliyor.

Öyle bir süreç ki bir zamanların en görkemli ve güçlü devleti, içten çürüye çürüye, dıştan budana budana ölüme yaklaşıyor. Avrupa'nın gücü ve entrikaları karşısında kimi yöneticilerin ve aydınların içine kökü kazınmaz bir aşağılık duygusu, bir teslimiyetçilik siniyor. Buna karşılık Avrupa'ya mahkûm olmanın yazgı olmadığına inanan aydınlar, yurtseverler kurtuluş çözümleri üretmek için çırpınıyor, çarpışıyorlar. Sonunda kadim devlet ölerken yeni bir devletin şafağı atacak, bir ölüm-kalım mücadelesinden sonra kurtuluşa erişilecektir.

Bu bin çeşit ders ve deney ile dolu, şaşırtıcı, olağanüstü süreçte, herkesin bir rolü vardır ama Tıbbiyelilerin rolü, mesleklerinin sınırlarını çok aşan bir önemdedir.

Sayın Özata, gerçeklerin ve doğruların yer aldığı bu özenu ve dikkatli araştırmasında Tıbbiyeliler olgunu Atatürk'ün hayatı ve siyasal gelişimlerle birlikte, iç içe geçen halkalar halinde sergiliyor, anlatım üç boyutlu oluyor.

Bu değerli araştırmanın yakın tarihimize ilgili ana başvuru kaynaklardan biri olacağını düşünüyorum."

Umay Yayınları, Mayıs 2007

Gizemli Kıbrıs

Zeki Altan

1976 yılında ilk yolculuğa çıkarken Kıbrıs'ı tarihi, turistik her yönüyle tanıttak kitaplar aramış ama ne Türkiye'de ne de Kuzey Kıbrıs'ta bu konuda bir kitap bulamamıştım. Kıbrıs'ta bulabildiğim tek kitap ise Lefkoşa'daki Rüstem Kitabevi'nin Kıbrıs'ı tanıtım amacıyla yayımladığı, ayrıntılı bilgi vermeyen "Resimlerle Güzel Kıbrıs" adlı bir kitapçığı.

Bu konuda yabancı dillerde yayımlanmış pek çok kitap olduğunu biliyoruz.

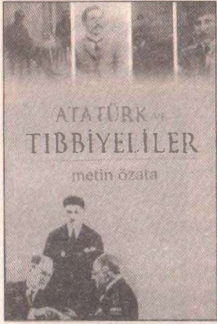
Büyük bir boşluğu dolduran "Gizemli Kıbrıs" için, Kuzey Kıbrıs'ı tarihsel, kültürel, turistik yönden tüm ayrıntıları ile tanıtan tek Türkçe kitap diyebiliriz.

Kitabı incelediğinizde görüyorsunuz ki, Zekai Altan'ın büyük bir tutkusuna var. Kıbrıs insanını, ülkesinin tüm kültürel zenginliklerini, konukseverliğini dünyaya tanıtmak, Kıbrıs'ın geçmişinden günümüze, tarihten kültüre, yemeklerden bitkilere, adaya has özellikteki işlerden iklimine birçok bilgi yer alıyor Gizemli Kıbrıs'ta. Kasabalardan köylere yerleşim yerleri; Lefkoşe, Magosa, Girne şehirleri ile Güzelyurt, Lefke ve Karpaz Bölgeleri gibi tarihi eserleri, müzeleri, otelleri, plajları, folkloru, el sanatları, mutfağı-lokantaları, flora ve bitki örtüsü, mağaraları, hayvanları, kuşları, böcekleri tanıtılıyor. Kitap folklor konusunda da kaynak olabilecek nitelikte bilgiler içeriyor. Kültürün önemli bir parçası olan düğünler, geçmişte kalan götüçlülük ve düdürçlülük adetleri, neredeyse unutulmuş gelin hamamı, folklor gecelerinde yaşanan kına gecesi, Kıbrıs Türk halk oyunlarında kullanılan çalgılar, gysiler, anlatılıyor. Geçmişten günümüze taşınan el sanatları, Halk Sanatları Enstitüsü, El Sanatları Kooperatifi, yemeniler, Lefkara işleri, seramikler vs. Kırk yıllık hatırı olan kahve ve kahvehaneler, eski kahvehanelerde adeller, Kıbrıslıların çok sevdiği piknik gelenekleri ile evde misafirlere ikram edilen

macunların yapımına kadar tüm bilgilere kitapta yer verilmiş. Kıbrıs mutfağının yanında göçmen mutfağı da tanıtılıyor. Ayrıca kitabın sonunda Kıbrıs Ağız Sözlüğü de yer alıyor.

"Gizemli Kıbrıs"ı yanlarında bulunduran ziyaretçiler Kıbrıs'ın tarihi eserlerine, doğasına, çarşısına farklı gözlerle bakacaklardır.

Cilt: 1-2, Lefkoşa, Mayıs 2006, 670 s.
Tanıtım: Dinçer Kaya

Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi Dünyasından

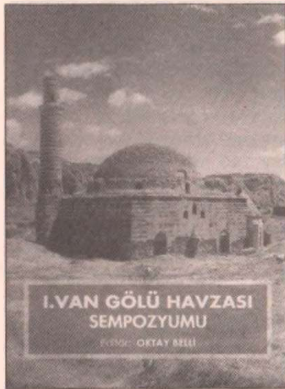
I. Van Gölü Havzası Sempozyumu

Ed. Oktay Belli

İstanbul Üniversitesi Avrasya Arkeoloji Enstitüsü öncülüğünde 8-10 Eylül 2004 tarihinde Van'da önemli bir sempozyum düzenlenmişti. Sempozyuma sunulan bildiriler Prof. Dr. Oktay Belli'nin editörlüğünde kitaplaşmış olarak nihayet okuyucularla buluştu.

Büyük boy basılan 397 sayfalık oylumlu kitapta 43 makaleye yer verilmiş. Van ve Eski Çağ denince akla doğal olarak Urartular geliyor. Ancak kitaptaki yazılar Van'ın salt Eski Çağ tarihini ve tarihöncesi'ni değil, Orta ve Yakın Çağ tarihini de kapsıyor ve yörenin değişik yönlerine ışık tutuyor. Urartular ve Van'ın tarihöncesine 10 makale kapsamında 126 sayfa ayrılmış. Oktay Belli sempozyumda gözettileri dengeyi şöyle açıklıyor:

"Sempozyumda sunulan bildiriler, Van Gölü Havzası'nın tarihöncesi döneminden modern ve çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar geçen yaklaşık 7 bin yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Van Bölgesi'nde ilk kez bu kadar geniş kapsamlı olarak gerçekleştirilen bu sempozyuma sunulan bildiriler arkeoloji, sanat tarihi, tarih, nümismatik, etnografya, edebiyat, coğrafya, jeoloji, müzik, doğal çevre sorunu ve turizm konusunda özgün bilgiler içermiştir. Sunulan bu değerli bilgiler daha sonra bölgede yapılacak araştırmalar için bir kaynak oluşturacaktır."

Oktay Belli, Doğu Anadolu araştırmalarına gönül vermiş bir bilim insanı. Çalıştığı yöreye adeta bir vefa borcu olarak, bölgenin önemli yerleşimlerini odak alan sempozyumlar düzenlenmesini önyak oluyor. Daha önce 2003 yılında Doğubayazıt'ta "Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu" düzenlemiştir. 2004'teki "I. Van Gölü Havzası Sempozyumu"

nun hemen ardından 2005 Eylül'ünde "I. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu"nu gerçekleştirdi. Şimdi sırada hangi kentimiz var bilmiyorum ama değerli hocamızın bölgede uzun zamandır kaya resimleri ve işaretlerini saptamakla uğraştığı bilinmekte. Yörenin bu konudaki zenginliklerini ortaya çıkartacak bir sempozyuma sıra geldi diyebilir miyiz acaba?

Van Valiliği yayını, İstanbul 2006, 397 sayfa

Patronvs

Coşkun Özgünel'e 65. Yaş Armağanı

Derleyenler: E. Öztepe-M. Kadioğlu

Halen Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olan Prof. Dr. Coşkun Özgünel, aynı zamanda uzun yıllardır Troas Bölgesi'nde Çanak-kale Gülpınar Beldesi'ndeki Smintheion Kutsal Alanı'nda ve Kıbrıs Gazi Mağusa'daki Salamis antik kentinde kazılara başkanlık yapıyor. 1941 doğumlu Özgünel'e aynı üniversitedeki öğretim üyeleri tarafından hazırlanan, yurtiçi ve dışından bilim insanlarının makaleleriyle katkıda bulundukları bir armağan kitabı "Patronvs"

Latince patronvs'un sözlükteki karşılığı şöyle: "Koruyucu, hakim kimse, patron; (yasa) avukat, dava vekili". Armağan kitabını hazırlayanlar kitabı bu adı koyarak besbelli ki bu değerli bilim insanının hem alanında bir otorite hem de arkeoloji biliminin yılmaz bir savunucusu olduğunu vurgulamak istemişler. Ben kendisini en son Aralık 2006'da Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi'nin açılış konferansında izlemiştim. Genç bir yarımcı doçentin konferansın açılış konuşmasında, Atatürk ve döneminin arkeolojiye yaklaşımını "ırkçı olmakla" suçlaması üzerine, buna ilk itiraz eden Coşkun Özgünel olmuştu. Sözünü sakınmamış, Atatürk döneminde geçmiş kültürlerin tümünü kucaklayan Anadolu'cu bir yaklaşım olduğunu anlatmıştı.

Patronvs armağan kitabında Prehistorya, Protohistorya, Klasik Arkeoloji, Hittoloji, Eski Çağ Tarihi ve Sanat Tarihi bilim dallarında 45 makale bulunuyor. Ancak bir yazı var ki, bu konuların dışında, bir arkeoloğun eşi olmanın "ev hallerini" anlatıyor. Coşkun Hoca'nın eşi Neşe Özgünel'in "Babakale, Gülpınar ve Apollo Smintheus Kazıları 'Bir Arkeoloğun Peşinden 37 Yıl'" başlıklı yazısı. Kendisi de arkeolog olan Neşe Özgünel, samimi duygularla kaleme aldığı yazısında 37 yılı anlatırken şu saptamayı yapıyor: "Eşimin kazısında hep 'misafir sanatçı' olarak bulundum. Birinci neden, benim zaten başka işte çalışıp meşgul olmam; ikincisi ise, karı kocanın aynı işte çalışmama-ları gereği... Kazı yapan bir erkek arkeoloğun eşi, yaz ayları hep yalnızdır. Evlendik evleneli Coşkun, önceleri hocası merhum Ekrem Akurgal'ın kazısında, daha sonra kendi kazısında, hep meşguldü... Kazıda 'misafir sanatçı' olmanın faydası vardır; evli, genç arkeologlara duyurulur."

Ahmet Coşkun Özgünel'in akademik yaşamının ana başlıkları şöyle:

1988 Profesörlük, Klasik Arkeoloji; 1979 Doçentlik; 1972 Doktora; 1963-1967 Lisans, Klasik Arkeoloji.

Homer Kitabevi, İstanbul 2007, büyük boy 376 sayfa.

S a h a f

1 "Batı'da gördüğümüz sosyal yaşların önüne Sosyalizm ve Komünizm geçemediği gibi, Batı uygarlığı da bu çatışmaları gideremiyor! Şu halde bir tek çözüm çaresi kalıyor ki, o da İslâm dininin/ gösterdiği tedâvî usulünü kabul etmektir! Böylece herhangi bir ilâca lüzum kalmayacak ve insan sosyetesî, içinde çırpındığı tezadlardan kurtularak, saadete kavuşacaktır!"

2) "İlk Hristiyanlar proleter'di! İsa, Kudüs'teki idareyi devirmek ve komünist bir sosyete kurmak için isyan hazırlıyor bir ihtilâlcidir İsa ve İsvanîler tam manasıyla Komünist idiler!"

İlki, 'son devir Türkiye'sinin en seçkin İslâm bilgînlerinden' İzmirli İsmail Hakkı'ya; öteki de ünlü Çek nazariyecisi Karl Kautsky'ye ait olan bu iki ilginç sav, taramasını gördüğünüz ufak-kitapçıkta yer alıyor! Kitapçığın 'yayıncı'sı bir şüredir, kimi sav ve redler içeren kitapçıklarını sunduğumuz; genç Cumhuriyet halkının, aydınlanmasına kendini adanmış olan Kerim Sadi/A.Cerrahoğlu! Ne ki, A.Cerrahoğlu, bu kez "İslâmiyet ve Sosyalizm Bağdaşabilir mi? / İsa Sosyalist midir? / Yeni Asrın Dini" başlıklı yazıları içeren kitapçıkta, o bildiğimiz 'külliyyen redci' konumunda değil! Birkaç sözcüğün çerçevelediği yorumla yetinen, yukarıda da imledik, bir yayıncı/bir 'aktarıcı'!

Hemen belirtelim: 'Vuruş sayımızın' sınırlı oluşundan ötürü, biz yalnızca ilk yazıya dikkatinizi çekeceğiz.

A.Cerrahoğlu, uzun "Birkaç Söz'de, "Bir asra yakın bir zaman var ki, gerek Türkiye'de, gerekse yabancı ülkelerde birçok yazar ve düşünürler İslâmiyet ve Sosyalizm üzerinde incelemeler yapmışlar; kitaplar yayınlamışlardır. Sosyalistlikle İslâmiyet'in münasebetleri davası uzun münakaşalara yol açmıştır!" dedikten sonra, bu çerçevedeki "İslâmiyet'le Sosyalizm Bağdaşabilir mi?" sorusuna ilişkin 'aktarım'a geçmiş:

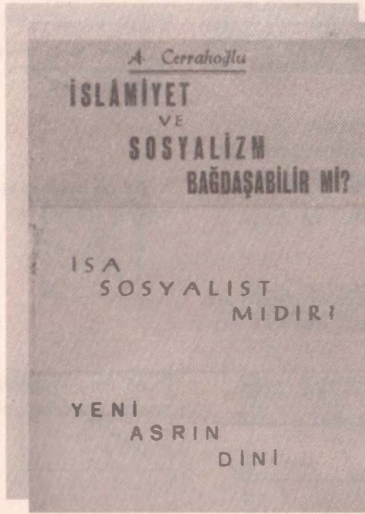
Girişte tanıttığımız: 'İzmirli İsmail Hakkı, devrimizin sosyal problemlerini İslâm dini açısından ele almış ve bunları, Anglikan Kilisesi'nin, özellikle, "Muham-

med'in dini zamanımızın çeşitli yaralarını nasıl iyileştiriyor?" sorusuna verdiği cevapta incelemiştir. Burada 'yaralardan' anlaşılan anlam ise, işçi ihtilâli şeklinde görülen politik, sosyal, sınıf düzensizlik; başka bir deyimle, Avrupa sosyal hayatını altüst eden kapitalizm, sosyalizm, bolşevizm gibi sosyal akımların yarattığı kargaşalıklar' idi. İzmirli İsmail Hakkı, verdiği cevapta, ilkin, sosyalizm ve komünizm'in nasıl doğduğunu izah ediyor: "Avrupa medeniyetinin temeli, büyük bir çoğunluğa karşılık, bir azınlığın zenginlik ve saadet kazanmasıdır. Kısıp, zenginliğin boyunduruğu, ekonomik kölelik ve tefecilikti. Bu böyle olunca, büyük çoğun-

yalizm ve komünizmin de, kendince, zafiyetlerini ortaya koyuyor. Ve "İslâm dininde insanı kötümserliğe düşüren faktörler de yoktur" diyerek, sav'ına yaklaşıyor: "Anarşistlik, düello, intihar gibi sosyal facialara yer yoktur. İnsanların asude bir yaşayışa, nezhir bir vicdana, bahtiyar bir geleceğe kavuşmasını sağlayacak bu yüce temeller İslâm dininde yer almıştır. Yapılacak şey, onun yüksək hükümlerine hakkıyla riayet etmekten ibaretir. İslâm dininde sosyal düzeni bozacak sebepler ortadan kalmıştır. (İşte sav.): İslâmiyet, düzeni bozacak, mülkiyet ve tasarrufu, aile ve din bağlarını kaldırarak olan bir sosyal düzenle bağdaşamaz! İslâm dininin gerçeği bilinsaydı, bütün bu aşırı doktrinlere lüzum kalır mıydı? (Sonuç olarak; girişte alıntıladığımız üzere:) İnsan sosyetesinin ancak İslâmiyet'in gösterdiği yolda, içinde çırpındığı bütün tezadlardan kurtulacak, saadete kavuşacaktır!"

İzmirli İsmail Hakkı'nın ayrıntıyla işlediği sav'dan sonra, 'Cerrahoğlu 'yorumcu' olarak, son sözü alıyor: "Görüldüğü ki, insanlığın er geç ismen değilse de, amelen İslâm olacağını müdeleyen İzmirli, İslâmiyet'in -özel mülkiyeti ve ticaret sermayesini kabul etmekle beraber- banka kapitaline ve malî sermayeye düşman oluşunu yeter derece bir açıklıkla anlatmaya çalışıyor. Tefeciliği haram sayan ve neticede banka ve kredi müesseselerine yer vermeyen bir dinin, kapitalizm ile bağdaşamayacağı tezini de hararetle savunuyor. Bunun içindir ki, sosyalistlerin antikapitalist tenkitlerine bütün varlığıyla ve seve seve katılmakta bir mahzur görmüyor. Buna mukabil, Kur'an'daki süre'lere ve Peygamber'in hadis'lerine dayanarak, sosyalist doktrin ve sosyalizm ile İslâmiyet arasındaki benzerlikleri vukufatla inceleyecek yerde peşin hükümlere saplanarak, sosyalizmi kesin surette ve toptan reddediyor! Aksi yapılsaydı, soruya daha ilmi ve tatmin edici bir cevap verilebilir ve bu cevap tam bir tarafsız karakteri taşıma imkânına kavuşurdu!" diyerek "yorum"unu noktılıyor.

Bizim de son sözümüz, bermutad: Bu kitapçığı da -bulun- okuyun!

luk, zorba azınlığın pençesinde eriyor, sayısı çok olan işçi; sayısı pek az olan zenginlerin ve kapitalistlerin elinde iniyor!" diyerek; kapitalizmin bilinen 'mazarat'ını sıralayan İzmirli İsmail Hakkı: "Avrupa medeniyetinin/kapitalizminin doğduğu bu halter pek çok düşünürün zihnini kuralamış; bundan Sosyalizm denilen bir sosyal meslek doğmuştur. Müşterek felâket karşısında, işçiler arasında fikir birliği meydana gelmiş; bugünkü medeniyeti onarmak emeliyle 'komünizm' denilen daha aşırı bir sosyal doktrin ortaya atılmıştır!" dedikten sonra, sos-

Matematiğin B&Ü'sü

Matematik 11
Geometrinin Sırrı 8

Manfred Kaestner

Bir önceki yazımızda ÖSS Geometri sorularının sistemli çözümüne başlamış, (*Bilim ve Ütopya*, sayı 156, Haziran 2007) bunları,

ST1. Saf açı bağıntıları

ST2. Saf kenar veya kenar-açı bağıntıları

ST3. Üçgen eşitliği ve benzerliği

ST4. Çözümünde ekleme gerekli sorular

ST5. Bunlar dışındakiler (geometrik yerler, uzay geometri, ...)

diye beş soru tipine ayırmış; ST1'in genel bilgilerini vererek ÖSS 2006'nın üç sorusuyla sistemli çözümü örnekleştik. Umudumuz öğrencilerimiz ve öğretmenlerimizin bu sistemli çözüme ulaşmaları, bu basit ÖSS geometri sorularını kendileri kolayca çözmeleri, çok zaman ve çok çaba isteyen örnek çözüm ezberleyerek ve bir tür çözüme alışarak sistemli çalışmadan kurtulmalarıydı.

Şimdi ikinci soru tipliyle devam edelim:

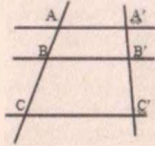
ST2. Saf kenar veya kenar-açı bağıntıları

(Ezbere bilinmesi gerekli) genel bilgiler

01. Thales Teoremi

Bir paralel demetinlin, demetli kesen doğrular üzerinde ayırdığı parçalar orantılıdır. (Yani aynı paraleller arasındaki karşılıklı parçaların oranları birbirine eşittir.

$$\left(\frac{AB}{A'B'} = \frac{BC}{B'C'} = \dots \right)$$

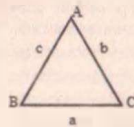

02. Herhangi bir üçgende bağıntılar

B1. Herhangi iki kenar uzunluğu toplamı üçüncü kenardan büyüktür. ($b + c > a$)

B2. Büyük kenar ve büyük açı karşılıklıdır.

$$((A > B) \Leftrightarrow (a > b))$$

03. Özel üçgenlerle ilgili bağıntılar

B1. *Fisagor Teoremi*: Bir dik üçgende dik kenarların kareleri toplamı hipotenüsün karesine eşittir.

$$((A = 90^\circ) \Leftrightarrow (b^2 + c^2 = a^2))$$

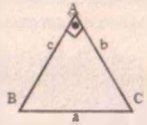
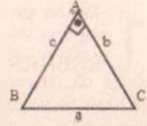
(Ölçüm bilgisi de kabul edilebilecek bu bağıntıyı çok kullandığı için geometride de veriyoruz.)

B2. Bir dik üçgende bir dar açı da 30° ise bu dar açının karşısındaki kenar hipotenüsün yarısıdır.

Diğer dik kenar da Fisagor'dan kolayca hesaplanır.

$$(a = x, b = x / 2, c = x / 2)$$

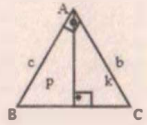
(ÖSS'deki özel değer matematiğinde çok kullanılan bir bağıntı.)

B3. Dik üçgende hipotenüse ait yükseklikle ilgili Euclid Bağıntıları:

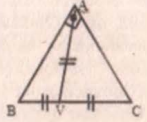
$$(1) b^2 = p \cdot a \quad c^2 = p \cdot a$$

$$(2) h^2 = p \cdot k$$

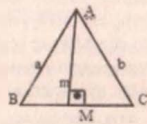
B4. Dik üçgende hipotenüse ait kenarortay ile ilgili bağıntı

$$AV = BV = VC$$

B5. Eşkenar üçgende yükseklik = kenarortay = açortay uzunluğu

$$m = \frac{\sqrt{3}}{2} a$$

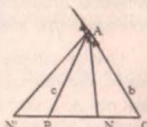
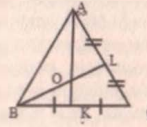
04. Üçgenin İkinci öğelerıyla ilgili bağıntılar

B1. Yükseklik: (Kenara dik olduğu için) Fisagor teoremi.

B2. Kenarortay: Kenarortaylar birbirlerini 1/2 oranında böler. $AO = 2 OK$

B3. Açortay: (İç ve dış) açortay karşı kenarı bitişik kenar uzunluklarıyla orantılı böler.

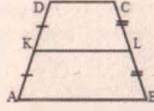
$$\frac{NB}{NC} = \frac{N'B}{N'C} = \frac{c}{b}$$

05. Özel dörtgenlerle ilgili bağıntılar

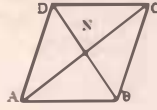
B1. Yamuk: (iki kenar paralel)
Paralel olmayan kenarların orta noktalarını birleştiren doğru parçası paralel kenarların uzunlukları toplamının yarısı uzunlukta.

$$(AB \parallel CD), KL = (AB + CD) / 2$$

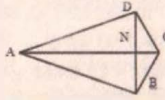
B2. Paralelkenar: (Karşılıklı kenarlar paralel) ve eşit uzunlukta. Köşegenler birbirlerini ortalar.

$$(AB \parallel CD, BC \parallel DA), AB = CD, BC = DA, AN = NC, BN = ND$$

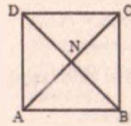

B3. Deltoid: (Bitişik iki çift kenar birbirine eşit uzunlukta) Eşit kenarların kesiştikleri köşeleri birleştiren köşegen diğerince yarılanır.

$$(AB = AD, CB = CD), BN = DN$$

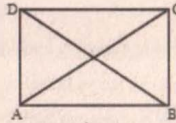

B4. Eşkenar dörtgen: (Dört kenarı da eşit uzunlukta.) Hem paralel kenar, hem deltoid. (Yani ikisinin de özellikleri var.)

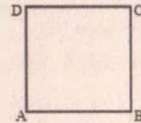

B5. Dikdörtgen: (İç açıları dik paralel kenar) Köşegen uzunlukları eşit. (+ paralel kenar özellikleri)

$$AC = BD, \dots$$

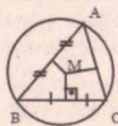
B6. Kare: (Kenarları eşit, açıları dik) eşkenar dörtgen + dikdörtgen.

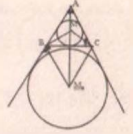
06. Çemberlerle ilgili bağıntılar

(Not: Burada da çember-üçgen, çember-dörtgeni ekliyoruz.)

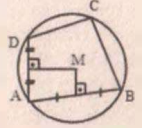
Çember-üçgen (1): Her üçgenin dışına köşelerinden geçen bir çember çizilebilir. (Çevrel çember). Çevrel çemberin merkezi kenar orta dikmelerinin kesim noktasıdır. (Köşelerden yarıçap uzaklıkta.)

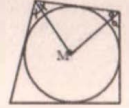
Çember-üçgen (2): Bir üçgenin içine bir, dışına üç, tüm kenarlarına teğet çemberler çizilebilir. (İç ve dış teğet çemberler). Bunların merkezleri iç (ve dış) açıortayların kesim noktası. Merkezler kenarlardan yarıçap uzaklığında.

Çember-dörtgen (1): Bir çemberin içine çizilen özel dörtgene "kirişler dörtgeni" denir. Kirişler dörtgeninin merkezi dört kenar orta dikmesinin ortak kesim noktasıdır.

Çember-dörtgen (2): Bir çemberin dört teğetinin oluşturduğu özel dörtgene "teğetler dörtgeni" denir. Teğetler dörtgeninin merkezi iç açıortayların ortak kesim noktasıdır.)

B1. Bir noktadan bir çembere çizilen iki teğet eşit uzunlukta.

$$NT = NS$$

$$\text{Ayrıca } \overline{NT}^2 = \overline{NM}^2 - r^2$$

B2. İki çemberin dıştan ve içten ortak teğetleri de eşit uzunlukta.

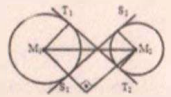
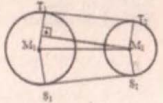
$$T_1T_2 = S_1S_2$$

[Ayrıca (dış teğette)]

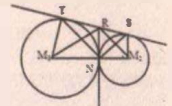
$$\overline{T_1T_2}^2 = \overline{M_1M_2}^2 - (r_1 - r_2)^2$$

[iç teğette]

$$\overline{T_1T_2}^2 = \overline{M_1M_2}^2 - (r_1 + r_2)^2$$

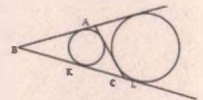

B3. Dıştan teğet iki çemberin ortak teğetlerinin kesim noktası, dıştan ortak teğetlerinin orta noktasıdır. Bu noktanın üç değme noktasına uzaklığı aynıdır.

$$NR = RT = RS \text{ (NTS de, } M_1M_2 \text{ de dik) } NR^2 = r_1 \cdot r_2$$

B4. Bir üçgenin iç ve dış teğet çemberleri ile ilgili uzunluk bağıntıları: Bir iç açının içine çizilen dış teğet çemberinin değme noktasının ilgili köşeye uzaklığı yarı çevreye, diğer köşelere uzaklıkları yarı çevre ile ilgili kenar uzunluğu farkına, iç teğet çemberinin değme noktalarının köşelere uzun-

lukları ise yarı çevre ile karşı kenar uzunluk farkına eşit.

$$u = (a + b + c) / 2, BL = u, CL = u - a, BK = u - b$$

07. Menelaus ve Seva bağıntıları

B1. Menelaus bağıntısı: Bir üçgenin kenarlarını kesen bir doğrunun kenarlardan ayırdığı parçaların cebirsel oranlarının çarpımı + 1'e eşit. Üçgen ABC, d doğrusunun kesim noktaları K, L, M ise

$$\frac{KB}{KC} \cdot \frac{MC}{MA} \cdot \frac{LA}{LB} = +1$$

(Burada oranların belirlenişine dikkat edilmelidir. K'dan başladık, KB / KC yazdık, C'de kaldık, bu nedenle MC / MA diye, sonra da aynı şekilde LA / LB diye devam edeceğiz, B ile başlayıp B ile bitireceğiz.)

B2. Seva bağıntısı: Bir üçgenin köşelerini (üçgenin içinde veya dışında) bir noktaya birleştiren doğruların kenarlardan ayırdığı parçaların cebirsel oranlarının çarpımı -1'e eşittir. Üçgen ABC, nokta N ve bunu köşelere birleştiren doğruların kenarları K, L, M ise

$$\frac{KB}{KC} \cdot \frac{LC}{LA} \cdot \frac{MA}{MB} = -1$$

(Oranların belirlenişi yukarıdaki gibi.)

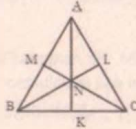
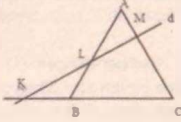
ST2 için genel bilgilerimiz de bu kadar. Artık yine uygulamaya, bu soru tipinin ÖSS-2006 sorularını çözmeye dönebiliriz.

ÖSS 2006.M1.25.

Şekildeki taralı bölgelerin alanları toplamı 12 cm^2 ve $|BC| = 8 \text{ cm}$ olduğuna göre x kaç cm dir?

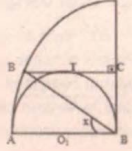
- A) $\sqrt{7}$ B) $\sqrt{3}$ C) 2 D) 3 E) 4

Çözüm: E'den BC'ye dik inip dik tabana G dersek [Bunu ekleme saymadık. Yoksa ST4 de ele almalıydık.] taralı alanı üç eşit üçgene ayırmış oluruz. [Bu da aslında ST3 bilgisidir. Buraya alışımızın nedeni sezgi ekleme ve üçgen eşitliklerini sezgisel hale getirmenizi istememizdir.] Böylece her bir üçgenin alanı 4 cm^2 ve buradan $(8/3) \cdot x/2 = 4$ ve $x = 3$ bulunur. (ST2 genel bilgilerinden bir şey kullanmamız bile gerekmedi. Ama yine de ST2 diyoruz çünkü ekleme de üçgen eşitlikleri de hemen görülecek kadar basit.) (D)

ÖSS 2006.M1.29

Şekildeki O_1 merkezli yarı çember, O merkezli çeyrek çembere A noktasında, [BC] doğru parçasına da T noktasında teğettir.

Buna göre x kaç derecedir?

- A) 15 B) 20 C) 30 D) 45 E) 60

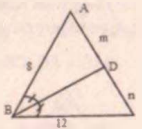
Çözüm: OO_1TC bir kare (05.B6) $\square BC \parallel AO$ $\square x = \angle OBC = \angle OC = \angle OBT = 30^\circ$ (O çeyrek çemberinde yarıçap ve çap) $\square \angle OBC = 30^\circ$ $\square x = 30^\circ$ (C)

ÖSS 2006.M2.23

Yukarıdaki şekilde m ve n birer tamsayı olduğuna göre ABC üçgeninin çevre uzunluğu en çok kaç cm olabilir?

- A) 28 B) 32 C) 35 D) 38 E) 40

Çözüm: $AC < 12 + 8 = 20$ [02.B1] $m/n = 8/12 = 2/3$ [04.b3 açortay]. m ve n tamsayı olduğuna göre de $m = 2k$, $n = 3k$ w m + n = AC = 5k olacak. (k = 1, 2, ...) w k = 3 w AC = 15 çevre = 8 + 12 + 15 = 35. (C)

ST3. Üçgen eşitliği ve benzerliği

İki üçgenin,

EŞİTLİK

- üç kenarı karşılıklı birbirine eşit, KKK
- iki kenarı ve bunlar arasındaki açıları eşit, KAK
- birer kenarı ve bunlara bitişik açıları eşit, AKA
- iki kenarı ve bunların büyüğü karşısındaki açıları eşit, $K_b K A_b$

ise bu üçgenler birbirine eşittir. (Bunun sonucu karşılıklı tüm ölçgeleri de eşit olur.)

İki üçgenin,

BENZERLİK

- karşılıklı tüm kenarları orantılı, KKK
- iki kenarı orantılı ve bunlar arasındaki açıları eşit, KAK
- iki açıları eşit, AA
- iki kenarları orantılı ve bunların büyüğü karşısındaki açıları eşit, $K_b K A_b$

ise bu üçgenler benzerdir. (Bunun sonucu karşılıklı tüm uzunluklar orantılı, tüm açılar eşit olur.)

Eğer bir geometri problemi ST1 ve ST2 genel bilgileriyle çözülemiyorsa eşit veya benzer üçgenler aranır.

Velilere...

Okullarımızda satranç artık yaygın. İlköğretim okullarında turnuvalara katılımlar yüzler seviyesinde. Gençlerimiz satranca koşuyor ve maalesef velileri- mi del

Maalesef diyorum çünkü kimi anne ve babalar, çocuklarından daha bir satranççı ve mücadeleciler. Bu ifade ettiklerim turnuva ortamlarından gözlemlediklerimdir ve pek tabii tüm velilerimiz için geçerli değildir.

Satranç sporu, berabere kalmanın haricinde, büyük bir oranda kazanmak veya kaybetmek sonucunu doğurmaktadır. Bir satranç karşılaşması sonrası ilk değerlendirme, "kazandın mı" şeklinde bir soru yöneltilecek yapılmaktadır. Eğitim sistemimiz neticesinde zaten bir parça "yarış atı" konumuna getirilmiş olan gençlerimiz, bir de satranç sporuyla uğraşlarından ötürü, yaşlılarıyla sürekli bir karşılaştırılma içerisinde bulundurulabiliyorlar. Özellikle ilköğretim çağındaki çocuklarımız turnuvalarda hamle yaparlarken, dışarıda ve kimi zaman hemen yan baskısında bekleyen ebeveynlerinin baskısını omuzlarında hissetmektedirler.

"Kazandın mı" baskısı!

Oysa değerli veliler, satranç sporu her bireyin kendi yolculuğudur. Bu spor, bireye kendisini geliştirme imkânını tanır. Bu gelişim, "diğerleri üzerinden" değerlendirilerek yapılamaz. Satranç sporundan en fazla kazanımın; "turnuvanın birincisi" veya "oyunun kazananı" tarafından elde edildiğini kimse söyleyemez.

Bu spor, pratik bir şekilde kazanmak ve kazanamamak, galip gelmek ve mağlup olmak tecrübesini bireye yaşatır. Bu kavramlar birbirinin bütünleyenisidir. Birisi diğerinden daha değerli değildir. Bırakınız çocuklarımız keyifle, özgürce bu deneyimi yaşasınlar. Satranç sporunda kaybedilen bir şey yoktur. Bir oyun kazanılamayabilir, ancak bu durumu karşıla-

yan anlam "kaybetmek" değildir.

Çünkü hayat, önerine daha farklı bir gerçekliği "süreklili" olarak çıkartmayacaktır. Sevinç ve hüznü tadarken, kimi zaman başarılı olacağız, kimi zamansa arzu ettiklerimize ulaşamayabileceğiz. Bu pratiği yaşatması açısından değerlidir satranç, galip gelip birinci olmak için değil.

Ne çocuğunuz bir iki partiyi kazandı diye diğerlerinden daha zeki ve başarılıdır, ne de bir iki partiyi kaybettiği için tersi geçerlidir. Başarı ve başarısızlık böylesine kolayca elde edilebilecek ve de tanımlanabilecek kavramlar değildirler. Esasen başarı ve başarısızlıkta bir objektiviteden dahi söz edilemez. Başarı, uzun hayat yolculuğumuz sonucunda "belki" ortaya konulabilecek bir kavramdır. Çocuklarımızı böylesi bir uzun koşuya hazırlamalıyız. Baskı yaparak, bir satranç karşılaşmasını kazanmaya değil.

Bir satranç Büyük Ustası, rakibi için şöyle bir değerlendirmede bulunuyor: "Kaybetmeyi kazanmak kadar doğal karşılayan bu rakibimin karşısında nasıl kazanabiliriz?" Bu vurgudaki aktörlerin

isimlerini maalesef hatırlayamadığımdan aktaramıyorum.

Düşüncelerimi pekiştirmek adına, satrancın Büyük Ustaları'nın özlü deyişlerini aşağıdaki satırlarda dikkatlerinize sunuyorum. Bu sözler, zamanın süzgecinden geçmiş ve bu uğraşta gelebilecek en yüksek ustalık düzeyi sonrasında söylenmiş sözlerdir:

"Kaybettiğiniz bir oyundan, kazandığınız oranda çok daha fazla şey öğrenebilirsiniz. İyi bir oyuncu olmadan önce; yüzlerce oyunu kaybetmeniz gerekecektir."

Jose Raul Capablanca

"Satranç bizim gibi eğlence için oynayanlar şanslılar. Biz, meşhur değiliz. Biz, geçici ve kuşku egemenlik zevkini bilmiyoruz. Biz usta satranççının ödülünü toplamıyor, onun trajedilerini tatmıyoruz. Biz, satranç eğlence için oynuyoruz. Satrancın büyüğü burada; kim bizim satranç oyunundan, Dünya Şampiyonlarından daha az zevk aldığımızı söyleyebilir."

Fred Reinfield

"Gerçek bir iyi oyunu kaybetmeyi,

kötü bir oyunu kazanmaya yeğlerim."

David Levy

"Tüm satranç ustaları, önce acemiydiler."

Chernev

"Satranç tahtasıyla rakibinizi alaşağı edebilirsiniz ama bu sizin daha iyi oyun-cu olduğunuzu göstermez."

İngiliz deyişi

"Satranç bir denizdir; bir sivri sinek su içerken, bir fil yıkanabilir."

Hint deyişi

Son derece bilinçli yaklaşımlarda bulunan velilerimizin olduğunu tekrar belirtmek istiyorum. Ancak bir ya da iki çocuğu dahi böylesi bir baskı altında görmek, ki maalesef bunun örnekleriyle karşılaşyoruz, "yemyeşil bir dal kırılmış" hissi uyandırmaktadır bende.

Satranç turnuvaları, çocuklarımızın üstünlüklerini, farklılıklarını ilan ettikleri bir saha değil; tüm diğer çocuklarla aynı heyecanı yaşadıkları, birlikte olmayı öğrendikleri bir sosyal ortak paydadır. Böylesi bir ortam içerisinde, diğer sporlardan biraz daha öne çıkan özellikleriyle satranç; çocuklarımızın, disiplin içerisinde hareket etmelerini teşvik eden beraberinde analitik zekalarını ve muhakeme yeteneklerini geliştirebildikleri istisnai bir deneyim sahasıdır. Bu deneyimi yaşayabilmek: Ne büyük bir kazanım!

Sportif olarak başarının elde edilmesi sonrasında, elbette bu başarı başka sahalara, daha mücadeleci alanlara taşınılabılır. Satranç sporu bir yaşam biçimi dahi olabilir. Ancak bu her çocuk için geçerli olmak zorunda değildir. Olumsuz yaklaşımlar, yetenekli çocuklarımızı ancak köreltmeye katkı sağlar, yoksa her gencimizi "Satranç Büyük Ustası" yapmaya değil.

Bu yazdıklarımın, bakış açımızı gözden geçirmemize yardımcı olabileceği umudunu taşıyarak, tüm satranç ailesine iyi bir Temmuz ayı diliyorum.

Problemler

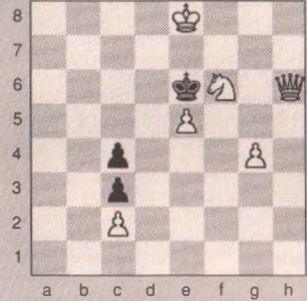
İki hamlede mat

1

Dört hamlede mat

2

Etütler

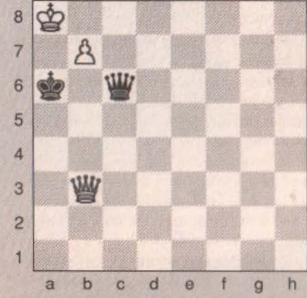
Beyaz oynar ve kazanır

1

Beyaz oynar ve kazanır

2

Cevaplar

Problem 1

Simadhinata, J., BCM, 2006

1. Ae6! [1...Ad5 (1...Fxe3 2.Vxe3# fikri ile) 1...Ff1! ; 1.Ab5? (1...Şd5 2.Ac3# ilkri ile), (1...Fxe3 2.Vxg2# fikri ile) ; 1...Fxb4!] 1...Şf5 [1...Fxe3 2.Vb1#] 2.Ac5#

Problem 2

McDowell, M, BCM, 2006

1.Vc1! Şxe5 2.Şe7 Şd4 3.Vg1+ Şe5 4.Ve3#

Etüt 1

F. Lazard, 1910

1.Af4+ Şh6 [1...Şg5 2.Ae6+ Şf6 3.Ad8+] 2.Ae6 Ke8 3.g8V Kxg8 4.Af8 Kg5 [...5.e8V Ke5+ 6.Vxe5= fikri ile] 5.Ag6!

Etüt 2

L. van Vliet, 1888

1.Vb4 Vh1 [1...Vf3 2.Va4+ Şb6 3.Vb3+!] 2.Va3+ Şb6 [2...Şb5 3.Vb2+ Şc4 4.Vc2+ Şd4 5.Şa7 Va1+ 6.Şb6+] 3.Vb2+ Şc7 [3...Şc5 4.Vc2+ Şd4 5.Şa7 Va1+ 6.Şb6] 4.Vh2+!

Ö d ü l l ü S ö z c ü k B u l m a c a s ı

SOLDAN SAĞA

1) İşgal ve Direniş isimli betiğinde IMF akrebinin kısılcasında sıkışan Türkiye, ekonomik bağımsızlığını yitiriyor; AB'nin Gümrük Birliği'ne üye olmasından dolayı da, 2006 yılı sonundaki zarar, yaklaşık 200 milyar dolara ulaşıyordu! diyen, "Misyonerlik ve Siyasal Hristiyanlık", "Türkiye ve Türkçe Üzerine Oynanan Oyunlar" isimli betikleri de üretmiş, 2004 yılında Yılın Atatürkçüsü, 2005 yılında Yılın İkel ve Onurlu Gazetecisi Ödülleri gibi yaklaşık 100'ü aşkın ödülü bulunan TV program yapımcısı ve gazetecimiz.

2) "Sis ve Gece", "Kavim" isimli betikleri üretmiş günümüz yazarı. - "..... Sevdigimi Söyle" (Tarık Dursun K.).

3) Yaklaşık 12 bin yıl önce Pasifik'e gömüldüğüne inanılan ve uygarlığın anayurdu sanılan kıta. - Yurtiçinde ve yurtdışında kişisel sergilerinin yanı sıra "Kıyı", "Kapadokya" ve "Atlar" isimli kitapları da üretmiş fotoğraf sanatçımız.

4) Olağanı aşan büyüklüğü olan. - Polonya'nın plaka imi. - Güney Amerika'da yaşayan bir yük hayvanı. - Ukrayna'nın plaka imi.

5) Halat gibi örülmüş iplik çilesi. - "Göl sanırdık ne zaman dalsak..... gözlerine" (F. N. Çamlıbel). - Bir ilimiz.

6) Soyundan geline kimse. - Bir isteği yerine getirme. - İskambilde biri.

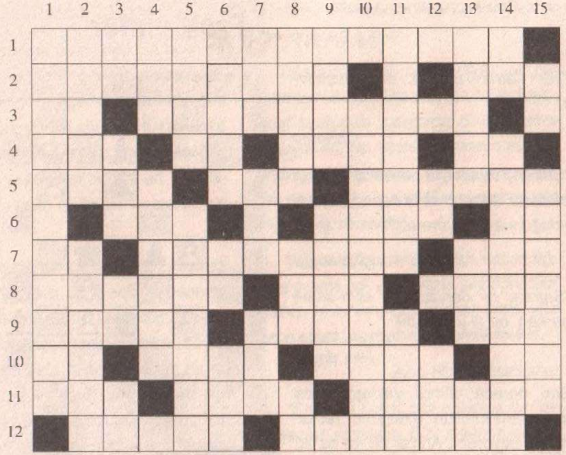
7) Safra. - Soğuk ve duru sular da yaşayan, eti turuncu ve lezzetli, 250 gr dan 2 kg a kadar gelen bir tatlı su balığı. - Büyük erkek kardeş, ağabey.

8) Bir şeyi halka tanıtmak, beğendirmek ve böylelikle sürümünü sağlamak için denenen her türlü yol. - Eskiden kullanılan kırmızı renkli mürekkebe verilen ad. - Shakespeare'nin bir kral karakteri.

9) Mısır'da firavunların piramit şeklinde mezarları. - Pamuk ipliğinden yapılan kıyım. - Taramalı Tünelleme Mikroskop'un kısa yazılışı.

10) Lorentiyum'un simgesi. - Deniz fili dişinden yapılan bir tespih. - Kütahya'nın bir ilçesi. - Orta Anadolu'nun Doğu kökenli yerel tanrısı.

11) Beyinde oluşan elektrik akımının ve bu akımda gerçekleşen değişikliklerin çizel-

ge hâlinde kaydedilmesi yöntemi olan "Elektroensefalografi"nin kısa yazılışı. - Emile Zola'nın bir romanı. - "..... Avni" (Oğuz Aral'ın bir karikatür tiyatrosu).

12) Kırgızların ünlü destanı. - Alacak ya da borç.

YUKARIDAN AŞAĞIYA

1) 1900-1980 yılları arasında yaşamış, Kübizm'den etkilenerek doğayı geometrik denklemlerle analiz edercesine bir resim dili oluşturmuş, çokkulu fırça darbeleriyle lirik romantik resimler üretmiş ressamımız.

2) Afrika'nın en yüksek dağı Kilimanjaro'nun yerli dillerde özgürlük anlamına gelen adı. - Halk dilinde, olgunlaşmamış cevizin yeşil olan kabuğu

3) Lümenin kısa yazılışı. - İrlanda Cumhuriyet Ordusu. - Kripton'un simgesi. - Gana'nın günününde konuşulan Kva öbeğinden Nijer- Kongo dili.

4) Aptal, bön anlamında argo sözcük - Manisa'nın Spil Dağı Milli Parkı'nda bir yayla.

5) Azarlama. - Balık avlamakta veya yük taşımakta kullanılan büyük kayak.

6) Tümce. - Amerikyum'un simgesi. - Adale.

7) Bir tembih sözü. - Teniste topu rakibi-nin arkasına düşürmeyi amaçlayan vuruş. - Unvan.

8) Yazlıkta veya şehir dışında, bahçeli, müstakil ev. - Kekliğin boynundaki siyah halka. - Satrançta bir taş.

9) Bir borcu azar azar ödeyerek kapatma. - Ek.

10) Halk dilinde, taklit etmek.

11) Acıkmış, susamış olan at için) yiyecek ya da su gördüğü zaman kişnemek. - Türk müziğinde bir makam.

12) Bağışlama. - Güneş doğmadan önceki karanlık.

13) Nilüfer cinsinden birçok bitkiye verilen genel ad. - Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kısa yazılışı. - Olumsuzluk belirten bir önek.

14) Öğütülmüş tahıl. - İlk kez gelmek ya da gitmek.

15) ".....Büyürken Uyuyamam" (Necati Cumali). - Halk dilinde, yetişmek, büyümek.

Mayıs sayımızın bulmaca yanıtları

Haziran ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan Nejat Koş (İzmir), Tarık İnam (İzmit), Orhan Eren (Bartın) Kaynak Yayınları'nın yayımladığı İrmak Zileli'nin Bayram Çocukları adlı kitabını kazandılar.

Temmuz ayı ödüllü bulmacamızı çözecek okurlarımız arasından kurayla belirleneceğimiz 3 kişi, Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Burçay Anger'in İnsanlığın İki Yüzü adlı kitabını kazanacaklar.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	C	Ü	N	E	Y	T	A	R	C	A	Y	Ü	R	E	K
2	E	L	I	F	I	G	A	R	B	O	L	O	J	I	
3	M	E	T	I	N	A	N	D	O	K	Ü	L	E	R	
4	I	S	L	E	G	O	E	N	Ş	K	I				
5	L	A	D	A	S	A	L	E	Y	R	T	L			
6	E	B	K	E	M	E	T	A	M	A	G	®			
7	R	E	S	M	I	N	I	A	N	A	R	T	R	I	
8	E	L	E	R	I	K	A	A	M	A	R	R			
9	N	A	K	K	A	S	S	O	L	B	O	N	O		
10	R	A	T	E	M	E	L	M	E	Y	A	N			
11	R	U	B	A	L	A	L	M	I	N	K	I			
12	E	S	E	F	A	Ş	I	Y	A	N	A	Ş	K		

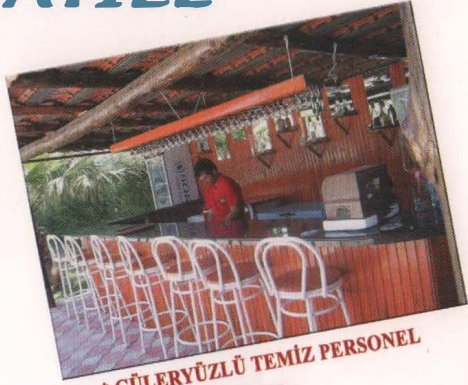

UTOPYA

A N T A L Y A

motel

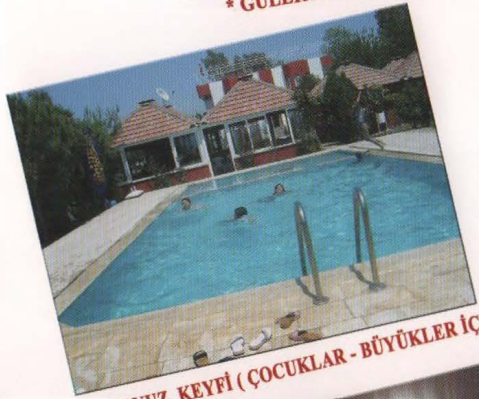
“ÜTOPYALARINIZ GERÇEK OLDU” HAYDİ TATİLE

* GÜLERYÜZLÜ TEMİZ PERSONEL

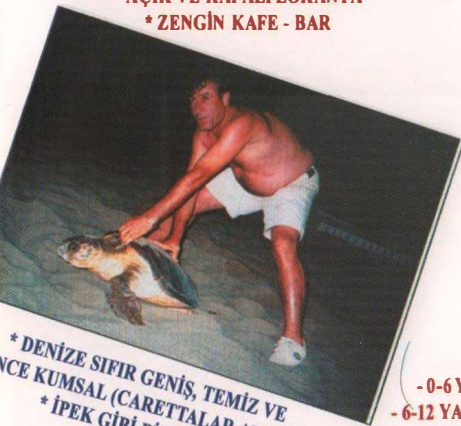
2007 SEZON FİYAT LİSTESİ (Y. PANSİYON)
MAYIS - EKİM 30.YTL
HAZİRAN - EYLÜL 35.YTL
TEMMUZ - AĞUSTOS 45.YTL

- * AÇIK BÜFE KAHVALTI (11:30'a kadar),
- * AÇIK BÜFE, AKŞAM YEMEĞİ
- * ÇEVRE GEZİLERİ, KÜLTÜREL FAALİYETLER
- * AÇIK VE KAPALI LOKANTA
- * ZENGİN KAFE - BAR

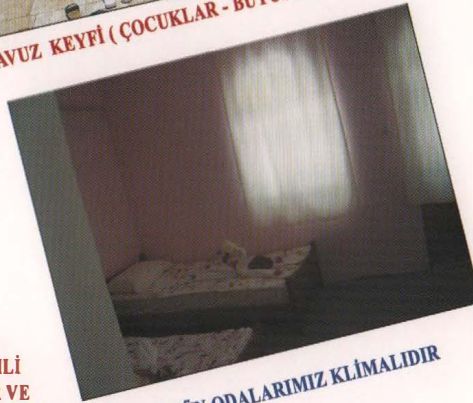
CANLI
MÜZİK

* HAVUZ KEYFİ (ÇOCUKLAR - BÜYÜKLER İÇİN)

* DENİZE SIFIR GENİŞ, TEMİZ VE
NCE KUMSAL (CARETTALAR ALANI)
* İPEK GİBİ BİR DENİZ

- 0-6 YAŞ ÜCRETSİZ
- 6-12 YAŞ %30 İNDİRİMLİ
- ULUSAL GÖNÜLLÜLER VE
AYDINLIK ABONELERİ %10 İNDİRİMLİ

* BÜTÜN ODALARIMIZ KLİMALIDIR

REDİ KARTINA TAKSİT YAPILIR

Adres: Kızılot beldesi / Manavgat - Antalya

ULAŞIM KOLAYLIĞI

Tel - Faks: (0242) 748 21 15 Gsm: (0533) 205 17 97 e-posta: utopyaantalya@gmail.com

ÜTOPYA TATİL KÖYÜ

MERCAN MOTEL

- * Her odada duş, tuvalet, sıcak su ve klima
- * Denize sıfır lüks otel
- * Balkonlarda deniz sefası
- * Kaz deresi kenarında dinlence
- * Canlı müzik
- * Sevdiğiniz yazar, siyasetçi ve sanatçılarla dost ortamında tatil

Apart Odalar

Mutfak, Buzdolabı, Duş, WC,
sıcak su ve klima

OTEL ODALARI

MAYIS - HAZİRAN

Oda - Kahvaltı : 20,00 YTL.
Y.P. 1 Kişi : 25,00 YTL.

OTEL ODALARI

TEMMUZ - AĞUSTOS

Oda - Kahvaltı : 25,00 YTL.
Y.P. 1 Kişi : 35,00 YTL.

AKAÇ BÜFE KAHVALTI VE AKŞAM YEMEĞİ

Fiyatları değil kaliteyi artırdık

HERKES TATİL YAPABİLECEK

Çocuklar için sürpriz oyun alanları

Herkese spor yapma imkanı

BUNGALOV ODALAR

MAYIS - HAZİRAN

Oda Kahvaltı : 15,00 YTL.
Y.P. 1 Kişi : 20,00 YTL.

Zengin ızgara çeşitlerimizle,
bu yıl tatil farklı olacak

BUNGALOV ODALAR

TEMMUZ - AĞUSTOS

Oda Kahvaltı : 18,00 YTL.
Y.P. 1 Kişi : 25,00 YTL.

ÜTOPYALARINIZI ERTELEMİYİN

Ulusal gönüllü kart sahiplerine %10 indirim, 0-6 Yaş Ücretsiz, 06-12 Yaş %30 İndirim, Axxess Kredi Kartına taksit imkanı

Yerinizi şimdiden ayırtın

Rezervasyon Telefon 0232 - 742 22 94 - 742 29 80 Faks : 0232 - 742 21 17 Cep Tel : 0533 - 572 48 33
Ulaşım : İzmir Otogardan, Gaziemir Tansaş önünden ve Üçkuyulardan Ürkmez minibüsleri çalışmaktadır.